

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Eimutis Misiūnas

POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIS STATUSAS

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2010

Disertacija rengta 2004-2010 metais Mykolo Romerio universitete.

Mokslinis vadovas:

Doc. dr. Alvydas Šakočius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

TURINYS

ĮVADAS	4
I. POLICIJOS PAREIGŪNO TEISINIO STATUSO SAMPRATA	12
1. Teisinio statuso sandara	13
1.1. Policijos pareigūnų kaip statutinių valstybės tarnautojų teisinio statuso elementų sistema	18
1.2. Policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumas	33
2. Socialinės aplinkos įtaką policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumui	37
3. Šiuolaikinės policijos pareigūno teisinio statuso paradigmos	54
II. POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIO STATUSO SEGMENTŲ VEIKSMINGUMAS	57
1. Policijos pareigūnų teisių ir pareigų būklė	57
1.1. Naudojimasis teisėmis	57
1.2. Nesinaudojimo teisėmis priežastys	64
1.3. Policijos pareigūno pareigų būklė	72
2. Policijos pareigūnų atsakomybės ir skatinimo būklė	77
3. Policijos pareigūnų kvalifikacinių gebėjimų būklė	82
4. Policijos pareigūnų darbo užmokesčio ir socialinių garantijų būklė	90
5. Teisinio statuso segmentų veiksmingumo apibendrinimas	95
III. VEIKSNIAI, DARANTYS POVEIKĮ POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIO STATUSO VEIKSMINGUMUI	98
1. Policijos veiklos ir policijos pareigūno darbo efektyvumo rodikliai ir jų analizė	100
2. Socialinių veiksnių poveikis policijos pareigūnų teisiniam statusui	105
3. Politinių veiksnių poveikis policijos pareigūnų teisiniam statusui	108
4. Ekonominių veiksnių poveikis policijos pareigūnų teisiniam statusui	114
IV. POLICIJOS PAREIGŪNO VEIKSMINGO TEISINIO STATUSO MODELIS	122
1. Teisinio reglamentavimo trūkumai, darantys įtaką pareigūnų teisinio statuso veiksmingumui	122
2. Policijos pareigūnų teisinio statuso principinės nuostatos	172
3. Teisinio statuso segmentų veiksmingumo palaikymo mechanizmas	185
V. TYRIMO IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	190
VI. SUMMARY	202
VII. TYRIMO ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	223
VIII. PASKELBTŲ AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ TYRIMO TEMA SĄRAŠAS	233
IX. PRIEDAI	234

I. ĮVADAS

1. Tyrimo pristatymas. Analizuojama problema. Temos ir darbo aktualumas.

Nusikalstamumo lygis ir gyventojų subjektyvaus saugumo pojūtis rodo kaip įgyvendinama konstitucinė valstybės funkcija užtikrinti visuomenės saugumą. Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų nuomonės tyrimai rodo, kad gyventojų pasitikėjimas policija ir policijos pareigūnais, pasitenkinimas jų darbo kokybe yra žemas. Policininko profesija ir toliau lieka nepatrauklia, pagarba policijos pareigūnui vis dar nepakankama, dalies policijos pareigūnų nuomonė apie tarnybą policijoje yra neigiama. Taip pat kriminologinė statistika rodo, kad policijos veiklos efektyvumas yra prastas, kai tuo tarpu visuomenės polinkis į konfliktus ir toliau išlieka aukšto lygio. Taigi, galima pastebėti akivaizdų priežasties ir pasekmės ryšį - mažas policijos veiklos efektyvumas daro įtaką visuomenės nuomonei apie policiją, o tuo pačiu ir nusikalstamumo bei visuomenės saugumo lygiui.

Šios temos aktualumą Lietuvoje lemia kelios priežastys:

1. Aukštas nusikalstamumo lygis, neužtikrinti visuomenės saugumo poreikiai, didelė nepagarba policijos pareigūno darbui diskredituoja policijos ir kitas teisėsaugos institucijas.
2. Lietuvoje mažėja motyvuotų jaunuolių, norinčių pasirinkti policijos pareigūno profesiją, nors kitose Europos valstybėse ši profesija yra viena patraukliausių.
3. Lietuvos policijos veikla nepakankamai efektyvi, nes policijos pareigūnai vengia naudotis suteiktomis teisėmis, bijo teisinės atsakomybės, pareigūnus prastai motyvuoja darbo užmokestis ir socialinės garantijos.

Demokratinės užsienio valstybės, spręsdamos gyventojų saugumo užtikrinimo problemas, pirmiausia rūpinasi policijos pareigūnų personalo kokybe, tai daro didžiausią įtaką teisinių ir organizacinių priemonių, skirtų visuomenės saugumui užtikrinti, veiksmingumui. Pagrindinis policijos valdymo klausimas yra visavertis policijos personalo panaudojimas. Tik tinkamas policijos personalas lemia visos teisėtvarkos politikos sėkmę. Lietuvoje būta bandymų gerinti policijos pareigūno įvaizdį visuomenėje, organizuoti papildomus pareigūnų mokymus, kelti darbo užmokestį, apie policijos darbą kurti pozityvias televizijos laidas, tačiau atskirai taikytos priemonės norimų rezultatų nedavė. Reikia pastebėti, kad daugelyje valstybių pareigūnų veiklos efektyvumo siekiama kompleksiskai taikant įvairias priemones. Teigtina, kad tinkamai įvertinus pareigūnus supančią aplinką, veikiančias jėgas ir vidinius procesus būtų galima teisinėmis priemonėmis modeliuoti pareigūnų elgseną ir didinti policijos veiklos efektyvumą.

2. Disertacijos mokslinis naujumas, teorinė ir praktinė disertacijos reikšmė

Mokslinis naujumas. Lietuvoje nepakankamai ištirtos veikiančios jėgos ir vidiniai procesai, kurie daro įtaką policijos pareigūnų elgsenai, pareigūnų požiūriui į atliekamas tarnybines funkcijas, taip pat ir policijos veiklos efektyvumui. Tai patvirtina lyginamųjų duomenų trūkumas, nesukurti teisiniai mechanizmai ir nesuformuluotos moksliskai pagrįstos rekomendacijos, kurias pasitelkus būtų galima reguliuoti policijos pareigūno elgseną ir vykdomų funkcijų kokybę. Disertacija siekiama užpildyti šių mokslinių tyrimų ir duomenų spragas.

Atskiri policijos pareigūno teisinio statuso fragmentai Lietuvoje buvo vertinti tyrinėjant teisės subjektų teisių ir pareigų pusiausvyrą, policijos, kaip institucijos, ir valstybės tarnautojo teisinį statusą, policijos pareigūnų mokymą, socialines garantijas, tačiau nebuvo išsamiai analizuojamos jėgos, darančios įtaką policijos pareigūnų elgesiui ir jų vykdomų funkcijų efektyvumui. Šiame darbe modeliuojamos teisinės priemonės, naudojant ne tik teisės, bet ir sociologijos, teisės sociologijos, vadybos tyrimų metodikas ir šių mokslo sričių tyrimų duomenis.

Sociologijoje, ypač teisės sociologijoje, atlikti moksliniai tyrimai pritaikytini šiame darbe, kadangi jais buvo siekiama atskleisti socialinę tikrovę. Juos atliekant buvo nagrinėjami visuomenės, kaip visumos, o taip pat procesiniai žmonių grupių, pavienių asmenų socialinio gyvenimo (arba gyvenimo visuomenėje) ryšiai su teise ir jų dėsningumai. Taip pat šiam darbui reikšmingi teisės sociologijos tyrimai, kuriuose buvo nustatyti teorinės siekiamybės ir tikrovės skirtumai. Ši skirtis grindžiama vadinamosios įstatymų teisės, įstatymais reglamentuotos teisėtvarkos ir esamos socialinės tvarkos skirtumais. Tačiau Lietuvoje nebuvo išnagrinėta skirtis tarp teoriškai reglamentuotos ir esamos policijos pareigūnų elgsenos.

Vadybos ir žmogiškųjų išteklių vadybos mokslinių tyrimų metu išnagrinėta personalo kokybės svarba siekiant kokybiškai vykdyti organizacijos funkcijas, o taip pat įvairiapusiai žmogiškųjų išteklių atrankos, skatinimo, personalo mokymo aspektai. Pagal šiuolaikinę vadybos teoriją sėkmę lemia kokybė, o kokybę pasiekia žmonės. Vadybos moksliniai tyrimai reikšmingi nagrinėjant darbo specifiką ir nustatant asmens savybes, kurių reikia konkrečiam darbui atlikti. Be to, vadybos mokslo tyrimai atskleidžia, kad atlyginant už darbą vis labiau atsižvelgiama į darbuotojų kvalifikaciją, įgūdžius, atsakomybę ir darbo rezultatus, darbuotojus supančią aplinką. Tačiau Lietuvoje konceptualiai nenagrinėta policijos pareigūnų darbo vidinė struktūra, pareigūnus supančios socialinės aplinkos, profesinių kvalifikacijų ir asmeninių motyvacijų kontekste, t.y. nenagrinėti veiksniai, kurie pareigūnus galėtų labiausiai motyvuoti kokybiškai vykdyti policijos funkcijas.

Teisės moksliniai tyrimai siejasi su šia tema, nes jie nagrinėja teisės subjekto teisinį statusą, valstybės tarnautojo sampratą, valstybės tarnautojo teisinį statusą, statuso elementus, teisių ir pareigų vienovę. Tačiau Lietuvoje nepakankamai išsamiai nagrinėti policijos pareigūno teisinio

statuso determinantai, nenustatytos konkrečios policijos pareigūno darbą lengvinančios, o tuo pačiu ir policijos veiklos efektyvumą didinančios teisinės priemonės.

Disertacijos teorinė ir praktinė reikšmė. Remiantis atliktų tyrimų duomenimis, padarytas išvadas ir pateiktus pasiūlymus galima laikyti metodologiniu pagrindu policijos pareigūno teisiniam statusui tobulinti. Disertacijoje pateikiamos rekomendacijos, kaip tobulinti teisinį reglamentavimą, lemiantį policijos pareigūno teisinį statusą, policijos pareigūno elgseną ir galiausiai policijos funkcijų efektyvumą. Disertacijos praktiškumas grindžiamas nuostata, kad tinkamai teisiškai suregulius statuso segmentus turėtų keistis teigiama linkme pareigūnų elgsena, gyventojų požiūris į policijos sistemą, policijos pareigūno specialybės patrauklumas.

Darbo išvados, pasiūlymai, sociologinių tyrimų duomenys, gauti atliekant šį disertacinį tyrimą, gali būti panaudoti tobulinant Lietuvos Respublikos teisės aktus, plėtojant policijos teisės mokslą ar kitiems tyrimams atlikti analizuojant policijos pareigūnus supančią aplinką, teisinių ir pareigų vykdymą, darbo užmokesčio ir socialinių garantijų motyvaciją tarnybai policijoje, kvalifikacinių gebėjimų pakankamumą vykdant policijos funkcijas.

3. Disertacijos tema Lietuvoje ir užsienyje atliktų tyrimų apžvalga. Atlikto tyrimo santykis su kitų tyrėjų duomenimis

Disertacijoje naudojamos įvairių mokslo sričių ir kryptų išvados. Pirmiausiai paminėtini sociologai M. Weber ir E. Diurkheim, savo mokslo darbuose nagrinėję visuomenės, žmonių grupių, pavienių asmenų socialinius vaidmenis ir siekę atskleisti socialinę tikrovę. Teisės sociologai R.D. Putnam, A. Vaišvila, V. Šlapkauskas, R. Cotterrell nagrinėjo socialinio gyvenimo ryšius su teise ir jų dėsningumus, vadinamosios įstatymų teisės, įstatymais reglamentuotos teisėtvarkos ir iš tikrųjų funkcionuojančios socialinės tvarkos ir teisės veiksmingumo skirtumus.

Paminėtini mokslininkai G. Dessler, D. H. Bailey, R. Shultė, D. Bossaert, C. Demmke, K. Nomden, R. Polet, B. Melnikas, S. Staškus, D. Beržinskienė, V. Smalskys, J. Palidauskaitė, T. Sudnickas, kurie vadybos ir žmogiškųjų išteklių vadybos mokslo darbuose nagrinėjo personalo kokybės svarbą siekiant kokybiškai vykdyti įmonės ar organizacijos funkcijas, žmogiškųjų išteklių atrankos, skatinimo, personalo mokymo aspektus.

Lietuvos teisės mokslininkai taip pat atliko nemažai gretutinių tyrimų, nagrinėjant teisės subjekto teisinį statusą, valstybės tarnautojo sampratą, valstybės tarnautojo teisinį statusą, statuso elementus, teisių ir pareigų vienovę. Teisės subjektų teisių ir pareigų vienovę savo darbuose analizavo A. Vaišvila, A. Laurinavičius. Šiuos klausimus savo darbuose taip pat palietė S. Šedbaras, A. Urmonas, A. Pumputis. Policijos ir policijos pareigūno teisinio statuso sampratos problemas analizavo S. Katuoka, S. Kuklianskis, A. Laurinavičius, A. Pumputis, A. Šakočius, D. Žilinskas, R. Kalesnykas ir kt. Policijos pareigūnų rengimo ir atrankos problemas taip pat tyrinėjo A. Pumputis,

A. Laurinavičius, S. Katuoka, V. Justickis, Č. Mančinskas, E. Palskys, A. Šakočius, V. Smalskys, R. Kalesnykas.

Atskirai reikėtų paminėti Utrechto universiteto mokslininkus P. van Reenen ir N. Uildriks, kurie Lietuvoje atliko policijos ir visuomenės santykių sociologinius tyrimus. Jie savo darbuose analizuoja žmogaus teisių ir policijos veiklos dermę, policijos pareigūnų smurtavimo problemas, policijos ir visuomenės smurto įtaką policijos veiklai pokomunistinėse visuomenėse. Jie taip pat nagrinėjo ir policijos pareigūnų darbo saugumo/nesaugumo aspektus, šiais klausimais pateikė reikšmingų išvadų, pagrįstų sociologiniais tyrimais, atliktais Lotynų Amerikoje.

4. Tyrimo objektas ir dalykas

Tyrimo objektas: teisės normos, nustatančios policijos pareigūnų statusą policijos organizacijoje ir visuomenėje.

Tyrimo dalykas: teisiniai santykiai, atsirandantys realizuojant policijos pareigūno teisinį statusą. Jie vertinami nustatant policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumo būklę ir determinantus.

5. Tyrimo tikslas

Tyrimo tikslas: nustatyti tinkamiausią Lietuvos policijos pareigūno teisinio statuso reglamentavimo modelį, užtikrinantį nuoseklų ir ilgalaikį šio teisinio statuso veiksmingumą.

6. Tyrimo uždaviniai

Siekiant atskleisti tyrimo tikslą buvo išskelti šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti galiojančius teisinius policijos pareigūno statusą nustatančius ir reglamentuojančius teisės aktus, nustatyti teisinio statuso sandarą ir segmentus, kuriuos veikiant teisinėmis priemonėmis galima reguliuoti policijos pareigūno darbo efektyvumą.

2. Įvertinti policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumo būklę Lietuvoje.

3. Nustatyti policijos veiklos kokybinius ir kiekybinius rodiklius, rodančius policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumą, ir veiksnius, darančius didžiausią įtaką policijos pareigūno teisiniam statusui. Naudojant nustatytus rodiklius, iširti nustatytų veiksnių įtakos teisinio statuso veiksmingumui dinamiką nuo 2002 iki 2008 metų.

4. Modeliuoti teisines priemones policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumui didinti, siekiant pagerinti policijos veiklos efektyvumą ir kokybę.

7. Disertacijoje naudoti metodai, tyrimo metodika

Teoriniai metodai:

Turinio analizės metodas pasitelktas susipažinti su teorinėmis valstybės tarnautojo teisinio statuso reguliavimo nuostatomis, naujai vertinant informaciją moksliniuose straipsniuose, monografijose. Taikant šį metodą taip pat buvo atlikta teisės aktų, reglamentuojančių statutinių valstybės tarnautojų teisinį statusą, analizė. Tai leido teisiškai paaiškinti ir teoriškai pagrįsti policijos pareigūno teisinio statuso konstrukciją.

Lyginamosios analizės metodas. Taikant šį metodą buvo palyginamos Lietuvos ir kitų valstybių policijos pareigūnų teisinį statusą veikiančios jėgos. Šis metodas leido į Lietuvos Respublikos Konstituciją, policijos veiklą reglamentuojančius teisės aktus pažvelgti kaip į vientisą sistemą, įtvirtinančią policijos pareigūno teisinį statusą ir jo elementus, išryškinti ir kritiškai įvertinti šių elementų tarpusavio dermę.

Sisteminės analizės metodas. Taikant šį metodą buvo stengiamasi išsiaiškinti policijos pareigūnų teisinio statuso elementų tarpusavio ryšius ir jų ryšį su veikiančiomis jėgomis.

Sintezės metodas. Taikant šį metodą atliekama teisės, sociologijos, vadybos mokslų šios srities tyrimo duomenų sintezė, siekiant sukurti naują teisinio statuso struktūrą, sąvoką.

Empiriniai metodai:

Statistinis metodas. Naudoti įvairiose ataskaitose ir interneto tinklalapiuose nurodyti, taip pat autoriaus surinkti ir suklasifikuoti statistikos duomenys.

Sociologinės apklausos metodas. Atliekant šią apklausą buvo siekiama nustatyti, kaip policijos pareigūnai vertina juos supančią socialinę aplinką ir teisinio statuso veiksmingumą. Buvo gretinami tais pačiais klausimais skirtingu metu atliktų sociologinių apklausų duomenys.

Sisteminio modeliavimo metodas buvo taikomas siekiant teorinių išvadų pagrindu projektuoti ir nustatyti konkrečias teisinio reglamentavimo priemones, laiduojančias policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą.

8. Tyrimo patikimumo pagrindimas

Disertacinio tyrimo patikimumas grindžiamas keliais aspektais. Teorinio tyrimo patikimumą užtikrina teisės šaltinių panaudojimas atliekant tyrimą. Tyrimo rezultatai buvo aiškinami vadovaujantis tyrinėtoms mokslinės literatūros, teisės aktų nuostatomis, todėl šie rezultatai atitinka objektyvią teisinę tikrovę.

Empirinio tyrimo patikimumą užtikrina statistinių duomenų oficialumas ir tai, kad sociologinės apklausos atliktos laikantis keliamų reikalavimų. Paskutiniojo sociologinio tyrimo metu Lietuvoje buvo 10 aukštesniosios pakopos ir 68 žemesniosios pakopos policijos įstaigų. Tyrimui pasirinktos 6 aukštesniosios pakopos policijos įstaigos ir 20 žemesniosios pakopos policijos įstaigų, kurios dabar atitinka 6 teritorines policijos įstaigas ir 20 šių įstaigų teritorinių policijos komisariatų. Policijos įstaigos pasirinktos pagal teritorinį išsidėstymą, kad būtų tolygiai apimta visa Lietuvos Respublikos teritorija, todėl įvykdyta policijos įstaigų reorganizacija tyrimo rezultatų neįtakoja. Apklausa buvo atliekama nuo 2008 m. gruodžio 1 d. iki 2009 m. sausio 20 d. Buvo parengta 420 anketų ir išsiųsta į 26 Lietuvos policijos įstaigas, iš jų sugrąžintos 382 anketos iš 20 policijos įstaigų. Iš sugrąžintų 382 anketų 41 anketa buvo sugadinta, iš viso gauta 341 tinkama analizuoti anketa. Lietuvos Respublikos policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2009 m. sausio mėnesį Lietuvos policijos sistemoje pirminės grandies policijos pareigūnų buvo 2421, tai yra pirminės grandies policijos pareigūnų iš viso buvo apklausta 14 procentų. Vertinant rezultatus, atkreiptas dėmesys ir į statistinę paklaidą. Ji atsiranda dėl to, kad yra daroma respondentų atranka ir neatliekama ištininė apklausa. Ši paklaida yra apskaičiuojama matematiškai. Apklauskos rezultatams apskaičiuoti naudotas *matematinės statistikos metodus*. Tyrimo duomenų matematinė statistinė analizė atlikta naudojant kompiuterinį SPSS PC/8.0 (angl. *Statistical Package for the Social Sciences*) statistinės programos paketą. Rodiklių pasiskirstymui pateikti taikyta *procentinė išraiška*. Požymių tarpusavio ryšiui nustatyti taikytas *neparametris (suderinimo) χ^2 (chi kvadratu) kriterijus*. Skirtumas statistiškai reikšmingas, kai *pasikliovimo lygmuo* $p < 0,05$, skirtumas esminis – $p < 0,01$, skirtumas labai ryškus – $p < 0,001$ ir skirtumas visiškasis – $p < 0,0001$. Kai pasikliovimo lygmuo buvo didesnis nei 0,05 ($p > 0,05$), laikyta, kad skirtumai tarp požymių yra statistiškai nereikšmingi¹.

9. Ginamieji disertacijos teiginiai

Teisės normos, nustatančios policijos pareigūnų teisinį statusą, turi atitikti policijos pareigūno socialinę padėtį.

Teisinio statuso veiksmingumas ir su juo susijęs policijos veiklos efektyvumas tiesiogiai priklausomas nuo policijos pareigūno teisinio statuso reglamentavimo atitikties visuomenės poreikiams.

Naudojant teises priemones galima didinti policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumą.

¹ Bitinas B. Ugdymo tyrimų metodologija. Jošara. Vilnius. 1998.

10. Tyrimo rezultatų publikavimas

1. Misiūnas E. Smurtavimą prieš policiją skatinantys veiksniai. // Jurisprudencija: 2002. 35(27).
2. Misiūnas E. Policijos pareigūno teisinio statuso elementų pusiausvyros problema“ // Jurisprudencija. 2008. 4 (106).
3. Laurinavičius A., Misiūnas E. Žmogaus teisių įgyvendinimo problemos ir jų sprendimo kriterijai policijos veikloje // Lietuvos policijos aptarnavimo paslaugų centras. Vilnius, 2004.

Taip pat policijos pareigūno teisinio statuso tema skaitė pranešimus Mykolo Romerio universitete bei kitur organizuotose konferencijose.

1. Misiūnas, E. Policijos pareigūno teisinio statuso išskirtinumo ir elementų pusiausvyros problema Lietuvos Konstitucijoje įtvirtintų tikslų požiūriu. *Mokslinė konferencija „Administracinė teisė kaip konkretizuota Konstitucija“*. Vilnius. Mykolo Romerio universitetas. 2007 10 24.

2. Misiūnas, E. Pareigūno teisinis statusas – policijos darbo kokybinis rodiklis. *Mokslinė konferencija „Viešojo saugumo įtaka verslui“*. Vilnius. Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla. 2008 05 11.

Tyrimo šaltiniai.

Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktai, dokumentai, reglamentuojantys policijos pareigūno teisinį statusą, Lietuvos ir užsienio valstybių administracinės teisės, baudžiamosios teisės, kriminologijos, vadybos, filosofijos, sociologijos, teisės sociologijos ir kita mokslinė literatūra.

Rengiant mokslinį darbą buvo naudojamos Lietuvos ir tarptautinių organizacijų, asociacijų publikacijos, periodiniai leidiniai. Moksliniame darbe naudojami Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Vidaus reikalų ministerijos Informatikos ir ryšių departamento statistikos duomenys, Europos Komisijos „Eurostat“ statistiniai duomenys apie nusikalstamumą Lietuvoje ir Europoje, Policijos departamento prie VRM štabo pažymos apie pasipriešinimo policijos pareigūnams atvejus, Policijos departamento prie VRM personalo valdybos duomenys apie laisvas policijos pareigūnų pareigybes, Klaipėdos policijos mokyklos, Airijos policijos kolegijos (Garda College) ir Suomijos policijos kolegijos (The Police College of Finland in Tampere) statistiniai duomenys, mokymo programos skirtos rengti pirminės grandies policijos pareigūnus. Taip pat buvo naudojami Airijos, Suomijos ir Lietuvos valstybės biudžeto duomenys apie valstybių BVP ir policijos finansavimą. Taip pat buvo naudojami tyrimų duomenimis: kasmetinio sociologinio tyimo „Lietuvos gyventojų apklausos apie policiją“, kuris atliekamas policijos departamento prie VRM užsakymu, duomenys, VRM atlikto tyrimo „Viešojo saugumo įstaigų ir saugumo jausmo vertinimas“ tyrimo duomenys, 2008 metų Airijos policijos departamento

užsakymu atlikto tyrimo „Garda public attitudes survey“ duomenys, 2002 metais atlikto tyrimo „Smurtas tarp policijos ir visuomenės Lietuvoje“, duomenys, autoriaus 2009 metais atlikto tyrimo „Policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumas“ duomenys.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Sociologinio tyrimo rezultatai pristatyti skaitant pranešimus: 2009 07 14 d. Policijos departamente prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, 2010 03 03 d. Lietuvos policijos eismo priežiūros tarnyboje.

Disertacinio tyrimo išvados ir pasiūlymai 2010 03 31 pristatyti Mykolo Romerio Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedrai.

11. Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, keturios tiriamosios dalys, išvados ir pasiūlymai, šaltinių sąrašas, autoriaus mokslinių publikacijų sąrašas bei priedai. Siekiant pilnai iširti nustatytą problemą disertacinio darbo pirmoje dalyje siekiama apibrėžti ir susisteminti policijos pareigūno teisinio statuso sandaros elementus, kurių sisteminis tapatumas leistų nustatyti policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumo vertinimo kokybinius ir kiekybinius parametrus. Disertacinio darbo antroje dalyje taikant sociologinės apklausos ir matematinės statistikos metodus, atskiruose skyriuose iširtas kiekvieno policijos pareigūno teisinio statuso segmento veiksmingumas. Disertacinio darbo trečioje dalyje nagrinėjama policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumo dinamika vertinant socialinių, politinių ir ekonominių veiksnių įtaką policijos veiklos efektyvumo rodikliams. Disertacinio darbo ketvirtoje dalyje tiriamas teisinio statuso segmentų teisinis reglamentavimas ir siūlomi teisinio reguliavimo pokyčiai, kuriais būtų siekiama ilgalaikio teisinio statuso veiksmingumo, o dėl įvairių veiksnių neigimo poveikio atsiradusių nedidelę statuso veiksmingumo stoką siūloma mažinti nustatytais kompensaciniais mechanizmais koreguojant kai kurių segmentų turinį

I. POLICIJOS PAREIGŪNO TEISINIO STATUSO SAMPRATA

Tarptautinių žodžių žodyne sąvoka „statusas“ aiškinama kaip „padėtis, būklė, teisinė padėtis, asmens padėtis visuomenės grupėje arba grupės padėtis didesnėje bendruomenėje“². Vartojant šią sąvoką policijos pareigūno teisinio statuso tyrimui pradėti, teigtina, kad statusas, kaip teisinė kategorija ir kaip socialinis reiškiny, turi savitą konstrukciją³, kurią sudaro tam tikra tvarka tvirtais struktūriniais ryšiais susieta elementų sistema. Ji lemia statuso turėtojo (subjekto) teisinį ir socialinį tapatumą, tikslus ir funkcionalumą.

Statusą galima nagrinėti praktiniu (teisės taikomoju) požiūriu arba jį laikyti mokslinės studijos (šakinio ar tarpšakinio) objektu. Praktinis policijos pareigūno statuso tyrimas atskleidžia policijos pareigūno padėtį ir būklę tam tikruose visuomeniniuose santykiuose. Praktinė prasme statuso konstrukcija svarbi policijos pareigūno atliekamai veiklai, nes apibrėžia jos turinį ir ribas. Norint išanalizuoti policijos pareigūno statuso praktinę reikšmę reikia atskleisti subjekto veiklos galias ir galimybes. Tuo tarpu statuso kaip mokslinių studijų objekto analizė svarbi ne tiek siekiant pažinti ir analizuoti pareigūno padėtį ir būklę tam tikruose visuomeniniuose santykiuose, kiek siekiant nustatyti, ar teisinėmis priemonėmis pareigūnui suteiktas statusas leidžia pasiekti užsibrėžtus veiklos tikslus.

Teisinėje literatūroje statuso sąvokai apibūdinti vartojami du lygiareikšmiai terminai: teisinis statusas ir teisinė padėtis. Dažniausiai teisinėje literatūroje vartojama bendrinė teisės subjekto teisinės padėties sąvoka – teisės subjekto teisių ir pareigų, kurias jis turi dalyvaudamas visuomeniniuose santykiuose, visuma. Pagrindinė teisinės padėties termino kategorija yra žodis „teisinė“. Ką reiškia „teisinė“? Pagal etimologiją terminas „teisinė“ reiškia, kad subjekto būklė yra nustatyta teisės, o normatyviniuose dokumentuose – Įstatymu. Lietuvių kalbos žodyne žodis „padėtis“ suprantamas kaip kieno nors buvimo erdvėje, situacijoje, išdėstymo vieta⁴. Vadinasi, norint apibūdinti teisės subjekto teisinę padėtį (statusą), reikia atskleisti teisės aktuose numatytus subjekto teisinės padėties ypatumus – būdingus požymius.

Tuo tarpu teisės sociologijoje vartojamas terminas „socialinis statusas“ suprantamas kaip subjekto padėtis visuomenės arba grupės struktūroje, susijusi su kitomis jo padėtimis, pagrįstomis atitinkamomis teisių ir pareigų sistemomis. Vadybos mokslinėje literatūroje taip pat analizuojamos subjekto statuso sąvokų kategorijos, numatytos valstybės tarnybos valdymą reglamentuojančiose

² Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, Alma litera, 2001, p. 701.

³ Šią sąvoką moksliniuose darbuose dažnai vartojo Mykolas Romeris. Žr. pvz.

Romeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. Vilnius, Mintis, 1990, p. 97.

Romeris M. Valstybės ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis // Valstybė, I tomas. Vilnius: Pradai, 1995, p. 12.

Romeris M. Valstybės ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis // Valstybė, I tomas. Vilnius, Pradai, 1995, p. 4.

⁴ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. spalio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>.

specialiose taisyklėse, kurias lemia šalies konstitucija, įstatymai, vyriausybės nutarimai, ir vadybos bei teisinėmis priemonėmis siekiama tobulinti subjekto veiklos efektyvumą.

Atliekant mokslinius tyrimus ir siekiant nustatyti aplinkybes, sudarančias sąlygas gerinti policijos veiklos efektyvumą ir funkcijų kokybę, atskirai grupuojant teisės, sociologijos, vadybos mokslinius duomenis vartojama subjekto statuso sąvoka yra nepakankama. Keltinas klausimas, ar pagal pozityviąją teisę nustatytas statusas ir atskiri jo konstrukcijos elementai pasiekia tokio rezultato, kokio norėta kuriant ir siekta taikant teisinį statusą reglamentuojančias teisės normas? H. Kelzenas yra atkreipęs dėmesį į vizualiai panašių sąvokų skirtingumą pozityviojoje teisėje, pabrėždamas, kad kaip norma (pagal kurią kažkas privalo būti), kaip akto prasmė nėra tapati aktui (kuris iš tikrųjų yra), lygiai taip pat ir teisės normos galiojimas nėra tapatus jos veiksmingumui⁵. Vadovaujantis formaliuoju teisinio statuso veiksmingumo požiūriu, galima teigti, kad teisės normos, apibrėžiančios teisės subjekto teisinę padėtį, yra nustatytos įstatymo ar įstatymo įgyvendinamųjų teisės aktų, priimtose ir taikomos, pareigūnai vykdo jiems priskirtas funkcijas ir t. t. Tačiau vadovaujantis socialiniu (turininguoju) teisinio statuso veiksmingumo požiūriu, galima teigti, kad tikrasis policijos pareigūnų veiklos efektyvumas, kurį lemia visa teisinio poveikio pareigūnų elgesiui priemonių sistema⁶. Laikantis tokios metodologinės nuostatos, teisės veiksmingumą galima vertinti dviem lygmenimis: 1) kaip sąlygas, kai teisė veiksminga apskritai (makrolygis); arba 2) kaip atskirų teisės normų veiksmingumą (mikrolygis)⁷. Taigi šio tyrimo metu, norint iširti policijos pareigūno teisinį statusą reguliuojančių normų efektyvumą, reikia atskleisti atskirų teisės normų, nustatančių šį teisinį statusą ir jo elementus, efektyvumą.

Mokslinės teorijos ir mokslinės prezumpcijos nesudaro sąlygų visapusiškai aprėpti ir įvertinti policijos pareigūnų elgseną lemiančias išorinės jėgas ir vidinius procesus bei teisinio statuso veiksmingumą. Todėl norint pasiekti tyrimo tikslą, reikia išanalizuoti policijos pareigūno statuso sąvoką ir statuso elementus, taikant sintezės metodą suformuluoti teorines policijos pareigūno statuso paradigmas ir remiantis jomis apibrėžti policijos pareigūno statuso sandarą.

1. TEISINIO STATUSO SANDARA

Pastebėtina, kad teisinėje literatūroje daugiausia dėmesio skiriama valstybinio valdymo institucijų ir mažiau – valstybės tarnautojų teisinio statuso analizei. Teisės subjektų yra įvairių: fizinių asmenų, piliečių ir asmenų be pilietybės, užsieniečių, valstybės tarnautojų, statutinių valstybės tarnautojų, teisėjų, prokurorų, viešojo administravimo institucijų, akcinių bendrovių, individualiųjų įmonių ir pan. Kyla klausimas, ar visų teisės subjektų teisinio statuso konstrukcija

⁵ Kelsen H. Grynoji teisės teorija. Vilnius, Eugrimas, 2002, p. 184.

⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, Justitia, 2004, p. 463.

⁷ Šimašius R. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas // Jurisprudencija. 2004, 54 (46), p. 62–73.

yra vienoda. Manytina, kad kuo reikšmingesnis visuomeniniu požiūriu teisės subjekto teisinis statusas, tuo sudėtingesnė subjekto teisinio statuso konstrukcija.

Paprasčiausią teisinį statusą turi pilietis. Piliečių padėtis yra jo teisių ir pareigų, kurias jis turi dalyvaudamas konstituciniuose-teisiniuose santykiuose, visuma (ši padėtis dar gali būti vadinama piliečio administraciniu teisiniu statusu). Pilietybė yra nuolatinis asmens politinis teisinis ryšys su konkrečia valstybe, grindžiamas abipusėmis teisėmis bei pareigomis ir iš jų išplaukiančiu savitarpio pasitikėjimu, ištikimybe bei gynyba⁸. Piliečio teisių sistemą sudaro visuotinės žmogaus teisės, kurias žmogus įgyja nepriklausomai nuo valstybės valios ir yra neatskiriamos nuo individo, ir teisės, kurias suteikia valstybė, pavyzdžiui, pilietinės ir politinės teisės. Taigi piliečio teisių analizė atskleistų konkrečios valstybės piliečio galimo elgesio ribas, o pareigų analizė – piliečio privalomo elgesio ar susilaikymų ribas.

Taip yra todėl, kad normatyvinės teisės požiūriu piliečio ar kito subjekto teisinio statusas konstruojamas iš dviejų elementų – teisių ir pareigų. Tokia teisinio statuso konstrukcija vartojama ir teisės mokslinėje literatūroje, kurioje nagrinėjamos valstybės tarnautojų teisinio statuso problemos, ir atitinkamuose teisės aktuose. Štai A. Laurinavičius nurodo, kad „valstybės tarnautojo statusas demokratinėje visuomenėje apibūdinamas kaip būtinas ryšys tarp pareigų, teisių ir jų įgyvendinimo“⁹. Valstybės tarnybos įstatymo 2 straipsnyje teigiama, kad „Valstybės tarnautojo statusas – valstybės tarnautojo teisinė padėtis“¹⁰, o šio įstatymo komentare pasakyta, kad valstybės tarnautojo teisinė padėtis turi būti suprantama kaip jo teisių ir pareigų visuma¹¹. Policijos veiklos įstatymo 2 straipsnio 5 dalyje teigiama, kad: „Policijos pareigūno statusas – šio ir kitų įstatymų apibrėžtų tarnybinių teisių ir pareigų visuma, nustatyta teisės aktuose, reglamentuojančiuose policijos pareigūno priėmimą ir atleidimą iš tarnybos, jo teises, pareigas, atsakomybę, darbo užmokestį, socialines bei kitas garantijas“¹². Kiti autoriai (E. Šileikis, A. Vaišvila, S. Šedbaras ir kt.) analizuoja valstybės tarnautojų teisinę padėtį nepateikdami teisinio statuso sąvokos ir neatskleisdami jo konstrukcijos, o apimdami tik valstybės tarnautojų teises, pareigas ir atsakomybę, neįvardijamus teisinio statuso elementais¹³. Tačiau mokslinėje literatūroje taip pat išsakoma nuomonių, kad nustatant valstybės tarnautojo, kaip valstybinių ir tarnybinių santykių dalyvio, teisinę padėtį įstatymiškai turi būti įtvirtintos jo teisės, pareigos ir garantijos, apribojimai, susiję su

⁸ Konstitucinio Teismo 1994-04-13 nutarimas „Dėl Seimo nutarimo pilietybės klausimais“ // Žin., 1994, Nr. 29-524.

⁹ Laurinavičius A. Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas. LTU, 2003, p. 118.

¹⁰ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas // Žin., 1999, Nr. 66-2130.

¹¹ Budbergytė R., Šakočius A., Žilinskas D. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos komentaras. Vilnius, Lietuvos viešojo administravimo institutas, 2004.

¹² Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas // Žin., 2000, Nr. 90-2777.

¹³ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2005.

Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, Justitia, 2004.

Bakaveckas A., Dziegoraitis A., Dziegoraitienė A., Gylys A., Kalesnykas R., Pranevičienė B., Rusinas E., Šedbaras S., Urmonas A., Žilinskas D. Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis. MRU, 2005.

valstybės tarnyba, paskatinimais ir atsakomybe¹⁴, taip pat teigiama, kad valstybės tarnautojo teisinis statusas – sudėtingas ir kompleksinis institutas, kurį sudaro teisių, pareigų, atsakomybės ir kitų elementų visuma¹⁵.

Tokią konceptualų teisinio statuso neapibrėžtumą pastebime ir daugumoje įstatymo galią turinčių arba įstatymais patvirtintų statutų, kuriuose nevertinama atitinkamo subjekto teisinio statuso sąvoka. Štai Lietuvos Respublikos Seimo statute¹⁶ nėra Seimo nario statuso sąvokos, nors jo reglamentavimui skirta pirmoji dalis „Seimo nario statusas“, o 1 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad pagrindines Lietuvos Respublikos Seimo nario teises bei pareigas apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucija ir šis statutas, o kitas jo teises bei pareigas – kiti Lietuvos Respublikos įstatymai. Taip pat Seimo statuto minėtoje dalyje yra numatyti: Seimo nario įgaliojimų atsiradimo pradžia ir teisių įgijimas, teisės ir pareigos, Seimo nario įgaliojimų nutrūkimas, veiklos aprūpinimas ir garantijos, atsakomybė ir pan. Taigi akivaizdu, kad Statutas yra ne vienintelis aktas, turintis statusą nustatančių teisės normų. Panašus teisinis reglamentavimas nustatytas ir Lietuvos Respublikos teismų įstatyme¹⁷. Nors šio įstatymo šešto skyriaus pavadinimas „Teisėjų statusas. Skiriamieji ženklai“, tačiau ir čia nepateikta teisėjo statuso sąvoka. Teismų įstatymo minėtame skyriuje nustatytos teisėjų teisės ir laisvės, pareigos, teisėjo įgaliojimo pastovumas, teisėjo imunitetas. Panaši teisinio reguliavimo technika pastebima Prokuratūros įstatyme¹⁸, Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatyme¹⁹; Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatyme²⁰, Vadovybės apsaugos įstatyme²¹, Viešojo saugumo tarnybos įstatyme²², Muitinės įstatyme²³ ir Tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statute²⁴, Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatyme²⁵ ir Specialiųjų tyrimų tarnybos statute²⁶, Valstybės saugumo departamento įstatyme²⁷ ir Valstybės saugumo departamento statute²⁸, Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statute²⁹. Darytina išvada, kad mokslinėje literatūroje ir Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose įvairių tarnybų

¹⁴ Административное право. Под редакцией Никитина А. М. Москва: Юнити, 2000, с. 205.

¹⁵ Габричидзе Г. Н., Чернявский А. Г. Административное право. Москва: Проспект, 2002, с. 186.

¹⁶ Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Žin., 1994, Nr. 15-249.

¹⁷ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Žin., 1994, Nr. 46-851.

¹⁸ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Žin., 1994, Nr. 81-1514.

¹⁹ Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas // Žin., 2000, Nr. 92-2848.

²⁰ Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas // Žin., 2002, Nr. 33-1250.

²¹ Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos įstatymas // Žin., 2002, Nr. 112-4982.

²² Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymas // Žin., 2006, Nr. 102-3935.

²³ Lietuvos Respublikos muitinės įstatymas // Žin., 2004, Nr. 73-2517.

²⁴ Lietuvos Respublikos tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statuto patvirtinimo ir įgyvendinimo įstatymas // Žin., 2000, Nr. 94-2917.

²⁵ Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas // Žin., 2000, Nr. 41-1162.

²⁶ Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // Žin., 2003, Nr. 38-1656.

²⁷ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymas // Žin., 1994, Nr. 11-163.

²⁸ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statuto patvirtinimo įstatymas // Žin., 2002, Nr. 73-3101.

²⁹ Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas // Žin., 2000, Nr. 39-1088.

tarnautojų veiklą, yra įtvirtinta normatyvinės teisės sampratai būdinga teisinio statuso konstrukcija, kurią sudaro du elementai: teisės ir pareigos.

Šiuolaikinėje visuomenėje sparčiai vykstantys demografiniai, kultūriniai, ekonominiai, politiniai procesai lemia, kad pagal pozityviosios teisės tradiciją suformuluotos teisinio statuso sąvokos ir numatytų teisinio statuso elementų nepakanka visapusiškai nustatyti teisinio statuso efektyvumą. Kaip A. Urmonas teigia, įstatymuose dažniausiai įtvirtinamas ir demokratinei visuomenei būdingas teisinio reguliavimo tipas (imperatyviojo ir dispozityviojo metodų sąveika esant dispozityviojo metodo persvarai). Tai reiškia, kad Seimo pagal konvejerizuotos teisėkūros praktiką priimtuose naujuose įstatymuose gausėja paliepiamų ir leidimų, kurių priešūrai reikalingas didesnis biurokratinis aparatas. Toks ekstensyvus įstatymų leidybos teisinis socialinės technologijos būdas yra rutininis, todėl būtina imtis aktyvesnių teisinio reguliavimo priemonių paieškos. Šiuo atveju tikslinga pasinaudoti ekonominių, vadybinių ir kitų socialinių veiksnių galimybėmis ir įtraukti juos į teisės sistemą, suteikiant reikiamą teisinę formą³⁰. Policijos ir kitų teisėtvarkos institucijų veikla objektyviai yra sudėtinga, todėl jos turi keisti organizacinę struktūrą taip, kad galėtų nuolat stebėti veiklos aplinką ir nedelsiant prie jos prisitaikyti. Tačiau tam reikia kaupti ir analizuoti visapusišką informaciją ir išplėsti reguliacinio poveikio ribas formuojant bendrų interesų sritį³¹.

Šiuolaikinėse valdymo teorijose orientuojamasi į žmogų kaip į pagrindinį, lemiamą organizacijų veiklos efektyvumą užtikrinantį veiksnį³², kadangi sėkmę lemia kokybė, o kokybę pasiekia žmonės³³. Vadybiniu požiūriu organizacija privalo savo biudžetą, žmogiškuosius ir kitus išteklius planuoti taip, kad atspindėtų pagrindinę organizacijos misiją, skatintų valstybės tarnautojų atsakomybę už pasiektus rezultatus. Vadybos mokslas analizuoja viešojo administravimo ir privačių įmonių veiklos efektyvumo būklę, valstybės tarnautojų ir darbuotojų žinių, atsakomybės, darbo užmokesčio ir kitų motyvavimo priemonių būklę. Taip pat vadyba analizuoja darbo krūvio ir darbo užmokesčio, suteiktų įgaliojimų ir veiklos efektyvumo balansą.

Teisės sociologijoje vartojama sąvoka – socialinis statusas. Tai – visuomenės arba grupės struktūros padėtis, susijusi su kitomis padėtimis per teisių ir pareigų sistemą³⁴. Šio apibrėžimo pagrindinės sąvokinės kategorijos rodo, kad analizuojama subjekto padėtis socialiniuose santykiuose, santykiuose tarp žmonių. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad socialinio statuso apibrėžime numatyta, jog subjekto padėtis turi sietis su kitomis padėtimis per teisių ir pareigų sistemą. Kaip V. Šlapkauskas teigia, bet kuris socialinis statusas yra „padarytas“ iš visumos tam

³⁰ Urmonas A. Socialinių technologijų konceptualių modelių pristatymo administracinėje teisėje paieška // Jurisprudencija. 2007, 6 (96), p. 11.

³¹ Šakočius A. New identified socio-integrative problems in policing // Jurisprudencija. 2002, 36 (28), p. 5–12.

³² Staškus S., Beržinskienė D. Vadyba. Kaunas, Technologija, 2005, p. 77.

³³ Ten pat, p. 77.

³⁴ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. MRU, 2004, p. 57.

tikrų teisių ir pareigų, kurias visuomenė priskiria konkrečiam statusui pagal tradiciją (dažniausiai) arba dėl teisėkūros subjekto įtakos³⁵. Sociologus domina ne pats asmens statusas, bet tai, kaip juose išryškėję socialiniai santykiai, socialinė tikrovė. Socialinis statusas turi prasmę tik susietas su kitu socialiniu statusu. Teisės veiksmingumo problema yra faktiškai ne teisės teorijos, o teisės sociologijos problema ir ji ypač svarbi tampa tik demokratinėse valstybėse, kai valstybė suinteresuota gauti grįžtamąjį savo teisinės kūrybos ryšį³⁶. Statuso ypatumai priklauso nuo objektyviai atsiradusių visuomeninio-politinio arba valstybinės-teisinės situacijos: pavyzdžiui nepaprastosios situacijos, kitų teisinių režimų paskelbimas. Esant šioms sąlygoms valstybės tarnautojo statusas gali keistis: tarnautojai gali gauti papildomus įgaliojimus ar teises, gali būti nustatytos papildomos pareigos ar teisinė atsakomybė³⁷. A. Urmono teigimu, įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių policijos statusą ir veiklą, gausėjimas ir fundamentalių mokslinių tyrimų, skirtų policijos institucijai, stoka įpareigoja tyrinėtojus analitiškai pažvelgti į socialinius pokyčius ir policijos teisės sąsajas, įvertinti šių procesų padarinius, numatyti policijos vizijos kaitą³⁸. Tuo tarpu A. Laurinavičius teigia, kad nustatant statutinio pareigūno teisių ir pareigų darną, turi būti atsižvelgiama į tai, kokias funkcijas jam tenka įgyvendinti ir su kokiais sunkumais, priešgina gali tecti susidurti vykdant įgaliojimus³⁹. Policijos pareigūno teisinį statusą, taip pat jo elgseną veikia supanti socialinė aplinka.

Matome, kad teisės, vadybos ir sociologijos mokslinėje literatūroje vartojamos subjekto statuso sąvokos atskleidžia subjekto padėtį skirtingose sistemose. Subjekto socialinio statuso tikslas – nustatyti visuomenėje ar kitoje grupėje subjekto interakcijas su kitais subjektais ir jų funkcinis ryšius, siekiant atskleisti subjektų santykių socialinę tikrovę, teisinio statuso efektyvumą. Subjekto teisinio statuso tikslas yra nustatyti teisės subjekto padėtį teisės sistemoje. Vadybos moksle subjekto statusas analizuojamas siekiant atskleisti subjekto veiklos efektyvumo tobulinimo galimybes. Matyti, kad policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumo problema yra sudėtinė teisės sociologijos dalis ir turi būti nagrinėjama taikant sociologijoje naudojamus tyrimo metodus. Taip pat pastebėtina, kad siekiant teisinio statuso veiksmingumo jis gali būti analizuojamas kaip vadybos mokslo objektas siekiant geresnės subjekto veiklos kokybės. Norint šiame darbe nustatyti pirminės grandies policijos pareigūnų gebėjimus kokybiškai vykdyti policijos pareigūno funkcijas, policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą veikiančias jėgas ir vidinius procesus, galima teigti, kad normatyvinės teisės sampratai būdinga teisinio statuso konstrukcija praranda savo pakankumą.

³⁵ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. MRU, 2004, p. 56.

³⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, Justitia, 2004, p. 464.

³⁷ Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н. Административное право России. Москва, Норма, 2007, с. 296.

³⁸ Urmonas A. Socialiniai pokyčiai ir policijos subjektiškumas // Jurisprudencija. 2002, 36 (28), p. 16.

³⁹ Laurinavičius A. Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas. LTU, 2003, p. 117.

Tokiu atveju į subjekto teisinį statusą reikia pažvelgti plačiau. Šiame darbe subjekto teisinio statuso sąvoka bus sudaryta iš sąvokinių kategorijų, vartojamų sociologijos, vadybos ir teisės mokslo literatūroje. Pasitelkus vadybos mokslo metodiką ir atliekant sociologinį tyrimą reikia nustatyti policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą ir statuso veiksmingumui didžiausią įtaką darančius veiksnius. Šiame darbe statuso veiksmingumas nagrinėjamas kaip priemonė teisiniam tikslui pasiekti, tai yra būdas įvertinti, ar teisinio statuso reglamentavimas yra tinkamas, ar ne. Dėl teisinio statuso sąvokų ir elementų įvairovės turime nusistatyti aiškius statuso segmentus, kurių tyrimas atskleistų veiksmingumą. Jei policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumas yra žemas, tai tiesiogiai veikia policijos pareigūnų vykdomų funkcijų efektyvumą.

1.1. POLICIJOS PAREIGŪNŲ KAIP STATUTINIŲ VALSTYBĖS TARNAUTOJŲ TEISINIO STATUSO ELEMENTŲ SISTEMA

Užduočių specifika, vykdomos funkcijos ir įgaliojimai suponuoja įvairių kategorijų valstybės tarnautojų teisinio statuso ypatumus. Kai kuriems valstybės tarnautojams gali būti įstatymų nustatytos specialios veiklos taisyklės, suteiktos specialios teisės ir pareigos, tarnybiniai apribojimai, specialios tarnybos eigos valdymo tvarkos, patraukimas tarnybinėn ir administracinėn atsakomybėn, galimybės patraukti baudžiamojon atsakomybėn, būti materialinės atsakomybės subjektu. Rusijos administracinės teisės mokslininkų nuomone, valstybės tarnautojų teisinio statuso ypatumus atskleidžia teisės normomis įtvirtintos pareigos ir tarnybinių įgaliojimų pobūdis, veiklos specifika ir priklausymas tam tikrai valstybės tarnybai: pavyzdžiui, vidaus tarnybai, muitinės tarnybai, diplomatinei tarnybai⁴⁰.

Lyginant teisės mokslo tyrimų duomenis apie teisinį statusą ir vadybos mokslo tyrimo duomenis apie žmogiškųjų išteklių valdymą galima *apriori* teigti, kad didžiausią įtaką policijos pareigūno vykdomų funkcijų kokybei ir veiklos efektyvumui turi šie statuso elementai: teisės ir pareigos, pareigūnų kvalifikaciniai gebėjimai, darbo užmokestis ir socialinės garantijos, pareigūnų atsakomybė ir skatinimas.

Siekiant išsiaiškinti statutės tarnybos specifika ir nustatyti policijoje dirbančių statutinių valstybės tarnautojų teisinio statuso elementus, kurie daro tiesioginę įtaką policijos veiklos efektyvumui, liginamuju požiūriu analizuotini dviejų skirtingų kategorijų: statutinių valstybės tarnautojų ir karjeros valstybės tarnautojų statuso elementai.

Valstybės tarnybos įstatymo⁴¹ 2 straipsnio 6 punkte nustatyta, kad statutinis valstybės tarnautojas – tai valstybės tarnautojas, kurio tarnybą reglamentuoja įstatymo patvirtintas statusas

⁴⁰ Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н. Административное право России. Москва, Норма, 2007, с. 296.

⁴¹ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas // Žin., 1999, Nr. 66-2130.

arba Diplomatinės tarnybos įstatymas, nustatantys specialias priėmimo į valstybės tarnybą, tarnybos atlikimo, atsakomybės ir kitas su tarnybos ypatumais susijusias sąlygas, ir (ar) turintis viešojo administravimo įgaliojimus jam nepavaldžių asmenų atžvilgiu. Šio įstatymo komentare teigiama, kad statutinių valstybės tarnautojų išskyrimas gali būti siejamas su įstatymų leidėjo siekimu įvardyti tokią valstybės tarnautojų grupę, išskiriant ją valstybės tarnyboje kaip valstybės tarnautojus:

1) turinčius platesnius valstybinius valdingus įgaliojimus;

2) kurių tarnyba susijusi su valstybės institucija, kurioje jie tarnauja, arba tik su jų turimu specialiu statusu (rangu)⁴².

Manytina, kad toks statutinio valstybės tarnautojo apibūdinimas yra netikslus. Šiuo metu Lietuvos Respublikoje galioja Vidaus tarnybos statutas⁴³, kuris nustato Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos; Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos; Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos; Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos; Vadovybės apsaugos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos; Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos pareigūnų kai kuriuos teisinio statuso elementus. Kitų statutinių valstybės tarnautojų statuso elementus reglamentuoja Tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statutas⁴⁴, Specialiųjų tyrimų tarnybos statutas⁴⁵, Valstybės saugumo departamento statutas⁴⁶, Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statutas⁴⁷ ir Civilinės krašto apsaugos tarnybos statutas⁴⁸. Civilinės krašto apsaugos tarnybos pareigūnų statusas ir statutas dėl jų tarnybos specifikos nebus nagrinėjimas. Tačiau ne visi šių statutinių tarnybų tarnautojų statuso elementai numatyti šiuose statutuose. Dalis statuso elementų yra nustatyti kituose teisės aktuose. Tuo tarpu valstybės tarnautojų pagrindiniai statuso elementai įtvirtinti Valstybės tarnybos įstatyme. Išanalizuokime šiuose teisės aktuose nustatytus statutinių valstybės tarnautojų ir kitų valstybės tarnautojų teisinio statuso elementus.

TEISĖS IR PAREIGOS

⁴² Budbergytė R., Šakočius A., Žilinskas D. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos komentaras. Vilnius, Lietuvos viešojo administravimo institutas, 2004, p. 13.

⁴³ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // Žin., 2003, Nr. 42-1927.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statuto patvirtinimo ir įgyvendinimo įstatymas // Žin., 2000, Nr. 94-2917.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // Žin., 2003, Nr. 38-1656.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statuto patvirtinimo įstatymas // Žin., 2002, Nr. 73-3101.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas // Žin., 2000, Nr. 39-1088.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos civilinės krašto apsaugos tarnybos statuto patvirtinimo ir įgyvendinimo įstatymas // Žin., 2003, Nr. 73-3348.

Siekiant įgyvendinti subjekto funkcijas būtinas konkretus teisių ir pareigų kompleksas. Dažnai teisinėje literatūroje pareigūnų teisės ir pareigos interpretuojamos kaip teisinio statuso branduolys, jo turinys. Teisės ir pareigos nustato teisės subjekto veiklos ribas. Anot A. Katkaus teisės – tai nekonkrečios, juridiskai deklaruojamos subjekto socialinės galimybės, visuomenės ekonominių ir politinių sąlygų determinuotos ir valstybės formaliai įtvirtintos atitinkamais teisės aktais. Teisės atspindi subjekto laisvę veikti. Tačiau teisės nėra atskirtos nuo pareigų: jų neatitikimas skatina subjektų veiklos voliuntarizmą. Teisinė pareiga – tai būtinas ir norminiais teisės aktais nustatytas galimas, privalomas subjekto elgesys⁴⁹. Teisės nustato subjekto elgesio galimybes, o pareigos nustato privalomo elgesio ribas, todėl matyti, kad pagal funkcijas teisės ir pareigos skirtos institucijos tikslams įgyvendinti.

Policijos pareigūno teisės ir pareigos, kurios apibrėžtos Policijos veiklos įstatyme⁵⁰, turi labai daug panašumų su kitų statutinių valstybės tarnautojų teisėmis ir pareigomis, nustatytomis Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatyme⁵¹, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatyme⁵², Vadovybės apsaugos įstatyme⁵³, Viešojo saugumo tarnybos įstatyme⁵⁴, Muitinės tarnybos įstatyme⁵⁵, Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatyme⁵⁶, Valstybės saugumo departamento įstatyme,⁵⁷ Kalėjimų departamento statute. Išanalizavus šių tarnautojų teises, galima teigti, kad policijos pareigūnai turi teisę teisėtai riboti asmens teises ir laisves, atlikti asmenų, daiktų, dokumentų apžiūrą, prieš asmenį naudoti psichinės, fizinės prievartos priemones ir šaunamąjį ginklą. Policijos pareigūnų kaip ir kitų statutinių tarnautojų pagrindinės pareigos sietinos su nusikaltimų ir teisės pažeidimų prevencija, reagavimu į pranešimus ar pareiškimus apie rengiamą ar daromą nusikaltimą, ar į kitokį teisės pažeidimą ir tokios veiklos nutraukimu, pažeidėjo sulaikymu ir teisės pažeidimo atskleidimu. Taip pat statutinių tarnybų pareigūnai turi pareigą suteikti neatidėliotiną medicinos ar kitą būtiną pagalbą nukentėjusiems nuo nusikaltimų ar kitų teisės pažeidimų asmenims bei asmenims, kurių būklė yra bejėgiška. Galima teigti, kad policijos pareigūnų kaip ir visų statutinių teisės saugos institucijų tarnautojų teisės ir pareigos yra susijusios su pareigūno sveikatai ir gyvybei pavojinga veikla.

Tuo tarpu kitų valstybės tarnautojų teisės, kurios įtvirtintos Valstybės tarnybos įstatyme, nesuteikia galimybės suvaržyti asmens teises ir laisves ar naudoti prievartos priemones. Taip pat ir pareigos neįpareigoja jų vykdyti sveikatai ir gyvybei pavojingos veiklos.

⁴⁹ Katkus A. Subjekto teisinis statusas: samprata ir jo struktūra. Klaipėda: Tiltai, 2002, Nr. 4.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas // Žin., 2000, Nr. 90-2777.

⁵¹ Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas // Žin., 2000, Nr. 92-2848.

⁵² Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas // Žin., 2002, Nr. 33-1250.

⁵³ Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos įstatymas // Žin., 2002, Nr. 112-4982.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymas // Žin., 2006, Nr. 102-3935.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos muitinės įstatymas // Žin., 2004, Nr. 73-2517.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas // Žin., 2000, Nr. 41-1162.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymas // Žin., 1994, Nr. 11-163.

Todėl galima teigti, kad statutinių valstybės tarnautojų teisės ir pareigos yra išskirtinės ir turi būti atskiro mokslinio tyrimo objektas, nes teisių ir pareigų veiksmingumo tyrimas gali nustatyti teisinio reglamentavimo trūkumus.

REIKALAVIMAI, TAIKOMI PRETENDENTAMS Į TARNYBĄ

Asmenims, pretenduojantiems tapti policijos pareigūnais, keliami bendrieji ir specialūs kvalifikaciniai reikalavimai. Bendrieji reikalavimai, taip pat keliami ir karjeros valstybės tarnautojams, yra įtvirtinti Valstybės tarnybos įstatyme, specialūs keliami reikalavimai nustatyti Vidaus tarybos statute.

Bendri reikalavimai: turėti Lietuvos Respublikos pilietybę, mokėti lietuvių kalbą ir turėti atitinkamo lygio išsilavinimą norimoms pareigoms eiti. Valstybės tarnybos įstatyme numatyta A, B, C, lygio pareigybės, kurioms taikomi skirtingo lygio išsilavinimo reikalavimai. C lygio pareigybėms numatytas būtinas ne žemesnis kaip vidurinis išsilavinimas ir įgyta profesinė kvalifikacija, tai valstybės tarnautojų žemiausio lygio išsilavinimas. Tačiau pastebėtina, kad C lygio pareigybės patvirtintos tik policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos, Priešgaistrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento, Viešojo saugumo tarnybos, Vadovybės apsaugos departamento ir Kalėjimų departamento pareigūnams. Kitos teisėsaugos tarnybos: Specialiųjų tyrimų tarnyba, Valstybės saugumo departamentas, Muitinės departamentas, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba, ir kitos valstybės institucijos neturi C lygio valstybės tarnautojų.

Pirminės grandies policijos pareigūnams, kuriems netaikomi aukšti išsilavinimo reikalavimai, įgytos profesinės kvalifikacijos kokybė turi tiesioginę reikšmę ir daro ypatingai didelę įtaką teisinio statuso veiksmingumui. Todėl šis teisinio statuso elementas yra labai svarbus ir jį būtina nuodugniai iširti. Šio elemento veiksmingumo tyrimas gali atskleisti pareigūnų profesinės kvalifikacijos trūkumus.

Valstybės tarnybos įstatyme nustatytas reikalavimas, kad asmuo, priimamas į valstybės tarnautojo pareigas, negali būti jaunesnis kaip 18 metų ir vyresnis kaip 65 metų. Toks pat amžiaus cenzas numatytas ir Specialiųjų tyrimų tarnybos bei Kalėjimų departamento statuteuose. Tuo tarpu kitų statutinių tarnybų statutai nustato skirtingus amžiaus reikalavimus. Štai Vidaus tarnybos statute numatyta, kad pretendentas turi būti sulaukęs 18 metų ir ne vyresnis nei 30 metų, o turintis aukštąjį universitetinį arba aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą – ne vyresnis nei 35 metų. Valstybės saugumo departamento statute numatyta, kad pretendentas turi būti sulaukęs 20 metų ir ne vyresnis nei 65 metų. Muitinės statute numatyta, kad pretendentas turi būti sulaukęs 21 metų ir ne vyresnis kaip 65 metų, o priimamas į muitinės mobilios grupės pareigūno, muitinės posto pareigūno ir

muitinės pareigūno, atliekančio operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą, pareigas – ne vyresnis kaip 62 metų ir 6 mėnesių.

Specialieji reikalavimai, kurie nekeliama pretenduojantiems tapti karjeros valstybės tarnautojais, bet keliama norintiems tapti statutiniais valstybės tarnautojais, yra sveikatos ir fizinio pasirengimo reikalavimas. Taip pat pastebėtina, kad Valstybės tarybos įstatyme nenumatytas reikalavimas, kad pretendentai būtų atlikę privalomąją pradinę karo tarnybą, tokio reikalavimo nėra ir Vidaus tarnybos ir Kalėjų departamento statute. Kitų tarnybų statute nustatyta, kad pretendentas turi būti atlikęs privalomąją pradinę karo tarnybą.

Valstybės tarnybos įstatymo 9 straipsnio 3 dalyje⁵⁸ nustatyti ribojimai asmenims, kurie siekia tapti valstybės tarnautojais. Tokie patys ribojimai numatyti Muitinės ir Specialiųjų tyrimų tarnybos statute. Tik papildomai Specialiųjų tyrimų tarnybos statute nustatyta, kad asmenys, pareiškę norą tarnauti Specialiųjų tyrimų tarnyboje, bei jų tėvai, vaikai, sutuoktinis tikrinami pagal valstybės ir savivaldybės institucijų ir įstaigų turimas įskaitas bei asmenų registrus.

Kai kurių teisėsaugos institucijų pretendams taikomi skirtingi priėmimo į statutinę tarnybą ribojimai nei numatyti Valstybės tarnybos įstatyme. Vidaus tarnybos, Valstybės saugumo departamento ir Kalėjų departamento statute nustatyta, kad draudžiama į tarnybą priimti asmenį, jei anksčiau jis dirbo statutiniu valstybės tarnautoju ar ėjo kitas pareigas ir iš šių pareigų dėl pareigūno vardo pažeminimo, profesinės etikos bei profesinės veiklos pažeidimų buvo atleistas. Vidaus tarnybos ir Tarnybos Kalėjų departamente statute draudžia į šias tarnybas priimti asmenį, jeigu jis buvo atleistas iš valstybės tarnybos už tarnybinį nusižengimą ir jei nuo šio atleidimo iš valstybės tarnybos dienos nepraėjo 5 metai, o Valstybės saugumo departamento statute toks ribojimas numatytas iki 10 metų.

Vidaus tarnybos, Valstybės saugumo departamento ir Kalėjų departamento statute nustatyti griežti ribojimai asmenims, kurie buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Štai Vidaus tarnybos ir Kalėjų departamento statute nustatyta, kad asmuo negali būti priimtas, jeigu jis buvo teistas už tyčinį nusikaltimą, nepaisant teistumo išnykimo ar panaikinimo, taip pat jei asmuo nuteistas už neatsargų nusikaltimą arba baudžiamąjį nusižengimą ir teistumas neišnykęs arba nepanaikintas. Tik Kalėjų departamento statute papildomai nustatyta, kad asmuo negali būti priimtas, jeigu nepraėjo 3 metai nuo teismo nuosprendžio (nutarties) įsiteisėjimo dienos arba jis turi teistumą dėl (padaryto) nusikaltimo.

⁵⁸ Pagal Valstybės tarnybos įstatymo 9 straipsnio 3 dalį „Į valstybės tarnautojo pareigas negali būti priimtas asmuo: 1) įstatymų nustatyta tvarka pripažintas kaltu dėl sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo, nusikalstamos veikos valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams ar korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos padarymo ir turintis neišnykusį ar nepanaikintą teistumą; 2) kurio teisę eiti valstybės tarnautojo pareigas yra atėmęs teismas; 3) kurio sutuoktinis, artimasis giminaitis ar svainystės ryšiais susijęs asmuo eina valstybės tarnautojo pareigas valstybės ar savivaldybės institucijoje ar įstaigoje, jeigu jie pagal einamas pareigas būtų susiję tiesioginio pavaldumo santykiais; 4) įstatymų nustatyta tvarka pripažintas neveiksniu; 5) kuris yra įstatymų nustatyta tvarka uždraustos organizacijos narys; 6) kitų įstatymų nustatytais atvejais.“

Griežčiausi ribojimai pretendentams nustatyti Valstybės saugumo departamento statute. Šio departamento statuto 16 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad į tarnybą Saugumo departamente negali būti priimami asmenys, nuteisti už tyčinį labai sunkų, sunkų, apysunkį nusikaltimą ar nusikaltimą valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, taip pat už valstybės ar tarnybos paslapties atskleidimą, neteisėtą disponavimą valstybės ar tarnybos paslaptimi ir valstybės paslapties praradimą, nepaisant teistumo išnykimo ar panaikinimo, taip pat jei asmuo nuteistas už nesunkų tyčinį nusikaltimą, neatsargų nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą ir teistumas neišnykęs arba nepanaikintas.

Valstybės saugumo departamento ir Kalėjų departamento statute nustatyta, kad asmuo negali būti priimtas į šias tarnybas, jei jis buvęs SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) kadriniu darbuotoju – pagal įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ reikalavimus.

Pastebėtina, kad visi statutiniai pareigūnai privalo prisiekti tarnauti Lietuvos valstybei. Tokios prievolės karjeros valstybės tarnautojai neturi. Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Valstybės saugumo departamento pareigūnams numatytas šešių mėnesių bandomasis laikotarpis.

Matyti, kad, asmenims, pretenduojantiems tapti policijos pareigūnais ir kitais statutiniais valstybės tarnautojais, taikomi nevienodi reikalavimai ir ribojimai, tačiau griežtesni nei kitiems valstybės tarnautojams, todėl galima teigti, kad tai parodo policijos ir kitų statutinių pareigūnų išskirtinumą.

VEIKLOS RIBOJIMAI IR DRAUDIMAI

Valstybės tarnybos įstatymo 17 straipsnyje nustatyti veiklos ribojimai, kurie nesuderinami su valstybės tarnautojo pareigomis. Pažymėtina, kad teisėsaugos institucijų statutiniais tarnautojams taikomi papildomi veiklos ribojimai.

Vidaus tarnybos statute nustatyta, kad vidaus tarnybos pareigūnams draudžiama dirbti samdomu darbuotoju, patarėju, ekspertu ar konsultantu privačiuose juridiniuose asmenyse, valstybės ar savivaldybės įmonėse, viešosiose įstaigose, taip pat gauti kitą negu valstybės tarnautojams įstatymų nustatytą darbo užmokestį, išskyrus atlyginimą už darbą visų lygių rinkimų, referendumo komisijose ir už darbą pagal sutartis su rinkimų arba referendumo komisijomis, už mokslinį ir pedagoginį darbą aukštosiose mokyklose ar valstybės tarnautojų kvalifikacijos kėlimo įstaigose ir kitais Statute numatytais atvejais. Tuo tarpu Valstybės tarnybos įstatyme nustatyta, kad valstybės tarnautojas negali dirbti įmonėse, įstaigose, organizacijose, taip pat gauti už šį darbą atlyginimą, jeigu tai sukelia viešųjų ir privačių interesų konfliktą valstybės tarnyboje, sudaro prielaidas valstybės tarnybą panaudoti asmeniniais interesais, diskredituoja valstybės tarnybos

autoritetą, kliudo asmeniui, einančiam pareigas valstybės tarnyboje, tinkamai atlikti jo pareigybės aprašyme nustatytas funkcijas ir kitais įstatymo numatytais atvejais.

Griežtas ribojimas dirbti kitą darbą taikomas Valstybės saugumo departamento ir Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams. Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatyme ir Valstybės saugumo departamento statute nustatyta, kad pareigūnams draudžiama dirbti samdomais darbuotojais, patarėjais, ekspertais ar konsultantais įmonėse, įstaigose, organizacijose bei kitose institucijose, taip pat gauti kitą, nei nustatyta įstatyme, atlyginimą, išskyrus atvejus, kai tai būtina tarnybos vykdomai žvalgybinei veiklai.

Matyti, kad tarp Valstybės tarnybos įstatyme numatytų ribojimų dirbti kitą darbą ir Vidaus tarnybos, Valstybės saugumo departamento bei Specialiųjų tyrimų tarnybos statute numatytų ribojimų yra akivaizdžių skirtumų. Šių statutinių tarnybų pareigūnai apskritai neturi teisės dirbti kito darbo ir gauti darbo užmokestį, išskyrus tam tikrus atvejus, o valstybės tarnautojai gali dirbti ir gauti kitą darbo užmokestį, jei tai nesukelia Valstybės tarnybos įstatyme numatytų aplinkybių⁵⁹. Muitinės departamento ir Kalėjų departamento pareigūnams taikomi tokie pat ribojimai dirbti kitą darbą kaip kitiems valstybės tarnautojams.

Pastebėtina, kad Muitinės ir Krašto apsaugos sistemos pareigūnams be jokių išimčių draudžiama būti renkamais (skiriamais) visų rūšių įmonių valdymo organų nariais.

Būti profesinės sąjungos nariais draudžiama Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams. Vidaus tarnybos statusas pareigūnams nedraudžia būti profesinės sąjungos nariais, tačiau draudžia darbo laiku vykdyti profesinių sąjungų veiklą. Muitinės departamento, Valstybės saugumo departamento, Kalėjų departamento statute ar šių tarnybų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose nenumatytas draudimas būti profesinės sąjungos nariais. Draudimas streikuoti taikomas visiems be išimties statutiniams valstybės tarnautojams.

Pastebėtina, kad Specialiųjų tyrimų tarnybos, Kalėjų departamento pareigūnai negali priimti dovanų ar paslaugų, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusių su jų pareigų ėjimu, išskyrus įstatymų numatytais atvejais. Taip pat Kalėjų departamento pareigūnams draudžiama turėti alkoholinių gėrimų, narkotinių ir psichotropinių medžiagų, jų pirmtakų (prekursorių), stipriai veikiančių medikamentų ir daiktų (reikmenų), kurių sąrašą nustato Kalėjų departamento direktorius, Kalėjų departamentui pavaldžių įstaigų teritorijose, kuriose laikomi suimti ar nuteisti asmenys. Muitinės pareigūnams draudžiama turėti muitinės postų teritorijoje tarnybos metu alkoholinių

⁵⁹ Pagal Valstybės tarnybos įstatymo 17 straipsnio 4 dalį „[...] jeigu tai sukelia viešųjų ir privačių interesų konfliktą valstybės tarnyboje, sudaro prielaidas valstybės tarnybą panaudoti asmeniniais interesais, diskredituoja valstybės tarnybos autoritetą, kliudo asmeniui, einančiam pareigas valstybės tarnyboje, tinkamai atlikti jo pareigybės aprašyme nustatytas funkcijas, taip pat kai tai yra darbas tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu valstybės tarnautojas turi valdingus įgaliojimus arba kontroliuoja, prižiūri jų veiklą arba priima kokius nors kitus sprendimus dėl tos įmonės, įstaigos ar organizacijos, ir kai yra kitų aplinkybių, dėl kurių valstybės tarnautojai negali dirbti kito darbo ir gauti atlyginimo.“

gėrimų, didesnę kaip 25 procentų pareiginės algos bazinio dydžio pinigų sumą, bet kokią sumą užsienio valiuta (išskyrus eurus), taip pat Muitinės departamento generalinio direktoriaus įsakymu nustatytų ryšio priemonių, tauriųjų metalų, brangakmenių ir kitų tarnybos metu nereikalingų daiktų.

Vidaus tarnybos, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Kalėjimų departamento pareigūnams be jokių išimčių draudžiama būti politinių partijų ar politinių organizacijų nariais, dalyvauti jų veikloje. Tačiau Muitinės departamento statute numatyta, kad pareigūnams draudžiama darbo metu dalyvauti politinėje veikloje. Reikėtų suprasti, kad ne darbo metu Muitinės departamento pareigūnams politinėje veikloje nedraudžiama dalyvauti. Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas⁶⁰ numato papildomus apribojimus pareigūnams, dirbantiems su įslaptinta informacija.

Apibendrinus apribojimus, taikomus valstybės tarnautojams ir statutiniams valstybės tarnautojams, matyti, kad policijos pareigūnams ir kitiems statutiniams pareigūnams taikomi daug griežtesni veiklos ribojimai nei kitiems valstybės tarnautojams. Galima daryti išvadą, kad statutiniams pareigūnams taikomi apribojimai yra teisinio statuso elementas, nustatantis policijos pareigūnų ir kitų statutinių tarnautojų teisinę padėtį.

TARNYBINIAI LAIPSNIAI IR RANGAI

Valstybės tarybos įstatyme nenumatyti valstybės tarnautojų tarnybiniai laipsniai ar rangai. Tuo tarpu policijos pareigūnai ir kiti statutiniai valstybės tarnautojai turi suteiktus tarybinius laipsnius ar rangus. Tarnybiniai laipsniai ar rangai skirti reguliuoti pareigūnų tarpusavio santykius ir parodo tarnautojo užimamas pareigas bei jo vietą institucijos valdymo sistemoje. Tarnybiniu laipsniu ar rangu aukštesnio pareigūno duoti įsakymai žemesnį tarnybinių laipsnį ar rangą turintiems pareigūnams privalomi vykdyti ir nesvarbu ar pareigūnai yra tiesiogiai pavaldūs, ar ne. Toks reguliavimas pabrėžia statutinių tarnybinių santykių individualumą.

PAREIGŪNŲ ATESTACIJA

Valstybės tarnybos įstatyme nustatyta, kad valstybės tarnautojų tarnybinė veikla yra vertinama. Tarnautojo tarnybinės veiklos vertinimo tikslas – kasmet įvertinti jų gebėjimus atlikti pareigybės aprašyme nustatytas funkcijas ir jų kvalifikaciją. Štai Vidaus tarnybos, Valstybės saugumo departamento ir Kalėjimų departamento statutuose nustatyta, kad pareigūnai atestuojami. Vidaus tarnybos ir Kalėjimų departamento pareigūnai pirmą kartą atestuojami kai po priėmimo į tarnybą praėjo ne mažiau kaip 6 mėnesiai. Vėliau pareigūnai atestuojami ne rečiau kaip kartą per 4 metus. Atestacija – pareigūno tarnybinės veiklos, kvalifikacijos ir dalykinių bei asmeninių savybių

⁶⁰ Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Žin., 1999, Nr. 105-3019.

vertinimas. Pareigūnų atestacijos tikslas: įvertinti tarnybos pareigūnų gebėjimus bei tinkamumą einamoms pareigoms, tarnybinės veiklos rezultatus ir pareigūnų kvalifikaciją. Tik Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Muitinės pareigūnų tarnybinė veikla vertinama kiekvienais metais. Policijos pareigūnų ir kitų statutinių valstybės tarnautojų atestacijos ar vertinimo metu vertinama ne tik pareigūnų tarnybinė veikla, kvalifikacija ir dalykinės bei asmeninės savybės, bet ir pareigūnų tinkamumas einamoms pareigoms. Vykdomas pareigūnų tinkamumo vertinimas, kadangi statutiniams pareigūnams taikomi griežti sveikatos ir fizinio pasirengimo reikalavimai, kurie netaikomi kitiems valstybės tarnautojams. Todėl galima teigti, kad statutinių pareigūnų atestacija yra policijos ir statutinę tarnybą nustatantis požymis.

DARBO UŽMOKESTIS

Remiantis įvairiose šalyse atliktų valstybės tarnautojų motyvacijos tyrimo duomenimis, akivaizdu, kad darbo užmokestis ir socialinės garantijos yra vienas iš labiausiai valstybės tarnautojus motyvuojančių veiksnių⁶¹. Valstybės tarnautojų ir statutinių valstybės tarnautojų darbo užmokesčio struktūra yra vienoda, ją sudaro pareiginė alga, priedai, priemokos ir apmokėjimas už darbą poilsio ir švenčių dienomis, nakties bei viršvalandinį darbą ir budėjimą. Valstybės tarnybos įstatyme nustatyta, kad pareiginė alga nustatoma pagal pareigybės kategoriją ir yra vienoda visoms tos pačios kategorijos pareigybėms. Pastebėtina, kad žemiausio C lygio pareigūnams Valstybės tarnybos įstatyme nustatytos žemiausios kategorijos, t. y. nuo 1 iki 7. Matyti, kad pirminės grandies policijos pareigūnų ir kai kurių Valstybės sienos apsaugos, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento, Viešojo saugumo tarnybos, Vadovybės apsaugos departamento ir Kalėjimų departamento pareigūnų pareiginė alga yra mažiausia nei visų kitų valstybės tarnautojų.

Policijos pareigūnams ir kitiems statutiniams valstybės tarnautojams mokami skirtingi priedai ir priemokos nei kitiems valstybės tarnautojams. Vidaus tarnybos statute nustatyta, kad vidaus tarnybos pareigūnams už turimus laipsnius mokamas statuto nustatytas pareiginės algos bazinio dydžio koeficientas, nuo 0,1 bazinio dydžio už grandinio ar jaunesniojo policininko laipsnį ir 1 bazinio dydžio už generolo ar generalinio komisaro. Specialiųjų tyrimų tarnybos statute nustatyta, kad tarnybos pareigūnams priedas už tarnybinį rangą sudaro 10 procentų pareiginės algos. Valstybės saugumo departamento pareigūnų priedo už laipsnį koeficientai skaičiuojami nuo pareiginės algos bazinio dydžio ir sudaro 1,5 saugumo viršilai ir 4 – saugumo generolui. Muitinės pareigūnų nustatyti priedai už pareigybinį laipsnį yra 0,3 bazinio dydžio koeficientas už III klasės muitininko laipsnį ir 1 koeficientas už vyriausiojo valstybės muitininko laipsnį. Panašūs priedai prie

⁶¹ Palidauskaitė J. Valstybės tarnautojų socialinės garantijos Europos Sąjungos šalyse: lyginamasis aspektas // Viešojo politika ir administravimas. 2009, Nr. 29, p. 72.

algos už turimus rangus taikomi ir Kalėjimų departamento pareigūnams. Už pataisos jaunesniojo pareigūno III rangą – 0,2 bazinio dydžio, o už pataisos generalinio pareigūno rangą – 1 bazinio dydžio. Matyti, kad Valstybės saugumo departamento pareigūnų gaunami priedai prie algos už pareigybinį laipsnį yra didžiausi. Pastebėtina, kad Valstybės tarnybos įstatyme kitiems valstybės tarnautojams priedas už pareigybinius laipsnius ar rangus nenumatytas. Kitas priedas prie algos mokamas statutiniam pareigūnams už suteiktą kategoriją⁶². Toks priedas prie algos mokamas ir kitiems valstybės tarnautojams. Vidaus tarnybos, Muitinės statutuose bei Valstybės tarnybos įstatyme nustatyta, kad tarnautojams nustatomos 3-ioji, 2-oji ir 1-oji kvalifikacinės kategorijos. Už 3-iają kategoriją mokamas 10 procentų pareiginės algos priedas, už 2-ąją – 20 procentų pareiginės algos; už 1-ąją – 30 procentų pareiginės algos. Tuo tarpu Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimo departamento statutuose taip pat nustatytos trys kategorijos, tačiau už kiekvieną kategoriją mokami didesni priedai. Štai Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų priedas prie atlyginimo už 3-iają kategoriją numatytas 15 procentų, už 2-ąją – 30 procentų ir už 1-ąją – 45 procentų pareiginės algos. Kalėjimo departamente pareigūnų priedas prie atlyginimo už 3-iają kategoriją numatytas 15 procentų, už 2-ąją – 30 procentų ir už 1-ąją – 50 procentų pareiginės algos.

Valstybės saugumo departamento statute nustatytos penkios kvalifikacinės kategorijos. Valstybės saugumo departamento pareigūnams už 5-ąją kvalifikacinę kategoriją mokamas 10 procentų pareigybinės algos priedas ir už kiekvieną aukštesnę kategoriją mokamas po 10 procentų pareiginės algos priedas.

Visiems statutiniam valstybės tarnautojams ir kitiems valstybės tarnautojams priemokos už pareigybės aprašyme nenurodytą ar įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomų užduočių, atliekamų viršijant nustatytą darbo trukmę, atlikimą, taip pat darbą naktį, poilsio ir švenčių dienomis, kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis darbo sąlygomis mokamos Valstybės tarnybos įstatymo nustatyta tvarka.

Valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad priedų ir priemokų suma negali viršyti 70 procentų pareiginės algos. Tuo tarpu statutinių tarnybų pareigūnų priedų ir priemokų dydžiams taikomas skirtingas reguliavimas. Štai Vidaus tarnybos statute nustatyta, kad priedų už kvalifikacinę kategoriją ir laipsnį suma negali viršyti 55 procentų pareiginės algos, taip

⁶² Lietuvos Respublikos Seimas 2009-07-17, priimdamas įstatymų – Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 25 straipsnio ir 1 priedo pakeitimo įstatymo Nr. XI-363 (Žin., 2009, Nr. 91-3918); Tarnybos kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto 42 straipsnio pakeitimo įstatymo“ Nr. XI-369 (Žin., 2009, Nr. 91-3923); Valstybės saugumo departamento statuto 43 straipsnio pakeitimo įstatymo Nr. XI-365 (Žin., 2009, Nr. 91-3920); Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto 30 straipsnio pakeitimo įstatymo Nr. XI-364 (Žin., 2009, Nr. 91-3919); Civilinės krašto apsaugos tarnybos statuto 20 straipsnio pakeitimo įstatymo Nr. XI-366 (2009, Žin., Nr. 61-3921) – pakeitimus, nustatė, kad visų valstybės tarnautojų už kvalifikacinę klasę ar kategoriją priedas už trečią kvalifikacinę klasę ar kategoriją sudaro 10 procentų pareiginės algos, už antrą kvalifikacinę klasę ar kategoriją – 20 procentų pareiginės algos, už pirmą kvalifikacinę klasę ar kategoriją – 30 procentų pareiginės algos. Įstatymuose numatyta, kad šių pakeitimų redakcijos galioja nuo 2009-08-01 iki 2010-12-31. Nuo 2011-01-01 vėl įsigalioja šių įstatymų straipsnių redakcijos, kuriose nustatyti priedų dydžiai, galioję iki šių pakeitimų priėmimo.

pat numatyta, kad pareigūnams mokamos priemokos negali viršyti 60 procentų pareiginės algos, taip pat priedas už stažą negali viršyti 30 procentų pareiginės algos. Muitinės statute nustatyta, kad muitinės pareigūnams mokami priedai ir priemokos negali viršyti Valstybės tarnybos įstatyme nustatytą dydžių, tai yra 70 procentų⁶³. Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo departamento ir Kalėjimų departamento statutuose nenumatyti jokie priedų ir priemokų ribojimai.

Matyti, kad Vidaus tarnybos ir Muitinės pareigūnai pagal nustatytus priedų ir priemokų dydžius gauna mažiausią darbo užmokestį, tuo tarpu Valstybės saugumo departamento pareigūnų darbo užmokestis yra didžiausias.

Galima teigti, kad policijos pareigūnų ir kitų statutinių valstybės tarnautojų darbo užmokesčio sandara yra labai panaši į kitų valstybės tarnautojų, tačiau yra ir skirtumų. Įvertinus tai, kad darbo užmokestis turėtų motyvuoti policijos pareigūnus tarnauti policijos sistemoje ir turėtų būti mokslinio tyrimo objektas, kadangi darbo užmokesčio veiksmingumo tyrimas gali parodyti teisinio reglamentavimo trūkumus.

SOCIALINĖS GARANTIJOS

Policijos pareigūnų ir statutinių valstybės tarnautojų socialinės garantijos skiriasi nuo kitų valstybės tarnautojų socialinių garantijų. Socialinė garantija, kurios neturi karjeros valstybės tarnautojai, yra kompensacijos pareigūnų mirties arba sveikatos sutrikdymo atvejais. Žuvus tarnybines pareigas vykdžiusiam pareigūnui⁶⁴, jo šeimai – vaikams (įvaikiams, taip pat vaikams, gimusiems po pareigūno mirties), kol jiems sukaks 18 metų, taip pat vaikams (įvaikiams), kurie mokosi nustatyta tvarka įregistruotų švietimo įstaigų dieniniuose skyriuose, kol jiems sukaks 24 metai, sutuoktiniui, sugyventiniui (partneriui), tėvui ar motinai – ir nedarbingiems asmenims, kurie buvo žuvusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą, lygiomis dalimis išmokama jo 120 mėnesių vidutinio darbo užmokesčio dydžio vienkartinė kompensacija. Statutinių teisėsaugos institucijų statutuose nenumatytas kompensacijos sumos ribojimas. Tuo tarpu kitų valstybės pareigūnų, kurie žuvo atlikdami tarnybines pareigas arba mirė dėl priežasčių, susijusių su

⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalies (2002 m. balandžio 23 d., 2007 m. birželio 7 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nutarė, kad Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo VI skyrius „Darbo užmokestis“ (2002 m. balandžio 23 d. redakcija; Žin., 2002, Nr. 45-1708, ir 2007 m. birželio 7 d. redakcija; Žin., 2007, Nr. 69-2723) ta apimtimi, kuria jame nebuvo nustatyta teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų buvę galima teisingai atlyginti už darbą vidaus tarnybos sistemos pareigūnams, dirbusiems poilsio bei švenčių dienomis, nakties metu, atlikusiems papildomas užduotis viršijant nustatytą darbo trukmę, kai jiems išmokėtinų priedų ir priemokų suma viršijo Valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalyje (2002 m. balandžio 23 d. redakcija ir 2007 m. birželio 7 d. redakcija) nustatytą ribą, prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatai „Kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą <...>“, konstituciniam teisinės valstybės principui // Žin., 2009, Nr. 148-6632.

⁶⁴ Kiekvienos statutinės tarnybos statute ar įstatyme įtvirtintos nevienodos sąlygos pareigūno žūties atveju kompensacijai gauti.

tarnybinių pareigų atlikimu, šeimos nariams išmokama vienkartinė 12 mėnesių jo gauto vidutinio darbo užmokesčio dydžio pašalpa.

Policijos ir statutinių teisėsaugos institucijų pareigūnui, kuris buvo sužalotas, susižalojo arba jo sveikata buvo sutrikdyta atliekant tarnybines pareigas⁶⁵, išmokama nuo vieno mėnesio iki 5 metų jo vidutinio darbo užmokesčio dydžio kompensacija. Tuo tarpu valstybės tarnautojai pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymą⁶⁶ dėl draudiminio įvykio terminuotai netekę iki 20 procentų darbingumo gauna netekto darbingumo vienkartinę kompensaciją, kurios dydis yra 10 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti. Jeigu nukentėjęs dėl draudiminio įvykio terminuotai netenka daugiau kaip 20, bet mažiau kaip 30 procentų darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, kurios dydis yra 20 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti. O jeigu tarnautojas neteko 30 ir daugiau procentų darbingumo, jam mokama periodinė kompensacija, kuri apskaičiuojama pagal įstatyme nustatytą formulę.

Vidaus tarnybos, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo departamento pareigūnams, tarnybos atlikimo vietoje neturintiems gyvenamosios patalpos, gali būti suteikiami tarnybiniai butai ar gali būti kompensuojamos gyvenamųjų patalpų nuomos išlaidos. Šios socialinės garantijos neturi Muitinės, Kalėjimų departamento pareigūnai ir kiti karjeros valstybės tarnautojai.

Vidaus tarnybos statute nustatyta, kad esant tam tikroms sąlygoms pareigūnai aprūpinami maistu. Kitų statutinių teisėsaugos institucijų pareigūnai ir karjeros valstybės tarnautojai tokios socialinės garantijos neturi.

Socialinę garantiją – galimybę kompensuoti teisinę pagalbą, patirtą materialinę žalą ar jos dalį, kurią pareigūnai patyrė dėl tarnybos, turi Vidaus tarnybos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimo departamento pareigūnai. Pareigūnui, kurio materialinė padėtis sunki dėl jo paties ar jo šeimos narių ligos, šeimos narių mirties, stichinės nelaimės ar turto netekimo, gali būti suteikiama iki 5 minimaliųjų mėnesinių algų dydžio pašalpa, šią socialinę garantiją turi visi statutinių teisėsaugos institucijų pareigūnai ir kiti karjeros valstybės tarnautojai.

Apibendrinus valstybės tarnautojų ir statutinių teisėsaugos institucijų tarnautojų socialines garantijas, galima teigti, kad statutinių tarnautojų socialinės garantijos yra skirtingos nei kitų valstybės tarnautojų. Socialinės garantijos rodo policijos pareigūnų statuso individualumą ir turėtų būti atskiro mokslinio tyrimo objektas.

⁶⁵ Kiekvienos statutinės tarnybos statute ar įstatyme įtvirtintos nevienodos sąlygos šiai pareigūno kompensacijai gauti, taip pat nustatyti skirtingi darbingumo netekimo procentai tam tikroms išmokoms gauti.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Žin., 2003, Nr. 114-5114.

TARNYBOS LAIKOTARPIS IR KASMETINĖS ATOSTOGOS

Policijos pareigūnai ir statutiniai teisėsaugos pareigūnai, pagal Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą⁶⁷ išstarnavę vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje 20 ir daugiau metų, įgyja teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją. Tuo tarpu karjeros valstybės tarnautojai vadovaujantis Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo⁶⁸ 21 straipsnio 1 dalimi turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją sulaukę 60 metų (moterys) ir 62 metus ir 6 mėnesius (vyrai).

Vidaus tarnybos, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo departamento ir Kalėjimo departamento pareigūnams laikinojo nedarbingumo laikotarpiu mokamas Vyriausybės nustatyta tvarka apskaičiuotas vidutinis jų darbo užmokestis. Tuo tarpu Muitinės pareigūnams kaip ir karjeros valstybės tarnautojams pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą⁶⁹ ligos pašalpa, kurią moka darbdavys dvi pirmąsias kalendorines nedarbingumo dienas, negali būti mažesnė negu 80 procentų ir ne didesnė kaip 100 procentų pašalpos gavėjo vidutinio darbo užmokesčio, nuo trečiosios iki septintosios laikinojo nedarbingumo dienos mokama 40 procentų, o nuo aštuntosios laikinojo nedarbingumo dienos – 80 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Matyti, kad Vidaus tarnybos, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo departamento, Kalėjimo departamento pareigūnų laikinojo nedarbingumo laikotarpiu išmokos yra didžiausios.

Policijos pareigūnų ir statutinių teisėsaugos institucijų pareigūnų, išskyrus Muitinės pareigūnus, kasmetinių atostogų trukmė priklauso nuo pareigūno tarnybos stažo. Jei tarnybos stažas iki 10 metų, tai suteikiama 30 kalendorinių dienų atostogų, nuo 10 iki 15 metų – 35 kalendorinės dienos, nuo 15 iki 20 metų – 40 kalendorinių dienų, 20 metų ir daugiau – 45 kalendorinės dienos. Karjeros valstybės tarnautojams kasmetinių atostogų suteikiama 28 dienos, o Muitinės pareigūnams – 30 kalendorinių dienų. Jei valstybės tarnautojas ir Muitinės pareigūnas turi didesnę kaip penkerių metų tarnybos stažą, už kiekvienų paskesnių trejų metų tarnybos stažą suteikiamos papildomos 3 kalendorinės kasmetinių atostogų dienos, tačiau bendra kasmetinių atostogų trukmė negali būti ilgesnė kaip 42 kalendorinės dienos, o Muitinės pareigūnų negali būti ilgesnės kaip 45 kalendorinės dienos.

Apibendrinant galima teigti, kad tarnybos laikotarpis ir kasmetinės atostogos nustato policijos pareigūno teisinio statuso išskirtinumą.

ATSAKOMYBĖ

⁶⁷ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // Žin., 1994, Nr. 99-1958.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinių draudimo pensijų įstatymas // Žin., 1994, Nr. 59-1153.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // Žin., 2000, Nr. 111-3574.

Policijos pareigūnų ir statinių tarnautojų atsakomybė atskleidžia statutinių tarnautojų statuso išskirtinumą. Lietuvos Respublikos vyriausiasis administracinis teismas yra konstatavęs, kad statutinių santykių pobūdis lemia ypatingą drausmės ir drausminės atsakomybės reikšmę vidaus reikalų įstaigose, o jų specifika kelia vidaus reikalų įstaigų pareigūnams didesnius reikalavimus. Tinkamos drausmės užtikrinimas – vidaus reikalų įstaigų veiklos efektyvumo užtikrinimo priemonė⁷⁰. Galima teigti, kad statutiniams pareigūnams taikomi didesni drausmės reikalavimai ir tai leidžia užtikrinti statutinių institucijų veiklos efektyvumą.

Sociologinėje, filosofinėje ir teisinėje literatūroje sąvoka „atsakomybė“ vartojama dviem reikšmėmis: perspektyvine, kai žmogus imasi atsakomybės už savo veiksmus žiūrėdamas į ateitį, ir retrospektyvine, kai žmogus atsako už praeityje padarytus veiksmus. Policijos pareigūnams ir statutiniams valstybės tarnautojams, kurie turi teisę naudoti prievartos priemones, yra aktuali perspektyvinė atsakomybė. Policijos veiklos įstatyme nustatyta, kad policijos pareigūnas asmeniškai atsako už savo veiksmus ir sprendimus bei jų padarinius, kad žinomai neteisėto įsakymo ar nurodymo vykdymas policijos pareigūno nuo atsakomybės neatleidžia, kad pareigūnas naudodamas prievartos priemones privalo išvengti sunkių pasekmių. Šios nuostatos policijos pareigūną įpareigoja jausti didelę perspektyvinės atsakomybės našą. Karjeros valstybės tarnautojams šiuo aspektu perspektyvinė atsakomybė netaikoma.

Policijos ir statutinių pareigūnų tarnybinės atsakomybės pagrindai bei atleidimo iš tarnybos pagrindai, procedūros yra panašios kaip ir karjeros valstybės tarnautojų drausminė atsakomybė, tačiau yra ir skirtumų. Esminis skirtumas yra tas, kad Valstybės tarnybos įstatyme nustatyta, jog tarnybinė nuobauda – atleidimas iš pareigų gali būti skiriama už šiurkštų tarnybinį nusižengimą, taip pat už kitą tarnybinį nusižengimą, jei prieš tai valstybės tarnautojui nors kartą per paskutinius 12 mėnesių buvo taikyta tarnybinė nuobauda – griežtas papeikimas. Vienas iš pagrindų tarnautojo pažeidimą pripažinti šiurkščiu yra valstybės tarnautojo elgesys, diskredituojantis valstybės tarnybą, žeminantis žmogaus orumą, ar kiti veiksmai, tiesiogiai pažeidžiantys žmonių konstitucines teises. Pažymėtina, kad karjeros tarnautojams tarnybinės nuobaudos taikomos už jų padarytus darbo laiku pažeidimus. Tuo tarpu statutinių tarnybų statutuose yra numatyta, kad statutinį pareigūną atleisti iš tarnybos galima, jei jis savo poelgiu tarnybos metu arba ne tarnybos metu diskreditavo statutinio pareigūno vardą. Matyti, kad statutiniai tarnautojai ne tik tarnybos laiku, bet ir laisvu nuo tarnybos metu turi elgtis tinkamai, nežemindami pareigūnų vardo.

Taip pat pažymėtina, kad policijos pareigūnai ir statutiniai tarnautojai, turėdami teisę naudoti prievartos priemones, gali suklysti rinkdamiesi prievartos priemonės rūšį ar efektyvumą ir būti

⁷⁰ Administracinių bylų dėl tarnybinių ginčų nagrinėjimo teismuose praktikos apibendrinimas // 2007 m. Administracinių teismų praktika. Nr. 9, p. 102.

patraukti baudžiamojon ar civilinën atsakomybën. Karjeros valstybës tarnautojai už valstybës ir savivaldybës institucijai ir įstaigai padarytą materialinę žalą traukiami materialinën atsakomybën.

Policijos pareigūno tarnautojų atsakomybës išskirtinumas turi būti atskiro mokslinio tyrimo objektas, kadangi atsakomybës veiksmingumo tyrimas gali nustatyti teisinio reglamentavimo trūkumus.

PASKATINIMAS IR APDOVANOJIMAS

Policijos pareigūnų ir teisës saugos institucijų tarnautojų skatinimai ir apdovanojimai skiriasi nuo valstybës tarnautojų. Visų statutinių tarnybų pareigūnai už pavyzdingą tarnybinių pareigų atlikimą gali būti skatinami tokiomis pačiomis skatinimo ir apdovanojimo priemonėmis kaip ir valstybës tarnautojai, taip pat kitomis papildomomis priemonėmis. Visi statutiniai pareigūnai gali būti skatinami tarnybiniu garbës ar pasižymėjimo ženku⁷¹. Vidaus tarnybos ir valstybës saugumo departamento pareigūnai gali būti skatinami suteikiant aukštesnį laipsnį. Vardiniu ginklu skatinami tik vidaus tarnybos pareigūnai, o papildomomis mokamomis atostogomis skatinami tik Kalėjimų departamento pareigūnai. Matyti, kad už pavyzdingą tarnybinių pareigų atlikimą daugiausia įvairių skatinimo priemonių nustatyta Vidaus tarnybos statute, o mažiausiai – Specialiųjų tyrimų tarnybos statute.

Valstybës tarnybos įstatymo 27 straipsnyje nustatyta, kad valstybës tarnautojai už nepriekaištingą tarnybinių pareigų atlikimą gali būti skatinami padëka, vardine dovana, vienkartinë pinigine išmoka ir už ypatingus nuopelnus valstybës tarnybai valstybës tarnautojai gali būti teikiami valstybës apdovanojimui gauti. Matyti, kad policijos pareigūnų ir statutinių valstybës tarnautojų skatinimas ir apdovanojimas skiriasi nuo karjeros valstybës tarnautojų, tai parodo policijos pareigūno teisinës padëties išskirtinumą.

Išanalizavęs policijos pareigūnų veiklą reglamentuojančius teisës aktus, autorius pateikia visus galimus teisinio statuso elementus: 1) teisës; 2) pareigos; 3) reikalavimai, taikomi pretendentams į tarnybą 4) veiklos ribojimai ir draudimai; 5) tarnybiniai laipsniai ir rangai 6) pareigūnų atestacijos; 7) darbo užmokestis; 8) socialinės garantijos; 9) tarnybos laikotarpis ir kasmetinės atostogos; 10) atsakomybë: 11) paskatinimas ir apdovanojimas.

Statutinio valstybës tarnautojo statuso konstrukcijos elementų gausa rodo, kad šių pareigūnų teisinis statusas yra vienas sudëtingiausių. Tokia statuso elementų gausa pasunkina jų tyrimą, todėl visus statuso elementus reikia pagal funkcinę priklausomybę susisteminti į segmentus.

⁷¹ Muitinės statuto 30 straipsnyje nustatyta, kad pareigūnai gali būti skatinami I ar II laipsnio garbës ženku „Už pasižymėjimą tarnyboje“; I, II ar III laipsnio atminimo medaliu „Už nepriekaištingą tarnybą Lietuvos muitinėje“ (atitinkamai už išstarnautus muitinėje 5, 10 ir 15 metų); atminimo medaliu „Lietuvos muitinės veteranas“ – išstarnavę 20 metų ir daugiau muitinėje.

Teisės nustato subjekto elgesio galimybes, o pareigos nustato privalomo elgesio ribas. Teisės neatskiriamos nuo pareigų, todėl galima teigti, kad policijos pareigūno statuso elementus: teises ir pareigas derėtų laikyti kaip vieną elementą – teisių ir pareigų segmentą.

Reikalavimai, taikomi pretendentams į tarnybą, ir veiklos ribojimai bei draudimai, atestacijos – visų šių teisinio statuso elementų paskirtis yra priimti tarnauti į policijos sistemą tinkamiausius institucijos funkcijoms įgyvendinti asmenis. Todėl šiuos atskirus statuso elementus galima sugrupuoti ir laikyti kaip vieną – pareigūnų kvalifikacinių gebėjimų segmentą.

Pareigūno darbo užmokestis, socialinės garantijos, tarnybos laikotarpis ir kasmetinės atostogos – tai yra veiksniai, kurių tikslas tinkamai motyvuoti pareigūnus kokybiškai dirbti pasirinktą darbą ir asmenis, pretenduojančius jais tapti. Todėl šiuos elementus derėtų sugrupuoti ir laikyti kaip vieną – pareigūnų darbo užmokesčio ir socialinių garantijų segmentą.

Taikomos atsakomybės, paskatinimo ir apdovanojimo elementų tikslas – kad pareigūnas tinkamai ir laiku vykdytų užduotis bei už pavyzdingą tarnybą būtų paskatintas. Šiuo požiūriu atsakomybę ir skatinimą galima interpretuoti kaip konkrečių valdingų įgaliojimų įgyvendinimo motyvą⁷². Manytina, kad šiuos elementus derėtų laikyti kaip vieną – pareigūnų atsakomybės ir skatinimo segmentą.

Susisteminius elementus galima teigti, kad policijos pareigūno statusą sudaro šie segmentai:

- 1) teisių ir pareigų segmentas ;
- 2) pareigūnų kvalifikacinių gebėjimų segmentas;
- 3) pareigūnų darbo užmokesčio ir socialinių garantijų segmentas;
- 4) pareigūnų atsakomybė ir skatinimo segmentas.

Šie policijos pareigūno statuso segmentai tiriami kaip atskiras mokslinio tyrimo objektas, kuris atskleis statuso veiksmingumą ir teisinio reglamentavimo trūkumus.

1.2. POLICIJOS PAREIGŪNO TEISINIO STATUSO VEIKSMINGUMAS

Policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumo tyrimas atskleis kiekvieno segmento veiksmingumą, o jei tyrimo metu bus nustatytas žemas segmento veiksmingumas, tai rodytų teisinio reglamentavimo trūkumus. Vadybos ir ypač žmogiškųjų išteklių vadybos mokslinėje literatūroje nurodyta, kad žmogiškųjų išteklių strateginio valdymo tikslas yra pasiekti aukštą funkcijų vykdymo kokybę ir veiklos efektyvumą. Tik savimi pasitikintis, kompetentingas, gerai motyvuotas, atsakingas ir turintis suteiktus tinkamus įgaliojimus darbuotojas gali pasiekti aukštą veiklos efektyvumą ir funkcijų kokybę. Žmogiškųjų išteklių valdymo svarba buvo įvertinta dar

⁷² Administracinių bylų dėl tarnybinių ginčų nagrinėjimo teismuose praktikos apibendrinimas // 2007 m. Administracinių teismų praktika. Nr. 9, p. 102.

praėjusio amžiaus paskutinį dešimtmetį⁷³. Pastaruoju laikotarpiu žmogiškųjų išteklių valdymui, plėtrai viešajame sektoriuje ir su šia sritimi susijusiems aspektams daug dėmesio skiria ir ES valdymo bei paramos institucijos, Lisabonos strategija. Žmogiškųjų išteklių valdymo sudėtinės dalys: darbuotojų paieška, priėmimas, ugdymas ir mokymas, apmokėjimo sistemų sudarymas, vertinimas, išlaikymas, atleidimas⁷⁴. A. Vasiliauskas nurodo, kad pagrindiniai aspektai analizuojant darbuotojus bei personalo politiką: personalo skaičius, kaita; personalo paskirstymas organizacijos struktūroje; specifinės paskirties komandų panaudojimas organizacijoje, išsilavinimas, kvalifikacijos lygis ir jo skatinimo būdai; personalo tarpusavio santykiai bei santykiai su vadovais ir vadybininkais; darbuotojų parinkimas, parengimas bei kvalifikacijos kėlimas organizacijoje; darbo kokybės ir efektyvumo kontrolės bei skatinimo principai ir būdai; investicijos į žmogiškuosius išteklius⁷⁵. Policijos pareigūnų funkcijų įgyvendinimo kokybę, kaip ir bet kurio kito darbuotojo, lemia teisės aktuose nustatytų teisinio statuso segmentų turinys. Vadovaujantis žmogiškųjų išteklių vadybos paradigmomis, galima teigti, kad tik visų teisinio statuso segmentų aukštas veiksmingumas sudaro sąlygas pareigybę policijoje užimančiam asmeniui kokybiškai atlikti institucijos funkcijas.

Teisinio statuso elementų pusiausvyra analizuojama ir teisinėje literatūroje. Pagal A. Vaišvilą, atsižvelgiant į tai, kuriuo būdu yra palaikoma konkretaus asmens teisinio statuso teisių ir pareigų pusiausvyra, teisinė atsakomybė gali būti skirstoma į pozityviają ir negatyviają⁷⁶. A. Vaišvila teigia, kad teisių, pareigų ir atsakomybės elementų pusiausvyra sukuria darną teisėje. Kitaip tariant, asmens teisinio statuso elementų: teisių, pareigų ir atsakomybės balansas lemia asmens kokybišką subjektinės teisės įgyvendinimą. Atskiro statuso elemento dominavimas (neįvertinimas) yra teisinio statuso elementų socialinio veiksmingumo stokos pasekmė. A. Laurinavičius, nagrinėdamas statutinių valstybės tarnybų pareigūno statuso teisinio reguliavimo problemas, teigia, kad teisių ir pareigų turinys nustato statutinės valstybės tarnybos pareigūno veiklos turinį, o atsakomybės – skatinimo elementas nustato pareigūno veiklos teisėtumo paribius. Drausmė yra būtina pareigų ir teisių vienybės sąlyga⁷⁷. Teisinio statuso elementų pusiausvyros analizė svarbi, kadangi kiekvienas elementas yra tarpusavyje susijęs koreliaciniais ryšiais ir visi elementai sudaro bendrą teisinio statuso elementų sistemą. Kiekvienas elementas atlieka elementų pusiausvyros palaikymo funkciją.

Teisinio statuso teisių ir pareigų elementas sudaro sąlygas policijos pareigūnui atlikti konkrečias institucijos funkcijas. Svarbu, kad teisių ir pareigų turinys atitiktų institucijos funkcijų turinį, tai yra pareigūnas turėtų teisės aktuose nustatytas tokias teisės ir pareigas, kad galėtų

⁷³ Brown K. Human Resource Management In The Public Sector. *Human Resource Management In The Public Sector*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2008, p. 7.

⁷⁴ Ten pat, p. 3.

⁷⁵ Vasiliauskas A. Strateginis valdymas. Vilnius, Enciklopedija, 2002, p. 152.

⁷⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, Justitia, 2004, p. 444.

⁷⁷ Laurinavičius A. Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas. Vilnius, LTU, 2003, p. 103.

įgyvendinti institucijos funkcijas. Jei tarnautojas neturi pakankamai pareigybinių teisių ar jų naudojimas neaiškiai reglamentuotas, ar tarnautojui stinga kompetencijos jomis naudotis, policijos pareigūnas negali kokybiškai vykdyti institucijos funkcijų.

Funkcijų turinys ir su tuo susijęs teisių ir pareigų segmento turinys nustato pareigūno kvalifikacijos minimalias ribas ir pareigybei keliamus papildomus reikalavimus bei ribojimus. Kai pareigūno teisės yra susijusios su žmonių teisių ir laisvių ribojimais, o pareigos įpareigoja reaguoti į konfliktines situacijas, kurios yra pavojingos pareigūno sveikatai ar gyvybei, taip pat rizikingos atsakomybės prasme, tai atitinkamas turi būti ir pareigūno kvalifikacijos lygis, ir papildomi pareigybei keliami reikalavimai. Kita vertus, nustatytas pareigybės kvalifikacijos ir kitų reikalavimų lygis turi atitikti teisių ir pareigų turinį, vykdomų funkcijų sudėtingumą.

Pareigūnui suteiktų teisių ir pareigų turinys taip pat turi atitikti ir teisinės atsakomybės turinį. Šiuo atveju atsakomybę derėtų suprasti ne tik kaip subjektinę atsakomybę, kuri yra nustatyta teisės normose, bet plačiąja prasme – kaip pareigūno atsakingumą. Teisinio statuso atsakomybės ir skatinimo segmentas apriboja pareigūno savivalę, nustato draudžiamos veikos ribas. Tačiau nustatytas atsakomybės lygis turi atitikti ir suteiktų teisių, pareigų ir kvalifikacinių gebėjimų turinį. Kuo didesnis pareigūno atsakomybės lygis, tuo pareigūnui turi būti suteiktos gausesnės teisės ir pareigos bei atitinkamai reikalaujama aukštesnio kvalifikacijos lygio.

Statuso „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmentas, skirtas kompensuoti laiko ir fizinių pajėgumų nuostolius, patirtus atliekant nustatytas funkcijas. Šis statuso segmentas yra vienas iš pagrindinių segmentų, nuo kurio turinio priklauso asmenų, norinčių užimti tam tikrą pareigybę, skaičius. Nustatant darbo užmokesčio dydį ir socialines garantijas, reikia įvertinti atliekamų funkcijų sudėtingumą, darbo aplinką, valstybės ekonomines galimybes. Būtina prognozuoti bendrąsias ekonomikos sąlygas ir nedarbo lygį. Kai mažesnis nedarbas ir mažesni darbo jėgos ištekliai, tai paprastai sunkiau pritraukti personalą⁷⁸. Vadybos moksle numatyta, kad valstybės tarnautojams turėtų būti mokamas panašaus dydžio darbo užmokestis kaip ir darbuotojams, dirbantiems panašų darbą privačiame sektoriuje. Lietuvoje nustatyta, kad viešojo saugumo užtikrinimo funkciją vykdo tik valstybinės institucijos, todėl yra sudėtinga palyginti pareigūnų ir privataus sektoriaus darbuotojų darbo užmokestį. Tarp Jungtinių Amerikos Valstijų darbo užmokesčio specialistų vyrauja nuomonė, kad atlyginimo dydis turi priklausyti nuo šių keturių veiksnių: kvalifikacijos (žinių ir įgūdžių), darbo įtampos – energijos sąnaudų darbe, atsakomybės – įtakos kitų organizacijų narių veiklai, darbo sąlygų – prastesnės darbo sąlygos turi būti kompensuojamos didesniu atlyginimu⁷⁹. Siekiant nustatyti, ar pareigūnų darbo užmokestis ir socialinės garantijos atitinka pareigūnų lūkesčius, reikia įvertinti asmenų, atitinkančių pareigybei

⁷⁸ Dessler G. Personalo valdymo pagrindai. Kaunas, Poligrafija ir informatika, 2007, p. 101.

⁷⁹ Butkus F. S. Organizacijos ir vadyba. Vilnius, Alma littera, 1996, p. 104.

keliamos kvalifikacijos ir papildomus reikalavimus ir norinčių tarnauti policijoje, gausą. Jei pareigybei suteiktos sudėtingos teisės ir pareigos, keliami aukšti kvalifikaciniai reikalavimai, numatytas aukštas atsakingumo lygis, tai norint tinkamai motyvuoti būsimus pareigūnus reikėtų mokėti atitinkamo dydžio darbo užmokestį ir suteikti socialines garantijas. Pasitelkus vadybos mokslinių tyrimų metodiką, galima nustatyti, ar darbo užmokesčio dydis ir teikiamos socialinės garantijos tinkamai motyvuoja pareigūnus. Paprastai nustatomi du rodikliai:

1) valstybės materialinės gerovės lygis, nustatytas tam tikro dydžio darbo užmokestis ir suteiktos tam tikros socialinės garantijos;

2) darbo rinkoje žmogiškųjų išteklių, kurie atitinka keliamus kvalifikacijos, papildomus reikalavimus ir nori turėti atitinkamas teises, pareigas ir atsakomybės lygį, pasiūla.

Šie du rodikliai – žmogiškųjų išteklių pasiūlos ir darbo užmokesčio dydžio – kaip atskiros kreivės. Kai pareigybei užimti asmeniui keliami aukšti kvalifikacijos ir specialūs reikalavimai, suteikiamos plačios teisės ir pareigos, nustatomas aukštas atsakomybės lygis, tokius reikalavimus atitinkančių bei tokius įgaliojimus norinčių prisiimti žmonių pasiūla yra nedidelė, tai darbo užmokestis ir socialinės garantijos turėtų būti didesnės ir būsimą darbuotoją labiau motyvuoti. Kita vertus, jei keliami nedideli kvalifikacijos reikalavimai ir suteikiami neplatūs įgaliojimai, o žmogiškųjų išteklių pasiūla darbo rinkoje yra didelė, tai darbo užmokestis ir socialinės garantijos turėtų būti mažesni. Šių kreivių susikirtimo vieta yra pareigybės ekonominė motyvacija, kuri parodo, kad už tam tikro dydžio darbo užmokestį ir socialines garantijas pareigūnas sutinka tarnauti valstybei.

Institucijoje laisvos pareigybės rodo, kad mokamas darbo užmokestis ir socialinės garantijos yra per mažos arba asmeniui keliami per dideli pareigybei užimti kvalifikacijos ir papildomi reikalavimai. Taip pat laisvų pareigybių skaičius atskleidžia, kad darbo užmokesčio ir socialinių garantijų bei žmogiškųjų išteklių kreivės yra viena nuo kitos nutolusios ir pareigybės ekonominės motyvacijos taške nesusikerta. Aukšta žmogiškųjų išteklių pasiūla nustatytoms funkcijoms atlikti rodo, kad darbo užmokestis ir socialinės garantijos yra tinkamo dydžio ar per didelės, taip pat gali būti, kad darbuotojams keliami per maži kvalifikacijos ir papildomi reikalavimai. Remiantis A. Vaišvila, galima teigti, kad kova dėl tarnybinių teisių, darbo užmokesčio ir socialinių garantijų – nuolatinis kelias į teisinio statuso elementų balansą ir jo dinamiką⁸⁰. Darbo užmokesčio dydis ir socialinių garantijų gausa nustatoma įvertinus visų teisinio statuso segmentų turinį.

Teigtina, kad teisinio statuso segmentų aukštas veiksmingumas lemia konkrečios pareigybės patrauklumą darbo rinkoje. Tačiau policijos sistemoje papildomai reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tarp teisinio statuso „teisių ir pareigų“ segmento ir „atsakomybės ir skatinimo“ segmento yra tarsi konkurencinė situacija. Viena vertus – pasyvus, neatsakingas pareigų vykdymas gali užtraukti

⁸⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, Justitia, 2004, p. 444.

pareigūnui atsakomybę, bet kita vertus – vykdant pareigas pernelyg aktyviai ir teisės normas peržengiantis naudojimas teisėmis taip pat gali užtraukti pareigūnui atsakomybę. Matyti, kad pareigūno veikla balansuoja ties teisėto ir neteisėto elgesio riba. Tokia situacija sudaro išpūdį, kad policijos pareigūno specialybė yra labai pavojinga ir atsakinga profesija. Kuo didesnis „teisių ir pareigų“ bei „atsakomybės ir skatinimo“ segmentų konfliktas, kuris gali mažinti statuso veiksmingumą, tuo svaresnis turi būti kitų teisinio statuso segmentų turinys palaikantis aukštą statuso veiksmingumą.

Teisinio statuso segmentų veiksmingumo stoka mažina policijos veiklos efektyvumą. Teisinio statuso segmentų žemas veiksmingumas rodo, jog valstybės tarnautojai nevisavertiškai naudojami tarnybinėmis teisėmis, epizodiškai vykdo pareigas, bijo atsakomybės, jiems trūksta kvalifikacijos, darbo užmokestis prastai motyvuoja tarnauti policijoje. Teisinio statuso segmentų žemas veiksmingumas blogina pareigūnų vykdomų funkcijų efektyvumą, didina tarnautojų, norinčių nutraukti tarnybinius santykius su įstaiga, taip pat laisvų pareigybių skaičių įstaigoje, tai dar labiau blogina įstaigos veiklos efektyvumą. Matyti, kad tarp visų teisinio statuso segmentų galėtų būti koreliacinė priklausomybė. Todėl galima tikėtis, kad siekiant gerinti teisinio statuso veiksmingumą pakaktų pakeisti reikalingiausio vieno teisinio segmento turinį ir veiksmingumas atitinkamai pagerėtų.

Teisinio statuso veiksmingumo siekiamybė – tarnautojas drąsiai naudoja visas suteiktas teises, išskyrus, jei atliekant funkcijas jam teise naudotis nereikia, nebijo teisinės atsakomybės ir atsakomybės baimė nevaržo tarnautojo veiksmų, tarnautojas visada vykdo pareigas, jo kompetencija yra tinkamo lygio ir netrukdo naudotis teisėmis bei vykdyti pareigų, taip pat nesukelia atsakomybės baimės, tarnautojas yra patenkintas darbo užmokesčiu ir jį motyvuoja socialinės garantijos, todėl institucijoje nėra laisvų pareigybių ir pareigūnai kokybiškai vykdo funkcijas.

A. Vaišvilos teigimu, teisė, užtikrinanti vidinę pusiausvyrą, lemia žmonių tarpusavio santykių santarvę ir socialinę rimtį⁸¹, o vidinė teisinio statuso segmentų pusiausvyra – policijos pareigūno teisinio statuso tinkamą veiksmingumą ir aukštą funkcijų kokybę.

Todėl galima teigti, kad **teisinio statuso veiksmingumas** – tai teisės aktuose įtvirtintų teisės normų nustatančių policijos pareigūno teisinio statuso segmentų: teisių ir pareigų, kvalifikacinių gebėjimų, darbo užmokesčio ir socialinių garantijų, atsakomybės ir skatinimo, vykdymas, kuris tuo metu bent iš principo tenkina valstybės instituciją ir pareigūną, pareigūnui leidžia efektyviai vykdyti institucijos funkcijas. Institucijos požiūriu **teisinio statuso veiksmingumo tikslas** – kad institucijos pareigybes užimtų geriausi valstybės tarnautojai, kokybiškai atliekantys institucijos funkcijas. **Teisinio statuso veiksmingumo tikslas pareigūnų požiūriu** – kokybiškai vykdyti institucijos funkcijas ir turėti tinkamą kvalifikaciją, turėti pakankamai teisių ir pareigų, protingas atsakomybės

⁸¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004, p. 444.

ribas, gauti šiam darbui maksimaliai tarnautoją motyvuojantį darbo užmokestį ir socialines garantijas.

2. SOCIALINĖS APLINKOS ĮTAKA POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIO STATUSO VEIKSMINGUMUI

Šiame skyriuje keliamas tikslas – nustatyti socialinės aplinkos reiškinius ir veiksnius, lemiančius policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą. Svarbus dinaminis požiūris, kadangi reikia nustatyti kaip socialinės aplinkos reiškiniai kito iki 2008 metų, šiuos metus laikant nuliniaais, nes 2009 metais autoriaus atlikto tyrimo pagrindu nustatytas teisinio statuso veiksmingumas. Reiškinių pokyčiai nuo 2008 metų apskaičiuojami procentine išraiška ir nustatomas jų procentinių išraiškų vidurkis, todėl ankstesnių metų skirtingų reiškinių duomenų pokyčiai yra gerai matomi. Taikant statistinės analizės metodą ir nustatytus socialinių reiškinių duomenis ir dinamiką, bus galima tirti kitas statusą veikiančias jėgas, o tai tiriama disertacinio darbo trečioje dalyje.

Įrodyta, kad įvairūs gyvenimo procesai, verslas, politika, viešojo administravimo institucijų veikla tiesiogiai veikiama socialinės aplinkos. G. Žukauskas teigia, jog „stresas veikia darbuotojo psichosocialinę ir psichologinę pusiausvyrą. Streso veiksniai santykinai gali būti skirstomi į dvi kategorijas: žiaurios situacijos, kuriose dalyvauja pareigūnai [...], ir atvejai, galintys sukelti depresiją [...]. Pažymėtina, kad tik policininkai yra veikiama abiejų rūšių streso veiksmų⁸². Autoriaus atlikto tyrimo duomenimis, tai supranta dauguma policijos pareigūnų, kadangi 96,2 procentai pirminės grandies policijos pareigūnų sutinka su teiginiu, kad uniformuoto policijos pareigūno veikla yra labiausiai matoma ir vertinama, palyginti su kitų teisėsaugos institucijų pareigūnų veikla. Policijos pareigūnai turi didelę veiksmų laisvę, jie dirba ne tik savo valdžios akiratyje ir priima sprendimus, kurie gali paveikti piliečių gyvenimą, laisves, ateitį ir reputaciją. Palyginti su kitais valstybės tarnautojais, jie vaizdžiai tariant dirba parako statinėje, dėl kurios jų priimti neteisingi sprendimai gali sukelti riaušes arba pašalinti iš postų įvairių lygių vadovus⁸³. Norint atskleisti socialinės aplinkos įtaką pareigūnų statuso veiksmingumui reikia išanalizuoti didžiausią įtaką veiksmingumui darančius socialinius veiksnius. Socialinėje aplinkoje pasireiškia: valstybės demografinė padėtis, švietimo sistema, kultūra, subkultūra, gyventojų sveikatos būklė, gyventojams teikiama socialinė parama, gyventojų nuomonė apie valstybines institucijas, nusikalstamumo lygis, visuomenės konfliktiškumo lygis ir kiti veiksniai.

Socialiniai veiksniai – materialinių ir dvasinių žmogaus gyvenimo visuomenėje, vystymosi ir veiklos sąlygų padariniai, kurie formuoja žmogaus mintis ir elgesį. Veiksniai turi reikšmės

⁸² Žukauskas G. Psichosocialinės pareigūnų problemos. Vilnius, Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 9.

⁸³ Fyfe J. J., Greene J. R., Walsh W. F., Wilson O. W. and McLaren R. C. (5ed). Police Administration, McGraw-Hil, New York, 1997.

formuojant visuomenės teisinę savimonę ir teisės statusą formuojančių politikų ir vadybininkų teisinę sąmonę. Socialiniai veiksniai yra objektyvi tikrovė ir jų panaikinti negalime. Demokratinėse valstybėse policijos veiklą, be visuomenės pasitikėjimo policija ir pritarimo įvairioms policijos vykdomoms funkcijoms, sudėtinga įsivaizduoti. Jei policijos veikloje stinga teisėtumo, policininkai dažnai susidurs su pasyviu pasipriešinimu, aktyvia opozicija ar net smurtiniu pasipriešinimu⁸⁴. Jungtinių Amerikos Valstijų apie 90 procentų policijos sėkmės lemia bendravimas su visuomene⁸⁵. R. D. Putnam, nagrinėdamas pilietinių bendruomenių įtaką demokratinių valstybių valdymui, nustatė teigiamą santykį tarp piliečių aktyvumo lygio ir valdžios institucijų veiklos efektyvumo⁸⁶. Jis teigia, kad tuose regionuose, kur istoriškai susiformavo aktyvios piliečių bendruomenės, funkcionuoja veiksmingos viešosios institucijos, o tuose regionuose, kur piliečiai pasyvūs, „nespaudžia“ savo valdžios, ten institucijų socialinis veiksmingumas yra nepakankamai efektyvus⁸⁷. Tokios nuomonės laikosi ir Lietuvos sociologai, teigiantys, kad pamatinis pasitikėjimas yra iš esmės susijęs su tarpasmeninės ir apskritai bendrosios tvarkos organizavimu⁸⁸. Ypač tai pastebima ne demokratinėse ar besivystančiose visuomenėse. Nors Olandijos mokslininkas N. Uildriks teigia, kad visuomenės nepasitikėjimas policija ir policijos veiklos teisėtumo trūkumas nėra nauja ar specifinė pokomunistinių visuomenių policijos savybė, bet veikiau yra plačiai paplitęs reiškinys visoje sovietinėje policijoje. Viena iš svarbiausių policijos funkcijų – nusikaltimų atskleidimas tampa sudėtingu, kai liudytojas, nepasitikėdamas policija, atsisako suteikti informaciją.⁸⁹ Tyrinėdamas policijos veiklą Lotynų Amerikoje, jis teigė, kad Lotynų Amerikoje gyventojų nepasitikėjimas valstybės įstaigomis, taip pat ir policija yra didelis, todėl siekiama reformuoti policijos veiklą, kad ji atitiktų demokratinės valstybės ir žmogaus teisių bei įstatymo principus, kadangi policijos veiklos nepatikimumas sukelia pavojų policijos veiklai⁹⁰.

Šio ryšio būtinumas yra įtvirtintas ir tarptautiniuose teisės aktuose. Europos policijos etikos kodekso 12 punkte nustatyta, kad „policija turi būti organizuota taip, kad policijos pareigūnus visuomenė gerbtų kaip profesionalius teisėsaugos atstovus, teikiančius pagalbą visuomenei“, o šio punkto aiškinamajame memorandume teigiama, kad „policijai yra svarbiausia sukurti abipusio supratimo ir bendradarbiavimo su visuomene aplinką. Tai turi įtakos daugumai funkcijų, kurias

⁸⁴ Uildriks N. Van Reenen P. *Policing Post – Communist Societies Police-Public Violence, Democratic Policing and Human Rights*. Antwerp-Oxford-New York, 2003, p. 53.

⁸⁵ Pumputis A. *Policija kaip paslauga* // *Politologija*. 1996, 1 (17), p. 68–79.

⁸⁶ Putnam R. D. *Making Democracy Work Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, 1993.

⁸⁷ Putnam R. D. *Kad demokratija veiktų*. Vilnius, Margi Raštai, 2001, p. 172.

⁸⁸ Šlapkauskas V. *Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys* // *Jurisprudencija*. 2002, 24 (16), p. 191.

⁸⁹ Uildriks N. Van Reenen P. *Policing Post – Communist Societies Police-Public Violence, Democratic Policing and Human Rights*. Antwerp-Oxford-New York, 2003, p. 53.

⁹⁰ Uildriks N. *Policing Insecurity – Police Reform, Security, and Human Rights in Latin America*. Lexington Books, 2009, p. 3.

policija yra įpareigota atlikti.⁹¹ Taigi policijos ir visuomenės bendradarbiavimas tiesiogiai veikia policijos veiklos efektyvumą.

Siekiant įsitikinti socialinių veiksnių įtaka policijos pareigūnui ir ypač jo teisinio statuso veiksmingumui, pakanka analizuoti du socialinius veiksnius:

- 1) policijos ir visuomenės partnerystė;
- 2) visuomenės polinkis į konfliktus.

Demokratinėse valstybėse efektyvi policijos veikla neišivaizduotina be gyventojų pasitikėjimo, pagalbos policijos pareigūnams. Gyventojų nuomonė gali būti įvertinta, atsižvelgiant į gyventojų nuomonę apie policijos sistemą. Teigiamą nuomonę atskleidžia gerus gyventojų santykius su policijos pareigūnais, laiku suteikiamą pagalbą pareigūnams, tarpusavio pagarbą, supratimą, gyventojų saugumo jausmo didėjimą, atskleistų nusikaltimų gausėjimą. Visuomenėje, kurioje vyrauja neigiama nuomonė apie policijos sistemą, policijos pareigūnai neturi gyventojų pasitikėjimo, gyventojų pagalbos siekiant atskleisti teisės pažeidimus, stokojama abipusės pagarbos. Visuomenės polinkis į konfliktus apibūdinamas kaip priešiškas elgesys, kuriam būdingas pranašumo demonstravimas ar net jėgos panaudojimas kito žmogaus atžvilgiu. Visuomenės polinkis į konfliktus pasižymi aplinkos agresyvumu. Agresyvioje aplinkoje policijos pareigūnai dažniau patenka į pavojingas sveikatai ir gyvybei situacijas ir tai tiesiogiai veikia policijos pareigūno elgseną.

Galima daryti prielaidą, kad šių socialinių veiksnių būklė yra panaši kaip ir kitų Europos valstybių.

Tyrimui atlikti naudojami šie šaltiniai: 2002 metais atliktas tyrimas „Smurtas tarp policijos ir visuomenės Lietuvoje“, kurį atliko Olandijos Utrechto universiteto Teisės fakulteto ir Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto mokslininkai. Autorius dalyvavo apklausiant policijos pareigūnus. 2002 metų tyrimas atspindėjo 2001 metų būklę.

Autoriaus 2009 metų atliktas tyrimas „Policijos pareigūnų statuso veiksmingumas“ atskleidė 2008 metų būklę. 2009 metų tyrimo pirminės grandies skirtingų tarnybų rūšių (patrulių tarnybos pareigūnai, eismo priežiūros pareigūnai ir postų pareigūnai) duomenys tarpusavyje koreliuoja ir nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai, tačiau 2002 metų tyrimo metu tokios koreliacijos nebuvo nustatomos.

„Baltijos tyrimai“ kiekvienais metais nuo 2004 metų atliekamo tyrimo „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“ duomenys.

Airijos policijos reguliariai atliekamo tyrimo apie visuomenės požiūrį į šalies policiją duomenys.

⁹¹ Europos policijos etikos kodeksas, priimtas Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2001 m. rugsėjo 19 d. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL\(2002\)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL(2002)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp)

Eurostat statistiniai duomenys.

POLICIJOS IR VISUOMENĖS PARTNERYSTĖ

Policijos ir visuomenės partnerystę atspindi įvairių tyrimų duomenų pagrindu suformuoti rodikliai. Manytina, kad policijos ir visuomenės partnerystę geriausiai atspindės šie reiškiniai:

- 1) gyventojų santykiai su policija gyvenamojoje vietovėje;
- 2) Lietuvos gyventojų noras padėti policijai užtikrinti viešąją tvarką;
- 3) gyventojų nuomonė apie Lietuvos policijos pareigūno darbo garbingumą;
- 4) gyventojų nuomonė apie policijos profesijos patrauklumą.

Šių tyrimų pagrindu darytinos išvados apie policijos ir visuomenės partnerystę. Galima daryti prielaidą, kad policijos ir visuomenės partnerystė yra gera. Norint tiksliai nustatyti Lietuvos policijos ir visuomenės partnerystės lygmenį, reikėtų lyginti su Europos Sąjungos standartais. Šiame darbe policijos ir visuomenės partnerystės lygmuo bus lyginamas su Airijos, kuri turi panašumų su Lietuva, policijos ir visuomenės partnerystės lygmeniu.

Gyventojų santykiai su policija gyvenamojoje vietovėje yra vienas iš pagrindinių policijos ir visuomenės partnerystę atspindinčių reiškinų. Kuo daugiau gyventojų, teigiančių, kad jų santykiai gyvenamojoje vietoje geri, tuo daugiau bendruomenės narių bendradarbiauja ir suteikia pagalbą policijos pareigūnams. Aktyvios bendruomenės, kurių santykiai su policijos pareigūnais geri, yra saugesnės.

2008 metais Lietuvos gyventojų, teigiančių, kad jų santykiai su policija geri, buvo 61 procentas⁹². Tuo tarpu 2008 metais Airijos gyventojų, teigiančių, kad santykiai su policija geri, buvo 91 procentas⁹³. Lyginant Lietuvos ir Airijos duomenis, matyti, kad Lietuvoje yra 30 procentų mažiau gyventojų, kurių santykiai su policijos pareigūnais geri. Nepaisant to, kad tokių Lietuvos gyventojų yra trečdaliu mažiau nei Airijoje, vis dėlto daugiau negu pusė Lietuvos gyventojų policiją vertina teigiamai. Todėl darytina išvada, kad šis rodiklis atskleidžia gerą policijos ir visuomenės partnerystę.

Žmonių noras padėti policijos pareigūnams vykdyti funkcijas atspindi policijos ir visuomenės partnerystę. Kuo gyventojai geriau vertina policijos darbą, tuo didesnė visuomenės dalis geranoriškai padeda policijai vykdyti funkcijas. Senosiose Europos valstybėse visuomenės pagalba policijai yra pakankamai efektyvi. Aktyvios bendruomenės policijai padeda atskleisti iki 70 procentų įvykdytų nusikaltimų. Policija neturėdama tinkamos visuomenės pagalbos praranda

⁹² Baltijos tyrimai. Tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“, 2009 m. balandis. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>

⁹³ Garda public attitudes survey 2008. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/Controller.aspx>.

galimybę efektyviai atskleisti nusikalstamas veikas padariusius asmenis, preventyviai veikti potencialius teisės pažeidėjus.

2008 metais 56 procentai Lietuvos gyventojų teigė, kad padėtų policijai užtikrinti viešąją tvarką⁹⁴. Airijoje 2008 metais 80 procentų Airijos gyventojų teigė, kad padėtų policijai užtikrinti viešąją tvarką⁹⁵. Matyti, kad Lietuvoje gyventojų, norinčių padėti policijai, yra 30 procentų mažiau, palyginti su Airijos gyventojais. Galima teigti, kad šis rodiklis taip pat rodo gerą policijos ir visuomenės partnerystę.

Pagarba policijos pareigūno profesijai yra policijos ir visuomenės partnerystės atspindys. Gyventojų nuomonę apie pagarbą policijos pareigūno profesijai atskleisime išanalizavę du rodiklius: gyventojų pagarbą policijos pareigūnų darbui ir gyventojų norą, kad jų vaikai ar anūkai dirbtų policijoje.

2008 metais 30 procentų Lietuvos gyventojų nurodė, kad policijos pareigūno darbą gerbia, ir tik 22 procentai gyventojų norėtų, kad jų vaikai dirbtų policijoje. Galima teigti, kad 70 procentų Lietuvos gyventojų negerbia policijos pareigūno darbo, ir daugiau nei 78 procentai nenorėtų, kad jų vaikai dirbtų policijoje. Senosios Europos valstybių gyventojai labiau gerbia policijos pareigūno profesiją. 2008 metų laikotarpiu vidutiniškai 69 procentai Airijos gyventojų nurodė, kad padrašintų draugus ar gimines tapti policijos pareigūnu, o 68 procentai Airijos gyventojų atsakė, kad žmonės pritarėtų, jei „aš“ tapčiau policijos pareigūnu⁹⁶. Taip pat policijos profesijos patrauklumą įrodo ir jaunuolių, norinčių tapti policijos pareigūnais, gausa. Vidutiniškai Airijoje į Gardos Siochanos kolegiją pateikiama 9000 prašymų, o mokytis priimama tik apie 1000 Airijos gyventojų⁹⁷. Suomijoje kiekvienais metais į policijos kolegiją priimama 300–400 būsimų policijos pareigūnų, o prašymų stoti į kolegiją vidutiniškai paduodama 1500⁹⁸. Lietuvoje policijos studijos yra nepopuliarios. Policijos mokyklai kiekvienais metais nustatoma vidutiniškai 100 būsimų pareigūnų kvota, tačiau, policijos mokyklos duomenimis, ne visada pasiseka surinkti norinčių studijuoti nustatytą kvotą. Tokie rodikliai patvirtina, kad Lietuvos gyventojai yra parastos nuomonės apie policijos sistemą.

Apibendrinus Lietuvos ir Airijos gyventojų nuomonės apie policijos sistemą duomenis, matyti, kad 2008 metais 38,3 procentai Lietuvos gyventojų ir 77 procentai Airijos gyventojų buvo geros nuomonės apie policijos sistemą. Pagal Lietuvos ir Airijos gyventojų nuomonės apie pagarbą

⁹⁴ Baltijos tyrimai. Tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“, 2009 m. balandis. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id91>.

⁹⁵ Garda public attitudes survey [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. 2008. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/Controller.aspx>.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Garda College [žiūrėta 2009 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/col/student.html>.

⁹⁸ The Police College of Finland in Tampere. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.intermin.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/>.

policijos profesijai duomenis matyti, kad Lietuvos ir Airijos gyventojų pagarba policijos profesijai skiriasi net kelis kartus.

Galima teigti, kad šie duomenys atskleidžia policijos ir visuomenės partnerystės stoką. Taigi Lietuvos policijos pareigūnams yra sudėtingiau sulaukti Lietuvos gyventojų pagalbos, supratimo nei Airijos policijos pareigūnams.

1 lentelė. Policijos ir gyventojų partnerystės reiškinių duomenys⁹⁹

	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.
Gyventojų santykiai su policija gyvenamojoje vietovėje yra geri	52 %	52 %	53 %	60 %	52 %	61 %
Lietuvos gyventojų noras padėti policijai užtikrinti viešąją tvarką	38 %	34 %	40 %	37 %	37 %	40 %
Gyventojų nuomonė apie Lietuvoje policijos pareigūnų darbo gerbimą	26 %	27 %	31 %	30 %	27 %	30 %
Gyventojų nuomonė apie norą, kad jų vaikas dirbtų policijoje	17 %	18 %	19%	18 %	18 %	22 %

Matyti, kad 2008 metais socialinio veiksnio – Policijos ir visuomenės partnerystės – rodmuo yra 38,3 procentai.

Socialinių veiksnių kiekybinių rodmenų dinamika pateikta paveikslėlyje (priedo 1 pav.). Šiame paveikslėlyje matyti, kad 2003 metais gyventojų, norinčių, kad jų vaikai dirbtų policijos pareigūnais, buvo 22,7 procentais mažiau nei 2008 metais. Šis rodmuo labiausiai padidėjo per analizuojamą laikotarpį. 2003 metais gyventojų, kurie mano, kad santykiai su policija yra geri, ir kurie mano, kad policijos darbas yra gerbiamas, buvo 14,7 procentais ir 13,3 procentais mažiau, palyginti su 2008 metais. Tuo tarpu gyventojų, kurie padėtų policijai užtikrinti viešąją tvarką, 2003 metais buvo 5 procentais mažiau nei 2008 metais.

Apskaičiavus policijos ir visuomenės partnerystės reiškinių rodmenų vidurkį, matyti, kad 2003 metais, palyginti su 2008 metais, policijos ir visuomenės partnerystės lygmuo buvo 13,9 procentais mažesnis nei 2008 metais (priedo 2 pav.). Nuo 2003 metų iki 2004 metų policijos ir visuomenės partnerystė sumažėjo 0,5 procentais ir 2004 metais partnerystės lygmuo buvo 14,4 procentais mažesnis nei 2008 metais. Matyti, kad tai mažiausias policijos ir visuomenės partnerystės lygmuo per analizuojamą laikotarpį. 2005 metais, palyginti su 2004 metais, partnerystės lygmuo padidėjo 8,5 procentais, tačiau buvo mažesnis 5,9 procentais nei 2008 metais. 2006 ir 2007 metais partnerystės lygmuo sumažėjo ir buvo 12,5 procentais mažesnis nei 2008 metais.

⁹⁹ Baltijos tyrimai „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“. Tyrimas atliktas Policijos departamento užsakymu. Tyrimas atliekamas kiekvienų metų balandžio mėnesį. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>.

PIRMINĖS GRANDIES POLICIJOS PAREIGŪNŲ VERTINIMAI APIE POLICIJOS IR VISUOMENĖS PARTNERYSTĘ

Visuomenėje vyraujančią nepagarbą policijos pareigūno darbui patvirtina ir patys policijos pareigūnai. Autoriaus atlikto tyrimo duomenimis, su teiginiu, kad darbas policijoje visuomenės vis mažiau gerbiamas, visiškai sutiko ir sutiko 64,9 procentai pareigūnų ir tik 10 procentų pareigūnų nurodė, kad su šiuo teiginiu nesutinka. Vertindami teiginį – ar pareigūnai norėtų, kad jų vaikai ar anūakai dirbtų policijoje – 64,8 procentai pareigūnų nurodė, jog nenorėtų, kad jų vaikai ar anūakai dirbtų policijoje, tik 9,3 procentų pareigūnų teigė, kad norėtų, kad jų vaikai ir anūakai dirbtų policijoje. Paklausti, ar vėl rinktųsi policijos pareigūno profesiją, 24,1 procentas pareigūnų atsakė, kad rinktųsi policijos pareigūno profesiją, ir 50,4 procentai pareigūnų teigė, kad nesirinktų.

Taip pat tyrimas atskleidė, kad visų rūšių pirminės grandies pareigūnai visuomenės nuomonę apie policijos sistemą vertina vienodai. 2008 metais 58,9 procentai (12,3 visiškai sutinka ir 46,6 procentai sutinka) pareigūnų pritarė teiginiui, kad visuomenė nepasitiki policijos pareigūnais, o 5,6 procentai (0,9 procentai visiškai nesutinka ir 4,7 procentai nesutinka) pareigūnų su šiuo teiginiu nesutiko. Atkreiptinas dėmesys, kad 2008 metais 53 procentai Lietuvos gyventojų teigė, kad pasitiki policijos pareigūnais, o 41 procentas – kad nepasitiki¹⁰⁰. Matyti, kad pareigūnų nuomonė apie visuomenės pagarbą policijos pareigūno profesijai yra daug blogesnė nei Lietuvos gyventojų. Nuomonių skirtumas galėtų būti aiškinamas tuo, kad pareigūnai dažniau bendrauja su teisės pažeidėjais, agresyviai nusiteikusiais asmenimis, nei su teigiamai policijos atžvilgiu nusiteikusiais asmenimis.

Tuo tarpu pagal 2002 metų tyrimo duomenis 2001 metais 72 procentai (20 procentų visiškai sutinka ir 52 procentai sutinka) pareigūnų teigė, kad visuomenė nepasitiki pareigūnais, ir 5 procentai pareigūnų teigė, kad visuomenė pasitiki pareigūnais. Palyginus 2008 metų ir 2001 metų duomenis, matyti, kad 2008 metais policijos pareigūnų, kurie manė, kad visuomenė jais nepasitiki, buvo 13,1 procentų mažiau nei 2001 metais, tik pareigūnų, kurie namo, kad visuomenė jais pasitiki, išliko tokia pati maža procentinė dalis – 5 procentai.

Toks policijos pareigūnų policijos ir visuomenės partnerystės vertinimas patvirtina kitų sociologinių tyrimų duomenis, kad policijos ir visuomenės partnerystė yra pakankamai prasta.

VISUOMENĖS POLINKIS Į KONFLIKTUS

¹⁰⁰ Baltijos tyrimai. Tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“, 2009 metų balandis. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>.

Konfliktas (lot. *conflictus*) – susidūrimas, priešingų interesų, pažiūrų, siekių susidūrimas, kivirčas, ginčas,¹⁰¹ agresija (lot. *aggressio*) – užpuolimas, priešiškas kitam individui ar jų grupei puolamasis elgesys, pasireiškiantis žodžiu ar veiksmais, puolimas turint tikslą ką nors fiziškai sužaloti ar psichiškai paveikti¹⁰². Konflikto kultūra yra visuomenės normų, praktikų ir institucijų konfigūracija, kuri lemia dalykus, dėl kurių žmonės pradeda ginčus, su kuo jie kovoja, kaip konfliktai vyksta. Ji yra išvestinė iš socialinės struktūrinės organizacijos ir psichokultūrinių savybių¹⁰³. Prastos dvasinės būklės išraiškos yra nuolatinis nepasitenkinimas, nusivylimas, bejėgiškumas, pesimizmas, savižudybės ir bandymai žudyti, įvairiais būdais pasireiškiantis susipriešinimas, agresyvumas, prievarta vaikų, senukų atžvilgiu, smurtas šeimoje, vaikų smurtas¹⁰⁴. Tradicinės gyvenimo sandaros irimas, paprotinių normų devalvacija, netikrumas informaciniame brūzgyne, virtualieji labirintai, vartojimo troškimai – tik punktyru pažymėti šiuolaikiniai konfliktiškumo profiliai¹⁰⁵. Antropologiniuose ir socialiniuose lyginamuosiuose tyrimuose taikomas didelio ir mažo konfliktiškumo mastelis. Panaudojęs šį mastelį M. Rossas rašė apie didelio ir mažo konfliktiškumo visuomenę¹⁰⁶. Lemtingos įtakos konflikto dalyvio poelgiams ir sprendimams turi jo aplinka (kaip kiti mąsto ir daro, kaip jie tikisi jį pamatyti taip darant)¹⁰⁷. Didelio konfliktiškumo visuomenėse yra aukštas visuomenės agresyvumo lygis. Konflikto įkarštyje teisinių ir etinių normų nepaisymas yra labai dažnas. Paprastai blogiausias variantas, kai subjektas pasirenka smurtą, klastą, kerštą¹⁰⁸. Lietuvai, kaip ir kitoms Rytų bei Vidurio Europos valstybėms, pereinant iš totalitarinio režimo į demokratinį, teko įveikti ne tik ekonominius sunkumus, bet ir susidurti su socialine dezorganizacija – žmonių vertybinio elgesio orientacijos praradimu ir atitinkamu socialinės reguliacijos susilpnėjimu. Socialinė dezorganizacija laikoma viena pagrindinių nusikalstamo elgesio priežasčių¹⁰⁹. Galima teigti, kad didelio konfliktiškumo visuomenių ir visuomenių, kuriose aukštas nusikalstamumo lygis, ištakos yra panašios. Todėl teigtina, kad visuomenės polinkis į konfliktiškumą gali būti siejamas su nusikalstamumu. Tačiau ne visas visuomenes, kuriose yra aukštas bendras nusikalstamumo lygis, galime priskirti prie turinčių polinkį į konfliktus. Visuomenės polinkį į konfliktus rodo tam tikrų neteisėtų veikų, kurios susijusios su gyvybės atėmimu, smurtu, aiškiai demonstruojama nepagarba visuomenei, policijos pareigūnams, gausa.

¹⁰¹ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, 2001, p. 390.

¹⁰² Ten Pat, p. 22.

¹⁰³ Palidaukaitė J. Interesų konflikto vadyba: nuo teorinio ir teisinio draudimo link praktinio realizavimo galimybių // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2005 (33), p. 125–140.

¹⁰⁴ Kuzmickas B. Tautos tapatumo savimonė. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 144.

¹⁰⁵ Lakis J. Konfliktiškumas ir taikinimo būdai Lietuvos viešajame sektoriuje – problemos ir gairės // Viešoji politika ir administravimas. 2008, Nr. 26, p. 36.

¹⁰⁶ Roos M. H. *The Culture of Conflict*. New Haven and London: Yale University Press, 1993, p.: 1, 183.

¹⁰⁷ Lakis J. Konfliktiškumas ir taikinimo būdai Lietuvos viešajame sektoriuje – problemos ir gairės // Viešoji politika ir administravimas. 2008, Nr. 26, p. 37.

¹⁰⁸ Ten Pat, p. 37.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 1V-250 „Dėl viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos patvirtinimo“ // Žin., 2003, Nr. 113-5092.

Manytina, kad tokių neteisėtų veikų, kaip nužudymai, plėšimai, viešosios tvarkos pažeidimai, pasipriešinimai policijos pareigūnams, gausa, taip pat eismo įvykių gausa atspindi visuomenės polinkį konfliktuoti.

Lietuvos gyventojų polinkį į konfliktus atskleis analizuotinių tam tikrų rūšių nusikalstamų veikų gausa: nužudymų, sunkių sveikatos sutrikdymų, plėšimų, viešosios tvarkos pažeidimų, pasipriešinimų policijos pareigūnams, eismo įvykių skaičius. Palyginus Lietuvos ir Europos valstybių nusikalstamų veikų skaičių bei tyrimų duomenis, bus prieinama prie išvados apie 2001 metų ir 2008 metų Lietuvos gyventojų polinkį į konfliktus.

Hipotetiškai teigtina, kad Lietuvos visuomenės agresyvumas yra vidutinio lygio ir šis socialinės aplinkos elementas nedaro neigiamos įtakos policijos pareigūno teisiniam statusui.

NETEISĖTŲ VEIKŲ ANALIZĖ

Žmogaus nužudymas yra sunkiausias nusikaltimas teisinėje visuomenėje. Gyvybė – absoliuti vertybė, nužudymas – absoliutus nusikaltimas, nes jis sunaikina absoliučią ir aukščiausią vertybę – žmogaus gyvybę. Nužudymas – tai pareiškimas, kad šis asmuo bendraus su kitais asmenimis ne sutarties, o tik jėgos pagrindu ir todėl tenkinsis tik tomis savo teisėmis, kurias jis pats savo jėga pajėgs apginti ar įsigyti¹¹⁰. Manytina, kad nužudymų skaičius gali būti tiesiogiai siejamas su visuomenės polinkiu konfliktuoti. Eurostat¹¹¹ duomenimis, 2005–2007 metais Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų teko 9,7 žmogžudystės, tai didžiausias rodiklis. Taip pat aukštas nužudymų skaičius: Estijoje (7,3), Latvijoje (6,47), Turkijoje (6,1), Juodkalnijoje (3,05). Mažiausias nužudymų skaičius: Vokietijoje (0,9), Šveicarijoje (0,83), Norvegijoje (0,69), Maltoje (0,66), Austrijoje (0,64), Islandijoje (0,56), Lichtenšteine (neįvykdytas nei vienas nužudymas)¹¹². Matyti, kad šiuo laikotarpiu Lietuva pagal nužudymų, tenkančių 100 tūkst. gyventojų, skaičių yra pirmaujanti valstybė. 2008 metais užregistruotas 301 nužudymas, tai yra 100 tūkst. gyventojų teko 8,9 žmogžudystės. Pagal kitų Europos valstybių duomenis galima teigti, kad 2008 metais šis visuomenės agresyvumą atspindintis rodiklis yra aukštas.

Pateikti duomenys atskleidžia, kad Lietuvos gyventojai mažiausiai gerbia kito žmogaus gyvybę ir įvairiems nesutarimams spręsti, nesusimąstydami apie pagarbą žmogaus absoliučiai teisei gyventi ir (ar) nebijodami atsakomybės, imasi kraštutinių priemonių. Didelis nužudymų skaičius taip pat gali rodyti visuomenės polinkį konfliktuoti.

¹¹⁰ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius, Litimo, 2000, p. 398–418.

¹¹¹ Eurostat. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL.

¹¹² Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2007 // Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2008.

Sunkaus sveikatos sutrikdymo įvykdymas rodo asmens polinkį į konfliktus, kadangi tas, kas sužalojo ar susargdino žmogų, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga, realiai gresiančia gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką, arba prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas. Lietuvoje 2005–2007 metų laikotarpiu 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 10,1 sunkių sveikatos sutrikdymų. 2008 metais šių nusikaltimų užregistruota 251, tai yra 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 7,4¹¹³.

Plėšimas taip pat charakterizuoja konfliktuoti linkusį asmenį, kuris panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti, pagrobė svetimą turtą. Pagal Eurostat duomenis 2005–2007 metais Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų teko 130 plėšimų. Tuo tarpu daugiau užregistruotų plėšimų nei Lietuvoje buvo: Turkijoje (235), Belgijoje (221), Ispanijoje (202), Prancūzijoje (191)¹¹⁴. Mažiau nei Lietuvoje užregistruota plėšimų: Italijoje (118), Danijoje (97), Švedijoje (96), Latvijoje (86), Lenkijoje (80), Estijoje (79), Vokietijoje (65), Austrijoje (59), Maltoje (56), Norvegijoje (50), Airijoje (35), Suomijoje (32), Graikijoje (23), Islandijoje (15), Šveicarijoje (0,6)¹¹⁵. Lietuva 2005–2007 metų laikotarpiu pagal plėšimų, tenkančių 100 tūkst. gyventojų, skaičių yra pirmaujanti tarp Europos valstybių. 2008 metais užregistruoti 3452 plėšimai, tai yra 100 tūkst. gyventojų tenka 102 plėšimai¹¹⁶. Palyginus Lietuvos ir Europos valstybių plėšimų duomenis, galima teigti, kad 2008 metais šis visuomenės polinkis į konfliktus atspindintis rodmuo yra aukštas.

Asmuo, įvykdęs viešosios tvarkos pažeidimą (LRBK 284 str.), tas, kas viešoje vietoje išūliu elgesiu, grasinimais, patyčiomis arba vandališkais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai, charakterizuojamas kaip agresyvus asmuo. Lietuvoje 2005–2007 metų laikotarpiu 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 108,3 viešosios tvarkos pažeidimai. 2008 metais jų užregistruota 3174, tai yra 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 93,7¹¹⁷. Matyti, kad 2008 metais viešosios tvarkos pažeidimų užregistruota mažiau, tačiau toks skaičius yra pakankamai didelis, todėl galima teigti, kad šių nusikaltimų gausa rodo didelį visuomenės polinkį į konfliktus.

Pasipriešinimų policijos pareigūnams gausa patvirtina visuomenės valstybinės valdžios nepaisymą ir polinkį į konfliktus. Baudžiamojo kodekso 286 straipsnyje nustatyta, kad: „Tas, kas panaudodamas ar grasindamas tuoj pat panaudoti fizinį smurtą pasipriešino valstybės tarnautojui ar

¹¹³ Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2007 // Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2008.

¹¹⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad Belgijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje skiriasi nusikaltimų struktūra. Tačiau posovietinėse valstybėse, kaip Estija, Latvija, Lenkija, nusikalstamų veikų struktūra yra tokia pati kaip ir Lietuvoje.

¹¹⁵ Eurostat. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL.

¹¹⁶ VRM: Informatikos ir ryšių departamentas: Statistika [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml.

¹¹⁷ Ten pat.

kitam viešojo administravimo funkcijas atliekančiam asmeniui“. 2005–2007 metų laikotarpiu 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 4 užregistruotos nusikalstamos veikos. 2008 metais pasipriešinta 122 kartus, tai yra 100 tūkst. gyventojų teko 3,6 nusikaltimai¹¹⁸.

Tuo tarpu Administracinių teisės pažeidimų kodekso 187 straipsnyje nustatyta, kad „Pasipriešinimas policijos pareigūnui ar teisėto nurodymo, ar reikalavimo nevykdymas, taip pat jo garbės ir orumo įžeidimas.“ Tokių teisės pažeidimų 2005–2007 metų laikotarpiu 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 115,7. Tuo tarpu 2007 metais užregistruotų pasipriešinimų policijos pareigūnams buvo 3976 atvejai, tai yra 100 tūkst. gyventojų teko 118,1, o 2008 metais pasipriešinta 3791 kartą, tai yra 100 tūkst. gyventojų teko 112,6¹¹⁹. Administracine tvarka nubaustų asmenų už pasipriešinimą pareigūnams statistika vedama tik nuo 2004 metų.

Vairuotojų automobilių vairavimo stilius atspindi asmens agresyvumą. Kuo agresyvesnis asmuo, tuo agresyviau vairuoja automobilį ir sukelia didesnę tikimybę eismo įvykiui kilti. Todėl galima teigti, kad eismo įvykių gausa atspindi visuomenės polinkį į konfliktus. 2005–2007 metų laikotarpiu 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 195 užregistruoti eismo įvykiai. 2001 metais eismo įvykių užregistruota 5972 ir 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 171, 2007 metais – 6600, tai yra 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 191 užregistruotas eismo įvykis, o 2008 metais – 4897, tai yra 100 tūkst. gyventojų vidutiniškai teko 142 eismo įvykiai¹²⁰. Nuo 2001 metų ir 2008 metų eismo įvykių sumažėjo 18 procentų.

Matyti, kad šių neteisėtų veikų statistiniai duomenys, kurie atspindi visuomenės polinkį į konfliktus (2008 metais Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų plėšimų užregistruota 130 atvejų, viešosios tvarkos pažeidimų 101,5, pasipriešinimų policijos pareigūnui 112,6 ir eismo įvykių 142,4 atvejai), yra labai panašūs, todėl galima teigti, kad nei vienas statistinis rodiklis nepaneigia, jog Lietuvos gyventojai turi polinkį į konfliktus.

2 lentelė. *Lietuvos visuomenės polinkio į konfliktus duomenys*¹²¹

Užregistruota neteisėtų veikų per metus	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.
Nužudymai	378	313	372	345	390	294	280	301 Nusikaltimų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų 8,9
Sunkūs sveikatos	405	456	473	454	407	340	287	251 Nusikaltimų skaičius,

¹¹⁸ Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos štabo 2009-01-21 pažyma Nr. 5-2-IL-19 „Apie pasipriešinimo policijos pareigūnams atvejus per 2008 metus“.

¹¹⁹ Ten pat.

¹²⁰ Lietuvos kelių policijos tarnyba. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 3 d.] Prieiga per internetą: <http://www.lpept.lt/lt/statistika/2008/>.

¹²¹ VRM: Informatikos ir ryšių departamentas: Statistika. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 3 d.] Prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/VRM.

sukrikdymai								tenkantis 100 000 gyventojų 6,6
Plėšimai	4185	4535	4919	5323	5206	4343	3802	3452 Nusikaltimų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų 102
Viešosios tvarkos pažeidimai	2401	2301	3306	4234	3973	3588	3412	3174 Nusikaltimų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų 93,7
Pasipriešinimai policijos pareigūnams	121	132	203	113	142	149	123	122 Nusikaltimų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų 3,6
Eismo įvykiai	5972	6091	5695	6357	6772	6589	6600	4897 Nusikaltimų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų 142

Lentelėje pateikti Lietuvos gyventojų polinkio į konfliktus duomenys ir jų pokyčiai. Nustatyta, kad 2008 metų pabaigoje visuomenės polinkį į konfliktus santykinai galime prilyginti 59 nusikalstamoms veikoms 100 tūkstančių gyventojų.

Lietuvos gyventojų polinkio į konfliktus duomenų dinamika pateikta paveikslėlyje (priedo 3 pav.). Paveikslėlyje matyti, kad 2001 metais 24,3 procentais viešosios tvarkos pažeidimų ir 0,8 procentais pasipriešinimų policijos pareigūnui buvo užregistruota mažiau nei 2008 metais. Tuo tarpu sunkių sveikatos sutrikdymų 61,3 procentais, nužudymų 25,6 procentais, eismo įvykių 21,9 procentais ir plėšimų 21,2 procentais buvo užregistruota daugiau nei 2008 metais.

Visuomenės polinkio į konfliktus vidurkis matomas paveikslėlyje (priedo 4 pav.). Matyti, kad 2001 metais visuomenės polinkis į konfliktus buvo 17,5 procentais didesnis nei 2008 metais. Nuo 2001 metų visuomenės polinkis į konfliktus didėjo ir 2003 metais buvo 40,2 procentais didesnis nei 2008 metais. Nuo 2003 metų iki 2004 šis polinkis sumažėjo, 2005 padidėjo ir buvo 37 procentais didesnis nei 2008 metais. Nuo 2005 metų visuomenės polinkis į konfliktus sparčiai mažėjo ir 2007 metais buvo 10 procentų didesnis nei 2008 metais.

PAREIGŪNŲ VERTINAMAS VISUOMENĖS POLINKIS Į KONFLIKTUS

2009 metų tyrimo duomenimis, 97,1 procentas (52,5 procentai visiškai sutinka ir 44,6 procentai sutinka) pareigūnų mano, kad policijos darbas susijęs su didele rizika sveikatai ir gyvybei, o 0,3 procentai pareigūnų taip nemano. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal 2009 metų tyrimą policijos darbo pavojingumą skirtingai vertina patrulių tarnybos, eismo priežiūros tarnybos ir postų pareigūnai. Tarp skirtingų tarnybų nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$). Tyrimo rezultatai rodo, kad su teiginiu, jog policijos darbas susijęs su didele rizika sveikatai ir gyvybei, sutinka 98,9 procentai (56,9 procentai visiškai sutinka ir 42 procentai sutinka) patrulių, 95,9

procentai (60,8 procentai visiškai sutinka ir 35,1 procentas sutinka) postų pareigūnų ir 94,5 procentai (37,4 procentai visiškai sutinka ir 57,1 procentas sutinka) eismo priežiūros pareigūnų.

Tuo tarpu, 2002 metų tyrimo duomenimis, 99 procentai (73 procentai visiškai sutinka ir 26 procentai sutinka) pareigūnų nurodė, kad darbas susijęs su didele rizika sveikatai ir gyvybei, o 1 procentas pareigūnų dėl šio teiginio buvo neapsisprendę.

Palyginus 2002 metų ir 2009 metų tyrimų duomenis, galima teigti, kad pareigūnai policijos darbo pavojingumą vertino taip pat kaip ir dabar. Tačiau matyti, kad 2008 metais 1,9 procentais buvo mažiau policijos pareigūnų, kurių nuomone, jų darbas rizikingas sveikatai ir gyvybei, nei tai buvo 2001 metais.

Atliekant 2009 metų tyrimą, nustatyta, kad 70,9 procentai (20,2 procentai visiškai sutinka ir 50,7 procentai sutinka) pirminės grandies pareigūnų mano, kad teisės pažeidėjai yra agresyvūs. Tik 4,1 procentas pareigūnų mano, kad teisės pažeidėjai yra neagresyvūs. Tuo tarpu, 2002 metų tyrimo duomenimis, 82 procentai (32 procentai visiškai sutinka ir 50 procentų sutinka) pareigūnų teigė, kad teisės pažeidėjai yra agresyvūs ir 5 procentai pareigūnų manė, kad pažeidėjai yra neagresyvūs. Palyginus tyrimų rezultatus, matyti, kad 2008 metais buvo 12 procentų mažiau pareigūnų, visiškai sutinkančių su teiginiu, kad teisės pažeidėjai yra agresyvūs, nei 2001 metais. Tačiau pareigūnų, manančių, kad teisės pažeidėjai yra neagresyvūs, yra beveik tiek pat mažai.

2009 metų tyrimas atskleidžia, kad 97,9 procentai (38,4 procentai visiškai sutinka ir 59,5 procentai sutinka) policijos pareigūnų nurodė, kad vykdant policijos funkcijas yra galimybė būti teisės pažeidėjo sužalotam. Tik 0,3 procento pareigūnų taip nemano. 2002 metų tyrimo duomenimis, 95 procentai (47 procentai visiškai sutinka ir 48 procentai sutinka) pareigūnų mano, kad pareigūnams vykdant policijos funkcijas yra galimybė būti sužalotiems ir 2 procentai pareigūnų su šiuo teiginiu nesutinka. 2009 metų tyrimas atskleidžia, kad visų tarnybų pareigūnai pažeidėjų agresyvumą vertina vienodai. Palyginus šių tyrimų rezultatus, galima teigti, kad 2008 metais policijos pareigūnai taip pat vertina galimybę būti sužalotam vykdant policijos funkcijas kaip ir 2001 metais.

2009 metų tyrimo metu pareigūnų paklausus – ar visuomenės agresija prieš policijos pareigūnus palaipsniui didėja – 67,5 procentai pareigūnų nurodė, kad didėja (22,3 procentai su šiuo teiginiu visiškai sutinka ir 45,2 procentai sutinka), o kad visuomenės agresija prieš policijos pareigūną nedidėja – teigė 10,3 procentai pareigūnų. Pagal tyrimo duomenis šį teiginį skirtingų tarnybų pareigūnai vertina statistiškai reikšmingu skirtumu ($p < 0,0001$). Tyrimo duomenys atskleidžia, kad su teiginiu, jog visuomenės agresija prieš policijos pareigūną didėja, visiškai sutinka ir sutinka 74,4 procentai patrulių tarnybos pareigūnų, 63,5 procentai postų pareigūnų ir 57,2 procentai eismo priežiūros pareigūnų. Taip pat skiriasi pareigūnų nuomonė apie visuomenės agresiją prieš policijos pareigūną. Nuomonei, kad visuomenės agresija prieš policijos pareigūnus

nedidėja, pritaria: 1,1 procentas patrulių tarnybos pareigūnų, 17,9 procentai postų pareigūnų ir 20,9 procentai eismo priežiūros pareigūnų.

Socialinę aplinką atskleidžia ir konfliktuoti linkusių teisės pažeidėjų gausa. 2009 metų tyrimas atskleidžia teisės pažeidėjus, kurie sulaikymo metu elgiasi agresyviausiai. Pareigūnų buvo prašoma nurodyti teisės pažeidėjus, kurie mažiausiai ir dažniausiai sulaikymo metu elgiasi agresyviai (priedo 5 pav.)

Nustatyta, kad sulaikymo metu agresyviausiai elgiasi sulaikoma neblaivių asmenų grupė¹²², iš dešimties sulaikymų vidutiniškai 4,3 kartus šie asmenys elgiasi agresyviai. Sulaikomas neblaivus asmuo elgiasi agresyviai 4,1 kartą iš dešimties sulaikymų. Toliau pagal agresyvumą yra sulaikomų neblaivių nepilnamečių grupė, jie iš dešimties sulaikymų agresyviai elgiasi 3,9 kartus. Ketvirti pagal agresyvumą yra sulaikomų asmenų grupė¹²³, jie iš dešimties sulaikymų 3,7 kartus elgiasi agresyviai. Penkti pagal agresyvumą yra sulaikomi neblaivūs nepilnamečiai – 3,2 kartus iš dešimties. Sulaikomas nepilnametis¹²⁴ agresyviai elgiasi 3 kartus iš dešimties sulaikymų ir mažiausiai agresyvūs yra vyresnio amžiaus asmenys, kurie agresyviai elgiasi 1,9 kartus iš dešimties sulaikymų.

Palyginus tyrimo duomenis, nustatytas šio vertinimo statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,0001$). Iš septynių rodiklių nustatyti penkių rodiklių didžiausi statistiškai reikšmingi skirtumai. Nustatyta, kad 21 procentas patrulių tarnybos pareigūnų teigia, kad sulaikomas neblaivus asmuo iš dešimties sulaikymų 9–10 kartų elgiasi agresyviai. Tuo tarpu taip manančių eismo priežiūros pareigūnų yra 6,6 procentai ir 8,1 procentas postų pareigūnų. 15,3 procentai patrulių tarnybos pareigūnų teigia, kad sulaikoma asmenų grupė iš dešimties sulaikymų 9–10 kartų elgiasi agresyviai, tuo tarpu taip manančių yra 6,6 procentai eismo priežiūros pareigūnų ir 6,8 procentai postų pareigūnų. 19,6 procentai patrulių tarnybos pareigūnų teigia, kad sulaikoma neblaivių asmenų grupė iš dešimties sulaikymų 9–10 kartų elgiasi agresyviai, tuo tarpu taip manančių yra 13,2 procentai eismo priežiūros pareigūnų ir 10,8 procentai postų pareigūnų. 4 procentai patrulių tarnybos pareigūnų teigia, kad sulaikomas nepilnametis iš dešimties sulaikymų 9–10 kartų elgiasi agresyviai. Taip manančių tarp postų pareigūnų yra 1,4 procentai ir su tuo nesutinka nei vienas eismo priežiūros pareigūnas. Tai, kad sulaikomas neblaivus nepilnametis iš dešimties sulaikymų 9–10 kartų elgiasi agresyviai, nurodo 7,4 procentai patrulių tarnybos, 3,3 procentai eismo priežiūros pareigūnų ir 4,1 procentas postų pareigūnų.

Remiantis pažeidėjų polinkį į konfliktus pagrindžiančiais duomenimis, patrulių tarnybos pareigūnai daugiau nei du kartus dažniau susiduria su konfliktiškais teisės pažeidėjais, palyginti su

¹²² 2008 metais užregistruota 5560 nusikalstamų veikų, kurias padarė neblaivūs asmenys / VRM: Informatikos ir ryšių departamentas: Statistika. [žiūrėta 2009. liepos 10 d.]. Prieiga per internetą: www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika.

¹²³ 2008 metais užregistruotos 7497 nusikalstamos veikos, kurias padarė grupė asmenų / Ten. pat.

¹²⁴ 2008 metais užregistruotos 4325 nusikalstamos veikos, kurias padarė nepilnamečiai / Ten. pat.

eismo priežiūros ir postų pareigūnais. Galima teigti, kad eismo priežiūros pareigūnai ir postų pareigūnai vidutiniškai vienodai susiduria su konfliktiškais teisės pažeidėjais.

Pareigūnų darbo socialinę aplinką atskleidžia pareigūnų patirtų agresyvių situacijų dažnumas. 2009 metų tyrimo metu paaiškėjo, kad 52,5 procentai pareigūnų nurodė, kad per metus jie buvo žodžiu ar gestais įžeidinėjami daugiau nei 10 kartų, 14,4 procentų nurodė, kad 6–10 kartų, 16,4 procentų, kad 3–5 kartus, 13,8 procentų, kad 1–2 kartus. Tik 2,9 procentai pareigūnų nurodė, kad niekada nebuvo žodžiu ar gestais įžeidinėjami. Palyginus žodžiu ar gestais įžeidinėjimų dažnumą pagal tarnybos rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,004$) (priedo 6 pav.).

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad daugiau nei 10 kartų žodžiu ar gestais įžeidinėjami 59,7 procentai patrulių tarnybos pareigūnų, 49,5 procentai – eismo priežiūros pareigūnų ir 39,2 procentai – postų pareigūnų. Akivaizdus skirtumas matyti tarp tyrimo rezultatų, kai pareigūnai nurodo, kad žodžiu ar gestais įžeidinėjami buvo 1–2 kartus arba niekada nebuvo įžeidinėjami. Štai iš 13,8 procentų pareigūnų, kurie 1–2 kartus žodžiu ar gestais buvo įžeidinėjami, 23 procentus sudaro postų pareigūnai, 12,1 procentą – eismo priežiūros pareigūnai ir 10,8 procentus – patrulių tarnybos pareigūnai. Tuo tarpu iš 2,9 procentų pareigūnų, kurie niekada nebuvo žodžiu ar gestais įžeidinėjami, 8,1 procentą sudaro postų pareigūnai, 2,3 procentus – patrulių tarnybos pareigūnai ir nėra nei vieno eismo priežiūros pareigūno. Apskaičiavus vidurkį, kiek kartų pareigūnai buvo žodžiu ar gestais įžeidinėjami¹²⁵, matyti, kad patrulių tarnybos pareigūnai vidutiniškai per metus įžeidinėjami 13,7 kartus, 12,2 kartus – eismo priežiūros pareigūnai ir 9,9 kartus – postų pareigūnai.

Tyrimo duomenimis, 42,2 procentai pareigūnų nurodė, kad jiems buvo žodžiu ar gestais grasinama daugiau nei 10 kartų, 12,9 procentai pareigūnų nurodė, kad 6–10 kartų, 16,1 procentas, kad 3–5 kartus, 22,9 procentų, kad 1–2 kartus, ir tik 5,9 procentai policijos pareigūnų nurodė, kad jiems niekada nebuvo žodžiu ar gestais grasinama. Šiuo klausimu tarp skirtingų tarnybų taip pat nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$). Daugiau kaip 10 kartų žodžiu ir gestais buvo grasinama 46,2 procentams eismo priežiūros pareigūnų, 44,9 procentams patrulių tarnybos pareigūnų ir 31,1 procentui postų pareigūnų. Niekada grasinimų nepatyrė 14,9 procentai postų pareigūnų, 3,4 procentai patrulių tarnybos pareigūnų ir 3,3 procentai eismo priežiūros pareigūnų. Apskaičiavus vidurkį, kiek kartų pareigūnams buvo žodžiu ar gestais grasinama, matyti, kad patrulių tarnybos pareigūnams vidutiniškai 11,1 kartą per metus buvo grasinama, 10,9 kartus – eismo priežiūros pareigūnams ir 8,2 kartus – postų pareigūnams. Galima teigti, kad patrulių tarnybos pareigūnai ir eismo priežiūros pareigūnai grasinimų patyrė beveik vienodai, kiek mažiau grasinimų patyrė postų pareigūnai.

¹²⁵ Apskaičiuojant įžeidimų vidurkį, yra laikoma 1,5 karto, jei 1–2 kartai; 4 kartai, jei 3–5 kartai; 8 kartai, jei 6–10 kartų, 20 kartų, jei daugiau nei 10 kartų.

Tuo tarpu 2002 metų tyrimo duomenys atskleidžia, kad 18,5 procentai pareigūnų žodžiu ar gestais buvo įžeidinėjami ir jiems grasinama daugiau kaip 10 kartų. 10,5 procentai nurodė, kad 6–10 kartų, 18 procentų, kad 3–5 kartus, 27,5 procentai, kad 1–2 kartus. 25,5 procentai pareigūnų nurodė, kad niekada nebuvo žodžiu ar gestais įžeidinėjami ir nebuvo jiems grasinama.

Palyginus 2002 metų ir 2009 metų tyrimo duomenis, matyti, kad 2008 metais pareigūnų 2,5 kartais buvo daugiau nei 2001 metais, kuriems daugiau nei 10 kartų žodžiu ar gestais buvo grasinama arba jie buvo įžeidinėjami. Pareigūnų, kuriems žodžiu ar gestais buvo grasinama arba jie buvo įžeidinėjami nuo 2 iki 10 kartų, skaičius yra panašus. Tačiau net 5,75 kartais skiriasi pareigūnų, kuriems nebuvo žodžiu ar gestais grasinama ar kurie nebuvo įžeidinėjami, vidurkiai.

Pagal 2009 metų tyrimo duomenis 10 procentų pareigūnų nurodė, jog patyrė fizinį smurtą daugiau nei 10 kartų, 10,9 procentai nurodė, kad 6–10 kartų, 22 procentai – 3–5 kartus, 30,8 procentai – 1–2 kartus, o 26,4 procentai nurodė, kad niekada nepatyrė fizinio smurto.

2002 metų tyrimas atskleidė, kad nei vienas pareigūnas nepatyrė fizinio smurto daugiau nei 10 kartų. 8,2 procentai fizinį smurtą patyrė 6–10 kartų, 13,2 procentai – 3–5 kartus, 31 procentas – 1–2 kartus ir nei karto nepatyrė fizinio sumurto 47,6 procentai pareigūnų. Palyginus 2002 metų ir 2009 metų tyrimo duomenis, matyti, kad 2008 metais daugiau nei 10 kartų patyrė fizinį smurtą 10,9 procentai pareigūnų, o 2001 metais nei vienas pareigūnas nepatyrė daugiau nei 10 kartų fizinio smurto. Taip pat didelis skirtumas ir tarp pareigūnų, nepatyrusių fizinio smurto. 2008 metais pareigūnų, nepatyrusių fizinio smurto, buvo 21,2 procentais mažiau nei 2001 metais, nuo 47,6 procentų 2001 metais sumažėjo iki 26,4 procentų 2008 metais.

Paveikslėlyje (priedo 7 pav.) pateikiami duomenys apie patirtą fizinį smurtą pagal tarnybos rūšis. Palyginus šiuos duomenis tarp skirtingų tarnybų, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,00001$).

Akivaizdus skirtumas matyti tarp fizinio smurto nepatyrusių pareigūnų. 48,6 procentai postų pareigūnų nurodė, kad niekada nepatyrė fizinio smurto, tuo tarpu 27,5 procentai eismo priežiūros pareigūnų ir 16,5 procentų patrulių tarnybos pareigūnų nurodė, kad nepatyrė fizinio smurto. Apskaičiavus vidurkį, kiek kartų pareigūnai patyrė fizinį smurtą, nustatyta, kad 5,17 kartų jį patyrė patrulių tarnybos pareigūnai, 3,73 kartus – eismo priežiūros pareigūnai ir 2,49 kartus – postų pareigūnai.

Pagal 2009 metų tyrimo duomenis 2,6 procentai pareigūnų nurodė, kad per metus jie buvo patekę į gyvybei pavojingą situaciją daugiau nei 10 kartų, 1,5 procentai nurodė, kad į tokią situaciją pateko 6–10 kartų, 11,1 procentas – 3–5 kartus, 37,8 procentai – 1–2 kartus ir 46,9 procentai nurodė, kad niekada nebuvo patekę į gyvybei pavojingą situaciją. Palyginus šiuos tyrimo duomenis pagal tarnybų rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,004$) (priedo 8 pav.).

Pastebimas akivaizdus skirtumas, lyginant pareigūnų, niekada nepatekusių į pavojingas gyvybei situacijas, rezultatus. 64,9 procentai postų pareigūnų, 49,5 procentai eismo priežiūros ir 38,1 procentas patrulių tarnybos pareigūnų per paskutinius 12 mėnesių nebuvo patekę į gyvybei pavojingą situaciją. Apskaičiavus vidurkį, kiek kartų pareigūnai buvo patekę į gyvybei pavojingą situaciją, matyti, kad 2,2 kartus tai patyrė patrulių tarnybos pareigūnai, 1,06 kartus – eismo priežiūros pareigūnai ir 0,95 kartus – postų pareigūnai.

Pagal 2002 metų tyrimo duomenis policijos pareigūnai daugiau nei 10 kartų nebuvo patekę į gyvybei pavojingą situaciją, 6–10 kartų pateko 0,5 procentai pareigūnų, 3–5 kartus – 1 procentas pareigūnų, 1–2 kartus – 14 procentų ir nei karto nepateko 84,5 procentai pareigūnų. Palyginus tyrimų duomenis, matyti, kad 2008 metais pareigūnai dažniau patekdavo į gyvybei pavojingą situaciją. Akivaizdus skirtumas tarp pareigūnų, kurie niekada nebuvo patekę į gyvybei pavojingą situaciją. 2008 metais pareigūnų, patekusių į gyvybei pavojingą situaciją, buvo 34,9 procentais daugiau nei 2001 metais.

2009 metų tyrimo duomenimis, 0,9 procentai policijos pareigūnų daugiau nei 10 kartų buvo tarnybos metu sužaloti ir dėl to buvo laikinai nedarbingi. 0,9 procentai 6–10 kartų, 0,3 procentai 3–5 kartus ir 13,2 procentai pareigūnų turėjo dėl to nedarbingumo pažymėjimą 1–2 kartus. Tarnybos metu nebuvo sužaloti ir dėl to nesikreipė dėl nedarbingumo pažymėjimo 84,8 procentai pareigūnų. Tuo tarpu 2002 metais 11 procentų pareigūnų buvo 1–2 kartus sužaloti ir dėl to jiems reikėjo kreiptis dėl nedarbingumo pažymėjimo, o 89 procentai nebuvo sužaloti.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima daryti išvadą, kad pirminės grandies policijos pareigūnai 2008 metais Lietuvos visuomenės polinkį į konfliktus vertina kaip aukštą. Taip pat matyti, kad 2008 metais pirminės grandies pareigūnai visuomenės polinkį į konfliktus vertina kaip nežymiai mažesnę nei 2001 metais, tačiau įvertinus grasinimų, fizinio smurto, gyvybei pavojingų situacijų ir policijos pareigūnų nedarbingumo rodiklius, matyti, kad 2008 metais pareigūnai dažniau patekdavo į nemalonus situacijas.

Taip pat rezultatai leidžia teigti, kad patrulių tarnybos pareigūnai patiria didžiausią visuomenės agresiją. Jie yra dažniausiai įžeidinėjami, dažniausiai patiria fizinį smurtą ir dažniausiai patenka į gyvybei pavojingas situacijas, taip pat jie dažniausiai susiduria su agresyviais teisės pažeidėjais, kiek mažiau į tokias situacijas patenka eismo priežiūros pareigūnai ir mažiausiai į tokias situacijas patenka postų pareigūnai.

Apibendrinus visus policijos pareigūnus supančios socialinės aplinkos duomenis, matyti, kad Lietuvos policijos ir gyventojų partnerystė yra prasta, visuomenė turi polinkį į konfliktus, todėl galima daryti išvadą, kad 2008 metais pirminės grandies policijos pareigūnus supanti socialinė aplinka yra sudėtinga vykdyti aukštos kokybės policijos pareigūnų funkcijas.

Darytina prielaida, kad prasta policijos ir visuomenės partnerystė bei visuomenės polinkis į konfliktus daro įtaką policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumui.

3. ŠIUOLAIKINĖS POLICIJOS PAREIGŪNO TEISINIO STATUSO PARADIGMOS

Pagal pozityviają etatistinę teisę teisinio statuso sąvoka apima tik du teisinio statuso elementus: teises ir pareigas. Tokia statuso sąvoka nustato teisės subjekto padėtį teisinėje sistemoje, tačiau nesudaro prielaidų analizuoti subjekto teisinio statuso elementų balanso ar veiksmingumo ir jo galimybių efektyviai vykdyti savo funkcijas. Todėl tokia teisinio statuso sąvoka yra nepakankama.

Vadybos ir ypač žmogiškųjų išteklių vadybos mokslo darbuose siekiant iširti ir pagerinti darbuotojų veiklos efektyvumą analizuojamas valstybės tarnautojo teisinis statusas ir atskleidžiami įvairūs statuso elementai, elementų balansas. Tačiau vadybos mokslo darbuose nenagrinėjamas subjekto statuso elementų reglamentavimas ir aplinkos poveikis, todėl sudėtinga analizuoti subjekto veiklos efektyvumą, neįvertinus subjekto supančios aplinkos.

Tuo tarpu sociologijos mokslo darbuose analizuojama subjekto socialinio statuso sąvoka, interakcijos, socialiniai ryšiai, aplinkos įtaka. Teisės sociologijos mokslinėje literatūroje teigiama, kad teisinis subjekto statusas skiriasi nuo socialinėje tikrovėje egzistuojančio teisinio statuso, tačiau teisės sociologija neatsako klausimą, kaip pasiekti, kad teisės subjektas turėdamas nustatytą teisinį statusą kokybiškai vykdytų savo funkcijas.

Įvertinę skirtingus subjekto statuso apibrėžimus, matome, kad jie turi tiek bendrųjų, tiek ir skirtingų bruožų. Todėl tenka atlikti statuso elementų ir požymių sintezę bei formuluoti tyrimui reikalingas teisinio statuso paradigmas.

Pateikiamos šios paradigmos:

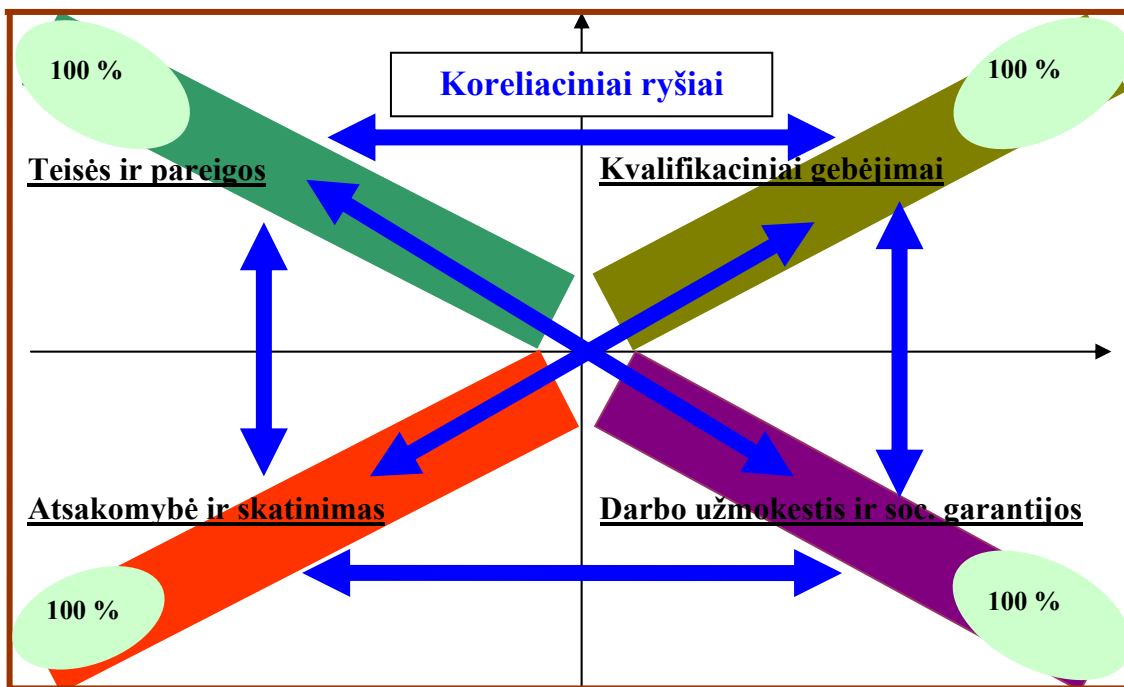
1. Subjekto teisinis statusas yra socialinio statuso forma ir pagal formalios teisės normas nustato subjekto požymius, darančius įtaką veiklos kokybei, taip pat yra veikiamas atitinkamų jėgų ir procesų.

2. Subjekto teisinį statusą sudaro sisteminiai formaliomis teisės normomis apibrėžti segmentai, kurie veikia subjekto veiklos kokybę ir yra veikiami tam tikrų jėgų ir procesų.

3. Teisinio statuso konstrukciją sudaro tarpusavyje koreliaciniais ryšiais susiję ir per juos vienas kitą veikiantys asmenybiniai, teisiniai ir socialiniai segmentai: pareigūno teisės ir pareigos, jo kvalifikacija ir gebėjimai, darbo užmokestis ir socialinės garantijos, atsakomybė ir skatinimas, kurie tiesiogiai veikia pareigūno veiklos efektyvumą.

4. Teisinio statuso segmentų veiksmingumas – tai teisinio statuso segmentų darna, leidžianti pareigūnui kokybiškai ir oriai vykdyti institucijos funkcijas ir už tai gauti pareigūną motyvuojantį atlygį.

5. Teisinis statusas yra veiksmingas, kai visų teisinio statuso segmentų būklė yra 100 procentų.

1 pav. Teorinio modelio teisinio statuso segmentų efektyvumo ir koreliacinių ryšių schema

II. POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIO STATUSO SEGMENTŲ VEIKSMINGUMAS

Teisės veiksmingumo tyrimus riboja pati tyrimų erdvė, kuri „telpa“ tarp faktinio teisės normų poveikio (rezultatų) ir tų tikslų, kuriems pasiekti jos buvo priimtos¹²⁶. Kaip A. Vaišvila teigia: „teisės veiksmingumas tik tam ir nustatomas, kad būtų įsitikinta, kas ir kuria linkme turi būti tobulinama kuriant teisinės priemonės ir organizuojant jų taikymą, kad būtų pagausintas *policijos pareigūnų teisinio statuso tikslų pasiekiamumas*“ (išskirta autoriaus)¹²⁷. Autoriaus atlikto tyrimo¹²⁸ duomenų pagrindu nustatomas teisinio statuso segmentų veiksmingumas, taip pat palyginamas patrulių, eismo priežiūros ir postų pareigūnų teisinio statuso veiksmingumas.

1. POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISIŲ IR PAREIGŲ BŪKLĖ

Nustatant teisinio statuso segmentų veiksmingumą šiame tyrime vadovaujamosi teisės sociologijos nuostata, pagal kurią teisės normos veiksmingumas beveik visiškai sutapatinas su jos įgyvendinimo procesu teisę taikančių institucijų veikloje¹²⁹.

Tiriant pareigūnų naudojimąsi teisėmis ir pareigomis, siekiama nustatyti, kokią įtaką policijos pareigūnų naudojimuisi teisėmis ir pareigomis daro visuomenės polinkis į konfliktus ir tarnybų atliekamos funkcijos. Nustačius visuomenės konfliktiškumo polinkį, teisės pažeidimų skaičių, pareigūnų naudojimosi teisėmis ir pareigomis būklę, galima daryti išvadą dėl policijos pareigūnų teisių ir pareigų pakankamumo policijos uždaviniams vykdyti.

1.1. Naudojimasis teisėmis

Teisinio statuso elementų veiksmingumo analizę pradėsime nuo policijos pareigūnų naudojimosi bendrosiomis teisėmis atskleidimo. Policijos veiklos įstatymo 18 straipsnyje nustatytos bendrosios policijos pareigūnų teisės. Šios policijos pareigūnų teisės santykinai numeruojamos ir toliau tyrime nurodomas toks eiliškumas:

1 teisė. Pagrįstai įtarus, kad padarytas administracinis teisės pažeidimas ar nusikalstama veika, tikrinti su tuo susijusio asmens, transporto priemonės, krovinių dokumentus ir laikinai, kol bus priimtas sprendimas, juos paimti.

¹²⁶ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. MRU, 2004, p. 596.

¹²⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004, p. 464.

¹²⁸ Autoriaus 2009 metų disertacinis tyrimas „Policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumas“.

¹²⁹ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. MRU, 2004, p. 603.

2 teisė. Įstatymų nustatyta tvarka sulaikyti ir pristatyti teisėtvarkos pažeidėjus į policijos ar kitų teisėsaugos institucijų tarnybines patalpas jų asmenybei nustatyti, taip pat protokolams, aktams, pranešimams surašyti, asmenims ir jų turimiems daiktams apžiūrėti.

3 teisė. Persekiojant asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, ar nusikaltėlį, besislepiantį nuo teisėsaugos institucijų, taip pat siekiant užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai, bet kuriuo paros laiku įeiti į fiziniams ir juridiniams asmenims priklausančias gyvenamąsias ar negyvenamąsias patalpas, teritorijas, sustabdyti bei patekti į transporto priemones. Atsisakius paklusti, policijos pareigūnai turi teisę jėga atidaryti patalpas ir transporto priemones.

4 teisė. Įstatymo nustatytais atvejais panaudoti šaunamuosius ginklus.

5 teisė. Įstatymo nustatytais atvejais panaudoti fizinę ir kitokią prievartą.

6 teisė. Įstatymo nustatytais atvejais panaudoti kitokią prievartą.

7 teisė. Važiuojant į įvykio vietą, persekiojant nusikaltėlį, vežant asmenį, kuriam būtina neatidėliotina medicinos pagalba, į sveikatos priežiūros įstaigas ar kitais neatidėliotinais atvejais, nekliudomai ir nemokamai naudotis visomis transporto priemonėmis, priklausančiomis fiziniams ar juridiniams asmenims, išskyrus diplomatinį ar konsulinį įstaigų transportą.

8 teisė. Esant tarnybiniam būtinumui, policijos pareigūnas turi teisę įsigyti bilietus į visas transporto priemones be eilės, o jei bilietų nėra, – į transporto priemonę įlipti.

9 teisė. Esant tarnybiniam būtinumui, nemokamai naudotis fiziniams ar juridiniams asmenims priklausančiomis ryšių priemonėmis. Ryšių priemonės savininko reikalavimu policija turi atlyginti savininko patirtus nuostolius vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka.

10 teisė. Laikinais apriboti patekimą į tam tikrą teritoriją ar patalpą, sustabdyti vykdomus darbus, apriboti ar uždrausti transporto eismą, jei kyla pavojus gamtai, viešajai tvarkai, asmens ar valstybės saugumui.

11 teisė. Tikrinti transporto priemonę vairuojantį asmenį, įtarus, jog jis yra apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar toksinių medžiagų arba paveiktas vaistų, neleisti tokiam asmeniui, taip pat asmeniui, neturinčiam teisės vairuoti arba dėl sveikatos būklės keliančiam pavojų saugiam eismui, transporto priemonės vairuoti.

12 teisė. Uždrausti eksploatuoti transporto priemones, kurių konstrukcija arba techninė būklė neatitinka galiojančių Kelių eismo taisyklių, normatyvų ar standartų.

13 teisė. Jeigu pažeistos laikymo ar naudojimo taisyklės, teisės aktų nustatyta tvarka paimti iš fizinių ar juridinių asmenų šaunamuosius ginklus, šaudmenis, sprogmenis, sprogstamąsias, narkotines ir kitas medžiagas, priemones ar daiktus, kuriems reikalingas leidimas.

14 teisė. Įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka bei atvejais reikalauti ir nemokamai gauti iš valstybės bei privačių institucijų informaciją, būtiną policijos uždaviniams įgyvendinti.

15 teisė. Užtikrinant policijos uždavinių įgyvendinimą ir nepažeidžiant įstatymais garantuoto asmens privataus gyvenimo neliečiamumo, fotografuoti, daryti garso ar vaizdo įrašus.

Tiriant naudojimąsi teisėmis pagal funkcinę priklausomybę teisės santykinai sugrupuotos į keturias grupes.

Paveikslėlyje (priedo 9 pav.) pateikti duomenys rodo, kiek kartų per 12 mėnesių pirminės grandies policijos pareigūnai naudojami bendrosiomis teisėmis. Tarp naudojimosi kai kuriomis teisėmis pagal tarnybų rūšis nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas.

Naudojimas teisėmis neteisėtai veikai užkardyti ar nutraukti jos vykdymą, sulaikyti asmenis ir pristatyti į policijos įstaigą

Pagal autoriaus atliktos sociologinės apklausos duomenis 1-a teise, 2-a teise, 5-a teise, 6-a teise ir 11-a teise daugiau nei trečdalis pirminės grandies policijos pareigūnų naudojami labai dažnai. Tai, kad pareigūnams dažnai tenka naudotis šiomis teisėmis, patvirtina pristatytų į policijos įstaigą asmenų skaičius. Policijos departamento duomenimis, 2008 metais užregistruotas 134091 administracinis teisės pažeidimas, iš to skaičiaus 96256 viešosios tvarkos pažeidimai ir pristatyti į policijos įstaigas 111902 asmenys¹³⁰. Įvertinus tai, kad viešosios policijos pirminės grandies policijos pareigūnai užtikrina viešąją tvarką, greičiausiai reaguoja į teisės pažeidimus ir sulaiko teisės pažeidėjus, todėl galima daryti prielaidą, kad pirminės grandies pareigūnai į policijos įstaigas pristato vidutiniškai 60 procentų visų pristatytų asmenų, tai yra 67141 asmenį per metus. 2009 metų sausio 1 dieną pirminės grandies pareigūnų buvo 1800¹³¹. Remiantis šiais duomenimis, manytina, kad pareigūnai per 12 mėnesių vidutiniškai sulaikė po 70 asmenų.

Pastebėta, kad skirtingų tarnybų pareigūnai šiomis teisėmis naudojami nevienodai. Palyginus 1-os, 2-os, 3-os, 5-os, 10-os, 12-os teisių naudojimą pagal tarnybos rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas (priedo 10 pav. ir 11 pav.).

Patrulių tarnybos pareigūnų 58,5 procentai dėl 1-os teisės ir 59,7 procentai dėl 2-os teisės nurodė, kad šiomis teisėmis jie naudojami labai dažnai. Tuo tarpu eismo priežiūros pareigūnų 1-a teise labai dažnai naudojami 51,6 procentai ir 2-a teise naudojami labai dažnai 36,3 procentai. Postų pareigūnų 1-a teise labai dažnai naudojami 31,1 procentas, o 2-a teise naudojami labai dažnai 41,9 procentai.

Matyti, kad 1-a ir 2-a teisėmis patrulių tarnybos pareigūnai naudojami dažniausiai. Šie duomenys rodo, kad patrulių tarnybos pareigūnai, vykdydami pavestas funkcijas, dažniau nei kitų

¹³⁰ Ataskaita apie policijos veiklą ir nusikalstamumą per 2008 metus“, p. 21. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>.

¹³¹ Policijos departamento prie VRM Personalo valdybos pažyma 2009 m. kovo mėn. „Policijos sistemos pareigybių ir bendroji personalo informacija“

tarybos rūšių pirminės grandies policijos pareigūnai susiduria su teisės pažeidėjais ir dažniau šiomis teisėmis privalo naudotis. Eismo priežiūros pareigūnai, vykdydami pavestas funkcijas, dažniau susiduria su Kelių eismo taisyklių pažeidėjais ir pagrįstai įtardami, jog padarytas teisės pažeidimas, dažniau tikrina asmens, krovinio dokumentus nei postų pareigūnai. Tyrimo metu taip pat paaiškėjo, kad postų pareigūnai dažniau nei eismo priežiūros pareigūnai pamato vykdomą teisės pažeidimą ir sulaiko bei pristato į policijos įstaigas teisės pažeidėjus.

Apibendrinant 1-os ir 2-os teisių naudojimą, matyti, kad teisės pažeidimų gausa, visuomenės agresyvumas ir pareigūnų atliekamos funkcijos daro tiesioginę įtaką naudojimosi šiomis teisėmis dažnumui, todėl galima teigti, kad tarp naudojimosi šiomis teisėmis, visuomenės polinkio į agresyvumą bei teisės pažeidimų gausos yra koreliacinė priklausomybė. Taip pat matyti, kad koreliacinė priklausomybė yra ir tarp pareigūnų vykdomų funkcijų specifikos ir naudojimosi teisėmis dažnumo. Todėl prieiname prie išvados, kad patrulių tarnybos pareigūnai pagal savo funkcijų ypatumus ir patiriamą visuomenės agresyvumą dažniausiai naudojami 1-a ir 2-a teisėmis, eismo priežiūros pareigūnai dažniau naudojami 1-a teise nei postų pareigūnai, o postų pareigūnai dažniau naudojami 2-a teise nei eismo priežiūros pareigūnai.

3-ia teisė skirta sulaikyti persekiojamą asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką. (priedo 10 pav.) Tyrimo duomenimis, 12,6 procentai pareigūnų nurodė, jog šia teise naudojosi labai dažnai, 10,3 procentai pareigūnų – 5–10 kartų, 42,2 procentai – 1–4 kartus ir 34,9 procentai niekada šia teise nesinaudojo. Galima daryti prielaidą, kad priežastis, dėl kurios šia teise pareigūnai rečiau naudojami, yra ta, kad rečiau pasitaiko tokių situacijų, kuriose galima šia teise naudotis, ir todėl, kad naudojimasis šia teise gali sukelti teisinių pasekmių. Pagrindinį rūpestį kelia žalos, atsiradusios naudojantis šia teise, kompensavimas. Įvertinus visuomenės polinkį į agresyvumą, galima būtų spėti, kad situacijų, kai pareigūnai galėtų šia teise naudotis, turėtų būti daugiau, todėl ir pareigūnai šia teise turėtų naudotis dažniau. Taip pat pareigūnai, naudodamiesi šia teise, dėl aukšto visuomenės polinkio į konfliktus gali sulaukti asmens nepaklusimo ar pasipriešinimo. Pažeidėjų agresyvus elgesys taip pat trukdo pareigūnui naudotis šia teise. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad skirtingų tarnybos rūšių pareigūnai skirtingai naudojami šia teise ($p < 0,002$). Patrulių tarnybos pareigūnų 15,9 procentai šia teise naudojami labai dažnai, 9,9 procentai eismo priežiūros pareigūnų ir 8,1 procentas postų pareigūnų šia teise naudojami labai dažnai. Nustatyta, kad patrulių tarnybos pareigūnai šia teise naudojami dažniausiai, o eismo priežiūros ir postų pareigūnai vienodai mažiau. Galima daryti išvadą, kad patrulių tarnybos pareigūnai dažniau patenka į situacijas, kuriose gali kilti materialinė atsakomybė.

Naudojimasis teise naudotis fizinių ir juridinių asmenų turtu

Policijos veiklos įstatyme nustatyta, kad policijos pareigūnas turi teisę įstatymo nustatytais atvejais nekliudomai ir nemokamai naudotis visomis transporto, ryšių priemonėmis, priklausančiomis fiziniams ar juridiniams asmenims (priedo 9 pav., 7, 8 ir 9 teisės). Atkreiptinas dėmesys, kad šios policijos pareigūno teisės priklauso nuo konkretaus žmogaus geranoriško sutikimo leisti pareigūnui naudotis jo nuosavybe. Nustatyta, kad 7, 8 ir 9 teisėmis per 12 mėnesių daugiau kaip 80 procentų visų tarnybų pareigūnų niekada nesinaudojo. Atsižvelgus į tai, kad dalis viešosios policijos pareigūnų patruliuoja pėsčiomis, manytina, kad šiomis teisėmis pareigūnai turėtų dažniau naudotis. Tačiau visuomenėje, kurioje vyrauja nepasitikėjimas ir nepagarba policijos sistema, ir kai šio nepasitikėjimo pagrindinės priežastys, gyventojų nuomone, yra policijos pareigūnų korumpuotumas ir jų nusikalstamumas¹³², sunku tikėtis, kad žmonės geranoriškai sudarys sąlygas policijos pareigūnui naudotis šiomis teisėmis. Taip pat šių teisių naudojimui daro įtaką ir tai, kad naudojimasis teisėmis netinkamai reglamentuotas teisės aktuose.

Kuo blogesnė policijos ir visuomenės partnerystė, tuo sudėtingesnis ar visai neįmanomas šios kategorijos policijos pareigūnų teisių įgyvendinimas. Pareigūnas gali teisėtai reikalauti sudaryti sąlygas pasinaudoti šiomis teisėmis, tačiau jis privalo įvertinti ir tai, kad gali sulaukti žmonių pasipriešinimo ir sukelti konfliktą. Atkreiptinas dėmesys, kad šiomis teisėmis nesinaudoja panašus skaičius visų tarnybų pareigūnų, tai yra tarp šių teisių naudojimosi pagal tarnybos rūšis nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas.

Naudojimasis teisėmis teikti pagalbą nelaimės atvejais ir vykdant eismo kontrolę

Policijos pareigūnų teisės (priedo 9 pav., 10, 11, 12 teisės) yra susijusios su nelaimingais atsitikimais ir eismo kontrole. 2008 metais užregistruoti 4897 eismo įvykiai ir 477477 asmenys nubausti už kelių eismo taisyklių pažeidimus¹³³. Tyrimo duomenimis, 10-a teise 12,3 procentai pareigūnų naudojosi labai dažnai, 11,7 procentų – 5–10 kartų ir 48,1 procentas – 1–4 kartus. Nustatyta, kad 27,9 procentai pareigūnų šia teise niekada nesinaudojo. Palyginus visų tarnybos rūšių pareigūnų naudojimąsi šia teise, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,023$). Nustatyta, kad 18,7 procentai eismo priežiūros pareigūnų, 10,8 procentai patrulių tarnybos pareigūnų ir 8,1 procentas postų pareigūnų naudojami šia teise labai dažnai. Eismo priežiūros pareigūnai šia teise naudojami dažniau nei kiti, kadangi dažnai vyksta į eismo įvykių vietas ir

¹³² 30 procentų gyventojų policija nepasitiki, kadangi pati policija korumpuota, susijusi su nusikaltėliais; 5 procentai gyventojų nepasitiki policija, kadangi patys policininkai kartais daro nusikaltimų. 2009 m. „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“ // Baltijos tyrimai. Tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“, 2009 m. balandis. Policijos departamentas prie VRM [žiūrėta 2009 gruodžio 18 d.] Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>.

¹³³ Lietuvos kelių policijos taryba [žiūrėta 2009 gruodžio 17 d.] Prieiga per internetą: <http://www.lpept.lt/lt/statistika/2008/>.

tiesiogiai naudojasi šia teise. Naudojimosi šia teise skirtumai susidaro ir dėl skirtingo pagrindinių funkcijų pobūdžio.

Tuo tarpu dėl 11-os teisės 57,8 procentai pareigūnų teigia, kad ja naudojasi labai dažnai, 11,7 procentai naudojasi 5–10 kartų, 19,9 procentai – 1–4 kartus ir tik 10,6 procentai pareigūnų šia teise nesinaudoja. (priedo 9 pav. 11 teisė) Pastebėta, kad šia teise naudojasi įvairių tarnybos rūšių pareigūnai statistiškai nereikšmingu skirtumu. Šis faktas aiškinamas tuo, kad visų tarnybų pareigūnams suteikta teisė vykdyti eismo priežiūros funkciją ir šia teise visos tarnybos vienodai naudojasi.

2008 metais už transporto priemonių vairavimą, kurios turi gedimų, dėl kurių Kelių eismo taisyklės draudžia važiuoti, buvo nustatyti 1634 pažeidimai. Tai įvertinus matyti, kad 12-a teise naudojasi nedaug pareigūnų. 13,5 procentai pareigūnų teigia, kad šia teise naudojasi labai dažnai, 21,7 procentai naudojasi 5–10 kartų, 34 procentai – 1–4 kartus ir 30,8 procentai pareigūnų šia teise nesinaudoja. Palyginus naudojimąsi šia teise pagal tarnybos rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,001$). (priedo 11 pav.). 43,2 procentai postų, 28,4 procentai patrulių ir 25,3 procentai eismo priežiūros pareigūnų nurodė, kad šia teise per 12 mėnesių nesinaudojo. Tačiau 17,6 procentai postų pareigūnų nurodė, kad šia teise naudojasi labai dažnai, tuo tarpu 14,3 procentai eismo priežiūros pareigūnų ir 11,4 procentai patrulių tarnybos pareigūnų nurodė, kad šia teise naudojasi labai dažnai. Pastebėta, kad šia teise mažiausiai naudojasi postų pareigūnai ir tai lemia vykdomų funkcijų specifika. Atsižvelgus į nubaustų asmenų skaičių už Kelių eismo taisyklių pažeidimus, dažnas naudojimas šia teise yra adekvatus.

Naudojimas teise panaudoti prievartą

Policijos veiklos įstatyme nustatyta, kad policijos pareigūnas turi teisę įstatymo nustatytais atvejais panaudoti šaunamuosius ginklus, fizinę bei kitokią prievartą. Autoriaus atlikto tyrimo duomenimis, 83 procentai policijos pareigūnų 4 teise (šaunamojo ginklo naudojimas) per 12 mėnesių niekada nesinaudojo ir 17 procentų naudojos 1–4 kartus¹³⁴. (priedo 9 pav. 4 teisė) Tuo tarpu Jungtinėse Amerikos Valstijose tiriant, kokią įtaką turi policijos prievartos priemonių naudojimui vieta, laikas, pateikiami duomenys, kad sulaikant 7135 asmenis, t. y. 39 procentai atvejų, nebuvo naudojamos jokios policijos prievartos priemonės, 19 procentų buvo naudojamos žodinės komandos, 20 procentų buvo naudojami sulaikymo veiksmai, 2 procentais atvejų buvo naudojamos cheminės priemonės, 17 procentų buvo naudojami su ginklu ar be ginklo kovinės

¹³⁴ Tyrime nebuvo išskirtas šaunamojo ginklo naudojimas prieš asmenį, transporto priemonę, gyvūną ar naudojant ginklą, kaip psichologinę prievartos priemonę, iššauti išpėjamąjį šūvį.

taktikos veiksmai ir 3 procentais atvejų buvo naudojama mirtina jėga (angl. deadly force)¹³⁵. Tuo tarpu Lietuvoje 2008 metais pristatydami į policijos įstaigas asmenis policijos pareigūnai šaunamąjį ginklą prieš asmenį naudojo 8 kartus. Apskaičiavę procentinę išraišką, matome, kad prieš sulaikant ir pristatant į policijos įstaigą ginklas buvo panaudotas tik 0,007 proc. atvejų¹³⁶. Įvertinus aukštą visuomenės polinkį į konfliktus ir tai, kad 53 procentai pirminės grandies pareigūnų per 12 mėnesių buvo patekę į pavojingą gyvybei situaciją, galima teigti, kad pareigūnai šia teise turėtų naudotis dažniau.

Tarp skirtingų tarnybos rūšių pareigūnų naudojimosi 4-ta teise nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas. Tai rodo, kad pirminės grandies policijos pareigūnai vienodai nesinaudoja 4-a teise. Pareigūnai, nesinaudodami suteikta teise naudoti šaunamąjį ginklą, o naudodami kitas policijos prievartos priemones, sukelia papildomą pavojų savo ir kitų asmenų sveikatai ar gyvybei. Policijos pareigūnų šaunamojo ginklo nenaudojimo priežastys nagrinėjamos žemiau.

Sociologinės apklausos metu 9,7 procentai pareigūnų nurodė, kad fizinės prievartos priemonių per 12 mėnesių nenaudojo, 38,4 procentai pareigūnų nurodė, kad fizinę prievartą per metus naudojo 1–4 kartus, 23,5 procentai nurodė, kad naudojo 5–10 kartų, 28,4 procentai nurodė, kad fizinę prievartą naudoja labai dažnai. Tuo tarpu psichinės prievartos 18,5 procentai policijos pareigūnų per 12 mėnesių niekada nenaudojo, 20,8 procentai naudojo 1–4 kartus, 24,6 procentai pareigūnų psichinę prievartą naudojo 5–10 kartų ir 35,5 procentai naudojo labai dažnai (priedo 9 pav. 5, 6 teisės). Iš 111 902 į policiją pristatytų asmenų 46,7 procentus sudarė neblaivūs asmenys bei 2,6 procentus apsvaigę asmenys¹³⁷. Atsižvelgiant į tai, kad agresyviai elgiasi vidutiniškai trečdalis sulaikomų pažeidėjų ir vidutiniškai 40 procentų sulaikomų neblaivių asmenų, galima teigti, kad vidutiniškai 30 tūkstančių pristatytų į policiją asmenų elgiasi agresyviai. Įvertinus šiuos duomenis, galima daryti išvadą, kad pareigūnai vengia naudoti fizinės prievartos priemones, nors visuomenės polinkis į konfliktus skatina pareigūnus dažnai naudotis teise naudoti fizinę ir psichinę prievartą. Policijos pareigūnų fizinės prievartos priemonių nenaudojimo priežastys nagrinėjamos žemiau.

Palyginus fizinės prievartos naudojimą pagal tarnybos rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,006$) (priedo 11 pav. 5 teisė). Fizinę prievartą 33,5 procentai patrulių tarnybos pareigūnų naudoja labai dažnai ir tik 5,7 procentai šios prievartos nenaudoja. Fizinę prievartą naudoja labai dažnai tik 29,7 eismo priežiūros ir 14,9 procentai postų pareigūnų. 9,9 procentai eismo priežiūros ir 18,9 procentai postų pareigūnų fizinės prievartos niekada nenaudojo. Šiuos fizinės prievartos naudojimo skirtumus lemia tai, kad patrulių tarnybos pareigūnai dažniausiai

¹³⁵ Crawford Ch., Burns R. Police use of force: assessing the impact of time and space // Policing & Society. 2008, vol. 3, p. 326.

¹³⁶ Policijos departamento duomenimis, 2008 metais į policijos įstaigas buvo pristatyti 111902 asmenys.

¹³⁷ Ataskaita apie policijos veiklą ir nusikalstamumą per 2008 metus, p. 21. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 17 d.] Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>.

susiduria su teisės pažeidėjais, daugiausia patiria gyventojų agresijos ir dėl to, kad skiriasi jų pagrindinės funkcijos, palyginti su eismo priežiūros ir postų pareigūnais. Apibendrinant galima teigti, kad visuomenės polinkis konfliktuoti verčia pareigūnus dažnai naudoti policijos prievartos priemones. Pastebėta, kad dėl vykdomų funkcijų ypatumų ir dažniau patiriamo gyventojų konfliktiškumo patrulių tarnybos pareigūnai dažniausiai naudoja prievartos priemones, mažiau – eismo priežiūros pareigūnai ir mažiausiai – postų pareigūnai.

Tyrimo duomenimis, daugiau nei pusė pareigūnų niekada nesinaudoja 13-a, 14-a, 15-a teisėmis, kurios tiesiogiai nesusijusios su pirminės grandies pareigūnų veikla. Atkreiptinas dėmesys, kad nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp tarnybos rūšių naudojantis šia teise (priedo 9 pav. 13, 14, 15 teisės).

Tyrimo metu įvertinta, kokiomis teisėmis pareigūnai nesinaudoja. Nustatyta, kad pareigūnai mažiausiai nesinaudoja 2-a teise – tik 3,8 procentai ir daugiausia nesinaudoja 8-a teise – 88,8 procentai pareigūnų. Apskaičiavus penkiolikos teisių nesinaudojimo vidurkį, nustatyta, kad vidutiniškai 43 procentai pareigūnų nesinaudoja Policijos veiklos įstatyme nustatytais bendrosiomis teisėmis. Tyrimo duomenimis, tik 11,4 procentai pareigūnų teisėmis nesinaudoja dėl to, kad šiomis teisėmis pareigūno darbe nėra galimybės pasinaudoti. Galima teigti, kad daugiau nei 30 procentų pareigūnų nesinaudoja teisėmis dėl kitų priežasčių. Taip pat pažymėtina, kad 79,5 procentai policijos pareigūnų mano, kad jie neturi pakankamai suteiktų teisių kokybiškai vykdyti policijos funkcijas.

Apibendrinus policijos pareigūnų naudojimąsi bendrosiomis teisėmis, galima daryti išvadą, kad socialinė aplinka ir atliekamų funkcijų turinys turi įtakos atskirų tarnybų rūšių pareigūnų naudojimosi teisėmis dažnumui. Tarp visuomenės polinkio į konfliktus, policijos funkcijų ir naudojimosi teisėmis dažnumo galimas koreliacinis ryšys. Taip pat įvertinus teisės pažeidimų, pristatytų į policijos įstaigą asmenų gausą, darytina išvada, kad pareigūnai vengia naudotis suteiktomis teisėmis, o patrulių tarnybos pareigūnus vykdomos funkcijos įpareigoja aktyviausiai naudotis teisėmis, skirtomis nutraukti asmens priešingą teisei veiklą, sulaikyti ir pristatyti į policiją pažeidėjus, naudoti fizinę prievartą.

1.2. NESINAUDOJIMO TEISĖMIS PRIEŽASTYS

Naudojimosi teisėmis dažnumas ar nesinaudojimas jomis nepakankamai atskleidžia šio teisinio statuso segmentą būklę. Nesinaudojimo priežasčių analizė atskleis tikruosius pareigūnų nesinaudojimo teisėmis motyvus ir bus galima nustatyti tikrąjį šio teisinio statuso segmento veiksmingumą.

Siekiant tiksliai nustatyti priežastis ir jas išanalizuoti, policijos pareigūno teisės suskirstytos į tris grupes pagal tai, į kokias žmonių teises, laisves ar į jų saugomas vertybes policininkai kėsina. Toks suskirstymas pagrįstas, kadangi pareigūnui apribojant skirtingas asmenų teises, laisves ar saugomas vertybes keičiasi nesinaudojimo teisėmis priežastys.

Į atskirą grupę išskirtos policijos pareigūno bendrosios teisės. Pareigūnai, naudodamiesi bendrosiomis teisėmis, riboja asmens neliečiamybės, laisvės, nuosavybės, judėjimo, privatumo teises. Atskirai išskirta teisė naudoti kovinius imtynių veiksmus, guminę lazda ir kitas policijos prievartos priemones. Pareigūnai, naudodami kovinius imtynių veiksmus, guminę lazda ar kitas specialiąsias priemones, kėsina į asmens sveikatą. Taip pat atskirai išskirta teisė naudoti šaunamąjį ginklą. Pareigūnai, naudodami šaunamąjį ginklą, kėsina į labiausiai saugomą žmogaus vertybę – gyvybę ir sveikatą. Nagrinėjant atskiras policijos pareigūnų teisių grupes toks suskirstymas, leidžia pastebėti nesinaudojimo teisėmis priežasčių pokyčius.

Paveikslėlyje (priedo 12 pav.) matyti, dėl kokių priežasčių policijos pareigūnai nesinaudoja bendrosiomis policijos pareigūno teisėmis, nenaudoja kovinių imtynių veiksmų, guminės lazdos ar kitų specialiųjų priemonių arba šaunamojo ginklo.

Disertacinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad vyrauja dvi pagrindinės priežastys, dėl kurių pareigūnai nesinaudoja teisėmis. Pagrindinė priežastis, kurią nurodė 39 procentai pareigūnų, yra ta, kad pareigūnai bijo tarnybinių patikrinimų, galinčių neigiamai paveikti pareigūno karjerą. Antra priežastis, kurią nurodė 33,8 procentai pareigūnų – kad naudojimasis teise yra netiksliai reglamentuotas teisės aktuose. Kitos priežastys yra mažiau svarbios. Štai trečia priežastis, kurią vidutiniškai nurodė 13,9 procentai, yra ta, kad pareigūnai bijo teisinės atsakomybės. Ketvirta priežastis, kurią vidutiniškai pasirinko 11,4 procentai pareigūnų, yra ta, kad pareigūno darbe nėra galimybės teisės panaudoti. Penkta priežastis, kurią pasirinko tik vidutiniškai 0,4 procentai pareigūnų, yra ta, kad pareigūnai nežino, kaip reikia teise naudotis.

Tyrimo duomenimis, 18,8 procentai pareigūnų nurodė, kad tarnyboje nėra galimybių naudotis bendrosiomis policijos pareigūno teisėmis. Apskaičiavę visų teisių (12 teisių), išskyrus policijos prievartos, nesinaudojimo procentinį atspindį, matome, kad vidutiniškai 44,5 procentai pareigūnų šiomis teisėmis nesinaudoja. Todėl iš šio pareigūnų skaičiaus (44,5 procentai) atėmus dalį pareigūnų, kurie nesinaudoja teisėmis, kadangi darbe nėra galimybės naudotis teisėmis (18,8 procentai), nustatyta ($44,5\% - 18,8\% = 25,7\%$), kad 25,7 procentai pareigūnų nesinaudoja bendrosiomis teisėmis dėl kitų priežasčių. Tuo tarpu fizine (9,7 procentai) ir psichine prievarta (18,5 procentai) vidutiniškai 14,1 procentas pareigūnų nesinaudoja ir 7,3 procentai pareigūnų teigia, kad tarnybos metu neturi galimybės naudoti fizinės ar psichinės prievartos priemonių. Apskaičiavus ($14,1\% - 7,3\% = 6,8\%$) matyti, kad 6,8 procentai pareigūnų nenaudoja fizinės ir psichinės prievartos dėl kitų priežasčių. Šaunamuoju ginklu tarnybos metu nesinaudoja 83 procentai pareigūnų ir tik 8,2

procentai pareigūnų teigia, kad tarnybos metu neturi galimybės naudoti šaunamojo ginklo. Todėl matyti, kad 74,8 procentai ($83\% - 8,2\% = 74,8\%$) pareigūnų šaunamuoju ginklu nesinaudojo dėl kitų priežasčių.

Apskaičiavę visų pirminės grandies policijos pareigūno teisių nesinaudojimo dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu, vidurkį ($25,7\% + 6,8\% + 74,8\%$) / 3 = 35,7%), matome, kad 35,7 procentai pirminės grandies policijos pareigūnų nesinaudoja policijos pareigūno teisėmis dėl priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu.

Nesinaudojimas teisėmis dėl netikslaus teisinio reglamentavimo

Tyrimas atskleidžia, kad daugiausia pareigūnų nesinaudoja bendrosiomis teisėmis dėl to, kad naudojimasis teisėmis yra netinkamai reglamentuotas teisės aktuose. Šią priežastį nurodė 43,4 procentai pareigūnų. Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad dėl teisinio reglamentavimo stokos pareigūnai vengia naudotis 3-ia, 7-a, 8-a, 9-a, 13-a, 14-a, 15-a teisėmis¹³⁸. Fizinės prievartos priemonių dėl šios priežasties nenaudoja 29,9 procentai pareigūnų, o šaunamojo ginklo – 28,2 procentai pareigūnų. Matyti, kad keičiantis vertybėms, į kurias kėsinaisi pareigūnai naudodami teises, palaipsniui mažėja ir teisinio reglamentavimo tikslumo problemos aktualumas. Galima daryti prielaidą, kad Policijos veiklos įstatyme įtvirtintos bendrosios policijos pareigūnų teisės bei policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygos yra netinkamai reglamentuotos, todėl tai yra signalas, kad derėtų tobulinti naudojimosi teisėmis reglamentavimą.

Nesinaudojimas teisėmis dėl baimės būti patrauktam teisinėn atsakomybėn

¹³⁸ Policijos pareigūnų teisės:

3 teisė. Persekiojant asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, ar nusikaltėlį, besislepiantį nuo teisėsaugos institucijų, taip pat siekiant užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai, bet kuriuo paros laiku įeiti į fiziniams ir juridiniams asmenims priklausančias gyvenamąsias ar negyvenamąsias patalpas, teritorijas, sustabdyti bei patekti į transporto priemones. Atsisakius paklusti, policijos pareigūnai turi teisę jėga atidaryti patalpas ir transporto priemones.

7 teisė. Važiuojant į įvykio vietą, persekiojant nusikaltėlį, vežant asmenį, kuriam būtina neatidėliotina medicinos pagalba, į sveikatos priežiūros įstaigas ar kitais neatidėliotinais atvejais, nekliudomai ir nemokamai naudotis visomis transporto priemonėmis, priklausančiomis fiziniams ar juridiniams asmenims, išskyrus diplomatinį ar konsulinį įstaigų transportą.

8 teisė. Esant tarnybiniam būtinumui, policijos pareigūnas turi teisę įsigyti bilietus į visas transporto priemones be eilės, o jei bilietų nėra, – į transporto priemonę įlipti.

9 teisė. Esant tarnybiniam būtinumui, nemokamai naudotis fiziniams ar juridiniams asmenims priklausančiomis ryšių priemonėmis. Ryšių priemonės savininko reikalavimu policija turi atlyginti savininko patirtus nuostolius vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka.

13 teisė. Jeigu pažeistos laikymo ar naudojimo taisyklės, teisės aktų nustatyta tvarka paimti iš fizinių ar juridinių asmenų šaunamuosius ginklus, šaudmenis, sprogmenis, sprogstamąsias, narkotines ir kitas medžiagas, priemones ar daiktus, kuriems reikalingas leidimas.

14 teisė. Įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka bei atvejais reikalauti ir nemokamai gauti iš valstybės bei privačių institucijų informaciją, būtiną policijos uždaviniams įgyvendinti.

15 teisė. Užtikrinant policijos uždavinių įgyvendinimą ir nepažeidžiant įstatymais garantuoto asmens privataus gyvenimo neliečiamumo, fotografuoti, daryti garso ar vaizdo įrašus.

Policijos pareigūnų nesinaudojimo visomis teisėmis pagrindinė priežastis yra tarnybinių patikrinimų ir tarnybinės atsakomybės baimė. Dėl šios priežasties 49,9 procentai pareigūnų nesinaudoja fizinės prievartos priemonėmis ir 34 procentai – šaunamuoju ginklu. Vengimo naudotis bendrosiomis teisėmis priežastį – tarnybinių patikrinimų baimę (33,1 procentas) lenkia tik priežastis – teisės naudojimas netiksliai reglamentuotas teisės aktuose (43,4 procentai).

Nustatytas aukštas pareigūnų tarnybinių patikrinimų baimės lygis leidžia daryti prielaidas, kad pareigūnai prastai išmano policijos veiklos teisinį reglamentavimą, tai yra jiems trūksta kvalifikacijos, arba kad pareigūnams nepagrįstai taikoma tarnybinė atsakomybė. A. Laurinavičius 2006 metais tyrė, ar Europos žmogaus teisių pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio „Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą“¹³⁹ nuostatos įgyvendintos teisėsaugos institucijų vidaus valdyme, ar pareigūnai, kai jų atžvilgiu yra atliekamas tarnybinis patikrinimas, priimamos drausminės sankcijos, gali naudotis teisine gynyba ir gauti reikiamą moralinę paramą, ar tinkamai užtikrinama teisė į teisingą bylos nagrinėjimą. Šio tyrimo metu paaiškėjo, kad tuo metu 40 procentų policijos pareigūnų manė, kad ši teisė yra neįtvirtinta Lietuvos teisės aktuose, 25 procentai pareigūnų manė, kad ši teisė yra įtvirtinta ir 35 procentai pareigūnų šiuo klausimu neturėjo nuomonės. Taip pat pareigūnų pasiteiravus, ar ši teisė taikoma tarnybų vidaus administravime, 23 procentai pareigūnų atsakė, kad taikoma ir 77 procentai pareigūnų šiuo klausimu neturėjo nuomonės¹⁴⁰. Šio tyrimo rezultatai sustiprina prielaidą, kad tarnybinės atsakomybės taikymo procedūros gali būti netinkamai reglamentuotos arba susiformavusi netinkama praktika taikant teisinę atsakomybę.

Autoriaus tyrimas atskleidė, kad dėl teisinės atsakomybės baimės tik 2,9 procentai pareigūnų nesinaudoja bendrosiomis teisėmis, 10,3 procentai pareigūnų – fizinės prievartos priemonėmis, o dėl teisinės atsakomybės baimės net 29 procentai pareigūnų nenaudoja šaunamojo ginklo. Pareigūnų vengimą naudotis bendrosiomis teisėmis dėl teisinės atsakomybės baimės galima sieti su materialinės atsakomybės baime. Naudojantis 3-ia, 7-a, 8-a, 9-a teisėmis asmenims gali būti padaryta materialinė žala, o policijos pareigūnai nedraudžiami profesinių civiliniu draudimu. Tuo tarpu pareigūnams naudojant fizinio poveikio priemones ir ypač šaunamąjį ginklą teisinės atsakomybės baimė atsiranda, kadangi yra reali grėsmė kilti baudžiamajai atsakomybei. Galima teigti, kad į kuo svarbesnes asmens teises ar saugomas vertybes pareigūnai kėsiasi, tuo didėja atsakomybės baimė naudoti policijos pareigūno bendrąsias teises, fizinę prievartą ar šaunamąjį ginklą ir tuo mažiau pareigūnų mano, kad naudojimas teisėmis yra netiksliai reglamentuotas.

¹³⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. Roma, 1950 metų lapkričio 4 diena // Žin., 2000, Nr. 96–3016.

Katuoka S. Tarptautinės sutartys ir dokumentai pilietinės visuomenės klausimais. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.

¹⁴⁰ Laurinavičius A. Problems of implementation the European Convention on Human Rights in the statutory public administration institutions // Jurisprudencija. 2006, 3 (81), p. 47–55.

Fakto, kad daugiausia pareigūnų bijo naudoti fizinės prievartos priemonės, paaškindami tai baime, patvirtina tarnybinių patikrinimų praktika. Jei kyla įtarimų, kad pareigūnas neteisėtai ar viršydamas ribą tiek, kiek reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, panaudojo fizinės prievartos priemonės, dažniausiai nukentėjusio asmens skundo pagrindu pradedamas tarnybinis patikrinimas, kuris gali baigtis tarnybinės nuobaudos skyrimu. Tik išimtiniais atvejais, jei asmeniui sutrikdoma sveikata, pradedamas ikiteisminis tyrimas. Tuo tarpu net 29,6 procentai pareigūnų bijodami teisinės atsakomybės nenaudoja šaunamojo ginklo. Todėl galima teigti, kad net trečdalis pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimą vertina kaip didelę grėsmę jų karjerai.

Pareigūnų tarybinių patikrinimų ir teisinės atsakomybės baimę galima vertinti kaip sudėtinę atsakomybės baimę, nes teisinės atsakomybės baimė atsiranda dėl grėsmės kilti baudžiamajai atsakomybei ir prarasti laisvę, materialinei atsakomybei ir nukentėti finansiškai, netekti tarnybos policijoje, užtarnautų socialinių garantijų. Tuo tarpu tarnybinių patikrinimų baimė atsiranda dėl grėsmės kilti tarnybinei atsakomybei, galimo karjeros siekimo ir materialinės gerovės pablogėjimo.

Apibendrinus faktinius duomenis apie pareigūnų atsakomybės baimę naudoti policijos bendrąsias teises, prievartos priemonės ir šaunamąjį ginklą, galima teigti, kad keičiantis vertybėms, į kurias pareigūnai kėsinaisi naudodamiesi teisėmis, didėja ir bendras pareigūnų atsakomybės baimės lygis. Nustatyta, kad 36 procentai pareigūnų vengia naudotis bendrosiomis teisėmis, kadangi bijo atsakomybės, tuo tarpu vengiančių naudoti fizinės prievartos priemonės, bijant atsakomybės, jau yra 60,2 procentai, o pareigūnų, vengiančių naudoti šaunamąjį ginklą, bijant atsakomybės, yra 63,6 procentai. Taigi keičiantis vertybėms, į kurias kėsinaisi policijos pareigūnai, didėja pareigūnų nepasitikėjimas ir pareigūnų pažeidžiamumas. Pareigūnų aukštas baimės lygis patvirtina, kad pareigūnų teisės yra tiesiogiai susijusios su žmogaus teisių ir laisvių ribojimu. Valstybėje, kurioje prioritetą skiriamas asmens teisėms ir laisvėms, pareigūnų baimės kilimo priežastys yra suprantamos. Galima daryti prielaidą, kad pareigūnai, bijodami galimų teisinių pasekmių, nesinaudoja suteiktomis teisėmis ir dėl to nukenčia policijos funkcijų kokybę. Pareigūnų teisių reglamentavimas turi būti tikslus, be dviprasmiškų sąvokų ir aiškiai suprantamas pirminės grandies policijos pareigūnų. Tarnybinių nuobaudų skyrimo procesas turi būti skaidrus ir atitikti pareigūno pažeidimo laipsnį, tarnybinės nuobaudos turi būti skiriamos adekvačios ir pareigūnui suprantamos, baudžiamosios atsakomybės taikymas turi būti pagrįstas vienodu baudžiamosios praktikos taikymu.

Situacija, kai tiek daug pareigūnų vengia naudotis policijos pareigūnų bendrosiomis teisėmis, yra ydinga policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumo požiūriu.

Funkciniai naudojimosi teisėmis ypatumai

Analizuojant priežastis, dėl kurių pareigūnai nesinaudoja bendrosiomis pareigūno teisėmis ir šaunamuoju ginklu, ir palyginus pagal tarnybos rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas. Tarp fizinės prievartos nenaudojimo priežasčių pagal tarnybos rūšis nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas, todėl galima teigti, kad visų tarnybų rūšių pareigūnai dėl vienodų priežasčių vengia naudoti fizinę prievartą. Paveikslėlyje (priedo 13 pav.) nurodytos priežastys, dėl kurių skirtingų tarnybų pareigūnai nesinaudoja policijos pareigūno bendrosiomis teisėmis ir šaunamuoju ginklu.

Remiantis tyrimo duomenimis ir apskaičiavus vidurkį atskirų tarnybų pareigūnų nesinaudojimo bendromis teisėmis ir šaunamuoju ginklu dėl to, kad jų darbe šiomis teisėmis nėra galimybės naudotis, matome, kad patrulių tarnybos pareigūnų tik 9,6 procentai (mažiausiai), eismo priežiūros pareigūnų 11 procentų ir postų pareigūnų 25,7 procentai nesinaudoja bendrosiomis policijos teisėmis ir šaunamuoju ginklu, kadangi jų darbe nėra galimybės šiomis teisėmis naudotis. Įvertinus patrulių tarnybos, eismo priežiūros ir postų pareigūnų funkcijas, galima teigti, kad šie rezultatai yra adekvatūs jų vykdomoms funkcijoms. Patrulių tarnybos pareigūnai, atlikdami funkcijas, dažniausiai susiduria su teisės pažeidėjais, daugiausia patiria visuomenės agresijos, dažniausiai naudojasi policijos teisėmis nutraukti asmens neteisėtą veiklą, sulaikyti asmenį ir pristatyti jį į policijos įstaigas, todėl tarp jų yra mažiausiai nenaudojančių policijos pareigūno teisių ar šaunamojo ginklo dėl to, kad tarnyboje nėra galimybių jų panaudoti. Pagal tyrimo duomenis eismo priežiūros pareigūnai mažiau patiria visuomenės agresijos nei patrulių tarnybos pareigūnai, mažiau naudojasi policijos teisėmis, skirtomis nutraukti asmens neteisėtą veiklą, sulaikyti asmenį ir pristatyti jį į policijos įstaigas, todėl atitinkamai keliais procentais daugiau eismo priežiūros pareigūnų nei patrulių tarnybos pareigūnų nesinaudoja bendrosiomis pareigūno teisėmis ir šaunamuoju ginklu, kadangi tarnybos metu jiems nėra galimybės šiomis teisėmis naudotis. Tuo tarpu postų pareigūnai, palyginti su patrulių tarnybos ir eismo priežiūros pareigūnais, daug mažiau patiria visuomenės agresijos ir daug mažiau naudojasi teisėmis, skirtomis nutraukti asmens neteisėtą veiklą, sulaikyti asmenį ir pristatyti jį į policijos įstaigas, todėl postų pareigūnų daugiausia nesinaudoja bendrosiomis policijos pareigūno teisėmis ir šaunamuoju ginklu, kadangi jų tarnyboje nėra galimybės šiomis teisėmis naudotis.

Galima daryti išvadą, kad patrulių tarnybos pareigūnai yra universalieji pareigūnai, kurie pagal funkcijas dažniausiai naudojasi visomis policijos pareigūnui suteiktomis teisėmis. Šiuo požiūriu antri yra eismo priežiūros pareigūnai ir mažiausiai universalūs yra postų pareigūnai.

Analizuojant nesinaudojimo teisėmis priežastį, nes naudojimąsi teisėmis netinkamai reglamentuotas teisės aktuose, matyti, kad dėl šios priežasties daugiausia patrulių tarnybos pareigūnų nesinaudoja bendrosiomis teisėmis (46,6 procentai) ir šaunamuoju ginklu (29,5 procentai). Antri pagal šią priežastį yra eismo priežiūros pareigūnai (41,1 ir 27,5 procentai), o tarp

postų pareigūnų yra mažiausiai dėl šios priežasties nesinaudojančių bendrosiomis teisėmis (37,8 procentai) ir šaunamuoju ginklu (25,7 procentai). Tai leidžia daryti prielaidą, kad eismo priežiūros pareigūnai geriausiai išmano bendrųjų teisių reglamentavimą. Vieną iš šių prielaidų patvirtins arba paneigs kiti tyrimo duomenys, kurie nagrinėjami žemiau.

Analizuojant nesinaudojimo teisėmis priežastį, nes pareigūnai bijo tarnybinių patikrinimų, pagal tarnybų rūšis nustatyta, kad patrulių tarnybos pareigūnai labiausiai bijo tarnybinių patikrinimų ir dėl to nesinaudoja bendrosiomis teisėmis (35,8 procentai) ir šaunamuoju ginklu (36,4 procentai). Eismo priežiūros pareigūnai (35,2 procentai) mažiau nei patrulių tarnybos pareigūnai nesinaudoja bendrosiomis teisėmis, nes bijo tarnybinių patikrinimų, ir du kartus mažiau (16,4 procentai) nenaudoja šaunamojo ginklo, nes bijo tarnybinių patikrinimų. Tuo tarpu postų pareigūnų yra mažiausiai tarp nesinaudojančiųjų bendrosiomis teisėmis dėl tarnybinių patikrinimų baimės (24,3 procentai). Tačiau postų pareigūnų, nenaudojančių šaunamojo ginklo dėl teisinės atsakomybės baimės (34,8 procentai), yra vos 1,6 procentais mažiau nei patrulių tarnybos pareigūnų. Pagal tyrimo duomenis patrulių tarnybos pareigūnai labiausiai bijo tarnybinių patikrinimų ir tarnybinės atsakomybės. Tokie rezultatai suprantami, kadangi patrulių tarnybos pareigūnai dažniausiai susiduria su agresyviais pažeidėjais ir daugiausia naudoja fizinės prievartos priemonių, palyginti su kitų tarnybų pareigūnais, todėl ir tarnybinė atsakomybė jiems kelia didžiausią grėsmę karjerai. Teiginį, kad patrulių tarnybos pareigūnai labiausiai bijo tarnybinės atsakomybės, patvirtina ir kiti tyrimo duomenys, kurie nagrinėjami žemiau.

Analizuojant nesinaudojimo teisėmis priežastį, nes pareigūnai bijo teisinės atsakomybės, pagal tarnybų rūšis nustatyta, kad tarp eismo priežiūros pareigūnų yra daugiausia nesinaudojančių bendrosiomis teisėmis (5,5 procentai) ir šaunamuoju ginklu (38,5 procentai) dėl teisinės atsakomybės baimės. Tuo tarpu patrulių tarnybos pareigūnus mažiausiai gąsdina teisinė atsakomybė naudojantis bendrosiomis policininko teisėmis (1,7 procentai) ir jie antri po postų pareigūnų pagal šaunamojo ginklo naudojimą (27,8 procentai). Dėl teisinės atsakomybės baimės 2,7 procentai postų pareigūnų nesinaudoja bendrosiomis teisėmis ir 21,9 procentai dėl šios priežasties nenaudoja šaunamojo ginklo. Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad tokį skirtumą lemia eismo priežiūros pareigūnų funkcijų specifika. Palyginus patrulių tarnybos ir postų pareigūnus, galima daryti prielaidą, kad eismo priežiūros pareigūnai dažniausiai patenka į situacijas, kuriose turi teisę prieš transporto priemonę naudoti šaunamąjį ginklą, tačiau šaunamojo ginklo naudojimas prieš transporto priemonę yra daug teisinių diskusijų keliantis klausimas. Policijos departamento duomenimis, pastaraisiais metais apie 50 procentų visų šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų yra prieš transporto priemonę, apie 40 procentų prieš gyvūnus ir apie 10 procentų prieš asmenį. Todėl situacijų, kai eismo priežiūros pareigūnas turi teisę prieš transporto priemonę panaudoti šaunamąjį ginklą, gausa ir lemia, kad jie labiausiai bijo teisinės atsakomybės ir vengia naudoti šaunamąjį

ginklą. Taip pat galima daryti prielaidą, kad eismo priežiūros pareigūnai labiausiai bijo prarasti tarnybą policijoje. Šią prielaidą patvirtina tas faktas, kad tarp eismo priežiūros pareigūnų yra daugiausia tų, kuriuos motyvuoja policijos darbo teikiami privalumai, nagrinėjami žemiau.

Tuo tarpu patrulių tarnybos pareigūnus mažiausiai gąsdina teisinė atsakomybė naudojantis bendrosiomis policininko teisėmis (1,7 procentai) ir jie yra antri po postų pareigūnų pagal šaunamojo ginklo naudojimą (27,8 procentai). Įvertinus aplinkybes, kad patrulių tarnybos pareigūnai dažniau nei postų pareigūnai susiduria su teisės pažeidėjais ir dažniau patiria visuomenės agresiją, galima daryti prielaidą, kad patrulių tarnybos pareigūnai kaip didžiausią grėsmę karjerai vertina ne baudžiamąją atsakomybę, o tarnybinę atsakomybę.

Atlikus pareigūnų atsakomybės baimės analizę ir apskaičiavus vidurkį, nustatyta, kad labiausiai atsakomybės bijo patrulių tarnybos pareigūnai (50,8 procentai), mažiau atsakomybės bijo eismo priežiūros pareigūnai (47,8 procentai) ir mažiausiai atsakomybės bijo postų pareigūnai (41,8 procentai). Ši skirtumą tarp patrulių tarnybos, eismo priežiūros tarnybos ir postų pareigūnų vertinimų lemia jų funkcijų pobūdžio ir naudojimosi teisėmis intensyvumo skirtumai. Patrulių tarnybos pareigūnai pagal savo funkcijas dažniau susiduria su pažeidėjais ir dažniau patiria pažeidėjų agresiją nei eismo priežiūros ar postų pareigūnai.

Apskaičiavus vidurkius nustatyta, kiek procentų skirtingų tarnybos rūšių pareigūnų nesinaudoja policijos pareigūno bendrosiomis teisėmis. Iš šios procentinės išraiškos atėmus tarnybų pareigūnų procentines išraiškas, kurie tarnybos metu neturi galimybės teisėmis naudotis, matysime, kiek procentų kiekvienos tarnybos rūšies pareigūnų nesinaudoja teisėmis dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu. Lentelėje pateiktas detalus apskaičiavimas.

3 lentelė. Priežastys, dėl kurių policijos pareigūnai nesinaudoja bendrosiomis policijos pareigūno teisėmis ir šaunamuoju ginklu

Tarnybos rūšis	Patrulių tarnyba	Eismo priežiūros tarnyba	Postų tarnyba
Nesinaudoja bendrosiomis teisėmis	41,1 %	42,3 %	46 %
Nesinaudoja bendrosiomis teisėmis, kadangi tarnyboje nėra galimybės jų naudoti	14,2 %	15,4 %	33,8 %
Nesinaudoja bendrosiomis teisėmis dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu	26,9 %	26,9 %	12,2 %
Nenaudoja šaunamojo ginklo	83%	83%	83%
Nenaudoja šaunamojo ginklo, nes jų tarnyboje nėra galimybės šaunamojo ginklo naudoti	5,1%	6,6%	17,6%
Nenaudoja šaunamojo ginklo dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu	77,9%	76,4%	65,4%

Pagal tarnybos rūšis apskaičiavę galutinę procentinę išraišką, išsiaiškiname kiekvienos tarnybos pareigūnų teisių segmento veiksmingumo nepakankamumą.

4 lentelė. *Skirtingų tarnybų policijos pareigūnų nesinaudojimas teisėmis*

Tarnybos rūšis	Patrulių tarnyba	Eismo priežiūros tarnyba	Postų tarnyba
Nesinaudoja bendrosiomis teisėmis dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu (1x)	26,9 %	26,9 %	12,2 %
Nenaudoja šaunamojo ginklo dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu (2x)	77,9 %	76,4 %	65,4 %
Nenaudoja fizinės prievartos priemonių dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu (3x)	6,8 %	86,8 %	6,8 %
Nustatytas vidurkis pareigūnų, kurie nesinaudoja policijos pareigūno teisėmis dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu ($1x+2x+3x/3=$)	37,2 %	36,7 %	28,1 %

Apskaičiuodami teisių veiksmingumą, teigiame, kad policijos pareigūnai turėtų 100 procentų naudotis pareigūnų teisėmis, išskyrus atvejus, kai tarnybos metu nėra galimybės teisėmis naudotis. Nustatyta, kad 35,7 procentai pirminės grandies policijos pareigūnų nesinaudoja policijos pareigūno teisėmis dėl priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu, todėl galime teigti, kad teisių veiksmingumas yra 64,3 procentai. Taip pat darytina išvada, kad patrulių tarnybos pareigūnų teisių veiksmingumas yra prasčiausias ir sudaro 62,8 procentus, kiek geresnis šio elemento teisių veiksmingumas yra eismo priežiūros tarnybos pareigūnų – 63,3 procentai ir geriausias veiksmingumas yra postų pareigūnų – 71,9 procentai.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad visuomenės polinkis į konfliktus ir pareigūnų atliekamos funkcijos daro tiesioginę įtaką pareigūnų naudojimosi teisėmis intensyvumui. Dažniausiai šiomis teisėmis yra priversti naudotis patrulių tarnybos pareigūnai, mažiau – eismo priežiūros pareigūnai ir mažiausiai – postų pareigūnai. Išanalizavus nesinaudojimo teisėmis priežastis, nustatyta, kad daugiau nei trečdalis pareigūnų nesinaudoja teisėmis, kadangi bijo tarnybinių patikrinimų, bijo teisinės atsakomybės, netiksliai reglamentuotas naudojimas teisėmis.

1.3. POLICIJOS PAREIGŪNO PAREIGŲ BŪKLĖ

Policijos pareigūnų tinkamas pareigų vykdymas yra svarbus policijos veiklos efektyvumui. Policijos pareigūnas visada privalo būti pasirengęs atsidurti konfliktinėje situacijoje, teisingai ją įvertinti ir naudodamasis suteiktomis teisėmis ją išspręsti. Įvertinus pareigas ir teises, galima teigti, kad pareigūnai kiekvieną kartą balansuoja ties pavojinga riba: pasyvi reakcija į teisės pažeidimą – galimybė būti apkaltintam pareigų nevykdymu; pernelyg emocionali reakcija ir neatsakingas teisių panaudojimas – galimybė būti apkaltintam įgaliojimų viršijimu ar pan. Jei pareigūnai nevykdo ar ne visada vykdo tam tikras pareigas, tai blogėja policijos veiklos efektyvumas, todėl pareigų vykdymas svarbus policijos funkcijų kokybei.

Pareigūnų pareigos yra trejopo pobūdžio: 1–3 pareigas lemia policijos uždaviniai, 4–5 pareigas – būtinybė teikti socialines paslaugas, 6–7 pareigas – policijos organizacijos valdymo specifika. Paveikslėlyje (priedo 14 pav.) pateikti duomenys: kiek kartų per 12 mėnesių pirminės grandies policijos pareigūnai vykdė pareigas¹⁴¹.

Įvertinus 1–3 pareigų vykdymą pagal tarnybos rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$, $p < 0,01$; $p < 0,001$) (priedo 15 pav.), taip pat įvertinus 5–6 pareigų vykdymą pagal tarnybos rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$) (priedo 16 pav.).

Pareigos, susijusios su policijos uždavinių vykdymu

Autoriaus atlikto tyrimo metu nustatyta, kad nors pareigūnai dažnai patiria įžeidinėjimus, grasinimus, fizinį smurtą, tačiau pareigūnai dažniausiai vykdo 1-ą pareigą. 83,6 procentai pareigūnų teigia, kad šią pareigą vykdo visada ir tik 0,6 procentai pareigūnų teigia, kad šios pareigos niekada nevykdo. Ši pareiga – gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves – kyla iš Konstitucijos 21 straipsnio 1 dalies „Žmogaus asmuo neliečiamas“ ir 2 dalies „Žmogaus orumą gina įstatymas“¹⁴². Pažymėtina, kad šios pareigos vykdymas nukreiptas į visų policijos pareigūnų teisių įgyvendinimą. Todėl galima teigti, kad ši pareiga yra viena iš svarbiausių pareigų.

Pagal tyrimo duomenis 90,1 procentas eismo priežiūros pareigūnų šią pareigą visada vykdo ir 1,1 procentas niekada nevykdo. 83,5 procentai patrulių pareigūnų šią pareigą visada vykdo ir nėra šios pareigos nevykdančių pareigūnų. Tuo tarpu 75,7 procentai postų pareigūnų šią pareigą visada vykdo ir 1,4 procentai niekada nevykdo šios pareigos. Taigi daugiausia eismo priežiūros pareigūnų vykdo šią pareigą. Šiuos duomenis patvirtina ir „Baltijos tyrimų“ atlikto tyrimo rezultatai¹⁴³. 53 procentų gyventojų nuomone, policijos pareigūnai yra mandagūs ir dėmesingi žmonėms, tuo tarpu

¹⁴¹ Policijos pareigūno pareigos:

1 pareiga. Gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves.

2 pareiga. Gavus pranešimą apie daromą nusikalstamą veiką ar kitokią teisės pažeidimą arba pačiam būnant įvykio liudininku, imtis neatidėliotinių priemonių užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, įvykio vietai bei įrodymams apsaugoti, nusikalstamos veikos liudininkams nustatyti.

3 pareiga. Sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką, bei pranešti apie tai policijos įstaigai.

4 pareiga. Užtikrinti sulaikyto ar pristatyto į policijos įstaigą asmens teises ir teisėtus interesus, suteikti neatidėliotinę pagalbą asmeniui, nukentėjusiam nuo teisės pažeidimo ar esančiam bejėgiškos būklės.

5 pareiga. Imtis visų galimų priemonių asmens, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turtui gelbėti stichinių nelaimių, katastrofų, avarijų bei kitų ypatingų situacijų atvejais.

6 pareiga. Laikyti paslapyje konfidencialaus pobūdžio informaciją, jeigu ko nors kita nereikalauja tarnybinių pareigų vykdymas.

7 pareiga. Vykdydamas tarnybines pareigas, policijos pareigūnas privalo prisistatyti. Jei policijos pareigūnas neturi skiriamųjų policijos ženklų (specialios aprangos (uniformos) arba specialaus tarnybinio ženklo) arba jei asmuo reikalauja, policijos pareigūnas privalo pateikti tarnybinį pažymėjimą.

¹⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // Žin., 1992, Nr. 33-1014.

¹⁴³ Baltijos tyrimai. Tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“, 2009 m. balandis. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>.

teiginiui, jog eismo priežiūros pareigūnai yra mandagūs, pritaria 72 procentai gyventojų, kad korektiški – 56 procentai gyventojų. Todėl galima teigti, kad eismo priežiūros pareigūnai labiau stengiasi vykdyti 1-ą pareigą nei kitų tarnybų pareigūnai.

Tyrimas atskleidžia, kad pareigos (2-a ir 3-ia pareigos), vykdomos santykinai prastai. Nustatyta, kad 2-ą pareigą visada vykdo 78,3 procentai pareigūnų ir niekada jos nevykdo 2,9 procentai pareigūnų. Tuo tarpu 3-ią pareigą visada vykdo 76,8 procentai pareigūnų ir 3,8 procentai niekada nevykdo. Galima teigti, kad šių pareigų vykdymo intensyvumui įtaką daro gyventojų polinkis į konfliktus ir prasta policijos bei visuomenės partnerystė. Štai Policijos veiklos įstatyme nustatyta, kad policijos pareigūnas privalo užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką. Dėl aukšto visuomenės polinkio į konfliktus vykdamas šias pareigas dažnai susiduriama su agresyviais pažeidėjo veiksmais, todėl policijos pareigūnas turi būti pasirengęs pareigai naudoti policijos prievartos priemones. Galima daryti prielaidą, jog dėl šių priežasčių policijos pareigūnas, pamatęs, kad asmuo vykdo nepavojingą teisės pažeidimą,¹⁴⁴ nors ir privalėdamas jį nutraukti ir turėdamas teisę naudotis jam suteiktomis teisėmis, bet supratęs, kad pareigos vykdymas gali sukelti didesnę konfliktą ir pavojų pareigūno karjerai, sveikatai ar gyvybei, – neturėdamas akivaizdaus jėgos pranašumo, vengia vykdyti pareigą ir naudotis suteiktomis teisėmis. Kita vertus, 2-os pareigos dalies, kurioje numatyta, kad pareigūnai privalo įvykio vietą bei įrodymus apsaugoti ir nusikalstamos veikos liudininkus nustatyti, vykdymo kokybė tiesiogiai susijusi su policijos ir gyventojų partneryste. Visuomenėje, kurioje policijos ir visuomenės partnerystė yra prasta, sunku tikėtis geranoriškos gyventojų pagalbos. Taigi galima teigti, kad tarp pareigos vykdymo intensyvumo ir socialinių veiksnių yra koreliacinė priklausomybė, t. y. kuo visuomenės polinkis į konfliktus mažesnis bei policijos ir visuomenės partnerystė geresnė, tuo policijos pareigūnai geriau vykdo savo pareigas.

Pareigūnai, vykdydami 3-ią pareigą, privalo naudotis 2-a teise, todėl šios teisės ir pareigos vykdymo rodikliai turėtų sutapti arba būti panašūs. Nustatyta, kad 3-ią pareigą per 12 mėnesių visada vykdo 76,8 procentai pareigūnų, 5–10 kartų – 9,7 procentai pareigūnų, 1–4 kartus – 9,7 procentai pareigūnų ir 3,8 procentai pareigūnų niekada šios pareigos nevykdo. Tuo tarpu 2-a teise labai dažnai naudojasi 49,6 procentai pareigūnų, 5–10 kartų – 23,8 procentai pareigūnų, 1–4 kartus – 22,6 procentai pareigūnų ir niekada šia teise nesinaudojo 3,8 procentai pareigūnų. Palyginus šiuos duomenis, nustatyta, kad pareigos vykdymo dažnumas ir naudojimasis suteikta teise nesutampa, tik sutampa pareigos nevykdančių ir teise nesinaudojančių pareigūnų procentinė išraiška. Todėl galima

¹⁴⁴ Nepavojingi teisės pažeidimai, pavyzdžiui: alkoholinių gėrimų gėrimas viešoje vietoje arba girto pasirodymas viešoje vietoje (ATPK 178 str.); viešosios rimties trikdymas (ATPK 183 str.) ir kiti panašūs administraciniai teisės pažeidimai.

kelti prielaidą, kad pareigūnai vertindami nurodė didesnę savo vykdomų pareigų intensyvumą, negu yra iš tikrųjų.

Tuo tarpu vykdydami 2-ą pareigą pareigūnai privalo naudotis 1-a, 3-ia, 4-a, 5-a, 6-a, 11-a, 12-a, 13-a teisėmis. Įvertinant šių teisių naudojimo intensyvumą, galima daryti prielaidą, kad pareigūnai ir šios pareigos vykdymo dažnumą vertina pernelyg teigiamai. Šią prielaidą patvirtina ir „Baltijos tyrimų“ atlikto tyrimo rezultatai¹⁴⁵. Lietuvos gyventojų paprašius įvertinti teiginį: „Policijos pareigūnai greitai atvažiuoja į iškvietimus“ – 37 procentai gyventojų su šiuo teiginiu sutiko ir 44 procentai su šiuo teiginiu nesutiko. O gyventojų paklausus: „Kuriai iš šių priemonių policija turėtų skirti daugiausia dėmesio?“ – gyventojai antrą pagal svarbumą iš devynių pasirinkimų nurodė, kad pareigūnai greičiau reaguotų į pranešimus apie teisės pažeidimus. Gyventojai šiai priemonei skyrė 19 procentų.

Pagal tyrimo duomenis tarp tarnybos rūšių vykdamas 2-ą ir 3-ią pareigas nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas. Matyti, kad 2-ą ir 3-ią pareigas aktyviausiai vykdo eismo priežiūros pareigūnai, iš jų 83,5 procentai ir 82,4 procentai teigė, kad šias pareigas vykdo visada, o 2,2 procentai ir 1,1 procentas nurodė, kad šios pareigos niekada nevykdo. Mažiau šią pareigą vykdo patrulių tarnybos pareigūnai, iš jų 2-ą ir 3-ią pareigas vykdo 80,1 procentas pareigūnų, o 1,1 procentas pareigūnų niekada šių pareigų nevykdė. Mažiausiai šias pareigas vykdo postų pareigūnai, iš jų 67,6 procentai visada vykdo 2-ą pareigą ir 62,2 procentai visada vykdo 3-ią pareigą, tuo tarpu 8,1 procentas niekada nevykdo 2-os pareigos ir 13,5 procentai niekada nevykdo 3-ios pareigos. Palyginus pagal tarnybos rūšis naudojimosi teisėmis duomenis, matyti, kad eismo priežiūros pareigūnų vykdomų pareigų intensyvumo ir naudojamų teisių dažnumo duomenys labiausiai skiriasi vieni nuo kitų. Tuo tarpu patrulių ir postų pareigūnų pareigų vykdymo intensyvumo duomenys yra labiau susiję su naudojimosi teisėmis duomenimis. Todėl galima daryti prielaidą, kad eismo priežiūros pareigūnai optimistiškiausiai įvertino vykdomų pareigų intensyvumą.

Pareigos teikti socialines paslaugas

4-ą pareigą visada vykdo 78,3 procentai pareigūnų ir 1,8 procentai pareigūnų teigė, kad jos niekada nevykdo. Nustatyta, kad šią pareigą vienodai vykdo visų tarnybų pareigūnai.

Tyrimas atskleidžia, kad prasčiausiai vykdoma pareiga – imtis visų galimų priemonių asmens, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turtui gelbėti (5-a pareiga). Matyti, kad šią pareigą visada vykdo 59,1 procentas pareigūnų ir 17 procentų pareigūnų šios pareigos niekada nevykdo. Pastebėta, kad šiai pareigai vykdyti pareigūnai neturi suteiktos atitinkamos teisės. Todėl

¹⁴⁵ Baltijos tyrimai. Tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“, 2009 m. balandis. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>.

galima daryti prielaidą, kad dėl menkos motyvacijos, galimos rizikos pareigūno sveikatai ir dėl teisinio reglamentavimo stokos šios pareigos vykdymo intensyvumas mažesnis. Palyginus šios pareigos vykdymą pagal tarnybos rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,03$). Nustatyta, kad šią pareigą intensyviausiai vykdo patrulių tarnybos pareigūnai, kiek mažiau – eismo priežiūros pareigūnai ir mažiausiai šią pareigą vykdo postų pareigūnai. Toks pareigos vykdymo intensyvumo pasiskirstymas tarp tarnybos rūšių atitinka naudojimosi bendrosiomis teisėmis aktyvumą.

Pareigos, susijusios su policijos organizacijos valdymo specifika

Nustatyta, kad 80,1 procentas pareigūnų laiko paslapyje konfidencialaus pobūdžio informaciją ir 82,4 procentai pareigūnų, vykdydami pareigas, prisistato. Manytina, kad šios pareigos lengviausiai įgyvendinamos, todėl, tyrimo duomenimis, pakankamai daug pareigūnų šias pareigas vykdo.

Apibendrinus tyrimo duomenis, paaiškėjo, kad vidutiniškai 76,9 procentai pirminės grandies pareigūnų visada vykdo policijos pareigūno pareigas ir 4,8 procentai pareigūnų šių pareigų niekada nevykdo. Taip pat matyti, kad daugiausia visada vykdančių policijos pareigūno pareigas yra tarp eismo priežiūros pareigūnų – 79,9 procentai, iš jų niekada nevykdančių yra 3,7 procentai. Tuo tarpu visada vykdančių pareigas patrulių tarnybos pareigūnų yra 78,1 procentas ir niekada nevykdančių yra 3,3 procentai. Visada vykdančių pareigas postų pareigūnų yra 70,8 procentai, o niekada nevykdančių – 9,6 procentai.

Remiantis tyrimo duomenimis, nustatyta, kad tam tikra dalis pareigūnų nesinaudoja pareigūno teisėmis, kadangi jų tarnybos metu šiomis teisėmis nėra galimybės naudotis. Todėl manytina, kad šiuos duomenis derėtų panaudoti analizuojant policijos pareigų nevykdymo priežastis. Be to, nustatyta, kad vidutiniškai 10,3 procentai pirminės grandies pareigūnų nesinaudoja pareigūno teisėmis, kadangi jų tarnyboje nėra galimybės teisėmis naudotis. Taip pat nustatyta, kad 8,9 procentai patrulių tarnybos, 9,7 procentai eismo priežiūros ir 19,5 procentai postų pareigūnų nesinaudoja pareigūno teisėmis, nes jų tarnyboje nėra galimybės teisėmis naudotis.

Teigiant, kad vidutiniškai 76,9 procentai pirminės grandies pareigūnų visada vykdo pareigas, atitinkamai daroma išvada, kad 23,1 procentas pareigūnų šias pareigas ne visada vykdo. Atsižvelgiant į tai, kad 10,3 procentai pareigūnų tarnybos metu neturi galimybės vykdyti visas pareigas, nustatoma, kad 12,8 procentai pareigūnų ne visada vykdo pareigas dėl kitų priežasčių, nesusijusių su jų funkcijų vykdymu. Apskaičiavę teisinio statuso pareigų veiksmingumą, galime teigti, kad policijos pareigūnai turėtų 100 procentų vykdyti pareigas, išskyrus atvejus, kai tarnybos metu nėra galimybės pareigas vykdyti, todėl nustatyta, kad pareigų veiksmingumas yra 87,2

procentai. Taip pat apskaičiuojamas ir palyginamas skirtingų tarnybų pareigūnų pareigų veiksmingumas.

5 lentelė. *Skirtingų tarnybų policijos pareigūno pareigų veiksmingumas*

Tarnybos rūšis	Patrulių tarnyba	Eismo priežiūros tarnyba	Postų tarnyba
Pareigūnai visada vykdo pareigas	78,1 %	79,9 %	70,8 %
Pareigūnai policijos pareigūno pareigas vykdo ne visada	21,9 %	20,1 %	29,2 %
Ne visada vykdo pareigas, nes pareigūno tarnyboje nėra galimybės pareigų vykdyti	8,9 %	9,7 %	19,5 %
Nevykdo pareigų dėl nepaaiškinamų priežasčių	13 %	10,4 %	9,7 %
Veiksmingumo duomenys (100 – x =)	87 %	89,6 %	90,3 %

Teigtina, kad pareigūnai, nevykdydami 100 procentų pareigų, atitinkamai nesinaudoja ir suteiktomis teisėmis. Manytina, kad pareigų nevykdymo priežastys sutampa su teisių nesinaudojimo priežastimis. Todėl galima daryti prielaidą, kad pagrindinė pareigų nevykdymo priežastis yra ta, jog pareigūnai bijo galimų tarnybinių patikrinimų, pareigų vykdymas netinkamai reglamentuotas teisės aktuose, pareigūnai bijo teisinės atsakomybės ir dalis pareigūnų savo tarnyboje neturi galimybės vykdyti pareigų.

Nustatyta, kad pareigų veiksmingumas prasčiausias patrulių tarybos pareigūnų, geresnis yra eismo priežiūros pareigūnų, o geriausias yra postų pareigūnų.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad teisinio statuso „teisių ir pareigų“ segmento veiksmingumas yra nepakankamas. Taip pat galima daryti išvadą, kad patrulių tarnybos pareigūnų šio teisinio statuso segmento veiksmingumas yra prasčiausias, geresnis veiksmingumas yra eismo priežiūros pareigūnų ir geriausias šio segmento veiksmingumas yra postų pareigūnų.

2. POLICIJOS PAREIGŪNŲ ATSAKOMYBĖS IR SKATINIMO BŪKLĖ

Vadovaujantis teisės teorijos nuostatomis, teisinio statuso atsakomybės ir skatinimo segmentas yra kaip atsvara teisių ir pareigų segmentui. Drausmė yra būtina pareigų ir teisių vienovės sąlyga. Pareigūnų pažeidimai dažnai pasireiškia nepagrįstu naudojimu savo teisėmis, piktnaudžiavimu turimais įgaliojimais ir pavestų pareigų neatlikimu¹⁴⁶. Nustatyta, kad teisinė atsakomybė įpareigoja pareigūnus tinkamai vykdyti teises ir pareigas. Įrodyta, kad socialinė aplinka daro įtaką policijos pareigūnų naudojamų teisių dažnumui. Konfliktiškoje visuomenėje pareigūnai,

¹⁴⁶ Laurinavičius A. Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas. Vilnius: LTU, 2003, p. 103.

vykdydami pareigas, priversti dažniau naudoti policijos prievartos priemonės, todėl susidaro papildomų galimybių pareigūno atsakomybei kilti.

Įstatymų leidėjas pareigūnams suteikė plačius įgaliojimus teisėtai apriboti žmogaus teises, laisves ir teisėtus interesus, prieš agresyvių teisės pažeidėją naudoti policijos prievartos priemonės, todėl jam yra numatytas platesnis atsakomybės taikymo pagrindas.

Pareigūnų atsakomybės klausimas aktualus šiais aspektais: 1) neadekvačiai nedideliame pažeidimų ir agresyviai nusiteikusių asmenų skaičiui dažnai naudojamos policijos prievartos priemonės rodo, kad pareigūnams tinkamai netaikoma atsakomybė ir nedrausminami jų veiksmai; 2) neadekvačiai dideliame pažeidimų ir agresyviai nusiteikusių asmenų skaičiui mažai naudojamos policijos prievartos priemonės rodo, kad pareigūnai vengia ir bijo naudoti prievartos priemonės, taip sukeldami papildomą riziką sau ir aplinkiniams asmenims.

„Atsakomybės ir skatinimo“ segmento būklę rodo pareigūnų atsakomybės baimės lygis, patrauktų atsakomybėn pareigūnų gausa, pareigūnų, kvestionuojančių paskirtas tarnybines nuobaudas, skaičius. Paveikslėlyje (priedo 17 pav.) pateikta pareigūnų, kurie buvo patraukti teisinėn atsakomybėn, procentinė išraiška. Nustatyta, kad iš viso 51,3 procentai pareigūnų buvo patraukti tarnybinėn atsakomybėn, 18,8 procentai – administracinėn atsakomybėn ir 9,1 procentas – materialinėn atsakomybėn. Iš 9,1 procento pareigūnų, patrauktų materialinėn atsakomybėn, 4,8 procentai pareigūnų atlygino materialinę žalą, kurios dydis siekė iki 500 litų, 2,8 procentai – iki 1000 Lt, ir 0,9 procentai pareigūnų atlygino žalą, didesnę nei 1000 Lt. Atkeiptinas dėmesys, kad naudodamasis 8-iomis (2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11) iš 15-os bendrųjų policijos pareigūno teisių pareigūnas gali padaryti materialinę žalą tretiesiems asmenims. Kita vertus, jei organizacijoje yra daugiau nei pusė darbuotojų, patrauktų atsakomybėn, tai rodo, kad šioje organizacijoje yra tam tikrų problemų. Galima daryti prielaidą, kad didelis atsakomybėn patrauktų pareigūnų skaičius didina pareigūnų atsakomybės baimės lygį.

Paskirtos atsakomybės kvestionavimas

Didelį susirūpinimą kelia tas faktas, kad dalis pareigūnų kvestionuoja paskirtos atsakomybės pagrįstumą. Tyrimo duomenimis, 34,6 procentai pareigūnų mano, kad jiems buvo neteisingai pritaikyta tarnybinė atsakomybė. Šiuo klausimu tarp tarnybos rūšių nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$). 40,9 procentai patrulių tarnybos pareigūnų mano, kad jiems buvo neteisingai pritaikyta tarnybinė atsakomybė. Taip pat mano 29,1 procentas eismo priežiūros pareigūnų ir 25,7 procentai postų pareigūnų. Palyginus pareigūnų bendrųjų teisių nenaudojimo dėl pareigūnų tarnybinių patikrinimų baimės ir pareigūnų, manančių, kad jiems nepagrįstai buvo paskirta tarnybinė nuobauda, skaičių procentines išraiškas, įsitikinta, kad jos beveik sutampa.

Nustatyta, kad tarp patrulių tarnybos pareigūnų yra daugiausia nenaudojančių bendrųjų policijos pareigūno teisių dėl tarnybinių patikrinimų baimės (36,1 procentas). Ši procentinė išraiška yra panaši į patrulių tarnybos pareigūnų, manančių, kad jiems neteisingai pritaikyta tarnybinė atsakomybė, procentinę išraišką (40,9 procentai). Taip pat eismo priežiūros pareigūnų (25,8 procentai) ir postų pareigūnų (29,5 procentai), bijančių tarnybinių patikrinimų, procentinės išraiškos mažai skiriasi nuo eismo priežiūros (29,1 procentas) ir postų (25,7 procentai) pareigūnų, manančių, kad jiems buvo neteisingai pritaikyta tarnybinė atsakomybė, vidurkio.

Situacija, kai daugiau nei trečdalis pareigūnų kvestionuoja pareigūnui paskirtos atsakomybės pagrįstumą, rodo, kad policijos įstaigų vadovai, kiti pareigūnai, galintys patraukti policininką atsakomybėn, ar teismai kritiškai ir skirtingai vertina situacijas, į kurias patenka pirminės grandies pareigūnai, skirtingai taiko teisės aktus, nepasitiki pirminės grandies pareigūnais. Pareigūnų, kvestionuojančių atsakomybės pagrįstumą, skaičius tiesiogiai susijęs su pareigūnų atsakomybės baimės lygiu, todėl galima teigti, kad tarp pareigūnų, abejojančių paskirtos atsakomybės pagrįstumu, ir pareigūnų atsakomybės baimės lygio yra koreliacinė priklausomybė, kuri patvirtina, kad pareigūnų baimė yra pagrįsta ir realiai egzistuoja.

Tarybinių patikrinimų baimė

Tyrimo duomenimis, 61,3 procentai pareigūnų nurodė, kad situacija, kai pradėtas tarnybinis patikrinimas ar ikiteisminis tyrimas, nors pareigūnas 100 procentų įsitikinęs savo veiksmų teisėtumu, juos gąsdina. Rezultatai, patvirtinantys, kad 61,3 procentai pirminės grandies pareigūnų abejojo savo veiksmų teisėtumu, kelia ypač didelį susirūpinimą. Manytina, kad jei pareigūnas vykde pareigas, būdamas 100 procentų tikras savo veiksmų teisėtumu, tai nei vienas procentas pareigūnų neturėtų bijoti atsakomybės. Pastebėta, kad pareigūnų, nesinaudojančių teisėmis dėl to, kad bijo galimų nemalonumų ar teisinės atsakomybės, skaičius (53 procentai) yra artimas pareigūnų, bijančių dėl jų veiksmų pradėto tarnybinio patikrinimo ar ikiteisminio tyrimo, skaičiui. Šie duomenys atskleidžia, kad pareigūnams trūksta žinių kaip teisėtai naudoti policijos pareigūno teises. Todėl galima teigti, kad tarp pareigūno pareigų vykdymo efektyvumo ir pareigūnų kvalifikacinių gebėjimų galėtų būti koreliacinė priklausomybė. Kuo pareigūnų didesni kvalifikaciniai gebėjimai, tuo pareigūnai mažiau bijo teisinės atsakomybės ir tuo efektyviau naudojami policijos teisėmis vykdydami pareigas.

Palyginus šiuo aspektu duomenis pagal tarnybų rūšis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$). Nustatyta, kad 65,8 procentus patrulių tarnybos pareigūnų gąsdina, kai dėl jų vykdomų funkcijų pradėtas tarnybinis patikrinimas, nors pareigūnas 100 procentų įsitikinęs savo veiksmų teisėtumu, ir 21,8 procentų – negąsdina. Tuo tarpu 56,5 procentus eismo priežiūros

pareigūnų tai gąsdina ir 27,3 procentų – negąsdina, o 53,2 procentus postų pareigūnų gąsdina dėl jų vykdomų funkcijų pradėtas tarnybinis patikrinimas ir 33,8 procentų pareigūnų negąsdina. Pagal procentinę išraišką gauti panašūs pareigūnų, kurie vykdydami policijos funkcijas nėra tikri savo veiksmų teisėtumu, ypač patrulių tarnybos, ir pareigūnų, kurie dėl atsakomybės baimės nenaudoja šaunamojo ginklo, vidurkiai. Pagal tyrimo duomenis daugiausia pareigūnų nenaudoja šaunamojo ginklo bijodami atsakomybės. Tyrimas atskleidžia, kad 64,2 procentai patrulių tarnybos pareigūnų, bijodami tarnybinių patikrinimų ir teisinės atsakomybės, nenaudoja šaunamojo ginklo, ir 65,8 procentai teigia, kad juos gąsdina dėl jų veiksmų pradėtas tarnybinis ar ikiteisminis patikrinimas. Taip pat nustatyta, kad 54,9 procentai eismo priežiūros pareigūnų nenaudoja šaunamojo ginklo, nes bijo tarnybinių patikrinimų ir baudžiamosios atsakomybės, ir 56,5 procentai bijo pradėto tarnybinio patikrinimo ar ikiteisminio tyrimo. Panašiai situaciją vertina ir postų pareigūnai, iš jų 56,7 procentai nenaudoja šaunamojo ginklo, nes bijo tarnybinių patikrinimų ir teisinės atsakomybės, ir 53,2 procentai postų pareigūnų bijo pradėto tarnybinio patikrinimo ar ikiteisminio tyrimo.

Pastebėta, kad patrulių tarnybos pareigūnai dažniausiai patiria visuomenės fonfliktiškumą, dažniausiai naudoja policijos prievartos priemones, jie daugiausia bijo atsakomybės ir dėl to nenaudoja policijos prievartos priemonių, taip pat tarp patrulių tarnybos pareigūnų yra daugiausia bijančių dėl jų veiksmų pradėto tarnybinio patikrinimo ar ikiteisminio tyrimo. Antri pagal šiuos kriterijus yra eismo priežiūros pareigūnai, o treči – postų pareigūnai. Galima teigti, kad tarp visuomenės polinkio į konfliktus, pareigūno teisių naudojimo ir atsakomybės baimės galėtų būti koreliacinė priklausomybė. Jei visuomenė konfliktiškesnė ir pareigūnai dažniau naudoja policijos prievartos priemones, tai pareigūnai labiau bijo teisinės atsakomybės.

Tuo tarpu 2002 metų tyrimo¹⁴⁷ duomenimis, tik 15 procentų pareigūnų nurodė, kad bijotų, jeigu būtų gautas pareiškimas dėl jų prievartos naudojimo. Palyginus šiuos rezultatus, matyti, kad 2001 metais pareigūnų, bijančių dėl jų veiksmų pradėtų tyrimų, buvo keturis kartus mažiau nei 2008 metais. Pareigūnų, bijančių atsakomybės, gausą gali lemti keletą priežasčių. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 2000 m. spalio 17 d. buvo priimtas Policijos veiklos įstatymas, iš esmės pakeitęs policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas, kurias anksčiau reglamentavo nuo 1991 m. sausio 20 d. galiojęs Policijos įstatymas¹⁴⁸. Palyginę matome, kad galiojant Policijos įstatymui 1998 metais policijos pareigūnai šaunamąjį ginklą panaudojo 232 kartus, 1999 metais – 205 kartus, 2000 metais – 226 kartus, o įsigaliojus Policijos veiklos įstatymui 2001 metais policijos pareigūnai šaunamąjį ginklą panaudojo 144 kartus, 2002 metais – 105 kartus ir palaiapsniui ginklo naudojimas sumažėjo

¹⁴⁷ Uildriks N. Van Reenen P. Policing Post – Communist Societies Police-Pulic Violence, Democratic Policing and Human Rights. Antwerp-Oxford-New York, 2003.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos policijos įstatymas // Žin., 1991, Nr. 2-22. Įstatymas priimtas 1990-12-11 ir pripažintas netekusiu galios 2003-05-01.

iki 37 kartų per 2008 metus¹⁴⁹. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad visuomenės polinkis į konfliktus 2001 metais buvo nedaug didesnis nei 2008 metais, todėl socialinės priežastys negalėjo lemti staigaus šaunamojo ginklo naudojimo mažėjimo. Darytina išvada, kad policijos prievartos teisinio reglamentavimo pokytis lėmė policijos šaunamojo ginklo naudojimo mažėjimą ir policijos pareigūnų, bijančių atsakomybės, gausą.

Kita galima priežastis yra ta, kad pastaraisiais metais dėl policijos pareigūnų veiksmų žmonės skundžiasi dažniau. Šiai prielaidai pagrįsti naudojami Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos statistiniai duomenys. Remiantis Seimo kontrolierių duomenimis, 2002 metais buvo gauta 13 procentų skundų dėl policijos pareigūnų veiksmų, tuo tarpu 2007 metais skundai dėl policijos pareigūnų veiksmų sudarė 37 procentus, o 2008 metais – 28 procentus¹⁵⁰. Tuo tarpu tyrimo¹⁵¹ duomenimis, 2002 metais 34 procentai gyventojų pasitikėjo policija ir 59 procentai nepasitikėjo policija, 2008 metais – 33 procentai pasitikėjo ir 62 procentai nepasitikėjo policija. Matyti, kad nuo 2002 metų iki 2008 metų policijos veikla nepablogėjo kelis kartus ir būtų neteisinga daryti prielaidą, kad skundų dėl policijos veikos padaugėjo dėl pareigūnų pablogėjusios veiklos. Taigi galima daryti išvadą, kad pareigūnų padidėjusią atsakomybės baimę lemia netinkamas policijos prievartos priemonių naudojimo teisinis reglamentavimas. Tyrimas atskleidžia, kad 84,5 procentai pareigūnų jaustųsi saugesni, jei teisinės atsakomybės procese jų interesams atstovautų advokatas.

Paskatinimas ir apdovanojimas

Tyrimo metu pareigūnų buvo paklausta: Kiek kartų per paskutinius penkerius metus Jūs buvote paskatintas ar apdovanotas? Tyrimo duomenimis, 35,8 procentai pareigūnų per penkerius metus nei karto nebuvo skatinti ar apdovanoti, vieną kartą – 29,6 procentai, du kartus – 16 procentų, 3 kartus – 10 procentų, o 4 ir daugiau kartų – 8,6 procentai pareigūnų. Pagal tyrimo duomenis policijos įstaigų vadovai nepakankamai skiria dėmesio pareigūnų skatinimui ir tokiu būdu pareigūnų papildomai nemotyvuoja kokybiškiau atlikti policijos veiklą.

Apibendrinus galima daryti išvadą, kad pareigūnų baimės dėl galimos atsakomybės lygis yra aukštas. Daug pareigūnų yra neužtikrinti savo veiksmų teisėtumu. Aukštas pareigūnų baimės lygis, pareigūnų nepasitikėjimas savo veiksmų teisėtumu, pareigūnams pritaikytų tarnybinių nuobaudų kvestionavimas, noras, kad pareigūnų interesus gintų advokatas, menkas pareigūnų skatinimas

¹⁴⁹ Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos štabo 2009-02-04 pažyma Nr. 5-11-II „Dėl policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų 2008 metais atvejus ir policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimą 2008 metais“.

¹⁵⁰ Seimo kontrolierių įstaiga [žiūrėta 2009 m. gruodžio 27 d.] Prieiga per internetą: <http://www.lrski.lt/preview.php?p=0&l=LT&n=53>.

¹⁵¹ Baltijos tyrimai. Tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“, 2006 m. balandis. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>.

atskleidžia, jog policijos įstaigų vadovai, teismai skirtingai vertina situacijas, į kurias patenka pareigūnai, nepasitiki pirminės grandies pareigūnais, pareigūnų teises, teisinę atsakomybę ir skatinimą reglamentuojančios normos skirtingai aiškinamos ir taikomos, be to, pareigūnams trūksta kvalifikacijos. Galime daryti prielaidą, kad pirminės grandies pareigūnams dėl įvairių smulkių nusizengimų skiriamos tarnybinės nuobaudos, o už gerai ir kokybiškai vykdomas funkcijas vengiama pareigūnus skatinti. Šią prielaidą bus galima patvirtinti arba paneigti išnagrinėjus atsakomybės, skatinimo bei apdovanojimų teisinį reglamentavimą, pareigūnams skirtų tarnybinių nuobaudų procedūras ir pagrįstumą.

Siekiant nustatyti šio segmento veiksmingumą derėtų kvestionuojančių pareigūnų (34,6 procentai), bijančių pareigūnų teisinės atsakomybės (26,5 procentai) ir pareigūnų, kuriuos gąsdina pradėtas tarnybinis patikrinimas ar ikiteisminis tyrimas, nors pareigūnas veikė 100 procentų įsitikinęs savo veiksų teisėtumu (61,3 procentai), vidurkius susumuoti ir padalyti iš trijų. Apskaičiavus matyti, kad pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmento „atsakomybės ir skatinimo“ būklė yra 40,8 procentų. Teisino statuso segmento „atsakomybės ir skatinimo“ veiksmingumas turėtų būti 100 procentų, tai yra nei vienas procentas pareigūnų neturi bijoti atsakomybės ar tarnybinių patikrinimų, nei vienas procentas pareigūnų neturi kvestionuoti paskirtos tarnybinės nuobaudos. Todėl galima teigti, kad šio teisinio statuso segmento nustatytas veiksmingumas yra 59,2 procentai.

Taip pat apskaičiuojama ir skirtingų tarnybų pareigūnų šio teisinio statuso segmento būklė.

6 lentelė. Policijos pareigūno teisinio statuso segmento „atsakomybės ir skatinimo“ veiksmingumas

Tarnybos rūšis	Patrulių tarnyba	Eismo priežiūros tarnyba	Postų tarnyba
Pareigūnai, kvestionuojantys paskirtą atsakomybę (1x)	40,9 %	29,1 %	25,7 %
Pareigūnai, bijantys teisinės atsakomybės ir tarnybinių patikrinimų (2x)	27 %	25,9 %	23,9 %
Pareigūnai, kuriuos gąsdina pradėtas tarnybinis patikrinimas ar ikiteisminis tyrimas, nors jie veikė 100 procentų įsitikinę savo veiksų teisėtumu (3x)	65,8	56,5	53,2
Segmento būklė ($1x+2x+3x/3=4x\dots\dots$)	44,6 %	37,1 %	34,2 %
Veiksmingumo duomenys ($100 - 4x = \dots\dots$)	55,4 %	62,9 %	65,8 %

Matyti, kad patrulių tarnybos pareigūnų šio teisinio statuso segmento veiksmingumas yra blogiausias, kiek geresnis yra eismo priežiūros pareigūnų ir geriausias veiksmingumas yra postų pareigūnų. Įvertinus, kad patrulių tarnybos pareigūnai dažniausiai patiria visuomenės konfliktiškumą, dažniausiai naudojami teisėmis, skirtomis pažeidėjo veiksmams nutraukti, todėl nekeista, kad šios tarnybos pareigūnai teisinės atsakomybės bijo labiausiai, juos labiausiai gąsdina

pradėtas tarnybinis patikrinimas ar ikiteisminis tyrimas ir tarp jų yra daugiausia manančių, kad tarnybinė atsakomybė buvo pritaikyta neteisingai.

Prieinama išvada, kad teisinio statuso „atsakomybės ir skatinimo“ segmento veiksmingumas yra nepakankamas kokybiškai vykdyti policijos funkcijas, o patrulių tarnybos pareigūnų šio segmento teisinio statuso veiksmingumas yra blogiausias.

Galima daryti prielaidą, kad teisinės atsakomybės baimė riboja pareigūnų veiksmus ir tai daro įtaką policijos pareigūnų funkcijų kokybei. Viena vertus, labiausiai tikėtina, kad pareigūno atsakomybės institutas veikia teigiamai – įpareigoja pareigūnus teisėtai elgtis ir riboja prievartos naudojimą. Kita vertus, jei atsakomybės institutas silpnina policijos pareigūno pasitikėjimą teisėtais veiksmais ir sukelia pažeidžiamumo, neužtikrintumo jausmą, tai toks policijos pareigūno atsakomybės institutas yra tobulintinas.

3. POLICIJOS PAREIGŪNŲ KVALIFIKACINIŲ GEBĖJIMŲ BŪKLĖ

Kiekviena policijos užduotis turi būti pagrįsta žiniomis ir praktiniais gebėjimais. Tiek žinios, tiek praktiniai gebėjimai padeda atlikti tiesioginį darbą. Nesant nors vieno iš šių išvardytų elementų neįmanomas geras policijos pareigūno atliekamų praktinių užduočių lygmuo¹⁵². Kvalifikacinių gebėjimų segmento būklė nustatoma šiais rodikliais: jei pareigūnai dėl kvalifikacijos stokos nesinaudoja suteiktomis teisėmis ir nevykdo pareigų, nepagrįstai daug pareigūnų bijo teisinės atsakomybės. Kuo mažesnė pareigūnų kvalifikacija, tuo didesnė pareigūnų atsakomybės baimė, tuo daugiau pareigūnų vengia naudotis suteiktomis teisėmis, vykdyti pareigas ir dėl to blogėja policijos veiklos efektyvumas. Analizuojant kvalifikacijos segmento veiksmingumą, reikia įvertinti visuomenės polinkį į konfliktus bei policijos ir visuomenės partnerystės lygmens įtaką policijos pareigūno naudojimosi teisėmis ir pareigų vykdymo sąlygoms, pagal kurias iš policijos pareigūno reikalaujama aukščiausio lygio kvalifikacijos. Pareigūnai savo kvalifikacijos lygį gali išsiaiškinti tik susidūrę su agresyviais, nepaklusniais teisės pažeidėjais. Kiekvieno konflikto metu pareigūnas turi gebėti tinkamai įvertinti ir nustatyti, į kokias vertybes pažeidėjas kėsina, jo fizinio pasirengimo lygį, keliamo pavojaus laipsnį, galimų parankinių priemonių ar ginklų panaudojimo galimybes ir priimti tik tai situacijai tinkamą sprendimą. Pareigūnas, privalantis kritinėse situacijose priimti teisingą sprendimą, turi būti aukščiausios kvalifikacijos.

Tyrimas atskleidžia, kad pareigūnai tinkamai vertina kvalifikacijos svarbą. Nustatyta, kad 86,8 procentai pareigūnų sutinka, kad aukšta pareigūnų kvalifikacija daro įtaką policijos funkcijų kokybei, o 51 procentas pareigūnų teigia, kad žema pareigūnų kvalifikacija yra viena iš pagrindinių prastos policijos ir visuomenės partnerystės priežasčių. 88,2 procentai pareigūnų nuolat norėtų kelti

¹⁵² Fenton W. Poland Police Training Needs Sixth Report. London, 1991.

kvalifikaciją. Šiais klausimais tarp tarnybos rūšių nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas, todėl galima teigti, kad visų tarnybų pareigūnai vienodai vertina kvalifikacijos reikšmę.

Paveikslėlyje (priedo 18 pav.) pateikti duomenys, kaip pareigūnai vertina savo kvalifikaciją.

Kvalifikacijos vertinimas

Remiantis tyrimo duomenimis, pirminės grandies pareigūnai savo kvalifikaciją vertina kaip tinkamą kokybiškai vykdyti policijos funkcijas, net 86,3 procentai pareigūnų visiškai sutinka arba sutinka, kad jų kvalifikacija yra tinkama kokybiškai vykdyti policijos funkcijas. Tačiau pagal tyrimo duomenis 31,1 procentas pareigūnų dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų, o 47,2 procentai pareigūnų nurodė, kad jiems turima kvalifikacija netrukdytų imtis ryžtingų veiksmų. Matyti, kad pareigūnų, teigiančių, jog jų kvalifikacija yra tinkama kokybiškai vykdyti policijos funkcijas (86,3 procentai), procentinė išraiška neatitinka pareigūnų, kurie dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų (31,1 procentai), procentinės išraiškos. Manytina, kad toks skirtumas susidaro dėl to, kad pareigūnų kvalifikacijos vertinimas siejamas su bendrosiomis pareigūno žiniomis, gebėjimais vykdyti įvairias policijos funkcijas, o pareigūnų ryžtingi veiksmai siejami su policijos prievartos priemonių ir ypač su šaunamojo ginklo naudojimu. Įvertinus tyrimo duomenis, kad 61,3 procentai pareigūnų bijo pradėti tarnybinio patikrinimo ar ikiteisminio tyrimo, nors jie buvo 100 procentų įsitikinę savo veiksmų teisėtumu, ir 53 procentai pareigūnų nesinaudoja suteiktomis teisėmis dėl to, kad bijo galimų nemalonumų ar teisinės atsakomybės, galima daryti prielaidą, kad pareigūnų, kurie dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų, turėtų būti ne 31,1 procentas, o vidutiniškai 50 procentų. Šią prielaidą patvirtina ir tai, kad tik 47,2 procentai pareigūnų tiksliai apsisprendė, jog jų kvalifikacija yra tinkamo lygio ir netrukdytų imtis ryžtingų veiksmų. Manytina, kad dalis iš 21,7 procentų pareigūnų, kurie šiuo klausimu neapsisprendė, nesiryžo prisipažinti, kad dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų. Palyginus atsakymus į šiuos klausimus, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp tarnybos rūšių ($p < 0,005$) (priedo 19 pav.).

Tyrimo duomenimis, 40,7 procentai eismo priežiūros pareigūnų, 33,5 procentai patrulių tarnybos pareigūnų ir 16,7 procentai postų pareigūnų dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų. Pareigūnų, kurie dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų, skaičius ir pasiskirstymas pagal tarnybos rūšis yra artimas pareigūnų skaičiui ir pasiskirstymui, kurie bijo teisinės atsakomybės ir nenaudoja šaunamojo ginklo. Štai 38,5 procentai eismo priežiūros, 27,8 procentai patrulių tarnybos pareigūnų ir 18,9 procentai postų pareigūnų nenaudoja šaunamojo ginklo, kadangi bijo teisinės atsakomybės. Manytina, kad eismo priežiūros pareigūnai labiausiai bijo naudoti šaunamąjį ginklą ir jų daugiausia dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų,

kadangi eismo priežiūros pareigūnai dažniau patenka į situacijas, kuriose pareigūnų veiksmų spektras gali būti labai įvairus. Pavyzdžiui, pažeidėjas vairuodamas automobilį, nepaklūsta pareigūno reikalavimui sustoti arba pažeidėjas sustojo ir užsirakinęs sėdi automobilyje, arba pažeidėjas automobiliu sprunka nuo policijos sukeldamas pavojų policijos pareigūnui ar aplinkiniams. Eismo priežiūros pareigūnai dažniau nei patrulių tarnybos ir postų pareigūnai turi galimybę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę. Pastebėta, kad šaunamojo ginklo naudojimas prieš transporto priemonę yra vienas daugiausia diskusijų keliančių klausimų. Eismo priežiūros pareigūnai, patekę į situacijas, kai galėtų naudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę, tačiau įvertinę galimą žalą automobiliui, asmens sužalojimus, atsisako šia teise naudotis.

Taip pat pastebėta, kad postų pareigūnų net kelis kartus mažiau nei eismo priežiūros ir patrulių tarnybos pareigūnų dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų ir nenaudojo šaunamojo ginklo, nes bijojo teisinės atsakomybės. Šiuos rezultatus reikėtų analizuoti įvertinus faktą, kad postų pareigūnai daugiau nei du kartus rečiau patiria gyventojų agresiją ir du kartus rečiau naudoja policijos teises, skirtas nutraukti ir pristatyti teisės pažeidėją į policijos įstaigą. Todėl galima daryti prielaidą, kad postų pareigūnų, nesiėmusių ryžtingų veiksmų dėl kvalifikacijos stokos, turėtų būti du kartus daugiau, tai yra vidutiniškai 33,4 procentai.

Pareigūnų profesinių žinių vertinimas

Siekiant tiksliai atskleisti pirminės grandies pareigūnų žinių, kurios būtinos naudojant policijos prievartos priemones, lygi, pareigūnų buvo klausama apie policijos prievartos priemonių ir baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių teisinį reguliavimą. Tyrimo duomenimis, 61,9 ir 69 procentai pareigūnų teigia, kad Policijos veiklos įstatyme įtvirtintos šaunamojo ginklo ir fizinių prievartos priemonių naudojimo sąlygos yra visiškai aiškios ir aiškios. Tuo tarpu 36 ir 30,7 procentai teigia, kad šaunamojo ginklo ir fizinių prievartos priemonių naudojimo sąlygos yra neaiškios ir visiškai neaiškios. Pareigūnams Baudžiamajame kodekse reglamentuotos baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės yra mažiau aiškios nei Policijos veiklos įstatyme reglamentuotos policijos prievartos priemonės. Vidutiniškai 49 procentai pareigūnų teigia, kad baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės yra visiškai neaiškios ir neaiškios, o vidutiniškai 45,2 procentai pareigūnų teigia, kad baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės yra visiškai aiškios ir aiškios. Galima teigti, kad vidutiniškai 58,7 procentams pareigūnų policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygos ir ribos yra aiškios, o 38 procentams pareigūnų šios sąlygos yra neaiškios.

Tyrimas atskleidžia, kad pareigūnų, teigiančių, jog Policijos veiklos įstatyme įtvirtintos šaunamojo ginklo ir fizinių prievartos priemonių naudojimo sąlygos yra visiškai neaiškios ir neaiškios (36 procentai ir 30,7 procentai), ir pareigūnų, kurie teigia, kad nenaudoja šaunamojo

ginklo (28,2 procentai) ir fizinių prievartos priemonių (29,9 procentai), nes jų naudojimas netiksliai reglamentuotas, procentinė išraiška yra panaši. Galima daryti prielaidą, kad jei pareigūnui šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos neaiškios, tai jis jo nenaudoja, kadangi bijo baudžiamosios atsakomybės. Šią prielaidą patvirtina tyrimo duomenys: 29 procentai pareigūnų nenaudoja šaunamojo ginklo, kadangi bijo teisinės atsakomybės. Be to, jei pareigūnai nežino fizinės prievartos priemonių naudojimo sąlygų, galima daryti prielaidą, kad jie nenaudoja šių priemonių, kadangi bijo baudžiamosios atsakomybės arba bijo tarnybinių patikrinimų. Pagal tyrimo duomenis 10,3 procentai nenaudoja fizinės prievartos priemonių, kadangi bijo teisinės atsakomybės arba tarnybinių patikrinimų.

Taip pat, pareigūnų teigimu, šaunamojo ginklo (61,9 procentai) ir fizinės prievartos priemonių (69 procentai) naudojimo sąlygos yra aiškios. Tuo tarpu pagal tyrimo duomenis 34,6 procentai pareigūnų teigė, kad jiems neteisingai buvo pritaikyta tarnybinė atsakomybė ir 61,3 procentai pareigūnų bijo pradėto tarnybinio patikrinimo net ir tada, kai pareigūnas yra 100 procentų įsitikinęs savo veiksmų teisėtumu. Šie rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad pareigūnams ne visada pagrįstai taikoma tarnybinė atsakomybė.

Apibendrinus galima daryti išvadą, kad du trečdaliai pareigūnų žino policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas ir pusė pareigūnų žino baudžiamąją atsakomybę šalinančias sąlygas, taip pat didžioji šių pareigūnų dalis naudoja visas policijos prievartos priemones. Trečdalis pareigūnų teigia, kad policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygos yra neaiškios, o pusė pareigūnų teigia, kad baudžiamąją atsakomybę šalinančios sąlygos yra neaiškios, ir šie pareigūnai nenaudoja policijos prievartos priemonių, kadangi bijo baudžiamosios atsakomybės.

Palyginus atsakymus į šiuos klausimus, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,04$). Palyginus policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas ir Baudžiamajame kodekse nustatytą atsakomybę šalinančių aplinkybių išmanymą, nustatyta, kad vidutiniškai 49,5 procentai patrulių tarnybos pareigūnų, 51,1 procentas eismo priežiūros pareigūnų ir 70,7 procentai postų pareigūnų teigia, kad šios sąlygos yra visiškai aiškios ir aiškios. Tuo tarpu 46,7 procentai patrulių, 42,7 procentai eismo priežiūros ir 26,4 procentai postų pareigūnų teigia, kad šios sąlygos yra neaiškios ir visiškai neaiškios. Tyrimas atskleidžia, kad 29,5 procentai patrulių, 27,5 procentai eismo priežiūros ir 25,7 procentai postų pareigūnų nenaudoja šaunamojo ginklo, kadangi naudojimo sąlygos netinkamai reglamentuotos. Manytina, kad galima teigti, jog būtent šie pareigūnai šaunamojo ginklo naudojimo sąlygas išmano tikrai gerai. Kita pareigūnų dalis – 20 procentų patrulių, 23,6 procentai eismo priežiūros ir 45 procentai postų pareigūnų teigia, kad žino prievartos priemonių naudojimo sąlygas, bet manytina, kad nenaudoja, nes bijo atsakomybės. Taip pat tyrimas atskleidžia, kad vidutiniškai 46,7 procentai patrulių, 42,7 procentai eismo priežiūros pareigūnų ir 26,4 procentai postų pareigūnų teigia, kad policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygos ir

baudžiamąją atsakomybę šalinančios sąlygos yra neaiškios. Galima daryti prielaidą, kad pareigūnų, kurie teigia žinantys šias sąlygas, bet policijos prievartos priemonės vengia naudoti, nes bijo atsakomybės, ir teigiančių, kad šios sąlygos yra neaiškios, suma turėtų prilygti pareigūnų, teigiančių, kad nenaudoja policijos prievartos priemonių, nes bijo atsakomybės, procentinei išraiškai. Nustatyta, kad bendra procentinė suma yra 66,7 procentai patrulių tarnybos pareigūnų, kurie žino, bet bijo naudoti, ir tų, kurie teigia, kad yra neaiškios sąlygos, tuo tarpu 63,8 procentai patrulių pareigūnų nenaudoja šaunamojo ginklo, nes bijo atsakomybės. Eismo priežiūros pareigūnų, žinančių naudojimo sąlygas, bet bijančių naudoti prievartos priemonės, ir tų, kuriems neaiškios sąlygos, suma yra 66,3 procentai, o eismo priežiūros pareigūnų ši suma lygi 54,9 procentams. Postų pareigūnų minėta bendra suma yra 71,4 procentai, o vengiančių naudoti šaunamąjį ginklą dėl atsakomybės baimės yra 56,7 procentai. Manytina, kad pareigūnų, kurie teigia, kad žino prievartos naudojimo sąlygas, bet nenaudoja dėl to, jog bijo teisinės atsakomybės, ir tų pareigūnų, kurie teigia, kad neaiškios prievartos naudojimo sąlygos, procentinių išraiškų suma yra objektyviausias rodiklis, parodantis pareigūnų, bijančių naudoti policijos prievartos priemonės, skaičių. Pastebėta, kad patrulių tarnybos pareigūnų šios procentinės išraiškos (66,7 procentai ir 63,8 procentai) yra labai panašios, todėl galima teigti, kad daugiau nei 34 procentai patrulių tarnybos pareigūnų gerai žino policijos prievartos naudojimo sąlygas ir jų negąsdina pradėtas tarnybinis patikrinimas ar ikiteisminis tyrimas. Eismo priežiūros pareigūnai panašiai vertina kaip ir patrulių tarnybos pareigūnai. Tuo tarpu postų pareigūnų bendra suma yra 71,4 procentai, o vengiančių naudoti šaunamąjį ginklą dėl atsakomybės baimės yra 56,7 procentai. Šį skirtumą galima paaiškinti, įvertinus faktą, kad postų pareigūnai tris kartus rečiau naudoja šaunamąjį ginklą, nes tarnyboje nėra galimybės jo naudoti (17,6 procentai), palyginti su patrulių (5,1 procentai) ir eismo priežiūros (6,6 procentai) tarnybos pareigūnais. Be to, postų pareigūnų paklausus, ar jie žino policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas ir baudžiamąją atsakomybę šalinančias sąlygas, visi be išimties pareigūnai, kurie turi galimybę ir kurie neturi galimybės tarnyboje naudoti šaunamąjį ginklą, šias sąlygas vertino. Todėl atsižvelgus į šiuos rezultatus, galima daryti išvadą, kad postų pareigūnai prasčiausiai žino policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas.

Taigi galima teigti, kad tarp patrulių tarnybos pareigūnų yra daugiausia gerai išmanančių, tačiau bijančių naudoti policijos prievartos priemonės, antri pagal šį požymį – eismo priežiūros tarnybos pareigūnai, o postų pareigūnai blogiausiai išmano policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas. Taip pat galima teigti, kad pareigūnų kvalifikacija, prievartos teisinio reglamentavimo tinkamumas, pareigūnų atsakomybės baimė ir policijos prievartos naudojimo dažnumas yra tarpusavyje susiję, todėl tarp jų yra koreliacinė priklausomybė. Ši priklausomybė leidžia daryti prielaidą, kad tinkamai nustatčius prievartos priemonių naudojimo teisinį reguliavimą

ir pagerinus pareigūnų žinias, sumažėtų jų atsakomybės baimė ir pagerėtų naudojimas teisėmis ir pareigų vykdymas.

Matyti, kad pareigūnų žinių lygis, prievartos teisinio reglamentavimo tinkamumas ir pareigūnų atsakomybės baimė yra tarpusavyje susiję, todėl galima teigti, kad tarp jų yra koreliacinė priklausomybė. Ši priklausomybė leidžia daryti prielaidą, kad tinkamai nustačius prievartos priemonių naudojimo teisinį reguliavimą ir pagerinus pareigūnų žinias, sumažėtų jų atsakomybės baimė ir pagerėtų naudojimas teisėmis ir galiausiai policijos funkcijų kokybė.

Įvertinus, kad 31,1 procentas pareigūnų dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų ir, 38,5 procentų pareigūnų teigimu, šaunamojo ginklo, fizinės prievartos priemonių bei baudžiamąją atsakomybę šalinančios sąlygos yra neaiškios, galima daryti išvadą, kad nustatyta pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmento – „kvalifikaciniai gebėjimai“ būklė yra 34,8 procentai. Apskaičiuojant šio teisinio statuso segmento veiksmingumą, teigtina, kad segmento veiksmingumas turėtų būti 100 procentų, tai yra nei vienas procentas pareigūnų dėl kvalifikacijos stokos neturi nesinaudoti suteiktomis teisėmis ir nevykdyti pareigų. Galima teigti, kad nustatytas veiksmingumas yra 65,2 procentų.

Susisteminius duomenis palyginama skirtingų tarnybų pareigūnų šio teisinio statuso segmento būklė.

7 lentelė. Policijos pareigūno teisinio statuso segmento „kvalifikaciniai gebėjimai“ veiksmingumas

Tarnybos rūšis	Patrulių tarnyba	Eismo priežiūros tarnyba	Postų tarnyba
Dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų (1x)	33,5 %	40,7 %	16,7 %
Neaiškios šaunamojo ginklo, fizinės prievartos priemonių naudojimo sąlygos (2x)	37,5 %	35,7 %	21 %
Neaiškios baudžiamąją atsakomybę šalinančios sąlygos (3x)	57,4 %	52,4 %	35,1 %
Vidurkis ($1x+2x+3x/3= 4x$)	42,8 %	42,9 %	24,2 %
Veiksmingumo duomenys ($100 - 4x = \dots\dots$)	57,2 %	57,1 %	75,8 %

Matyti, kad eismo priežiūros pareigūnų šio teisinio statuso segmento veiksmingumas yra žemiausias, kiek geresnis yra patrulių tarnybos pareigūnų šio teisinio statuso segmento veiksmingumas ir geriausias – postų pareigūnų.

Siekiant detaliau išanalizuoti situacijas, kuriose pareigūnai jaučiasi pažeidžiami, buvo pareigūnų klausama, kokios situacijos pareigūnus trikdo (priedo 20 pav.). Tyrimas atskleidžia, kad 49,3 procentus pareigūnų trikdo pareigūnų veiksmus filmuojantis pažeidėjas. Kodėl filmuojantis pažeidėjas trikdo pareigūnus? Atkreiptinas dėmesys, kad filmuojant pareigūno

veiksmus yra įtvirtinami policijos pareigūno veiklos įrodymai. Jei pareigūną trikdo, kai jį filmuoja, galima manyti, kad jis neužtikrintas savo veiksmų teisėtumu ir bijo, kad bus užfiksuotos jo veiklos spragos. Todėl galima daryti prielaidą, kad pareigūnai bijo, jog nufilmuota medžiaga kartu su asmens skundu bus pateikta policijos įstaigos vadovui, kuris, atlikęs tarnybinį patikrinimą ir nustatęs smulkių pažeidimų, skirs pareigūnui tarnybinę nuobaudą. Pastebėta, kad pareigūnų, kuriuos trikdo, kai juos filmuoja, procentinę išraišką galima sieti su pareigūnų, kurie nesinaudoja bendrosiomis policijos pareigūno teisėmis, nes bijo atsakomybės (53 procentai), procentine išraiška. Todėl galima teigti, kad pareigūnus filmuojantys pažeidėjai trikdo, kadangi pareigūnai bijo galimos atsakomybės.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad kitos išvardytos situacijos pareigūnus neigiamai veikia mažiau. Tačiau vidutiniškai 20,3 procentus pareigūnų trikdo įvairios neįprastos situacijos. Siekiant profesionalumo, derėtų būsimus pareigūnus mokyti elgtis, kai pažeidėjai juos filmuoja ar fotografuoja, mokyti bendrauti su įvairią aprangą dėvinčiais pažeidėjais, parengti valdyti baime, išgirdus aukštus postus užimančių pažeidėjų pavardes ir pan.

Siekiant sužinoti, ar pareigūnai žino savo veiklos kompetencijos ribas, jų buvo apie tai paklausta. Iš jų 64,9 procentai atsakė, kad aiškios (10,6 procentai – visiškai aiškios ir 54,3 procentai – aiškios) veiklos kompetencijos ribos ir 19,6 procentai atsakė, kad neaiškios (3,2 procentai – visiškai neaiškios, ir 16,4 – neaiškios) veiklos kompetencijos ribos. Šiuo klausimu pagal tarnybos rūšis nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,001$) (priedo 21 pav.).

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad geriausiai savo kompetencijos ribas žino postų pareigūnai. 77,1 procentas postų pareigūnų teigia, kad jų kompetencijos ribos yra aiškios, tuo tarpu 62,6 procentai eismo priežiūros ir 60,8 procentai patrulių tarnybos pareigūnų teigia, kad jų kompetencijos ribos yra aiškios. Taip pat matyti, kad daugiausia pareigūnų, kuriems kompetencijos ribos neaiškios, yra tarp eismo priežiūros pareigūnų (25,3 procentai), antri pagal šį požymį yra patrulių tarnybos pareigūnai (23,9 procentai) ir mažiausiai kompetencijos ribos neaiškios postų pareigūnams (2,7 procentai). Nustatytas toks pat eiliškumas kaip ir vertinant pareigūnų kvalifikaciją: dėl kvalifikacijos stokos nesiėmė ryžtingų veiksmų 40,7 procentai eismo priežiūros pareigūnų, 33,5 procentai patrulių tarnybos ir 13,6 procentai postų pareigūnų. Atkreiptinas dėmesys, kad postų pareigūnai geriausiai išmano savo kompetencijos ribas. Atsižvelgus į faktą, kad postų pareigūnai du kartus rečiau patiria gyventojų agresiją, rečiau naudoja policijos prievartos priemones, gauti adekvatūs rezultatai, kad šie pareigūnai optimistiškiausiai vertina savo kompetencijos ribas.

Galima daryti išvadą, kad eismo priežiūros ir patrulių tarnybos pareigūnų vykdomų funkcijų ypatumai ir patirtas gyventojų agresyvumas iš pareigūnų reikalauja atsakingų veiksmų, o pareigūnai, praktiškai susidūrę su policijos veiklos problemomis, realiai vertina savo kvalifikacijos

ribas. Tuo tarpu postų pareigūnai, rečiau susiduriantys su policijos veiklos problemomis, optimistiškiau vertina savo kvalifikacijos lygį.

Įvertinus pareigūnų vykdomas funkcijas ir visuomenės agresyvumo lygį, taip pat pareigūnų nesinaudojimo bendrosiomis teisėmis ir pareigų nevykdymo dažnumą, nesinaudojimo teisėmis priežastis, atsakomybės baimės lygį, galima teigti, kad pareigūnų kvalifikacija yra netinkamo lygio ir dėl kvalifikacijos stokos pareigūnai vengia tinkamai naudotis policijos teisėmis bei vykdyti pareigas. Galima teigti, kad beveik pusė pareigūnų jaučia tam tikrų žinių trūkumą. Kvalifikacijos stoka koreliuoja su pareigūnų atsakomybės baimės lygiu: kuo didesnis visuomenės polinkis į konfliktus, tuo pareigūnams keliami aukštesni kvalifikacijos reikalavimai. Nustatyta, kad pareigūnų kvalifikacija yra žemesnio lygio nei reikalauja socialinė aplinka ir kiti teisinio statuso segmentai. Sumažėjus visuomenės polinkiui į konfliktus, padidėtų policijos pareigūnų pasitikėjimas savo žiniomis. Pagerinus pareigūnų žinias, sumažėtų ir kitų policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumo stoka.

Taip pat daroma išvada, kad eismo priežiūros pareigūnai savo kvalifikaciją vertina kukliausiai, tik kiek geriau savo kvalifikaciją vertina patrulių tarnybos pareigūnai ir geriausiai savo kvalifikaciją vertina postų pareigūnai. Kita vertus, dėl postų pareigūnų vykdomų funkcijų ir mažiau patiriamos gyventojų agresijos, manytina, kad šie pareigūnai optimistiškiausiai vertina savo kompetenciją.

Tokios išvados leidžia daryti prielaidą, kad pirminės grandies pareigūnų rengimas ir kvalifikacijos kėlimo kursai yra netinkamo turinio. Šią prielaidą sustiprina ir tas faktas, kad pagal tyrimo duomenis per 5-erius metus į kvalifikacijos kėlimo kursus buvo išsiųsta 93,7 procentai pareigūnų. Tyrimo duomenimis, tarp kvalifikacijos stoką įrodančių klausimų pagal pareigūnų darbo stažą ir mokymo įstaigą, kurią baigę pradėjo dirbti policijoje, nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas. Todėl galima teigti, kad pirminės grandies pareigūnų mokymas nuo Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo iki šiol yra netinkamos kokybės.

4. POLICIJOS PAREIGŪNŲ DARBO UŽMOKESČIO IR SOCIALINIŲ GARANTIJŲ BŪKLĖ

Teisinio statuso segmentas – darbo užmokestis ir socialinės garantijos yra tas segmentas, kuris bene labiausiai turėtų motyvuoti pareigūną dirbti valstybės tarnyboje. Šis segmentas yra teisių ir pareigų, kvalifikacinių gebėjimų bei atsakomybės ir skatinimo segmentų atsvara. Kuo sudėtingesnes, pavojingesnes funkcijas pareigūnas vykdo, tuo jo kvalifikacija turi būti aukštesnė, tai ir darbo užmokestis bei kitos socialinės garantijos turi būti didesnės.

Pareigūnų noras tarnauti policijoje

Pagal autoriaus atlikto tyrimo duomenis 49,8 procentai pareigūnų už tokį patį darbo užmokestį keistų tarnybą policijoje į kitą darbą ir 20,2 procentai pareigūnų nekeistų. 9,3 procentai pareigūnų norėtų, kad jų vaikai ar vaikaičiai tarnautų policijoje ir 64,8 procentai pareigūnų nenorėtų, kad jų vaikai ar vaikaičiai tarnautų policijoje. Taip pat nustatyta, kad 50,4 procentai pareigūnų, jei galėtų atsukti laiką atgal, nesirinktų policijos pareigūno profesijos, o 24,1 procentas vėl rinktųsi policininko profesiją. Šiuo klausimu nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas. Paveikslėlyje (priedo 22 pav.) matyti, kad 56,8 procentai patrulių tarnybos pareigūnų, jei galėtų atsukti laiką atgal, nesirinktų policininko profesijos, 50,6 procentai eismo priežiūros pareigūnų ir 35,1 procentas postų pareigūnų taip pat nesirinktų policininko profesijos. Tuo tarpu 20,4 procentai patrulių, 24,2 procentai eismo priežiūros ir 34,2 procentai postų pareigūnų vėl rinktųsi policininko profesiją. Galima teigti, kad dviem trečdaliams pirminės grandies policijos pareigūnų tarnyba policijoje yra nepatraukli ir tik mažiau nei trečdalis pareigūnų yra patenkinti tarnyba policijoje. Taip pat matyti, kad patrulių tarnybos pareigūnai tarnyba policijoje yra mažiausiai patenkinti, daugiau patenkinti yra eismo priežiūros pareigūnai ir labiausiai patenkinti tarnyba policijoje yra postų pareigūnai.

Norint pareigūną tinkamai motyvuoti darbui, reikia skatinti labiausiai jį motyvuojančiais svertais. Tyrimas atskleidžia, ar tinkamai pareigūnus motyvuoja tarnybai policijoje darbo užmokestis ir socialinės garantijos. Pareigūnų darbo užmokestis ir socialinės garantijos santykinai numeruojamos ir toliau tyrime nurodomas toks eiliškumas¹⁵³ (priedo 23 pav.).

Socialinių garantijų motyvacija

¹⁵³ 1 soc. garantija. Darbo užmokestis (su priedais, priemokomis ir t. t.).

2 soc. garantija. Galimybės siekti karjeros.

3 soc. garantija. Galimybės kelti savo kvalifikaciją.

4 soc. garantija. Galimybės už nepriekaištingą ir pavyzdinę tarnybinių pareigų atlikimą būti paskatintam ar gauti apdovanojimą.

5 soc. garantija. Pareigūnų ilgesnės kasmetinės atostogos.

6 soc. garantija. Galimybė išstarnavus policijos sistemoje 20 metų išeiti į pensiją.

7 soc. garantija. Garantuota sveikatos priežiūra.

8 soc. garantija. Galimos kompensacijos vykdant tarnybines funkcijas pareigūno mirties ar sveikatos sutrikdymo atveju.

9 soc. garantija. Pareigūnų, kurie tarnybos vietovėje neturi nuosavybės teise priklausančio buto, aprūpinimas tarnybiniais butais ir t. t.

10 soc. garantija. Pareigūnų, vykdančių specialias tarnybines užduotis ar dirbančių lauko sąlygomis, aprūpinimas maistu.

11 soc. garantija. Pareigūnui, vykdžiusiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybines rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiką ar kitokį teisės pažeidimą arba nukentėjusiam vykdant tarnybines funkcijas, gali būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis.

12 soc. garantija. Pareigūnui ir jo šeimos nariams padaryta materialinė žala, kurią jie patyrė dėl pareigūno vidaus tarnybos, kuri yra nustatyta remiantis tarnybinio patikrinimo išvada, gali būti atlyginama.

13 soc. garantija. Pareigūnui, kurio materialinė padėtis sunki dėl jo paties ar jo šeimos narių ligos, šeimos narių mirties, stichinės nelaimės ar turto netekimo, gali būti suteikiama iki 5 minimaliųjų mėnesinių algų dydžio pašalpa.

Autoriaus atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad pareigūnus tarnybai policijoje labiausiai motyvuoja šios trys socialinės garantijos: garantija, kad ištarnavę 20 metų policijos sistemoje pareigūnai įgyja teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją (87,9 proc. labai ir vidutiniškai motyvuoja); darbo užmokestis (80,1 proc.); garantija, kad policijos pareigūnų ilgesnės kasmetinės atostogos (73 procentai). (priedo 23 pav.) Kitos socialinės garantijos, kurios susijusios su pareigūno kvalifikacijos tobulinimu ir jos įvertinimu, pareigūnus tarnauti policijoje motyvuoja mažiau: 3-ia garantija (64,8 proc.), 4-a garantija (63,9 proc.), 2-a garantija (62,4 proc.). Socialinės garantijos, kurios susijusios su kompensacijomis, jei pareigūnas netenka sveikatos ar žūsta, ir sveikatos priežiūra pareigūnus tarnauti policijoje motyvuoja dar mažiau: 8-a garantija (59,9 proc.) ir 7-a garantija (58,6 proc.). Mažiausiai motyvujančios pareigūnus tarnauti policijos sistemoje garantijos yra susijusios su įvairiomis kompensacijomis, pašalpomis, aprūpinimu tarnybiniais butais, maistu: 9-a garantija (44,3 proc.), 12-a garantija (42,5 proc.), 13-a garantija (42,4 proc.), 11-a garantija (41,1 proc.). Prasčiausiai pareigūnus motyvuoja 10-a socialinė garantija, jog pareigūnas, vykdamas specialias tarnybines užduotis ar dirbantis lauko sąlygomis, aprūpinimas maistu (33,1 proc.).

Atkreiptinas dėmesys, kad 11-os, 12-os, 13-os socialinių garantijų reglamentavime numatytos neįpareigojančios sąlygos šias garantijas suteikti. Šių garantijų suteikimo sąlygose vartojami žodžiai „gali būti“ rodo, kad policijos įstaigos vadovas sprendžia, ar šios socialinės garantijos pareigūnui bus suteiktos. Pagal tyrimo duomenis 46,6 procentams pareigūnų socialinės garantijos – kompensuoti teisinės išlaidas – neprireikė, o 39,3 procentai pareigūnų, nors jiems ir reikėjo šios socialinės garantijos, jos negavo. Tik 14,1 procentas pareigūnų nurodė, kad pasinaudojo šia socialine garantija. Įvertinus faktą, kad daugiau nei pusė pareigūnų dėl tarnybinio patikrinimo ar teisinės atsakomybės bijo naudoti policijos prievartos priemones ir dauguma pareigūnų jaustūsi saugesni, jei teisiniame procese jų interesams atstovautų advokatas, – socialinė garantija, kuri leistų kompensuoti pareigūnui teisinės išlaidas, turėtų būti labai stipriai motyvuojanti. Tačiau tyrimo metu tai nepasitvirtino, todėl galima daryti prielaidą, kad ši socialinė garantija pirminės grandies policijos pareigūnams tinkamai nesuteikiama.

Socialines garantijas pagal pareigūnų tarnauti policijos sistemoje motyvacijos lygį galima sugrupuoti į keturias grupes. Pirmai grupei priskiriamos labai motyvuojančios socialinės garantijos: teisė gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją; darbo užmokestis ir ilgesnės kasmetinės atostogos. Antrai grupei priskiriamos gerai motyvuojančios socialinės garantijos: galimybė kelti savo kvalifikaciją, galimybės už nepriekaištingą ir pavyzdinę tarnybinių pareigų atlikimą būti paskatintam ar gauti apdovanojimą ir galimybė siekti karjeros. Trečiai grupei priskiriamos vidutiniškai motyvuojančios socialinės garantijos: garantuota sveikatos priežiūra ir galimos kompensacijos vykdamas tarnybines funkcijas pareigūno mirties ar sveikatos sutrikdymo atveju. Ketvirtai grupei priskiriamos menkai motyvuojančios socialinės garantijos: garantija, kad

pareigūnas, kuris tarnybos vietovėje neturi nuosavybės teise priklausančio buto, aprūpinamas tarnybiniu butu; garantija, kad pareigūnui ir jo šeimos nariams padaryta materialinė žala, kurią jie patyrė dėl pareigūno vidaus tarnybos, gali būti atlyginama; garantija, kad pareigūnui, vykdžiusiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiką ar kitokią teisės pažeidimą arba nukentėjusiam vykdant tarnybines funkcijas, gali būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis; ir garantija, kad pareigūnui, vykdantys specialias tarnybines užduotis ar dirbantys lauko sąlygomis, aprūpinami maistu. Toks grupavimas rodo, kuriomis socialinėmis garantijomis pareigūnus papildomai galima motyvuoti, taip pat kurių panaikinti nerekomenduojama ir kurių garantijų teisinis reguliavimas turi būti tobulinamas arba jų gali būti atsisakyta.

Kitos paskatos, motyvuojančios pareigūnus tarnauti policijoje

Pastebėta, kad 7,9 procentai pareigūnų nurodė, kad darbo užmokestis tarnauti policijoje visai nemotyvuoja ir 12 procentų pareigūnų nurodė, kad silpnai motyvuoja. Tyrimas atskleidžia papildomas paskatas, kurios motyvuoja pareigūnus tarnauti policijoje (priedo 24 pav.).

Pagal autoriaus atlikto tyrimo duomenis matyti, kad 70,4 procentus pareigūnų labai ir vidutiniškai motyvuoja tarnauti policijoje, kadangi jiems patinka policijos darbo specifika, ir tik 8,8 procentų pareigūnų policijos darbo specifika nemotyvuoja. Galima daryti prielaidą, kad dauguma policijos pareigūnų šią specialybę pasirinko norėdami būti policijos pareigūnais. Tai, kad pareigūnui nemoka dirbti kitokio darbo, motyvuoja tarnauti policijoje 18,1 procentą pareigūnų (2,9 procentus pareigūnų labai motyvuoja ir 15,2 procentus – vidutiniškai motyvuoja). Įvertinus tai, jog 20,2 procentai pareigūnų už tokį patį darbo užmokestį nekeistų tarnybos policijoje į kitą darbą ir 24,1 procentas pareigūnų, jei atsuktų laiką atgal, vėl rinktųsi tarnybą policijoje, galima teigti, kad daugiau nei penktadalis pareigūnų vertina savo tarnybą.

Atkreiptinas dėmesys, kad 23 procentus pareigūnų labai ir vidutiniškai motyvuoja policijos tarnybos teikiami įvairūs privalumai. Pagal tyrimo duomenis 7,9 procentus pareigūnų darbo užmokestis visai nemotyvuoja ir 12 procentų – silpnai motyvuoja. Todėl galima kelti prielaidą, kad vidutiniškai penktadalis pareigūnų tarnybos metu neteisėtai pelnosi.

Palyginus pagal tarnybos rūšis pareigūnus, kuriuos motyvuoja policijos darbo teikiami privalumai, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas (priedo 25 pav.).

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad 33,3 procentus eismo priežiūros pareigūnų policijos darbo teikiami privalumai labai ir vidutiniškai motyvuoja. Tuo tarpu 21 procentas patrulių tarnybos pareigūnų ir 12,1 procentas postų pareigūnų nurodė, kad juos labai ir vidutiniškai motyvuoja policijos darbo teikiami privalumai.

Apibendrinant tyrimo duomenis, galima daryti išvadą, kad pareigūnų gaunamas darbo užmokestis tarnybai policijoje nepakankamai gerai motyvuoja, socialinės garantijos, nors jų yra gana daug, nevienodai pareigūnus motyvuoja, todėl dalis pirminės grandies pareigūnų neteisėtai pelnosi iš policijos veiklos. Daugiausia policijos tarnybos teikiamos privilegijos motyvuoja eismo priežiūros pareigūnus, patrulių tarnybos pareigūnus ir mažiausiai privilegijos motyvuoja postų pareigūnus. Todėl galima daryti prielaidą, kad panaikinus ar sumažinus iki minimumo policijos pareigūnų neteisėtą naudos turėjimą, padaugėtų pareigūnų, kurie būtų nepatenkinti tarnyba policijoje.

Siekiant nustatyti pareigūnų teisinio statuso šio segmento būklę reikėtų sudėti pareigūnų, kurie keistų tarnybą policijoje į kitą darbą (49,8 proc.), pareigūnų, kurie vėl nesirinktų policijos pareigūno profesijos (50,4 proc.), darbo užmokesčio, socialinių garantijų ir policijos darbo specifikos motyvacijos (58,9 procentų)¹⁵⁴ procentines išraiškas ir jų sumą padalyti iš trijų. Atlikus šiuos veiksmus matome, kad pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmento „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ būklė yra 53 procentai. Teisinio statuso segmento veiksmingumas turėtų būti 100 procentų, tai yra nei vienas pareigūnas neturėtų norėti už tokį patį darbo užmokestį keisti tarnybos policijoje į kitą darbą, taip pat neturėtų būti nei vieno procento pareigūnų, kurie vėl nesirinktų policijos pareigūno profesijos, ir kad darbo užmokestis, socialinės garantijos bei darbo policijoje specifika visus policijos pareigūnus gerai motyvuotų. Todėl darytina išvada, kad teisinio statuso segmento „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ veiksmingumas yra 47 procentai.

Apskaičiuojant skirtingų tarnybų pareigūnų šio elemento būklę taikoma ta pati taisyklė, tik tarp pareigūnų, kurie keistų tarnybą policijoje į kitą darbą, bei darbo užmokesčio socialinių garantijų ir policijos darbo specifikos motyvacijos nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas, todėl visų tarnybų pareigūnams bus taikoma ta pati procentinė išraiška.

8 lentelė. Policijos pareigūno teisinio statuso segmento „darbo užmokestis ir socialinės garantijos“ veiksmingumas

Tarnybos rūšis	Patrulių tarnyba	Eismo priežiūros tarnyba	Postų tarnyba
Keistų tarnybą policijoje į kitą darbą (1x)	49,8 %	49,8 %	49,8 %
Vėl nesirinktų policijos pareigūno profesijos (2x)	56,8 %	50,6 %	35,1 %
Darbo užmokesčio, socialinių garantijų ir policijos darbo specifikos motyvacija (3x)	53 %	53 %	53 %

¹⁵⁴ Darbo užmokestis (80,1 %) + 2 soc. garantija (62,4%) + 3 soc. garantija (64,8%) + 4 soc. garantija (63,9%) + 5 soc. garantija (73%) + 6 soc. garantija (87,9%) + 7 soc. garantija (58,6%) + 8 soc. garantija (59,9%) + 9 soc. garantija (44,3%) + 10 soc. garantija (33,1%) + 11 soc. garantija (41,1%) + 12 soc. garantija (42,5%) + 13 soc. garantija (42,4%) + policijos darbo specifika (70,4%) /14 = 58,9% tarybos policijoje motyvacija.

Rezultatas ($1x+2x+3x/3= 4x$)	53,2 %	51,1 %	45,9 %
Segmento veiksmingumas ($100- 4x = \dots$)	46,8%	48,9 %	54,1 %

Matyti, kad pirminės grandies patrulių tarnybos policijos pareigūnų teisinio statuso segmento „darbo užmokestis ir socialinės garantijos“ veiksmingumas yra prasčiausias, geresnis – eismo priežiūros pareigūnų, o postų pareigūnų – geriausias.

Taip pat įvertinus tyrimo duomenis, jog patrulių pareigūnai dažniausiai patiria gyventojų polinkį į konfliktus, dažniausiai privalo naudoti prievartos priemones, jie daugiausia bijo atsakomybės, todėl ir šie duomenys leidžia daryti išvadą, kad mažiausiai patenkinti tarnyba policijoje yra patrulių tarnybos pareigūnai, antri – eismo priežiūros pareigūnai, o labiausiai patenkinti tarnyba policijoje – postų pareigūnai. Matyti, kad pareigūnų gaunamas darbo užmokestis ir suteiktos socialinės garantijos silpnai juos motyvuoja dirbti policijoje.

Nustatyta, kad patrulių tarnybos pareigūnai yra labiausiai nusivylę tarnyba policijoje, antri pagal šį požymį – eismo priežiūros pareigūnai ir labiausiai patenkinti – postų pareigūnai. Todėl daroma išvada, kad policijos darbo teikiamos privilegijos pareigūnus mažiau motyvuoja nei ramesnė, mažiau visuomenės agresijos ir daugiau saugumo teikianti tarnyba.

Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad šio teisinio statuso segmento veiksmingumas yra nepakankamas kokybiškai vykdyti policijos funkcijas. Siekiant šio segmento gero veiksmingumo derėtų pareigūnus motyvuoti tais svertais, kurie duotų didžiausią teigiamą poveikį.

5. TEISINIO STATUSO SEGMENTŲ VEIKSMINGUMO APIBENDRINIMAS

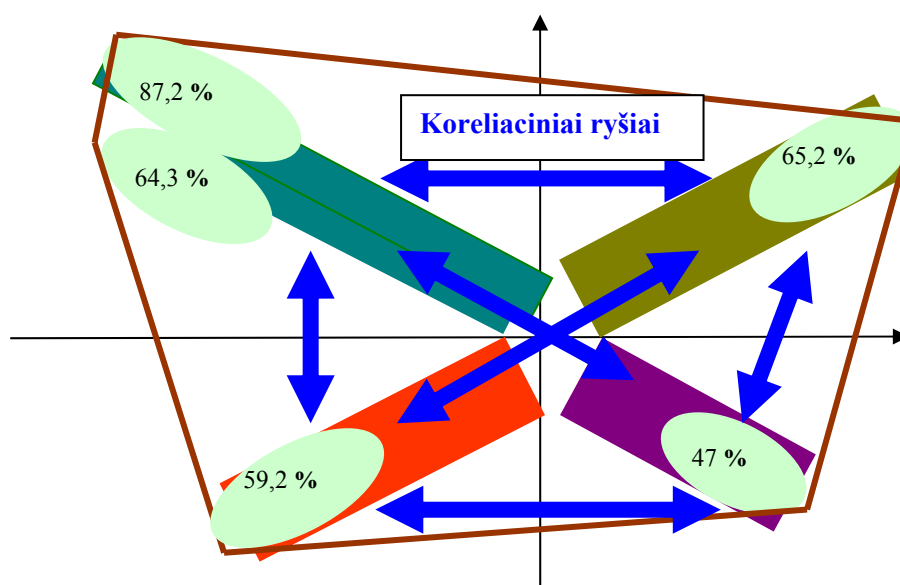
Įvertinus tyrimų duomenis, galima teigti, kad pareigūnai, bijodami teisinės atsakomybės ar tarnybinių patikrinimų, dėl kvalifikacijos stokos ir netinkamo teisinio reglamentavimo vengia naudotis tam tikromis teisėmis, todėl ne visada vykdo tarnybines pareigas. Pareigūnai, vengdami vykdyti pareigas, ne visada reaguoja į teisės pažeidimus ir dėl to blogėja policijos veiklos efektyvumas ir policijos bei visuomenės partnerystė. Pareigūnų atsakomybės institutas ne tik drausmina ar įpareigoja pareigūnus tinkamai vykdyti policijos funkcijas ar atsakingai naudoti prievartą, bet taip pat kelia pernelyg didelę atsakomybės baimę. Dėl šios priežasties mažėja pareigūno kliovimasis savo žiniomis ir didėja neužtikrintumas savo veiksmų teisėtumu. Supanti socialinė aplinka, suteiktų teisių ir pareigų turinys, nustatytos atsakomybės kilimo pagrindas suponuoja policijos pareigūno kvalifikacinių gebėjimų lygį. Efektyviai vykdyti policijos funkcijas reikalingas kvalifikacijos lygis neatitinka pareigūnų turimos kvalifikacijos lygio. Kvalifikacijos stoka riboja pareigūnų veiksmus, didina atsakomybės ir tarnybinių patikrinimų baimę. Kadangi dalis pareigūnų kvestionuoja tarnybinės nuobaudos pagrįstumą, tai leidžia daryti prielaidą, kad pareigūnams ne visada pagrįstai taikoma atsakomybė. Darbo užmokestis ir socialinės garantijos

pareigūnus nepakankamai gerai motyvuoja kokybiškai vykdyti policijos funkcijas, todėl pareigūnai ieško papildomų, teisės normose nereglamentuotų motyvacinių veiksnių, ar svarsto galimybę palikti tarnybą policijoje. Taip pat galima teigti, kad tarp visų teisinio statuso segmentų galėtų būti koreliaciniai ryšiai, todėl kurio nors vieno teisinio statuso segmento veiksmingumo nepakankamumo didėjimas sukelia ir kitų segmentų veiksmingumo stoką.

Matyti, kad 2008 metų pabaigoje nustatyta pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumas yra nepakankamas kokybiškai vykdyti policijos funkcijas, kadangi kiekvieno segmento veiksmingumas turėtų būti 100 procentų, todėl galima teigti, kad nustatytas teisinio statuso segmentų veiksmingumo nepakankamumas.

9 lentelė. *Pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumas*

Teisinio statuso elementai	Teisės ir pareigos	Atsakomybė ir skatinimas	Kvalifikaciniai gebėjimai	Darbo užmokestis ir socialinės garantijos
Pirminės grandies policijos pareigūnai	64,3 % / 87,2 %	59,2 %	65,2 %	47 %

2 pav. *Pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumo schema*

Taip pat darytina išvada, kad 2008 metų pabaigoje skirtingų tarnybų pirminės grandies pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumas yra nevienodas.

10 lentelė. *Pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumas*

Teisinio statuso elementai	Teisės ir pareigos	Atsakomybė ir skatinimas	Kvalifikaciniai gebėjimai	Darbo užmokestis ir socialinės garantijos
Patrulių tarnybos pareigūnai	62,8 % / 87 %	55,4 %	57,2 %	46,8 %
Eismo priežiūros tarnybos pareigūnai	63,3 % / 89,6 %	62,9 %	57,1 %	48,9 %
Postų tarnybos pareigūnai	71,9 % / 90,3 %	65,8 %	75,8 %	54,1 %

Patrulių tarnybos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumo stoka yra didžiausia, eismo priežiūros pareigūnų – mažesnė, o postų pareigūnų – mažiausia.

Galima daryti prielaidą, kad teisinio statuso segmentų veiksmingumo nepakankamumas daro įtaką policijos veiklos efektyvumui ir pirminės grandies policijos pareigūno profesijos patrauklumui. Kuo didesnė teisinio statuso segmentų veiksmingumo stoka, tuo yra prastesnis veiklos efektyvumas ir tuo mažiau motyvuoja jaunas žmones pasirinkti tarnybą policijoje, arba kuo prastesni įstaigos veiklos rezultatai ir kuo mažiau patraukli policijos pareigūno profesija, tuo didesnė yra teisinio statuso segmentų veiksmingumo stoka.

III. VEIKSNIAI, DARANTYS POVEIKĮ POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIO STATUSO VEIKSMINGUMUI

Daugelio vadybos mokslininkų nuomone valstybės (viešųjų) organizacijų socialinė, politinė, ekonominė būklė priklauso nuo jų pagrindinių steigėjų, asignavimų skirstytojų, įstatymų leidėjo. Todėl ir organizacijos uždaviniai, ir veiklos efektyvumo tikslai turėtų būti skirti kurti didžiausią vertę organizacijos steigėjams. Esant (ir didėjant) visuomenės skepticizmui valdžios institucijų atžvilgiu ir esant išteklių nepastovumui, tam tikro efektyvumo ir steigėjo pasitenkinimo pasiekimas tampa didžiulė problema¹⁵⁵. Aukščiau aprašytas autoriaus tyrimas atskleidžia žemą priminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumą. Modeliuojant teisines priemones veiksmingumo didinimui tikslinga žinoti jo dinamiką. Todėl reikia analizuoti nuo 2003 – 2009 metų teisinio statuso segmentų veiksmingumo pokyčių rodiklius. Nustačius teisinio statuso segmentų veiksmingumo rodiklių pokyčius, bus galima nustatyti ir veiksnius, darančius įtaką policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumui.

Mokslinėje vadybos literatūroje galima rasti daug terminų ir metodų, apibūdinančių veiklos efektyvų valdymą, sėkmingą jų taikymą įvairaus tipo organizacijose. Pastaraisiais metais siūloma naudoti rinkoje žinomas metodikas (angl. Activity-based management (ABM), Activity-based costing (ABC), Corporate Performance Management (CPM), Balanced Scorecard (BCS) ir kitas)¹⁵⁶. Valdymu pagrįstos veiklos metodika (angl. Activity-based management (ABM) literatūroje apibrėžiama kaip vadybos metodas, kurio pagrindą sudaro veiklos (ų) analizė organizacijos išlaidoms valdyti, siūlantys alternatyvius valdymo metodus¹⁵⁷. Išlaidų apskaitos modelis (angl. Activity-based costing (ABC) literatūroje apibrėžiamas kaip daug pažangesnis nei tradicinė apskaita. Šios metodikos esmė – netiesioginių išlaidų pavertimas tiesioginėmis, t. y. netiesioginių (kintamųjų) išlaidų nustatymas ir priskyrimas paslaugos (produkto) savikainai. Tam tikslui nustatomi išlaidų židiniai, vėliau analizuojamos išlaidų priežastys, kurios kiekvienam produktui ar paslaugai gali būti skirtingos. Atlikus analizę, galima tiksliau apskaičiuoti paslaugos (produkto) savikainą, o tai labai svarbu vertinant ir planuojant organizacijos veiklos perspektyvas, priimant su tuo susijusius svarbius sprendimus¹⁵⁸. Verslo veiklos valdymo modelis (angl. Corporate Performance Management (CPM) apima įmonės veiklos strateginį planavimą, biudžeto, socialinio

¹⁵⁵Žr. pvz. Juodkaitė-Granskienė G., Kivita A. Veiklos našumo valdymas Lietuvos valstybės ekspertinėse įstaigose // Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2009, p. 58.

¹⁵⁶Ten pat, p. 60.

¹⁵⁷ Leslie Kren, Using Activity-Based Management for Cost Control // Journal of Performance Management // 2008, vol. 21 (2), p. 18. [žiūrėta 2009 m. lapkričio 15 d.] Prieiga per internetą: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4148/is_200805/ai_n31426079/?tag=content:coll.

¹⁵⁸ Juodkaitė-Granskienė G., Kivita A. Veiklos našumo valdymas Lietuvos valstybės ekspertinėse įstaigose // Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2009, p. 63.

aprupinimo prognozes, įmonės finansų, klientų, organizacijos perspektyvas, scenarijų planavimą ir modeliavimą, pelningumo prognozavimą. Šis modelis skirtas įmonės valdymo organizavimo efektyvumui gerinti, įvertinus pagrindinius veiklos rodiklius: pajamas, investicijų grąžą, pridėtines ir veiklos išlaidas, klientų (pirkėjų) gausą, operacijų atlikimo greitį ir kitus rodiklius¹⁵⁹. Subalansuotų efektyvumo rodiklių sistemos (angl. Balanced Scorecard (BCS) principus 1992 metais pirmą kartą suformulavo Kaplanas R. ir Nortonas D. Jų koncepcija remiasi prielaida, kad vadovas privalo taikyti sisteminius matavimo rodiklius, apimančius finansinę, klientų, vidaus procesų, naujovių ir tobulėjimo sritis¹⁶⁰. Ši sistema leidžia sujungti finansinius ir nefinansinius ūkinės veiklos rodiklius į visumą. Metodikos pagrindinis tikslas – atskleisti organizacijos strategiją ir tikslus, juos suskaidyti į pamatuojamus elementus (rodiklius). Šios metodikos autoriai pasiūlė veiklos rodiklius grupuoti pagal keturias esmines sritis: finansiniai rodikliai; rodikliai, atspindintys organizacijos klientų pasitikėjimą; vidaus procesų ir žmogiškųjų išteklių rodikliai¹⁶¹.

Įvertinus vadybos efektyvumo valdymo metodus ir jų rodiklius, galima teigti, kad ne visi valdymo metodai sėkmingai gali būti adaptuoti viešojo sektoriaus organizacijų veiklos efektyvumui optimizuoti. Horwardas Rohmas siūlo viešojo sektoriaus organizacijų subalansuotų rodiklių sistemoje išskirti misijos aspektą, atsižvelgiant į priežasties ir pasekmės sąsajas sukeisti vietomis finansinę ir klientų perspektyvas, praplėsti klientų sąvokos apibrėžimą, įtraukiant į jį ne tik betarpiškus organizacijos paslaugos gavėjus, bet ir kitus suinteresuotus visuomenės narius bei susijusias viešąsias organizacijas. Taip pat siūloma tobulėjimo ir plėtros perspektyvą pakeisti į darbuotojų kompetencijos bei organizacijos pajėgumo perspektyvą ir akcentuojama žmogiškųjų išteklių svarba. G. Bouckaertas ir S. Van Der Walle siūlo matuoti ne tik klientų pasitikėjimą, bet ir jų pasitikėjimo lygį, kuris daugeliu atveju yra efektyvaus valdymo rodiklis¹⁶². Vadybos mokslinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad efektyvumas – vienas iš pagrindinių viešajame administravime taikomų veiklos vertinimo kriterijų, skirtas vertinti įvairius veiksnius, kita vertus, efektyvumas gali būti suvokiamas kaip veiksminga kriterijų sistema valdymo formoms arba institucijų veiklai vertinti¹⁶³. Įvertinus vadybos mokslinėje literatūroje viešojo sektoriaus organizacijoms siūlomus rodiklius, galima teigti, kad policijos veiklos efektyvumas ir pirminės grandies policijos pareigūnų

¹⁵⁹ David Wade, Roland Recardo. Corporate Performance Management-How to Build a Better Organization Through Measurement-Driven Strategis Alignment. 2001. Butterworth-Heinemann. Woburn, p. 1–14.

¹⁶⁰ Sudnickas T. Subalansuotų rodiklių sistemos taikymo aspektai Lietuvos viešajame sektoriuje // Viešojo politika ir administravimas. 2005, Nr. 12, p. 39.

¹⁶¹ Juodkaitė-Granskienė G., Kivita A. Veiklos našumo valdymas Lietuvos valstybės ekspertinėse įstaigose // Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2009, p. 61.

¹⁶² Cituojama pagal: Sudnickas T. Šiuolaikinės veiklos matavimo sistemos. Integravimo su kokybės valdymo ir procesų tobulinimo sistemomis galimybės // Viešojo politika ir administravimas. 2008, Nr. 26, p. 21.

¹⁶³ Patapas A., Kasperavičiūtė R. Valstybės tarnautojų mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos efektyvumas Policijos departamente prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos // Viešojo politika ir administravimas. 2009, Nr. 28, p. 80.

laisvos pareigybės yra tinkamiausi rodikliai teisinio statuso segmentų nuo 2003 iki 2009 metų veiksmingumui atskleisti.

1. POLICIJOS VEIKLOS IR POLICIJOS PAREIGŪNO DARBO EFEKTYVUMO RODIKLIAI IR JŲ ANALIZĖ

Ieškant geriausiai policijos veiklos efektyvumo rodiklį atspindinčių komponentų, vadovaujamosi rodiklių atrankos principais: 1) efektyvumo rodiklis turi būti tiesiogiai susijęs su sistemos tikslu; 2) rodiklis turi vertinti visus pagrindinius veiksnius, nuo kurių priklauso sistemos rezultatas; 3) rodiklis turi būti tiksliai apibrėžtas ir būti tam tikros ypatybės vertinimo pagrindas; 4) rodiklis turi būti lengvai apskaičiuojamas ir pakankamai paprastas¹⁶⁴.

Pagal viešojo sektoriaus organizacijų subalansuotų rodiklių sistemos kūrimo logiką: pagrindinis viešojo sektoriaus organizacijų veiklos rodiklis yra klientas ir jo poreikiai. Viešojo saugumo plėtros strategijoje nurodoma, kad viešojo saugumo sektoriaus plėtra paremta vizija, jog bus sukurta tokia viešojo saugumo sistema, kad valstybės institucijos, atsakingos už visuomenės saugumą ir (ar) viešosios tvarkos užtikrinimą, sprendamos gyventojų problemas ir teikdamos jiems kokybiškas paslaugas, tikslingai, efektyviai ir racionaliai panaudodamos mokesčių mokėtojų lėšas, garantuos viešąjį saugumą¹⁶⁵. Taip pat A. Šakočius teigia, kad pagrindinis gyvenamosios aplinkos vertinimo kriterijus šiuolaikinėje valstybėje yra piliečių saugumo pojūtis¹⁶⁶. Kliento poreikius atspindi įstaigos misija. Policijos veiklos įstatyme numatyti policijos uždaviniai, kurie rodo policijos misiją, ir policijos misiją tiksliai atskleidžia buvęs Lietuvos policijos generalinis komisaras V. Grigaravičius, teigdamas, kad „Policijos misija – saugoti ir gerbti asmens teises ir laisves, užtikrinti viešąją tvarką ir visuomenės saugumą, pagal kompetenciją kurti saugią aplinką bei vykdyti veiksmingą nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją ir tyrimą“¹⁶⁷. Pasitikėjimas – tai žmonių tarpusavio santykių saugumo ir komforto jausmas, būtinas kuriant žmonių gerovę ir saugumą. Be pasitikėjimo geri ir artimi santykiai neįmanomi. Pasitikėjimu išreiškiame subjektyvų saugumą, kuris nebūtinai siejamas su tikru saugumu, bet, kita vertus, subjektyvus saugumas turi įtakos ir susiklosčiusiai žmogaus padėčiai visuomenėje bei jam kylančioms grėsmėms, todėl pasitikėjimas nagrinėjamas tiriant saugumą didinančius ir mažinančius veiksnius¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Puškorius S. Matematiniai metodai vadyboje. Vilnius, 2001, p. 16.

¹⁶⁵ Sudnickas T., Šakočius A. Evaluation of Human and Public Security Management Using Balanced Scorecard // Viešoji politika ir administravimas. 2009, Nr. 29, p.45.

¹⁶⁶ Šakočius A. Gyvenamosios aplinkos saugumas ir šiuolaikinės policijos sampratos problema // Jurisprudencija. 2002, 35 (27), p. 17.

¹⁶⁷ Lietuvos policijos generalinis komisaras V. Grigaravičius // Lietuvos policijos 2006 metų veiklos ataskaita, p. 3. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 15 d.] Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>.

¹⁶⁸ Šlapkauskas V. Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys // Jurisprudencija. 2002, 24 (16), p. 185.

Kitas svarbus policijos organizacijos veiklai turintis įtakos veiksnys yra vyraujanti praktika policijos veiklos efektyvumą sieti su nusikaltimų išaiškinimu ir jo raida naudojant kiekybinius nusikalstamumo rodiklius¹⁶⁹. Todėl galima teigti, kad policijos veiklos efektyvumo rodiklį geriausiai galėtų atspindėti šie rodiklio komponentai: 1) gyventojų, kurie savo gyvenamojoje vietoje jaučiasi saugūs, gausa; 2) gyventojų, kurie pasitiki policija, gausa; 3) ištirtų nusikalstamų veikų gausa. Daroma prielaida, kad šie komponentai atitinka visus vadybos mokslinėje literatūroje numatytus rodiklių atrankos principus.

11 lentelėje pateikiami duomenys nuo 2003 iki 2008 metų.

11 lentelė. Policijos veiklos efektyvumo rodiklį atskleidžiantys komponentai (2003–2008 m.)

	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.
Lietuvos gyventojai, kurie pasitiki policija ¹⁷⁰	48 %	48 %	50 %	57 %	53 %	63 %
Lietuvos gyventojai, kurie jaučiasi saugūs ¹⁷¹	48 %	53 %	60 %	60 %	52 %	58 %
Ištirtos nusikalstamos veikos ¹⁷²	37,4 %	41 %	41,9 %	44,1 %	44,5 %	43,7 %
Policijos veiklos efektyvumo lygis	44,5 %	47,3 %	50,6 %	53,7 %	49,8 %	54,9 %

Remiantis šiais duomenimis, matyti, kad nuo 2003 iki 2008 metų visų komponentų procentinė išraiška didėjo. Teigtina, kad 2003 metais policijos veiklos efektyvumo lygis buvo 44,5 procentai, o 2008 metais šis rodiklis buvo 54,9 procentai. Siekiant tiksliau atskleisti policijos veiklos efektyvumo dinamiką būtina rodiklių mažėjimo ir didėjimo svyravimus pateikti procentine išraiška ir 2008 metų rodiklio komponento duomenys laikytini nuliniiais (priedo 26 pav.).

Apskaičiavę policijos veiklos efektyvumo rodiklio komponentų duomenų vidurkius, turime veiklos efektyvumo rodiklio dinaminis pokyčius 2003–2008 metais (priedo 27 pav.). Matyti, kad nuo 2003 iki 2006 metų policijos veiklos efektyvumas sparčiai didėjo ir 2006 metais buvo 1,7 procentais mažesnis nei 2008 metų nustatytas policijos veiklos efektyvumo lygis. 2007 metais efektyvumas sumažėjo ir 2008 metais policijos veiklos efektyvumas vėl padidėjo iki nustatyto lygio – 54,9 procentų.

Siekiant įvertinti Lietuvos gyventojų pasitikėjimo policija, saugumo jausmo duomenis, jie palyginti su Suomijos, Danijos, Airijos gyventojų atitinkamų rodiklių duomenimis. 2008 metais Lietuvos gyventojų, kurie pasitiki policija, buvo 63 procentai, gyventojų, kurie jaučiasi saugūs,

¹⁶⁹ Kalesnykas R. Policijos funkcijų įgyvendinimo efektyvumas: viešųjų ir privačių interesų derinimo problema // Jurisprudencija. 2002, 24 (16), p. 49.

¹⁷⁰ Baltijos tyrimai. 2009 m. balandžio mėn. tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 10 d.] Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>.

¹⁷¹ Ten pat.

¹⁷² VRM: Informatikos ir ryšių departamentas. Statistika. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 10 d.] Prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/VRM.

buvo 58 procentai. Pastebėta, kad 2006–2008 metais Suomijoje, Danijoje, Airijoje pasitikinčių policija vidutiniškai buvo 86 – 88 procentai, nepasitikinčių tik 11 ir 12 procentų¹⁷³. Taip pat senųjų Europos valstybių vidutiniškai 80 procentų gyventojų jaučiasi saugūs. Štai 2005 metais 77 procentai Airijos gyventojų nurodė, kad jaučiasi saugūs¹⁷⁴, 2006 metais – 79 procentai, 2007 metais – 80 procentų ir 2008 metais – 82 procentai¹⁷⁵. Matyti, kad Lietuvos gyventojai vidutiniškai 30 procentų jaučiasi mažiau saugūs nei Airijos gyventojai. Lygindami šiuos duomenis matome, kad Lietuvos rodikliai yra daug kuklesni.

PIRMINĖS GRANDIES POLICIJOS PAREIGŪNŲ LAISVOS PAREIGYBĖS

Pagal Horwardo R. siūlymus viešojo sektoriaus organizacijos vadovas taip pat privalo remtis sisteminiu rodikliu, susijusiu su vidaus procesu, naujovių ir tobulėjimo sritimis ir atsižvelgiant į žmogiškuosius išteklius. Organizacijos žmogiškųjų išteklių kokybė, optimalus darbuotojų skaičius lemia organizacijos misijos įgyvendinimo kokybę. Tokioje organizacijoje kaip policija yra labai svarbus pirminės grandies žmogiškųjų išteklių optimalus skaičius. Laisvos pareigybės – tai dėl tam tikrų priežasčių neužimtos darbo vietos, dėl kurių didėja policijos pareigūnams darbo krūvis ir dėl to blogėja policijos funkcijų kokybė. Jei institucija yra patvirtinusi tam tikrą pareigybių kiekį, tai rodo, kad visų pareigybių reikia, jog būtų kokybiškai įgyvendintos institucijos funkcijos. Atsižvelgiant į suderintų rodiklių sistemos priežasties ir pasekmės ryšius, galima teigti, kad kuo mažesnis teisinio statuso segmentų veiksmingumas, tuo didesnis policijos sistemoje pirminės grandies laisvų pareigybių skaičius ir prastesnė policijos veiklos kokybė.

2009 metų sausio 1 dieną pirminės grandies policijos pareigūnų pareigybių buvo 4885, o laisvų pareigybių – 682¹⁷⁶, tai sudaro 14 procentų, tačiau siekiant, kad rodiklio duomenys būtų objektyvūs, reikia įvertinti ir panaikintų pirminės grandies pareigūnų pareigybių skaičių. 2009 metų sausio 1 dieną buvo 0,6 procentais mažiau pirminės grandies policijos pareigūnų pareigybių nei 2008 metų sausio mėnesį¹⁷⁷. Susumavus šiuos duomenis, nustatome tikrąjį laisvų pareigybių skaičių 2009 metų sausio 1 dieną, t. y. 14,6 procentai laisvų pareigybių. Pirminės grandies laisvų pareigybių kaita nuo 2002 iki 2008 metų išanalizuota ir paveikslėlyje pateikta¹⁷⁸ (priedo 28 pav.).

¹⁷³ Police. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 10 d.] Prieiga per internetą: [http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/engl_vk_kokonaan/\\$file/engl_vk_kokonaan.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/engl_vk_kokonaan/$file/engl_vk_kokonaan.pdf).

¹⁷⁴ Airijos tyrime „Garda public attitudes survey 2008“ gyventojų klausta „Ar jūs jaučiatės saugūs vaikščiodami tamsos metu?“, „Ar jūs jaučiatės saugūs vieni namuose?“ ir Airijos gyventojų saugumo jausmas apskaičiuotas pagal šių dviejų rezultatų vidurkį.

¹⁷⁵ An Garda Síochána Ireland's National Police Service. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 11 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/pub/annualreport08english.pdf>.

¹⁷⁶ Policijos departamento prie VRM Personalo valdybos 2009 metų pažyma.

¹⁷⁷ Ten pat.

¹⁷⁸ 2002 m. sausio 1 dieną, Policijos departamento prie VRM duomenimis, pirminės grandies pareigybių buvo 5792, o laisvų pareigybių buvo 206, tai sudaro 3,6 procentus. 2003 m. sausio 1 dieną buvo 5689 pareigybės, o laisvų pareigybių buvo 369, tai sudarė 6,5 procentus. 2004 m. sausio 1 dieną pareigybių buvo 5592, o laisvų pareigūjų buvo 587, tai sudaro

Matyti, kad nuo 2002 iki 2005 metų pabaigos pirminės grandies pareigūnų laisvų pareigybių skaičius palaipsniui didėjo. Tik 2006 metais laisvų pareigybių skaičius sumažėjo, tačiau 2007 metais vėl laisvų pareigybių padaugėjo, o 2008 metais laisvų pareigybių daugiau nei 2 procentais sumažėjo.

Siekiant tiksliau atskleisti pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių dinamiką būtina rodiklių mažėjimo ir didėjimo svyravimus pateikti procentine išraiška ir 2008 metų rodiklio komponento duomenys laikytini nuliniiais (priedo 29 pav.). Matyti, kad 2002 metais laisvų pareigybių buvo 43,8 procentais mažiau nei 2008 metais ir palaipsniui iki 2005 metų laisvų pareigybių daugėjo, iki pasiekė 17,8 procentų daugiau nei užregistruota 2008 metais. Nuo 2005 metų laisvų pareigybių tai mažėjo, tai daugėjo, kol sumažėjo iki 2008 metų lygio.

POLICIJOS PAREIGŪNO TEISINIO STATUSO VEIKSMINGUMO KITIMAS

Nustatyti du kokybiniai rodikliai, kurie atspindi teisinio statuso segmentų veiksmingumą. Galima teigti, kad 2008 metais nustačius policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumą (teisių – 64,3 procentai, pareigų – 87,2 procentai, atsakomybės ir skatinimo – 59,2 procentai, kvalifikacinių gebėjimų – 65,2 procentai, darbo užmokesčio bei socialinių garantijų – 47 procentai) policijos veiklos efektyvumo lygis buvo 54,9 procentai iš 100 procentų galimų, o pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių buvo 14,6 procentai, kai turėtų būti 0 procentų.

Manytina, kad kiekvienas iš šių rodiklių atskleidžia konkrečių teisinio statuso segmentų veiksmingumą. Kokybinio rodiklio „policijos veiklos efektyvumas“ rezultatai galėtų rodyti policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ veiksmingumą, kadangi pagrindinė priežastis policijos veiklos efektyvumui didėti ar mažėti yra policijos pareigūnų kvalifikacinių gebėjimų pakankamumas ar nepakankamumas ir nuo to priklausantys pareigūnų vykdymo pareigų ir naudojamų teisių našumas. Kokybinis rodiklis „pirminės grandies policijos pareigūnų laisvos pareigybės“ galėtų rodyti teisinio statuso „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ veiksmingumą, nes nuo darbo užmokesčio, socialinių garantijų tinkamo motyvavimo dirbti ir atsakomybės baimės lygio

10,5 procentus. 2005 m. sausio 1 dieną pareigybių buvo 5446, laisvų pareigybių buvo 723, tai sudaro 13,3 procentus. 2006 m. sausio 1 dieną pareigybių buvo 5208, o laisvų pareigybių buvo 674, tai sudaro 12,9 procentus. 2007 m. sausio 1 dieną pareigybių buvo 5061, laisvų pareigybių buvo 630, tai sudaro 12,4 procentus. 2008 m. sausio 1 dieną pareigybių buvo 4914, o laisvų pareigybių buvo 673, tai sudaro 13,7 procentus. 2009 m. sausio 1 dieną pareigybių buvo 4885, o laisvų pareigybių buvo 682, tai sudaro 14 procentų.

Nuo 2002-01-01 iki 2009-01-01 pirminės grandies pareigybių skaičius palaipsniui mažėjo. 2003 m. sausio 1 dieną buvo 1,7 procentais mažiau pareigybių, 2004 m. sausio 1 dieną buvo 1,7 procentais mažiau pareigybių. 2005 m. sausio 1 dieną buvo 2,6 procentais mažiau pareigybių. 2006 m. sausio 1 dieną buvo 4,3 procentais mažiau pareigybių, 2007 m. sausio 1 dieną buvo 2,7 procentais mažiau pareigybių, 2008 m. sausio 1 dieną buvo 2,8 procentais mažiau pareigybių ir 2009 m. sausio 1 dieną buvo 0,6 procentais mažiau pareigybių. Iš viso per šį laikotarpį buvo panaikintos 907 pareigybės ir tai sudaro 16 procentų.

pareigybė yra patraukli ją užimti arba ne. Manytina, kad galima situacija, kai vieno kokybinio rodiklio duomenys didėja, o kito mažėja. Tai rodo, kad kai kurių teisinio statuso segmentų veiksmingumas didėja, o kitų mažėja. Tačiau tokio kokybinių rodiklių rodomų segmentų veiksmingumo rezultatų nederėtų absoliutinti, nes kiekvienas segmentas yra tarpusavyje susijęs koreliaciniais ryšiais ir jei nors vienas kokybinis rodiklis rodo statuso segmentų veiksmingumo mažėjimą, galima teigti, kad mažėja teisinio statuso veiksmingumas.

Atskleistinas pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumo kitimas. Pagal „priminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių“ rodiklį 2002 metais teisinio statuso „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmentų veiksmingumas buvo didžiausias. (priedo 29 pav.) Nuo 2002 iki 2005 metų šių teisinio statuso segmentų veiksmingumas sparčiai mažėjo ir 2005 metais nustatytas mažiausias per analizuojamą laikotarpį šių teisinio statuso segmentų veiksmingumas. 2006 metais veiksmingumas padidėjo beveik iki 2008 metų lygio. Tačiau 2007 metais šių segmentų veiksmingumas vėl sumažėjo beveik iki 2005 metų lygio, o 2008 metais veiksmingumas padidėjo iki nustatyto lygio.

Tuo tarpu pagal „policijos veiklos efektyvumo“ rodiklį 2003 metais segmentų „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ veiksmingumas buvo mažiausias ir iki 2006 metų šių segmentų veiksmingumas palapsniui didėjo. 2007 metais šių segmentų veiksmingumas vėl sumažėjo ir iki 2008 metų šių elementų veiksmingumas vėl padidėjo iki nustatyto lygio.

Matyti, kad teisinio statuso segmentų veiksmingumas keičiasi nevienodai. Nuo 2003 iki 2006 metų „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumas didėjo, o „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmentų veiksmingumas nuo 2003 iki 2005 metų mažėjo. Pastebėta, kad visų teisinio statuso elementų vienodi svyravimai buvo nuo 2006 iki 2008 metų. 2006 metais visų teisinio statuso segmentų veiksmingumas didėjo, 2007 metais veiksmingumas mažėjo, 2008 metais didėjo iki nustatyto lygio.

Darytina išvada, kad kuo mažesnis teisinio statuso segmentų veiksmingumas, tuo daugiau neužimtų policijos pareigūnų pareigybių ir tuo menkesnis policijos veiklos efektyvumas, ir kuo mažesnis nustatytas policijos veiklos efektyvumo lygis ir didesnis laisvų pareigybių skaičius, tuo mažesnis – teisinio statuso segmentų veiksmingumas. Todėl galima teigti, kad policijos veiklos efektyvumo ir pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių rodikliai deramai atskleis veiksmingumą įtaką teisinio statuso segmentų veiksmingumui.

VEIKSNIŲ DINAMINIŲ POKYČIŲ ĮTAKA POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIAM STATUSUI

Kiekvienas veiksnys teisinio statuso segmentų veiksmingumui daro tam tikrą poveikį. A. Laurinavičius analizuodamas policijos veiklos aplinką ir vadovaudamasis M. Gacis parengta

policijos tarnybų aplinkos schema¹⁷⁹ nagrinėja politikos, mokslo, ekonominės strategijos, interesų grupių, žiniasklaidos, visuomenės veiksnius¹⁸⁰. A. Urmonas siūlo klasifikuoti remdamasis sisteminiu požiūriu ir santykinai išskirti reikšmingesnes politinių, socialinių, ekonominių, socialinių – psichologinių teisių ir kitų integralių veiksnių grupes¹⁸¹. Autorius pasirinko analizuoti socialinių, politinių, ekonominių veiksnių poveikį pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumui. Šie veiksniai teisinio statuso segmentų veiksmingumui gali daryti teigiamą ar neigiamą įtaką. Jų teigiama įtaka matyti pagal policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumo didėjimą, o neigiama įtaka – pagal segmentų veiksmingumo mažėjimą. Norint atskleisti veiksnių įtaką policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumui, reikia nustatyti kiekvieno veiksnio kiekybinius rodiklius, kurie tiksliausiai atskleistų jų charakteristikas. Nustačius veiksnių kiekybinius rodiklius ir turint kokybinius rodiklius, kurie rodo segmentų veiksmingumą, bus galima daryti išvadas apie veiksnių įtaką teisinio statuso elementų veiksmingumui. Šių rodiklių pokyčių sutapimai leis teigti, kad konkretus veiksnys daro įtaką teisinio statuso segmentų veiksmingumui, o rodiklių pokyčių nesutapimai leis daryti išvadą, kad konkretūs veiksniai nedaro įtakos segmentų veiksmingumui. Analizuojama veiksnių įtaka teisiniam statusui nuo 2002 iki 2009 metų.

Prognozuojant galimą veiksnių poveikį teisinio statuso veiksmingumui, įgyjama galimybė teisinėmis priemonėmis mažinti neigiamą ir įvertinti teigiamą veiksnių įtaką. Galima daryti prielaidą, kad šie veiksniai daro didelę įtaką teisinio statuso veiksmingumui.

2. SOCIALINIŲ VEIKSNIŲ POVEIKIS POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIAM STATUSUI

Nustatyta, kad 2008 metų pabaigoje Lietuvoje socialinė aplinka kokybiškai vykdyti policijos funkcijas buvo nepalanki, nes vidutiniškai 38,3 procentai iš 100 procentų galimų buvo policijos ir gyventojų partnerystė, o gyventojų polinkis į konfliktus buvo 59 nusikalstamos veikos 100 tūkstančių gyventojų, kai siekiamybė turėtų būti 0 nusikalstamų veikų. Esant tokiai socialinei aplinkai, nustatyta teisinio statuso segmentų veiksmingumo stoka. Segmentų veiksmingumo kitimą rodo policijos veiklos efektyvumo rodiklis bei pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių rodiklis. Analizuojant policijos ir visuomenės partnerystės ir polinkio į konfliktus įtaką pirminės grandies policijos pareigūnų teisiniam statusui, palyginami šio socialinio veiksnio reiškinių rodikliai ir teisinio statuso segmentų veiksmingumą atspindintys rodikliai.

¹⁷⁹ Gacis M. *Police Officer - citizen Communication: Ethical, Cultural and Managerial Aspects*. Ljubljana: College of Police and Security Studies. 1998.

¹⁸⁰ Laurinavičius A., Misiūnas E. *Žmogaus teisių įgyvendinimo problemos ir jų sprendimo kriterijai policijos veikloje*. Vilnius, 2004, p. 73.

¹⁸¹ Urmonas A. Socialiniai pokyčiai ir policijos subjektiškumas // *Jurisprudencija*. 2002, 36 (28), p. 16.

Duomenys atskleidžia, kad 2002 metais visuomenės polinkis į konfliktus buvo 20,3 procentais didesnis nei 2008 metų lygis. (priedo 4 pav.) Dėl duomenų stokos nėra galimybės nustatyti 2002 metų policijos ir gyventojų partnerystės lygmens, tačiau galima daryti prielaidą, kad partnerystė galėjo būti artima 2003 metų lygiui – 13,9 procentų mažesnė nei 2008 metų lygis. (priedo 2 pav.) Taip pat dėl duomenų stokos negalima nustatyti 2002 metais policijos veiklos efektyvumo lygio, tačiau galima daryti prielaidą, kad 2002 metais policijos veiklos efektyvumas buvo artimas 2003 metų lygiui – 18,5 procentais mažesnis nei 2008 nustatytas veiklos efektyvumo lygis. (priedo 27 pav.) Tuo tarpu 2002 metais policijos laisvų pareigybių buvo 43,8 procentais mažiau nei 2008 metais ir tai yra mažiausias laisvų pareigybių procentas per visą analizuojamą laikotarpį. (priedo 29 pav.) Pagal šiuos duomenis 2002 metais teisinio statuso segmentų veiksmingumas buvo nevienodas: „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumas buvo žemas, o „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ veiksmingumas aukštas.

Nuo 2002 iki 2003 metų gyventojų polinkis į konfliktus padidėjo 19,9 procentais ir buvo 40,2 procentų didesnis už nustatytą 2008 metų lygį. Pažymėtina, kad toks gyventojų polinkio į konfliktus lygmuo yra didžiausias per analizuojamą laikotarpį. Policijos ir gyventojų partnerystė 2003 metais buvo 13,9 procentais blogesnė nei nustatyta 2008 metais. Matyti, kad 2003 metais policijos veiklos efektyvumas buvo 18,5 procentais mažesnis nei nustatytas 2008 metų lygis ir šis policijos veiklos efektyvumo lygis yra mažiausias per visą analizuojamą laikotarpį. 2003 metais laisvų pareigybių buvo 16,4 procentais mažiau nei 2008 metais. Galima teigti, kad 2003 metais, padidėjus gyventojų polinkiui į konfliktus ir esant nepalankiai policijos ir gyventojų partnerystei, policijos veiklos efektyvumas buvo žemo lygio, o laisvų pareigybių palaipsniui daugėjo. Pagal 2003 metų duomenis teisinio statuso segmentų veiksmingumas mažėjo.

2004 metais gyventojų polinkis į konfliktus sumažėjo 6,1 procentais, tačiau buvo didesnis 34,1 procentų nei 2008 metų nustatytas lygis. Partnerystė sumažėjo 0,5 procentais ir buvo 14,4 procentų žemesnio lygio nei nustatyta 2008 metais. Tokos partnerystės lygis buvo mažiausias per analizuojamą laikotarpį. Galima teigti, kad 2004 metais socialinė aplinka policijos funkcijoms vykdyti buvo nepalankiausia per analizuojamą laikotarpį. Nepaisant atgrasios socialinės aplinkos, 2004 metais policijos veiklos efektyvumas padidėjo 5,6 procentų, tačiau buvo 12,9 procentų mažesnis nei nustatytas 2008 metų lygis, o laisvų pareigybių padaugėjo 7,5 procentais, ir buvo 8,9 procentų daugiau nei 2008 metais. Matyti, kad teisinio statuso segmento veiksmingumas kito skirtingai. Segmentų „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ veiksmingumas didėjo, o segmentų „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ veiksmingumas mažėjo.

2005 metais gyventojų polinkis į konfliktus padidėjo 2,9 procentais ir buvo 37 procentais didesnis už nustatytą 2008 metais lygį. Pažymėtina, kad toks gyventojų polinkio į konfliktus lygis yra vienas didžiausių per analizuojamą laikotarpį. Tuo tarpu 2005 metais policijos ir gyventojų partnerystė pagerėjo 8,5 procentais ir buvo 5,9 procentų mažesnė nei nustatytas 2008 metų lygis. Galima teigti, kad 2005 metais socialinė aplinka taip pat buvo sudėtinga vykdyti policijos funkcijas. Tačiau matyti, kad 2005 metais policijos veiklos efektyvumas padidėjo 5,8 procentais ir 7,1 procentų buvo mažesnis nustatyto 2008 metų lygio, o 2005 metais laisvų pareigybių padaugėjo 8,9 procentais, t. y. buvo 17,8 procentų daugiau nei 2008 metais. Pastebėta, kad 2005 metais užfiksuota daugiausia laisvų pareigybių per visą analizuojamą laikotarpį. Matyti, kad 2004 ir 2005 metais nustatyta sudėtinga socialinė aplinka, tačiau policijos veiklos efektyvumas didėjo, o laisvų pareigybių daugėjo. Nustatyta, kad 2005 metais buvo didžiausia visų teisinio statuso segmentų veiksmingumo stoka..

2006 metais gyventojų polinkis į konfliktus sumažėjo 15,1 procentais ir 21,9 procentais buvo didesnis nei nustatytas 2008 metų lygis. Policijos ir gyventojų partnerystė suprastėjo 0,9 procentais, ir buvo 6,8 procentų mažesnė už nustatytą 2008 metų lygį. Galima teigti, kad 2006 metais socialinė aplinka nežymiai gerėjo. Tuo tarpu 2006 metais policijos veiklos efektyvumas kilo 5,4 procentais ir 1,7 procentais buvo blogesnė už nustatytą 2008 metų lygį. 2006 metais laisvų pareigybių sumažėjo 14,4 procentais, tačiau buvo 3,4 procentų daugiau nustatyto 2008 metais lygio. Matyti, kad 2006 metais teisinio statuso segmentų veiksmingumas greitai didėjo ir buvo labai artimas nustatytam 2008 metų segmentų veiksmingumui. 2007 metais gyventojų polinkis į konfliktus mažėjo 11,9 procentais ir buvo 10 procentų didesnis nei nustatytas 2008 metų lygis, o partnerystė suprastėjo 5,6 procentais ir 12,5 procentų buvo mažesnė nustatyto 2008 metų lygio. Galima teigti, kad nors partnerystė blogėjo, tačiau mažėjant gyventojų polinkiui į konfliktus, socialinė aplinka laipsniškai gerėjo. Be to, 2007 metais mažėjo visų teisinio statuso segmentų veiksmingumas. Policijos veiklos efektyvumas prastėjo 6,3 procentais ir buvo 8 procentais mažesnis nei 2008 metų nustatytas lygis, o laisvų pareigybių padaugėjo 9,4 procentais ir buvo 13 procentų daugiau nei nustatytas 2008 metų lygis..

2008 metais gyventojų agresyvumo polinkis į konfliktus vėl sumažėjo 10 procentų, iki 59 nusikalstamų veikų 100 tūkstančių gyventojų, o policijos ir gyventojų partnerystė pagerėjo 12,5 procentais, iki vidutiniškai 38,3 procentų iš 100 procentų galimų. Taip pat 2008 metais nustatytas visų teisinio statuso segmentų veiksmingumo didėjimas. Policijos veiklos efektyvumas pagerėjo 8 procentais ir buvo 54,9 procentai iš 100 galimų, o laisvų pareigybių sumažėjo 13 procentų, iki 14,6 procentų.

Apibendrinus socialinių veiksnių įtakos analizę policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumui, galima daryti išvadą, kad socialiniai veiksniai veikia teisinio statuso segmentų

veiksmingumą, kadangi nuo 2002 iki 2005 metų sparčiai blogėjo socialinė aplinka ir daugėjo laisvų pareigybių kurios rodo, kad mažėjo teisinio statuso „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmentų veiksmingumas. Tačiau socialinei aplinkai blogėjant ir kuomet 2005 metais aplinka buvo viena sudėtingiausių policijos pareigūnams vykdyti policijos funkcijas, vis dėlto policijos veiklos efektyvumas didėjo kuris rodo, kad teisinio statuso „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumas didėjo. Tačiau vis tiek 2005 metais nustatytas mažiausias policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumas. Nuo 2006 metų socialinei aplinkai gerėjant, 2008 metais nustatyta geriausia socialinė aplinka, taip pat didėjo visų teisinio statuso segmentų veiksmingumas ir 2008 metais nustatytas didžiausias teisinio statuso veiksmingumas. Duomenys rodo, kad ne tik socialiniai veiksniai keičia teisinio statuso segmentų veiksmingumą, todėl galima daryti prielaidą, kad veiksmingumui įtaką daro ir kiti veiksniai.

3. POLITINIŲ VEIKSNIŲ POVEIKIS POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIAM STATUSUI

Politiniai veiksniai – tai Lietuvos politinių partijų programinių nuostatų pagrindu Lietuvos Respublikos Seimo, Prezidento, Vyriausybės, ministerijų ir kitų institucijų priimti sprendimai ir jų įgyvendinimas. Politinių veiksmų įtaka valstybės valdymui priklauso nuo politinių procesų ir politinio klimato. Kuo politikams svarbesnė viena ar kita valstybinio valdymo sritis, tuo daugiau politinio dėmesio ta sritis sulaukia: skiriami asignavimai, laiku priimami sprendimai ir pan. Policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą veikiantiems politiniams veiksniams analizuoti pasirinkti Lietuvos Respublikos Seimo, Vyriausybės, Vidaus reikalų ministerijos ir Policijos departamento vadovybės sprendimai, skirti tobulinti policijos pareigūnų teisinį statusą. Analizei pasirinktas laikotarpis nuo 2003 iki 2008 metų.

Politinių veiksmų įtaką policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumui atskleidžia kokybinių rodiklių „Policijos veiklos efektyvumas“ ir „Pirminės grandies policijos pareigūnų laisvos pareigybės“ pokyčiai. Remiantis šių rodiklių duomenimis, galima teigti, kad 2003 metais „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumo stoka 18,5 procentais didesnė nei 2008 metais, o „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ bei „atsakomybės ir skatinimo“ segmentų veiksmingumo stoka buvo 16,4 procentais mažesnė nei 2008 metais. 2003 metais policijos pareigūnų teisinio statuso „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumo stoka politikus vertė priimti sprendimus, kurie keistų situaciją policijos sistemoje.

Politinių veiksnių įtakos policijos pareigūno teisiniam statusui analizę derėtų pradėti nuo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos kreipimosi į vidaus reikalų įstaigų darbuotojus¹⁸². Tai labai svarbus deklaratyvus dokumentas, kuriame pareikšta politikų valia išsaugoti vidaus reikalų darbuotojų socialines garantijas, mokamas pensijas, užsitarnautus laipsnius ir siekti, kad vidutinis pareigūno darbo užmokestis viršytų vidutinį šalies darbo užmokestį. Galima teigti, kad 1990 metais Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatai beveik vienbalsiai pademonstravo labai aukštą politinį dėmesį policijos sistemai.

Išanalizuokime policijos sistemos programų priėmimą ir įgyvendinimą. Lietuvos Respublikos generalinio komisaro 2003 m. sausio 24 d. įsakymu Nr. V-21 buvo patvirtinta Policijos sistemos optimizavimo 2003–2005 metų programa¹⁸³ (toliau – Programa). Programoje yra nuostatų, kurios tiesiogiai susijusios su policijos pareigūno teisiniu statusu. Programos 7.4 punkte numatyta „apibrėžti policijos finansavimo principus, kad bazinis policijos finansavimas priklausytų nuo optimalaus visų policijos atliekamų funkcijų vykdymo, pareigūnų skaičiaus bei materialinio aprūpinimo normatyvų“, o 7.5 punkte numatyta „tobulinti policijos pareigūnų atranką, mokymą ir kvalifikacijos kėlimą.“ Programos 11 ir 12 punkte nustatytos konkrečios siekiamybės Programos 7.4 ir 7.5 punktuose įtvirtintiems uždaviniams įgyvendinti, o 11.1 punkte teigiama, jog „Būtina siekti, kad finansavimas policijai būtų skiriamas atsižvelgiant į valstybių Europos Sąjungos narių ir kandidačių policijai keliamus rekomendacinius reikalavimus ir gali būti sumažintas tik atsisakant kai kurių jos vykdomų funkcijų“. Taip pat Programos 12 punkte numatyta: „Siekti tobulinti policijos pareigūnų atranką, mokymą ir kvalifikacijos kėlimą“. Programos 17 ir 23 punktuose numatyta, kad „Įgyvendinus šią programą taps saugesnė žmonių aplinka, padidės policijos veiklos efektyvumas, pagerės policijos resursų valdymas (17 str.). Parengus ir įdiegus naują policijos pareigūnų atrankos, rengimo, kvalifikacijos kėlimo modelį, bus atsižvelgiama į policijos įstaigų poreikius, darbuotojų kvalifikacija atitiks visuomenės, darbdavių ir valstybės lūkesčius, bus apibrėžta pareigūnų mokymo sistema (23 str.).“ Galima teigti, kad Programa buvo siekiama

¹⁸² 1990 m. kovo 21 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos penkioliktame posėdyje buvo priimtas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos kreipimasis į vidaus reikalų įstaigų darbuotojus. „Už“ balsavo 86, „susilaikė“ – 7. Šiame kreipimesi numatyta, kad „*Atkūrėme Nepriklausomą Lietuvą. Jos pamatas – teisingumo, laisvės, demokratijos ir žmonių gerovės idealai. Viena iš svarbiausių jų įgyvendinimo bei valstybės gyvavimo sąlygų – gerai funkcionuojanti viešosios tvarkos palaikymo sistema, milicija. Kiekvienas Respublikos pilietis, nepriklausomai nuo tautybės ar pasaulėžiūros, turintis šio darbo patyrimą, pasirengęs prisiekti ištikimybę Lietuvai ir jai tarnauti, yra labai reikalingas mūsų valstybei. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba užtikrina, kad bus išsaugotos Vidaus reikalų darbuotojų socialinės garantijos, pensijos mokamos, nežiūrint į tai, kurioje valstybėje tarnavo, išliks užsitarnautas laipsnis, vidutinis pareigūno atlyginimas viršys uždarbio vidurkį Respublikoje. Vyriausybė sieks, kad Lietuvos valstybinius ženklus nešiojantis žmogus būtų gerbiamas visuomenėje ir naudotųsi jos parama. Svarbiausia milicijos darbuotojo pareiga – ištikimybė Lietuvos Respublikai, jos žmonėms, įstatymams, viešosios tvarkos ir piliečių teisių apsauga. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kviečia visus Vidaus reikalų organų pareigūnus ir toliau sąžiningai atlikti savo darbą.*“ // 1990 m. kovo 21 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos penkioliktasis posėdis. Publikavimas: Stenogramos, 1991-02-27, Nr. 3, 1990 m. kovo 21 d.

¹⁸³ Lietuvos Respublikos generalinio komisaro 2003 m. sausio 24 d. įsakymas „Dėl Policijos sistemos optimizavimo 2003–2005 metų programos patvirtinimo“ Nr. V-21 // Žin., 2003, Nr. 2-470.

sumažinti policijos pareigūnų teisinio statuso elementų „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ ir „pareigūno kvalifikacinių gebėjimų“ veiksmingumo stoka.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad 2003 metais buvo priimtas ir kitas policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą didinantys politinis sprendimas. Lietuvos policijos generalinis komisaras 2003 m. spalio 9 d. įsakymu „Dėl viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos įgyvendinimo policijos sistemoje programos patvirtinimo“ Nr. V-535¹⁸⁴, kuris buvo priimtas įgyvendinant Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymą „Dėl Viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos patvirtinimo“, patvirtino Viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos įgyvendinimo policijos sistemoje programą (toliau – Strategijos įgyvendinimo policijos sistemoje programa)¹⁸⁵. Strategijos įgyvendinimo policijos sistemoje programos 3.2 punkte nustatyta „sudaryti tinkamas asmenų priėmimo policijos įstaigose bei policijos pareigūnų darbo sąlygas, o 3.6 punkte numatyta „tobulinti policijos pareigūnų profesinį rengimą“. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. lapkričio 12 d. įsakymu Nr. 1848 užregistruota Policininko mokymo programa (kodas 440086102)¹⁸⁶. Ši programa parengta pagal „Policininko rengimo standartą“, patvirtintą Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2000 m. rugsėjo 29 d. įsakymu Nr. 1079¹⁸⁷.

Matyti, kad priimti sprendimai: Programa, Strategijos įgyvendinimo policijos sistemoje programa ir Policininko rengimo standartas, buvo skirti didinti policijos pareigūno teisinio statuso „teisių ir pareigų“ ir „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumą.

Remiantis kokybinio rodiklio „Policijos veikos efektyvumas“ duomenimis, matyti, kad nuo 2003 iki 2006 metų policijos veiklos efektyvumas palaipsniui didėjo, tai rodo, kad „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumas didėjo. (priedas Nr. 27 pav.) Šie duomenys atskleidžia, kad politiniai sprendimai, didinantys teisinio statuso segmentų „teisių ir pareigų“ ir „kvalifikacinių gebėjimų“ veiksmingumą, buvo priimti laiku.

2003 metais pagal „Pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių“ rodiklio duomenis teisinio statuso segmentų „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ veiksmingumas buvo aukštas. Tačiau nuo 2002 metų, kai šių segmentų veiksmingumas buvo 43,8 procentais didesnis nei 2008 metais, iki 2005 metų, veiksmingumas grėsmingai mažėjo. Atsižvelgiant į tokius staigius teisinio statuso segmentų „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ veiksmingumo pokyčius, buvo būtina prognozuoti šių segmentų

¹⁸⁴ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 m. spalio 9 d. įsakymas „Dėl viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos įgyvendinimo policijos sistemoje programos patvirtinimo“ Nr. V-535.

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 1V-250 „Dėl Viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos patvirtinimo“ // Žin., 2003, Nr. 113-5092.

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. lapkričio 12 d. įsakymas Nr. 1848 „Dėl pagrindinio profesinio mokymo programų registravimo“ // Žin., 2002, Nr. 111-4934.

¹⁸⁷ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2000 m. rugsėjo 29 d. įsakymas Nr. 1079 „Dėl profesinio rengimo standartų patvirtinimo“.

veiksmingumo mažėjimą. Tačiau politiniai sprendimai, neleidžiantys šių statuso segmentų veiksmingumui mažėti, nebuvo priimti, todėl iki 2005 metų teisinio statuso segmentų „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ veiksmingumas buvo 17,8 procentais mažesnis nei 2008 metais. Pažymėtina, kad 2005 metais nustatyta šių teisinio statuso segmentų veiksmingumas buvo mažiausias per analizuojamą laikotarpį.

Siekiant būtinų permainų 2006 metais buvo pristatyta nauja Lietuvos policijos sistemos plėtros programa ir 2006 metų gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė nutarimą Nr. X-1010 „Dėl Lietuvos policijos sistemos plėtros programos patvirtinimo“¹⁸⁸, o Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2007 m. birželio 19 d. priėmė nutarimą Nr. 606 „Dėl Lietuvos policijos sistemos plėtros programos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“¹⁸⁹ (toliau – Planas). Plano 1.2.4 punkte numatyta, kad iki 2008 metų Vidaus reikalų ministerija ir Policijos departamentas turi parengti ir pradėti Vidaus reikalų sistemos kolegijos statybą, taip pat Plano 2.1.5 punkte numatyta, kad iki 2008 metų Policijos departamentas turi parengti ir patvirtinti policijos pareigūnų teisingo darbo užmokesčio ir socialinių garantijų užtikrinimo priemones. Plano 2.8.1 punkte nustatyta, kad Policijos departamentas privalo parengti ir patvirtinti Policijos personalo rotacijos programą. Taip pat 2007 m. balandžio 4 dieną Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės valdymo ir savivaldybių komitetas teikė Seimui Valstybės tarnybos įstatymo 3, 4, 8, 9, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 38, 41, 43, 44, 49, 50 straipsnių ir priedėlio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo papildymo 22⁽¹⁾, 48⁽¹⁾, 50⁽¹⁾ straipsniais įstatymo projektą¹⁹⁰. 2007 m. birželio 7 dieną šis įstatymas¹⁹¹ buvo priimtas. 2007 m. gruodžio 4 d. buvo priimtas Valstybės tarnybos įstatymo 7, 8, 24 straipsnių ir priedėlio pakeitimo ir įstatymo papildymo 2, 3 priedais įstatymas¹⁹². Priimti įstatymai pakeitė C lygio, kuriam priskirti statutiniai valstybės tarnautojai, pareigybių kategorijas ir pareiginių algų koeficientus. Pagal šiuos pakeitimus pirminės grandies policijos pareigūno 1-os kategorijos koeficientas nuo 2,35 padidintas iki 3. Taip pat C lygio patrulių ar postų I valstybės institucijos grupių minimali kategorija nuo 2-os padidinta iki 5-os¹⁹³. Dėl šių pakeitimų vidutiniškai pirminės grandies policijos pareigūno išmokamas darbo užmokestis, atskaičius mokesčius, be priedų padidėjo 200–300 litų.

Matyti, kad Plano priemonėmis ir Valstybės tarybos įstatymo pakeitimais buvo siekiama padidinti „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ ir „atsakomybės ir skatinimo“ segmentų

¹⁸⁸ Ten pat.

¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. birželio 19 d. nutarimas Nr. 606 „Dėl Lietuvos policijos sistemos plėtros programos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“.

¹⁹⁰ Valstybės tarnybos įstatymo 3, 4, 8, 9, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 38, 41, 43, 44, 49, 50 straipsnių ir priedėlio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo papildymo 22⁽¹⁾, 48⁽¹⁾, 50⁽¹⁾ straipsniais įstatymo 2007 m. kovo 6 d. projektas Nr. XP-1773(3).

¹⁹¹ 2007 m. birželio 7 d. Lietuvos Respublikos įstatymas „Valstybės tarnybos įstatymo 3, 4, 8, 9, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 38, 41, 43, 44, 49, 50 straipsnių ir priedėlio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo papildymo 22⁽¹⁾, 48⁽¹⁾, 50⁽¹⁾ straipsniais įstatymas“ // Žin., 2007, Nr. 69-2723.

¹⁹² Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 7, 8, 24 straipsnių ir priedėlio pakeitimo ir įstatymo papildymo 2, 3 priedais įstatymas // Žin., 2007, Nr. 135-5453.

¹⁹³ 2010 metų valstybės tarnautojų suvienodintų pareigybių sąrašas, įsigaliojęs 2010 m. sausio 1 d.

veiksmingumą. Galima teigti, kad šie politiniai sprendimai buvo priimti pavėluotai, tačiau situaciją stabilizavo ir 2006 metais šių segmentų veiksmingumas padidėjo ir buvo tik 3,4 procentais mažesnis nei 2008 metais.

Norint tobulinti policijos pareigūno rengimą 2007 m. spalio 8 d. įsakymu Nr. ISAK-771/A1-91 buvo patvirtintas naujas trečio profesinio išsilavinimo lygio policininko rengimo standartas (kodas S586101)¹⁹⁴. Pagal šį standartą 2008 metais parengta nauja Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Klaipėdos policijos mokyklos pirminės grandies policijos pareigūno (policininko) profesinio rengimo programa. Taip pat 2008 metais buvo priimtas Policijos veiklos įstatymo antrojo skirsnio pavadinimo ir 11, 12, 14 straipsnių pakeitimo įstatymas¹⁹⁵ ir panaikinti kaip juridinis vienetas žemesnieji policijos komisariatai. Visi policijos komisariatai, veikiantys kaip vyriausiojo komisariato struktūrinis padalinys, priskirti III valstybės institucijų grupei. Dėl to anksčiau IV ir V grupei priskiriamos policijos įstaigų pareigūnų kategorijos, t. y. žemiausios kategorijos, padidintos 1 ar 2 kategorijomis. Dėl šio pakeitimo žemesnės pakopos policijos įstaigų pareigūnams išmokamas darbo užmokestis, atskaičius mokesčius, be priedų padidėjo nuo 70 litų iki 200 litų. Šie sprendimai paveikė policijos pareigūno statuso segmentų veiksmingumą, nes visi kokybiniai rodikliai, rodantys teisinio statuso segmentų veiksmingumą, per 2008 metus pagerėjo ir pasiekė nustatytą veiksmingumo lygmenį. Pažymėtina, kad 2008 metais nustatytas visų keturių teisinio statuso segmentų veiksmingumas yra didžiausias per analizuojamąjį laikotarpį.

Atskirai analizuoti politiniai sprendimai, kuriais buvo skirstomos Lietuvos valstybės biudžeto lėšos. Valdančiųjų partijų politinis dėmesingumas tam tikrai sričiai gali būti matuojamas skiriamų asignavimų lygiu. Todėl norint iširti politikų požiūrį į policijos sistemą lyginamajai analizei pasirinkti 2000–2008 metų Policijos sistemos, Sveikatos apsaugos, Kultūros, Švietimo ir mokslo ministerijų asignavimai. Policijos sistema ir šios ministerijos pasirinktos todėl, kad politinių partijų programose sveikatos apsauga, kultūra, švietimas ir viešasis saugumas yra vienos iš prioritetinių sričių.

Analizuotini nuo 1999 iki 2007 metų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymai¹⁹⁶. Pažymėtina, kad 2000 metais policijos

¹⁹⁴ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. spalio 8 d. įsakymas Nr. ISAK-1970/A1-279 „Dėl profesinio rengimo standartų patvirtinimo“ // Žin., 2007, Nr. 107-4383.

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymo antrojo skirsnio pavadinimo ir 11, 12, 14 straipsnių pakeitimo įstatymas // Žin., 2008, Nr. 87-3464.

¹⁹⁶ 1. Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Žin., 2006, Nr. 138-5267.

2. Lietuvos Respublikos 2006 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Žin., 2005, Nr. 150-5462.

3. Lietuvos Respublikos 2005 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Žin., 2004, Nr. 171-6303.

4. Lietuvos Respublikos 2004 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Žin., 2003, Nr. 121-5466.

biudžetas buvo 6,53 procentai Lietuvos valstybės biudžeto, Sveikatos apsaugos ministerijos – 2,38 procentai, Kultūros ministerijos – 1,2 procentai, o Švietimo ir mokslo ministerijos – 4,9 procentai Lietuvos valstybės biudžeto. 2000 metais tarp pasirinktų valstybinio valdymo institucijų policijos biudžeto procentinė išraiška buvo didžiausia, todėl galima teigti, kad viešasis saugumas ir policijos sistema buvo politinių partijų viena iš prioritetinių sričių.

Nuo 2000 iki 2008 metų valstybės biudžetas padidėjo 337 procentais, policijos bendras biudžetas padidėjo 124 procentais ir 2008 metais sudarė 3,35 procento viso Lietuvos biudžeto. Tuo tarpu per šį laikotarpį Sveikatos apsaugos ministerijos biudžetas padidėjo 147,4 procentais ir 2008 metais sudarė 1,35 procentus viso Lietuvos biudžeto, Kultūros ministerijos biudžetas padidėjo 267,2 procentais ir 2008 metais sudarė 1,08 procentus viso Lietuvos biudžeto, o Švietimo ir mokslo ministerijos biudžetas padidėjo 341 procentu ir 2008 metais sudarė 5,03 procentus viso Lietuvos biudžeto. Matyti, kad didėjant Lietuvos valstybės biudžetui palaipsniui daugėjo visų valstybinio valdymo institucijų biudžetai. Atkreiptinas dėmesys, kad tarp lyginamųjų valstybinio valdymo institucijų per 8 metų laikotarpį policijos biudžetas padidėjo mažiausiai. Sveikatos apsaugos ministerijos biudžeto didėjimas buvo panašus kaip ir Policijos sistemos biudžeto didėjimas, tačiau Kultūros ir Švietimo ir mokslo ministerijų biudžetai padidėjo net kelis kartus daugiau nei policijos biudžetas. Šie pasikeitimai rodo, kad nuo 2000 iki 2008 metų Lietuvos politikos prioritetai pasikeitė. Jei 2000 metais politikai pirmenybę teikė viešajam saugumui, tai 2008 metais prioritetas – Lietuvos mokslas ir šveitimas. Pasikeitus valstybės politikų prioritetams, keičiasi ir skiriamų policijai asignavimų suma.

Apibendrinus politinių veiksnių įtaką policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumui, galima daryti išvadą, kad politiniai sprendimai daro įtaką policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumui. Nuo 2002 iki 2005 metų blogėjant socialinei aplinkai, dėl priimtų politinių sprendimų iki 2006 metų palaipsniui didėjo policijos veiklos efektyvumas. Nustatyta, kad politiniais sprendimais buvo mėginama reguliuoti atskirų segmentų veiksmingumą, tačiau pasigendama sprendimų, kurie didintų visų teisinio statuso segmentų, kaip vientisos sistemos, veiksmingumą. Galima teigti, kad policijos sistemai skiriamo politinio dėmesio stoka sudarė papildomas sąlygas mažėti teisinio statuso segmentų veiksmingumui.

5. Lietuvos Respublikos 2003 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Žin., 2002, Nr. 124-5619.

6. Lietuvos Respublikos 2002 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Žin., 2001, Nr. 110-3990.

7. Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Žin., 2000, Nr. 111-3567.

8. Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Žin., 1999, Nr. 113-3295.

Galima teigti, kad siekiant gerinti policijos pareigūno statuso veiksmingumą šiuo metu yra priimti tinkami politiniai sprendimai, tačiau reikėtų, kad politinių veiksnių poveikis apimtų visus policijos pareigūno teisinio statuso segmentus ir didintų nustatytą segmentų veiksmingumą.

4. EKONOMINIŲ VEIKSNIŲ POVEIKIS POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIAM STATUSUI

Viešasis saugumas glaudžiai susijęs su ekonomine valstybės plėtra. Viena vertus, ekonominė ir socialinė situacija šalyje daro įtaką galimybėms užtikrinti reikiamą viešojo saugumo lygį, kita vertus, aukštas viešojo saugumo lygis, yra viena iš esminių sąlygų ekonominei ir socialinei šaliai gerovei pasiekti. Politinė valdžia, norėdama sukurti kuo geresnes žmonių gyvenimo sąlygas, turi įvertinti ekonominės aplinkos pokyčius, kadangi pasikeitus ekonominei situacijai gali keistis ir politinės valdžios prioritetai. Policijos vykdomų funkcijų kokybė tiesiogiai priklauso nuo valstybės finansinių galimybių skirti policijai reikiamą asignavimą. Pareigūno darbo užmokestis, socialinės garantijos, darbo sąlygos, darbo priemonės, supanti darbinė aplinka ir panašūs kriterijai tarnybą policijoje parodo kaip patrauklią arba ne.

Atskleidžiant ekonominių veiksnių įtaką policijos pareigūno teisiniam statusui analizuojamas ir lyginamas 2000–2008 metų Lietuvos, Airijos ir Suomijos bendrasis vidaus produktas (toliau – BVP), kuris yra vienas iš valstybės ekonomikos lygio rodiklių. Lyginamos Lietuvos, Airijos¹⁹⁷ ir Suomijos¹⁹⁸ valstybių biudžetų pajamos ir policijai skiriami asignavimai. Taip pat tiriami ir lyginami Lietuvos, Airijos ir Suomijos policijos bendro biudžeto ir darbo užmokesčiui skirtų pinigų procentinio atspindėjimo pasikeitimai. Galima daryti prielaidą, kad augant Lietuvos valstybės ekonomikai policijos sistemai buvo skiriamos didesnės pinigines lėšos ir tai didino policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumą

2000 metais Lietuvos BVP¹⁹⁹ buvo 11 kartų mažesnis už Suomijos ir 8,8 kartus mažesnis už Airijos²⁰⁰. Tuo tarpu 2000 metais Lietuvos biudžetas buvo 21 kartą mažesnis už Suomijos²⁰¹ ir 20 kartų mažesnis už Airijos²⁰² valstybių biudžetus. Šie duomenys rodo, kad 2000 metais Lietuvos ekonomikos lygis, palyginti su Airija ir Suomija, buvo žemas. Keičiantis Lietuvos ekonomikos lygiui, keitėsi ir policijos sistemai skiriamų asignavimų procentinė išraiška. Airijos BVP nuo 2000

¹⁹⁷ Department of Finance. The Budget. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: <http://www.budget.gov.ie/prevbudgets.html>.

¹⁹⁸ Ministry of Finance. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.vm.fi/vm/en/09_national_finances/01_the_budget/index.jsp.

¹⁹⁹ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/BVP_2008_4Q_30.xls.

²⁰⁰ [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.swivel.com/data_columns/show/2396457.

²⁰¹ Statistics Finland [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/uutiset_en.html.

²⁰² European Central Bank. Statistical Data Warehouse. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=139.AME.A.IRL.1.0.0.0.UVGD.

metų iki 2008 metų padidėjo 70,6 procentais, o valstybės biudžetas – 52 procentais, tuo pačiu laikotarpiu Suomijos BVP padidėjo 31,3 procentais ir valstybės biudžetas – 35 procentais, tuo tarpu Lietuvos BVP padidėjo 161 procentu, o biudžeto pajamos – 337 procentais. Lyginant Airijos, Suomijos ir Lietuvos ekonominio lygio kilimą matyti, kad Lietuvos BVP ir biudžetas didėjo daugiausia. Tačiau nepaisant greito Lietuvos ekonomikos augimo, 2008 metais Lietuvos BVP buvo 5,5 kartus, o valstybės biudžetas 6,3 kartus mažesnis nei Suomijos rodikliai ir Lietuvos BVP buvo 5,8 kartus, o valstybės biudžetas 6,7 kartus mažesnis nei Airijos rodikliai.

Reikia išanalizuoti, kokią įtaką Lietuvos biudžeto didėjimas darė policijos bendram biudžetui. Paveikslėlyje pateikti Lietuvos, Airijos²⁰³ ir Suomijos²⁰⁴ policijos biudžeto procentinio atspindėjimo iš valstybių bendro biudžeto duomenys (priedo 30 pav.).

Kaip matome iš duomenų, 2000 metais Lietuvos policijos biudžetas sudarė 6,53 procentus valstybės biudžeto, Airijos 3,10 procentų ir Suomijos 1,44 procentus. 2000 metais Lietuvos valstybės biudžetui policijos sistemos išlaikymas kainavo daugiau nei 2 kartus, palyginti su 2000 metų Airijos, ir daugiau nei 4 kartus, palyginti su Suomijos valstybių biudžetų asignavimais, skirtais policijos sistemai. Vėlesniaisiais metais Lietuvos valstybės biudžeto policijos asignavimų procentinė išraiška palaipsniui mažėjo ir 2008 metais, kai Lietuvos valstybės biudžetas nuo 2000 metų padidėjo 337 procentais, o policijos biudžetas padidėjo 124 procentais, sudarė 3,35 procentus Lietuvos valstybės biudžeto. Atkreiptinas dėmesys, kad Airijos ir Suomijos valstybių biudžetams didėjant, policijai skiriamų finansinių lėšų procentinė išraiška iš valstybių biudžeto išliko stabili: Airijoje ties 2,9 procentų, o Suomijoje ties 1,4 procentų riba. Matyti, kad Airijos ir Suomijos valstybių biudžetams didėjant atitinkamai didėja ir policijai skiriamų asignavimų lygis. Pagal duomenis, nuo 2000 iki 2008 metų Lietuvos policijos biudžetui padidėjus 124 procentais, Airijos – 88 procentais²⁰⁵, o Suomijos – 53 procentais²⁰⁶, Lietuvos policijos biudžetas didėjo sparčiausiai, tačiau ne taip sparčiai kaip Lietuvos ekonomika ir valstybės biudžeto pajamos.

Išanalizavus policijos bendro biudžeto dinamikos tendencijas, derėtų nustatyti, kaip keitėsi bendrojo policijos biudžeto lėšos, skirtos pareigūnų darbo užmokesčiui mokėti. Siekiant išanalizuoti ir įvertinti Lietuvos policijos darbo užmokesčiui skiriamų finansinių lėšų pokyčius, bus lyginamos Lietuvos, Suomijos ir Airijos policijos pareigūnų darbo užmokesčiui skiriamų lėšų procentinė išraišką iš bendro policijos biudžeto.

²⁰³ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: <http://www.budget.gov.ie/Budgets/2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008/OtherFormats.aspx>.

²⁰⁴ Ministry of Finance. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.vm.fi/vm/en/2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008_national_finances/01_the_budget/index.jsp.

²⁰⁵ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: <http://www.budget.gov.ie/Budgets/2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008/OtherFormats.aspx>.

²⁰⁶ Ministry of Finance. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 22 d.] Prieiga per internetą: http://www.vm.fi/vm/en/2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008_national_finances/01_the_budget/index.jsp.

Paveikslėlyje (priedo 31 pav.) matyti Lietuvos, Airijos²⁰⁷ ir Suomijos²⁰⁸ iš bendrų policijos biudžetų skiriamų lėšų policijos sistemoje tarnaujančių pareigūnų darbo užmokesčiui procentinė išraiška

Pastebėta, kad 2000 metais Lietuvos ir Airijos policijos sistemai skirtų lėšų policijos pareigūnų darbo užmokesčiui buvo skirta daugiau kaip 72 procentai, o Suomijos policijos biudžeto darbo užmokesčiui buvo skiriami net 78,3 procentai. Vėlesniais metais Lietuvos policijos biudžetas didėjo, tačiau darbuotojams skiriamų lėšų procentinė išraiška palaipsniui mažėjo. Tik 2004 metais darbo užmokesčio procentinis atspindys buvo 1,13 procentų didesnis nei 2003 metų procentinis atspindys. Tokį padidėjimą lėmė tai, kad 2002 metais buvo priimti sprendimai padidinti policijos pareigūnų darbo užmokesčių, tačiau 2002 ir 2003 metų valstybės biudžete nebuvo numatyta pakankamai lėšų padidėjusiems policijos pareigūnų atlyginimams mokėti. Tik 2004 metais iš valstybės biudžeto buvo skirta daugiau lėšų susidariusiems pareigūnų atlyginimo įsiskolinimams padengti. Nuo 2004 iki 2007 metų darbo užmokesčio procentinė išraiška palaipsniui mažėjo ir pasiekė 56,83 procentų ribą, kuri buvo mažiausia per visą lyginamąjį laikotarpį. 2008 metais šis rodiklis padidėjo iki 57,88 procentų.

Išanalizavus policijos bendro biudžeto ir darbo užmokesčiui skiriamų piniginių lėšų kitimus matyti, kad 2000 metais policijos bendro biudžeto 72,5 procentai buvo skiriami darbo užmokesčiui, o kitoms reikmėms 27,5 procentai. Įvertinus tai kad 2008 metais policijos bendrasis biudžetas padidėjo 124 procentais, o darbo užmokesčiui buvo skirta 57 procentai, tai nuo padidėjusio bendro policijos biudžeto, darbo užmokesčiui skirtų piniginių lėšų padaugėjo 87,5 procentais, o kitoms reikmėms skirtos finansinės lėšos padidėjo 346 procentais.

Pastebėta, kad nuo 2000 iki 2008 metų Airijoje ir Suomijoje policijos pareigūnų darbo užmokesčio procentinė išraiška buvo stabili: Airijoje svyravo nuo 71 iki 72,3 procentų, o Suomijoje svyravo nuo 76,8 iki 80 procentų. Pagal duomenis, nuo 2000 iki 2008 metų Airijos policijos bendram biudžetui padidėjus 88 procentais, o Suomijos – 53 procentais, pareigūnų darbo užmokesčiui skiriamų finansinių lėšų procentinė išraiška išliko nepakitusi. Tuo tarpu Lietuvos policijos bendras biudžetas didėjo sparčiausiai, tačiau 2007 metais iš Lietuvos bendro policijos biudžeto tik 56,83 procentai, o 2008 metais 57,88 procentai buvo skiriami pareigūnų darbo užmokesčiui.

Remiantis šiais duomenimis, galima teigti, kad Lietuvos policijos sistemos išlaikymui valstybės biudžeto lėšų, palyginti su Airijos ir Suomijos valstybių biudžetais, išleidžiama daugiausia, o pareigūnų darbo užmokesčiui mokėti iš Lietuvos policijos bendro biudžeto skiriama mažiausia dalis. Kokios priežastys tai lemia?

²⁰⁷ An Garda Síochána „Annual report of an Garda síochána 2008“, p. 6. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/Controller.aspx?Page=90>.

²⁰⁸ Ten pat. p.8.

Manytina, kad galima išskirti dvi pagrindines priežastis. Viena iš priežasčių yra ta, kad 2000 metais Lietuvos policijos sistemoje buvo 14400 pareigybių (100 tūkst. gyventojų buvo apie 420 pareigūnų)²⁰⁹, Suomijoje šiuo laikotarpiu buvo 10600 (100 tūkst. gyventojų buvo apie 200 pareigūnų)²¹⁰, Airijoje 12200 pareigybių (100 tūkst. gyventojų buvo 287 pareigūnai)²¹¹. Dėl santykinai mažo 2000 metų Lietuvos valstybės biudžeto ir didelio policijos pareigūnų būrio policijos sistemai išlaikyti reikėjo daugiau nei 6 procentų viso Lietuvos valstybės biudžeto.

2008 metais Lietuvos policijos sistemoje vidutiniškai 12400 tūkstančių pareigybių (100 tūkst. gyventojų buvo apie 372 pareigūnai), Suomijoje išliko toks pat pareigūnų skaičius – 10665 tūkstančių pareigybių (100 tūkst. gyventojų buvo apie 200 pareigūnų)²¹², Airijoje pareigūnų skaičius padidėjo iki 14411 tūkstančių pareigybių²¹³ (100 tūkst. gyventojų buvo apie 330 pareigūnų)²¹⁴. Remiantis šiais duomenimis, galima teigti, kad, padidėjus Lietuvos valstybės biudžetui ir sumažinus pareigūnų pareigybių skaičių, policijos sistemos finansavimui iš Lietuvos biudžeto buvo išleisti 3,35 procentai.

Kita manytina svarbi priežastis, dėl kurios policijos sistemai reikalingos didelės valstybės biudžeto piniginės lėšos, yra ta, kad Lietuvos policijos ūkis buvo prastos būklės ir reikėjo didelių investicijų padėčiai keisti: statyti naujus ir taisyti senus policijos pastatus, įsigyti naujas transporto priemones, kompiuterizuoti policijos įstaigas ir pan. Lietuvos pramonė gamina tik dalį policijos sistemai reikalingų prekių, kitas prekes (automobilius, kompiuterinės technikos prekes, kompiuterines programas, ginklus, šaudmenis ir pan.) pagal laisvos rinkos dėsnius Lietuvos policija privalo pirkti pasaulinėmis kainomis. Norėdama išlaikyti tinkamo lygio policijos pareigūnų darbo priemones, Lietuvos policijos sistema privalo išleisti didesnę dalį lėšų nei Airijos ir Suomijos policijos sistemos. Todėl galima teigti, kad prirėkęs vis daugiau piniginių lėšų investuoti į policijos ūkį mažėjo skiriamų pinigų policijos darbo užmokesčiui. Jei Lietuvos policijos darbo užmokesčio procentinė išraiška iš bendro policijos biudžeto būtų likusi ties 71 procento riba kaip Suomijos ir Airijos valstybių, tai dabartinis pirminės grandies policijos pareigūnų vidutinis atlyginimas būtų

²⁰⁹ Policijos departamento prie VRM Personalo valdybos 2009 metų pažyma „Policijos sistemos pareigybių ir bendroji personalo informacija“.

²¹⁰ „Police Personnel“. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/Pages/12CEF350AFE17CC3C2256D550026A383>.

²¹¹ An Garda Síochána „Annual report of an Garda síochána, 2004“, p. 3. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 24 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/Controller.aspx?Page=90>.

²¹² An Garda Síochána „Annual report of the finnish police 2008“, p. 13. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 24 d.] Prieiga per internetą: [http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/poliisi_vuosikertomus_2008_englanti/\\$file/poliisi_vuosikertomus_2008_englanti.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/poliisi_vuosikertomus_2008_englanti/$file/poliisi_vuosikertomus_2008_englanti.pdf).

²¹³ An Garda Síochána „Annual report of an Garda síochána 2008“, p. 6. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 24 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/Controller.aspx?Page=90>.

²¹⁴ Policijos departamento prie VRM Personalo valdybos 2009 metų pažyma „Policijos sistemos pareigybių ir bendroji personalo informacija“.

vidutiniškai 3500–4000 litų. Autoriaus atlikto tyrimo²¹⁵ duomenimis, 60 procentų pirminės grandies pareigūnų norėtų uždirbti 4000 litų.

Taip pat svarbus ekonominis veiksnys, kuris veikia policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumą yra valstybėje registruotų darbingo amžiaus bedarbių skaičius. Paveikslėlyje pavaizduotas Lietuvoje pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių²¹⁶ ir registruotų bedarbių²¹⁷ kitimas (priedo 32 pav.).

Pagal statistinius duomenis Lietuvoje 2002 metais buvo užregistruota 198,4 tūkst. bedarbių, tai sudarė 9,7 procentus darbingo amžiaus gyventojų. Analizuojamu laikotarpiu 2002 metais buvo užregistruota daugiausia bedarbių. Taip pat matyti, kad 2002 metais pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių buvo mažiausiai, tik 8,2 procentai. Lietuvoje sparčiai augant ekonomikai mažėjo bedarbių skaičius ir privačiame sektoriuje kilo darbo užmokestis. 2005 metais bedarbių buvo užregistruoti 4,8 procentai, tuo tarpu 2005 metais pirminės grandies laisvų policijos pareigūnų pareigybių buvo 17,2 procentai. Nuo 2006 iki 2008 metų registruotų bedarbių buvo vidutiniškai 3,3 procentai, tai mažiausias rodmuo per analizuojamąjį laikotarpį. Tuo tarpu policijoje 2006, 2007, 2008 metų laikotarpiu laisvų pareigybių buvo nuo 15,1 procentų, 16,5 procentų ir 14,6 procentų, tai vieni didžiausių rodmenų per visą analizuojamą laikotarpį.

Apibendrinus ekonominių veiksnių poveikį policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumui, galima teigti, kad Lietuvos spartus ekonomikos lygio augimas turėjo įtakos teisinio statuso veiksmingumui. Augant valstybės ekonomikai ir didėjant policijos biudžetui, palaipsniui didėja policijos veiklos efektyvumas ir didėja „teisių ir pareigų“ bei kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumas. Tačiau mažėjant valstybėje registruotų bedarbių, nors socialinių veiksnių neigiama įtaką mažėjo, buvo priimti politiniai sprendimai, kurie didino teisinio statuso veiksmingumą, tačiau policijoje pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių buvo vienas didžiausių rodmenų per visą analizuojamą laikotarpį, taip pat žemas „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmentų veiksmingumas.

Prieinama išvada, kad ekonominiai veiksniai daro įtaką policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumui, tačiau stokojant politinių sprendimų didinti pirminės grandies policijos pareigūnų darbo užmokestį praleista gera galimybė padidinti statuso segmentų veiksmingumą.

VEIKSNIŲ TARPUSAVIO RYŠIAI

²¹⁵ Autoriaus 2009 metų tyrimas „Policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumas“.

²¹⁶ Policijos departamento prie VRM Personalo valdybos 2009 metų pažyma „Policijos sistemos pareigybių ir bendroji personalo informacija“.

²¹⁷ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. „Registruoti bedarbiai“. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: <http://dbl.stat.gov.lt/statbank/selectout/print.asp>.

A. Urmono teigimu, naują visumą sudarantys veiksniai tarpusavyje susiję, veikia vienas kitą, stiprina kiekvieno atskirai ir jų visumos įtaką nustatant objektyviuosius policijos subjektiškumo poreikius²¹⁸. Nustatyta, kad Lietuvos gyventojų polinkis į konfliktus yra aukštesnis, o policijos ir visuomenės partnerystė yra gerokai prastesnė, palyginti su kitomis Europos valstybėmis. Iš veiksmių tarpusavio sąsajos matyti, kad 2003 metų policijos veiklos efektyvumo rodikliai, kurie taip pat rodo ir policijos pareigūno teisinio statuso „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumą, buvo prasčiausi. Tokius 2002 ir 2003 metų rodiklių rezultatus lėmė greitai didėjantis visuomenės polinkis į konfliktus ir mažėjanti partnerystė. Tačiau pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių 2002 ir 2003 metais buvo mažiausiai, ir tai rodo aukštą teisinio statuso „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmentų veiksmingumą. Tai lėmė ekonominiai veiksniai: 2002 ir 2003 metais didelis bedarbių skaičius ir santykinai gausus policijos finansavimas ir darbo užmokesčiui skiriamos finansinės lėšos, darė teigiamą įtaką segmentų veiksmingumui. Matyti, kad socialiniai ir ekonominiai veiksniai veikia priešinga kryptimi. Jei socialiniai veiksniai paskatino policijos veiklos efektyvumo blogėjimą ir kartu mažino „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumą, tai ekonominis veiksnys veikė priešingai: užtikrino žemą laisvų pareigybių skaičių ir didina „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmentų veiksmingumą.

2003 metais buvo priimti politiniai sprendimai, dėl kurių 2004–2005 metais pagerėjo policijos veiklos efektyvumas ir padidėjo „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumas. Tačiau neprognozuojant ekonominių ir socialinių veiksnių neigiamo poveikio, nepriimti politiniai sprendimai, todėl sparčiai mažėjo „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmentų veiksmingumas. 2005 metais, kai per analizuojamąjį laikotarpį socialinė aplinka buvo labiausiai nepalanki policijos funkcijoms vykdyti, o dėl ekonomikos augimo greitai mažėjo bedarbių skaičius ir buvo didinamas darbo užmokestis privačiame sektoriuje, policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumas buvo mažiausias. Galima teigti, kad iki 2005 metų politiniai veiksniai mažino neigiamą socialinių ir ekonominių veiksnių įtaką segmentų veiksmingumui, tačiau nepakankamai, kad būtų išvengta 2005 metais nustatyto žemo teisinio statuso segmentų veiksmingumo.

2006 metais toliau gerėjo policijos veiklos efektyvumas, o laisvų pareigybių buvo mažiausiai nuo 2004 metų. Pagal duomenis 2006 metais policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumas padidėjo ir buvo artimas nustatytam 2008 metų lygiui. Manytina, kad segmentų veiksmingumo didėjimą lėmė politiniai ir socialiniai veiksniai, kadangi 2003–2006 metais priimti politiniai sprendimai darė įtaką gerinant policijos veiklos efektyvumą ir didinant „teisių ir pareigų“

²¹⁸ Urmonas A. Socialiniai pokyčiai ir policijos subjektiškumas // Jurisprudencija. 2002, 36 (28), p. 16.

bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumą. Tuo tarpu 2006 metais sumažėjo visuomenės polinkis į konfliktus ir 2006 metų lygmuo buvo mažiausias nuo 2003 metų. Taip pat pastebėta, kad 2005–2006 metais policijos ir visuomenės partnerystė buvo palankesnė nei 2002 ir 2003 metais. Tačiau ekonominiai veiksniai darė neigiamą įtaką, nes bedarbių skaičius dar labiau sumažėjo ir nuo 2001 metų buvo užregistruota mažiausia bedarbių. 2006 metais ir toliau mažėjo policijos bendro biudžeto procentinė išraiška ir darbo užmokesčiui skiriamų finansinių lėšų procentinė išraiška. Todėl galima teigti, kad 2006 metais socialiniai ir politiniai veiksniai veikė teisinio statuso segmentus teigiamai ir didino jų veiksmingumą, o ekonominiai veiksniai ir toliau veikė mažindami teisinio statuso segmentų veiksmingumą.

2007 metais užfiksuotas policijos veiklos efektyvumo mažėjimas ir laisvų pareigybių daugėjimas. Tai pirmiausia galėjo lemti ekonominiai veiksniai, nes 2007 metais per visą analizuojamą laikotarpį buvo užregistruotas mažiausias bedarbių skaičius, taip pat privačiame sektoriuje greitai didėjo mokamas darbo užmokestis. Policijos bendro biudžeto procentinė išraiška dėl politinių sprendimų ir toliau mažėjo, o darbo užmokesčiui skirtų finansinių išteklių procentinė išraiška 2007 metais sumažėjo daugiausia per analizuojamą laikotarpį. Taip pat policijos ir gyventojų partnerystė sumenko beveik iki 2004 metų lygio, nors gyventojų polinkis į konfliktus pastebimai sumažėjo. 2007 metais politinių sprendimų, priimtų siekiant mažinti laisvų pareigybių skaičių ir atitinkamai didinti „atsakomybės ir skatinimo“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmento veiksmingumą, bei naujų sprendimų dėl policijos veiklos efektyvumo skatinimo ir „teisių ir pareigų“ bei „kvalifikacinių gebėjimų“ segmentų veiksmingumo didinimo poveikis buvo jaučiamas tik 2008 metais.

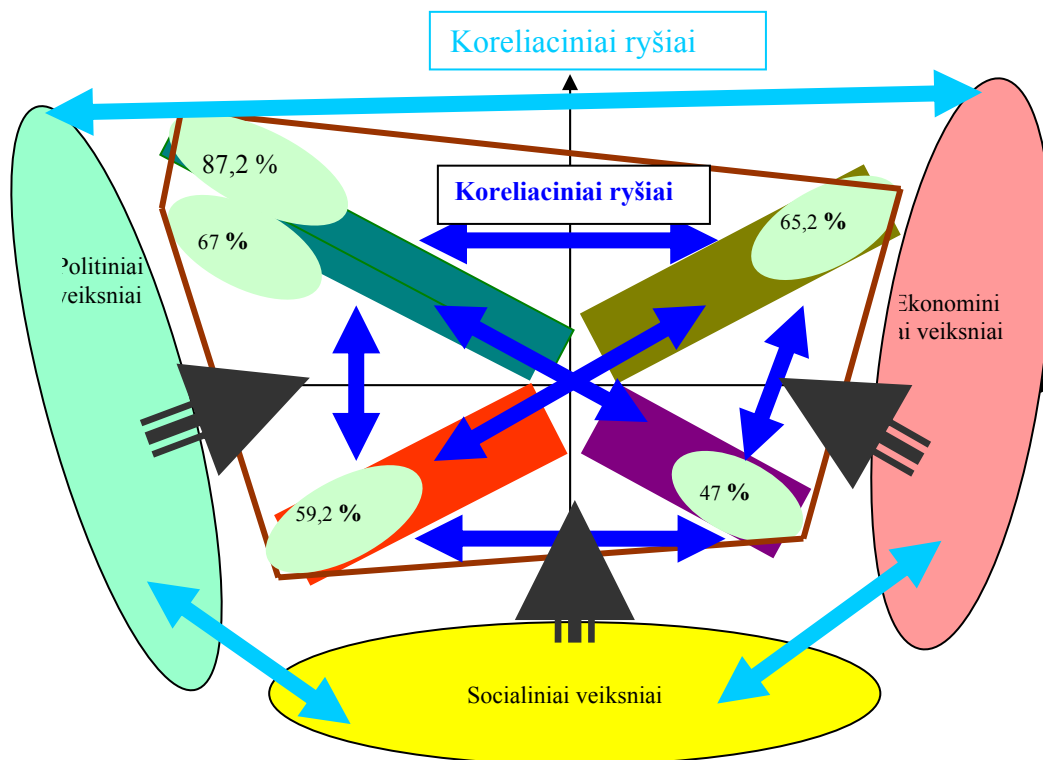
2008 metais užfiksuotas didžiausias teisinio statuso segmentų veiksmingumas ir tam įtakos turėjo visi veiksniai. Socialinių veiksnių neigiama įtaka mažėjo, nes policijos ir gyventojų partnerystė buvo palankiausia nuo 2003 metų. Gyventojų polinkis į konfliktus buvo mažiausias nuo 2001 metų. Ekonominiai veiksniai taip pat veikė teigiamai, nes policijos pareigūnų darbo užmokesčiui skirtų piniginių lėšų procentinė išraiška buvo pirmą kartą didesnė už praeitus metus nuo 2004 metų, taip pat 2008 metais pradėjo didėti bedarbių skaičius ir mažėti darbo užmokestis privačiame sektoriuje. Galima teigti, kad 2008 metais visi socialiniai veiksniai teigiamai veikė teisinio statuso segmentų veiksmingumą, todėl nustatytas per analizuojamą laikotarpį didžiausias teisinio statuso segmentų veiksmingumas.

Galima teigti, kad visi veiksniai gali veikti teisinio statuso segmentus didindami ar mažindami teisinio statuso segmentų veiksmingumą.

Politiniai veiksniai yra susiję su ekonominiais veiksniais, tačiau Lietuvos ekonomikai sparčiai augant, policijos biudžetas didėjo daug lėčiau, nei valstybės biudžetas. Nuo politinių sprendimų priklauso policijos finansinė situacija, o iš dalies politikų finansinius sprendimus diktuoja valstybės

finansinės galimybės. Stokojant ryžtingų politinių sprendimų didinti policijos pareigūnų darbo užmokestį, dalis pareigūnų apsisprendė palikti tarnybą policijos sistemoje. Didėjantis gyventojų polinkis į konfliktus kai kuriems pareigūnams buvo papildomas motyvas keisti savo profesinę veiklą. Didėjantis gyventojų polinkis konfliktams ir ekonomikos augimui netolygiai didėjantis policijos pareigūno darbo užmokestis sukėlė statuso „atsakomybės ir skatinimo“ ir „darbo užmokesčio ir socialinių“ segmentų veiksmingumo mažėjimą. Dėl prasto teisinio statuso segmentų veiksmingumo suformavo silpno ir savo veiksmais nepasitikinčio policijos pareigūno įvaizdis. Tačiau priimti politiniai sprendimai, kuriais buvo siekiama kelti policijos pareigūno kvalifikacijos lygį, teigiamai paveikė policijos veiklos efektyvumą. Didėjant policijos veiklos efektyvumui, palaipsniui gerėjo ir policijos ir gyventojų partnerystė.

Paminėti veiksniai yra tiesiogiai tarpusavyje susiję ir sudaro veiksmų grupę, kuri daro įtaką policijos pareigūno teisiniam statusui.

3 pav. Pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumo ir veiksmų įtaka

IV. POLICIJOS PAREIGŪNŲ VEIKSMINGO TEISINIO STATUSO MODELIS

Kaip matome iš tyrimo duomenų, nuo 2002 metų teisinio statuso segmentų veiksmingumo stoka mažėjo ir 2008 metų pabaigoje buvo mažiausia per visą analizuojamą laikotarpį. Nepaisant to, 2008 metais nustatyta pakankamai didelė segmentų veiksmingumo stoka, kurį neleidžia pasiekti aukšto policijos veiklos efektyvumo lygio ir sumažinti laisvų policijos pareigūnų pareigybių. Ieškant teisinių mechanizmų panaikinti segmentų veiksmingumo stoką ir palaikyti atkurtą statuso veiksmingumą, reikia išanalizuoti segmentų komponentų, kurie neigiamai veikia statuso veiksmingumą, teisinį reglamentavimą ir nustatyti teisinės spragas ar teisinio reguliavimo trūkumus.

Nustačius teisinio statuso segmentų veiksmingumo stokos priežastis, vadovaujantis Europos policijos chartija, Europos policijos etikos kodeksu, Jungtinių Tautų teisėsaugos pareigūnų elgesio kodeksu, Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos nutarimu patvirtinta deklaracija apie policiją ir kita moksline literatūra bei teisės principais, siekiama nustatyti teisinio reguliavimo mechanizmą ir jį panaudoti, įvertinus įvairių veiksnių įtaką, policijos pareigūno teisinio statuso segmentų veiksmingumui atkurti bei palaikyti, taip pagerinti policijos veiklos efektyvumą ir kokybę.

1. TEISINIO REGLAMENTAVIMO TRŪKUMAI, DARANTYS ĮTAKĄ PAREIGŪNŲ TEISINIO STATUSO VEIKSMINGUMUI

TEISINIO STATUSO SEGMENTO „TEISIŲ IR PAREIGŪ“ TEISINIO REGLAMENTAVIMO ANALIZĖ

Autoriaus atliko tyrimo metu paaiškėjo, kad 83 procentai policijos pareigūnų niekada nenaudoja šaunamojo ginklo, nes 28,2 procentai teigia, kad šaunamojo ginklo naudojimo teisinis reglamentavimas yra neaiškus, o 63 procentai pareigūnų bijo tarybinių patikrinimų ar teisinės atsakomybės. Taip pat iš tyrimo duomenų matyti, kad 29,9 procentai pareigūnų teigia, kad fizinių prievartos priemonių naudojimo teisinis reglamentavimas yra neaiškus, o 79,5 procentai pareigūnų mano, kad pareigūnai neturi pakankamai suteiktų teisių kokybiškai vykdyti policijos funkcijas. Remiantis policijos departamento duomenimis, šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų 1998 metais buvo 232, iš jų 88 prieš asmenį, 2001 metais buvo 144 kartus panaudotas šaunamasis ginklas ir iš jų 61 kartą prieš asmenį, o 2008 metais – 37 kartai, iš jų 8 atvejai prieš asmenį ir tik kaip įspėjamieji šūviai²¹⁹. Tuo tarpu pagal 2002 metų tyrimo duomenis policijos pareigūnai per 2001 metus daugiau kaip 10 kartų nei vienas pareigūnas nebuvo patekęs į gyvybei pavojingą situaciją ir nė karto

²¹⁹ Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos štabo 2009-02-04 pažyma Nr. 5-11-IL „Dėl policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų 2008 metais ir policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimą per 2008 metus“.

nepateko į pavojingą gyvybei situaciją 84,5 procentai pareigūnų²²⁰. Tyrimo metu, nurodė, kad per 2008 metus 2,6 procentai pareigūnų per metus buvo patekę į gyvybei pavojingą situaciją daugiau nei 10 kartų, ir tik 46,9 procentai nurodė, kad niekada nebuvo patekę į gyvybei pavojingą situaciją. Matyti, kad 2001 metais buvo du kartus daugiau pareigūnų, kurie nepateko į gyvybei pavojingą situaciją, nei 2008 metais, o šaunamojo ginklo prieš asmenį 2008 metais buvo panaudota beveik aštuonis kartus mažiau nei 2001 metais. Iš šių duomenų matyti, kad 2008 metais policijos pareigūnai atsidūrę gyvybei pavojingoje situacijoje, kurioje turi teisę naudoti šaunamąjį ginklą, naudojo fizinės prievartos priemones ar psichinę prievartą, taip sukeldami papildomą riziką savo sveikatai ar gyvybei. Pažymėtina, kad 2000 m. spalio mėnesį pasikeitė policijos prievartos priemonių naudojimo teisinis reglamentavimas²²¹, todėl galima daryti prielaidą, kad ši aplinkybė lemia šio segmento veiksmingumo stoką.

Siekiant ištirti priežastis, lemiančias policijos pareigūnų vengimą naudoti šaunamąjį ginklą ir dažniau naudoti fizinės prievartos priemones, rizikuojant savo sveikata ir gyvybe, derėtų išanalizuoti policijos prievartos priemonių teisinį reglamentavimą ir nustatyti prievartos priemonių efektyvumo lygį, naudojant policijos prievartos priemones, galimą pažeidėjo sveikatos sutrikdymo lygį, galimas teises pasekmes ir naudojant prieš pažeidėją prievartos priemones policijos pareigūnų sveikatai ar gyvybei kylančios rizikos lygį.

Policijos veiklos įstatymo ketvirtasis skirsnis, skirtas policijos prievartos panaudojimo reglamentavimui. Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „prievarta, galinti sukelti kūno sužalojimų ar mirtį, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos“. Tiksliesnio prievartos priemonių skirstymo pagal efektyvumo ir pažeidėjui sukeliamų sužalojimų lygį įstatyme nepateikiama. Susidaro įspūdis, kad visų rūšių prievartos priemonėmis galima sukelti kūno sužalojimų ar mirtį. Tačiau toks įspūdis yra klaidingas. Policijos veiklos įstatyme numatytos policijos prievartos priemonių rūšys: psichinė, fizinė prievarta, šaunamasis ginklas ir sprogstamosios medžiagos.

Šio įstatymo 23 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „psichinė prievarta suprantama kaip įspėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą ar sprogstamąsias medžiagas. Psichinei prievartai prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas ir įspėjamieji šūviai, tačiau šias psichinės prievartos priemones galima naudoti tik Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnio 2 ir 4 dalyse išvardytomis sąlygomis.“ Psichinė prievarta skirta paveikti teisės pažeidėjo sąmonę, kad jis geranoriškai paklustų pareigūnų teisėtiems reikalavimams. Asmens nenoras paklusti pareigūno

²²⁰ Uildriks N. Van Reenen P. Policing Post – Communist Societies Police-Pulic Violence, Democratic Policing and Human Rights. Antwerp-Oxford-New York, 2003. 2002 metų tyrimas „Smurtas tarp policijos ir visuomenės Lietuvoje“.

²²¹ 2000 m. spalio 17 d. buvo priimtas Policijos veiklos įstatymas, kuris iš esmės pakeitė policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas, kurias anksčiau reglamentavo Policijos įstatymas, galiojęs nuo 1991 m. sausio 20 d.

reikalavimams įveikiamas pažeidėjui nepatiriant fizinio skausmo ar sužalojimų, dėl to netiriamas priemonių panaudojimo teisėtumas, todėl nereikia pradėti teisinių procedūrų. Pareigūnas gali naudoti psichinę prievartą nutolęs nuo teisės pažeidėjo saugiu atstumu, o pažeidėjui sukeliamas stresas ar išgąstis. Psichinės prievartos priemonių naudojimas yra saugus pareigūnui ir nežalingas teisės pažeidėjo sveikatai, tačiau prieš agresyviai nusiteikusį asmenį, kuris yra linkęs nepaklusti policijos pareigūno teisėtiems reikalavimams, ši prievartos priemonė yra nepakankamai veiksminga.

Kita policijos pareigūnų naudojama prievartos priemonių rūšis yra fizinės prievartos priemonės. Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad fizinės prievartos priemonės suprantamos kaip „bet kokio pobūdžio fizinės jėgos bei kovinių imtynių veiksmų naudojimas bei specialiųjų priemonių, t. y. policijos ginkluotėje esamų lazdų, antrankių bei surišimo priemonių, dujų, tarnybinių šunų, transporto priverstinio sustabdymo bei kitų įstatymais leidžiamų ir vidaus reikalų ministro įsakymu patvirtintų, policijos aktyvios ir pasyvios gynybos priemonių naudojimas.“ Šios prievartos priemonės skirtos įveikti teisės pažeidėjo fizinį pasipriešinimą norint nutraukti vykdomą teisės pažeidimą ar sukliudyti išvengti sulaikymo. Naudojant fizines prievartos priemones dažniausiai pažeidėjui sukeliamas fizinis skausmas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, retai – nesunkus sveikatos sutrikdymas. Panaudojus šias prievartos priemones, dažniausiai netiriamas priemonių panaudojimo teisėtumas, todėl nereikia pradėti teisinių procedūrų. Fizinės prievartos priemonės (kovinių imtynių veiksmai, policijos lazda, antrankiai, dujos), kurias dažniausiai naudoja policijos pareigūnai, naudojamos per rankos ilgio nuotolį, todėl yra tikimybė, kad pažeidėjas gali nutverti policijos pareigūną ir jį sužaloti. Kovinių imtynių veiksmų, policijos lazdos, antrankių veiksmingumas tiesiogiai priklauso nuo pareigūno fizinio pasirengimo, įvaldytų taktinių įgūdžių gausos. Kuo stipresnis pareigūnas, tuo efektyvesnės fizinės prievartos priemonės, o kuo silpnesnis pareigūnas, tuo mažesnis šios prievartos priemonės efektyvumas. Pareigūnai, prieš naudodami fizines prievartos priemones, privalo įvertinti pažeidėjo fizinį stiprumą, agresyvumą, ginkluotę, nes yra grėsmė, kad pareigūnas fizinėmis prievartos priemonėmis neįveiks pažeidėjo ir taps jo smurto auka, ir patirs sužalojimų.

Palyginus psichinės ir fizines prievartos priemones, galima teigti, kad policijos fizinių prievartos priemonių naudojimas prieš teisės pažeidėją kelia didesnę pavojų pareigūnų sveikatai ar gyvybei nei psichinių prievartos priemonių panaudojimas. Įgudusio ir stipraus pareigūno naudojamos fizinės prievartos priemonės yra efektyvesnės nei psichinės prievartos priemonės, tačiau nepakankamai efektyvios, kad įveiktų stipraus ir agresyviai nusiteikusio asmens pasipriešinimą ar puolimą.

Krašutinė policijos prievartos priemonė, naudojama prieš asmenį, yra šaunamasis ginklas. Policijos veiklos įstatyme nustatyta, kad šaunamasis ginklas yra mirtina policijos prievartos

priemonė ir pagal Europos policijos etikos kodekso²²² 37 straipsnio aiškinamąjį memorandumą ginklai yra mirtina prievartos priemonė. Taip pat mokslinėje literatūroje²²³, kurioje analizuojamos policijos prievartos priemonės, šaunamajam ginklui apibūdinti vartojama mirtinos jėgos (angl. Dethly force) sąvoka. Šaunamasis ginklas skirtas sužeidžiant ar atimant iš pažeidėjo gyvybę apriboti fizines galimybes jam toliau tęsti pavojingą žmogaus sveikatai ar gyvybei nusikalstamą veiką ar tam tikrais atvejais sukliudyti išvengti sulaikymo. Pareigūnas visada turi numatyti, kad naudodamas šaunamąjį ginklą pažeidėjui gali sukelti sunkų sveikatos sukrikdymą ar atimti gyvybę. Šaunamojo ginklo sukeltos pažeidėjui pasekmės visada įpareigoja pradėti teisinės procedūras siekiant nustatyti šaunamojo ginklo panaudojimo teisėtumą. Šaunamąjį ginklą policijos pareigūnai naudoja saugiu nuo pažeidėjo nuotoliu, todėl pareigūnui nekyla grėsmė patirti sužalojimų. Palyginus šaunamąjį ginklą su kitomis policijos prievartos priemonėmis, galima teigti, kad šaunamasis ginklas yra pareigūnams saugiausia ir efektyviausia prievartos priemonė, tačiau pažeidėjas gali patirti sunkų sveikatos sutrikdymą ar prarasti gyvybę.

Matyti, kad policijos prievartos priemonės skiriasi pagal pažeidėjui sukeltų sužalojimų lygį, teisinių procedūrų atlikimo pagrindą, pareigūnų sveikatai ir gyvybei kylantį pavojaus lygį ir priemonių efektyvumo lygį. Teigtina, kad Lietuvos policijos pareigūnai neturi saugesnių pareigūnui, bet mažiau žalingų pažeidėjo sveikatai ir gyvybei nei šaunamasis ginklas, bet efektyvesnių prievartos priemonių negu fizinės prievartos priemonės.

Prieiname prie išvados, kad tarp Lietuvoje reglamentuotų policijos prievartos priemonių, kurios yra saugios policijos pareigūnui naudoti ir efektyvios, bet labai žalingos asmens sveikatai, ir prievartos priemonių, kurios yra mažai žalingos asmens sveikatai, tačiau jas naudojant kyla pavojus pareigūnui ir yra neefektyvios, yra didelė skirtis. Europos policijos etikos kodekso 35 straipsnyje nustatyta, kad policija savo veikloje privalo gerbti kiekvieno asmens teisę į gyvybę²²⁴, o šio kodekso 37 straipsnio aiškinamajame memorandume numatyta, kad ginklai gali būti naudojami tik absoliutaus būtinumo atveju ir jeigu nusprenžiamas, jog mirtino ginklo panaudojimas yra

²²² Europos policijos etikos kodeksas, priimtas Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2001 m. rugsėjo 19 d. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL\(2002\)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL(2002)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp)

²²³ McEwen T. National data collection on police use of force. Jointly published with the National Institute of Justice. Institute for Law and Justice. Alexandria, Virginia, 1996.

Edited by Harold V. Hall, Ph.D., ABPP Lethal Violence: A Sourcebook on Fatal Domestic, Acquaintance, and Stranger Aggression Chapter 13, „Police Use of Deadly Force“ Pacific Institute for the Study of Conflict and Aggression United States of America, 2000.

Geoffrey P. Alpert and Roger G. Dunham Understanding police use of force– officers, suspects, and reciprocity. Cambridge University Press, 2004.

Terrill, William Police use of force: A transitional approach. Justice Quarterly. 2005, vol. 22(1), p. 107–138.

Alpert, Geoffrey P. and William C. Smith. How reasonable is the reasonable man?: Police and excessive force // Journal of Criminal Law and Criminology. 1994, vol. 85(2), p. 481–501.

²²⁴ Europos policijos etikos kodeksas, priimtas Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2001 m. rugsėjo 19 d. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL\(2002\)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL(2002)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp)

neišvengiamas. Vadovaujantis šiomis nuostatomis galima teigti, kad policijos prievartos priemonių įvairovės trūkumas priverčia pareigūnus rizikuojant savo sveikata ar gyvybe naudoti mažiau efektyvias, bet mažiau žalos pažeidėjo sveikatai sukeliančias prievartos priemones. Manytina, kad įteisinus papildomas policijos prievartos priemones pareigūnai igrų daugiau drąsos ir pasitikėjimo reikalauti, kad asmenys vykdytų pareigūno nurodymus, sumažetų pareigūnų atsakomybės baimę. Jei pareigūnai prieš nepaklusnius ir agresyviai nusiteikusius pažeidėjus drąsiau ir efektyviau naudotų adekvačias prievartos priemones, tai sumažetų asmenų noras priešintis pareigūnui ir taip pat sumažetų pavojus pareigūno sveikatai ar gyvybei.

Kuo gausnesnis policijos priemonių pasirinkimas, kurios mažiau žaloja žmogaus sveikatą nei šaunamasis ginklas, tuo policijos pareigūnas gali efektyviau naudoti adekvačias pažeidėjo pasipriešinimo laipsniui prievartos priemones. McEwen T. siūlo keturias policijos prievartos priemonių kategorijas, kurios sukelia mažiau žalos pažeidėjui nei šaunamasis ginklas: priemonės, kuriomis galima smūgiuoti (policijos naudojamos lazdos, policijos prožektoriai ir pan.); cheminiai ginklai (ašarinės dujos, pipirinės dujos ir pan.); elektriniai ginklai (elektros šokas); kiti ginklai, skirti asmeniui laikinai apsvaiginti (garsiniai šoviniai, šviesos blykstės)²²⁵. Taip pat ir Harley V. Stok, Borum R., Baltzley D.²²⁶ siūlo panašias policijos prievartos priemonių kategorijas. Manytina, kad prievartos priemones vertinant pagal efektyvumą, efektyvesnis už fizines prievartos priemones, bet mažiau žalingas žmogui nei šaunamasis ginklas būtų iššaunamas elektros šokas (angl. Non-lethal electrical field discharge weapon). Ši priemonė leistų nutraukti tvirto sudėjimo pažeidėjo priešinimąsi, kuris įsitikinęs, kad pareigūnas fizinėmis prievartos priemonėmis jo neįveiks, o šaunamojo ginklo neturi teisės naudoti. Jei policijos pareigūnai tokią prievartos priemonę turėtų, tai šaunamasis ginklas galėtų būti naudojamas tik išimtiniais atvejais.

Prievartos priemonių naudojimo sąlygų analizė

Įstatymuose nustatytos netikslios sąvokos ar skirtingai suprantamos prievartos priemonių naudojimo sąlygos policijos pareigūnams nesudaro tinkamų galimybių šias priemones naudoti, kyla sunkumų kontroliuoti prievartos priemonių naudojimą, taip pat dėl šių priežasčių skiriasi ir statistiniai duomenys, kadangi tyrėjai, mokslininkai neturi galimybės visapusiškai ištirti policijos prievartos priemonių naudojimo atvejų, jų naudojimo pagrįstumą, visuomenė nevienareikšmiškai vertina policijos prievartos priemonių naudojimą²²⁷. Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos

²²⁵ McEwen T. National data collection on police use of force. Jointly published with the National Institute of Justice. Institute for Law and Justice. Alexandria, Virginia, 1996, p. 21.

²²⁶ Edited by Harold V. Hall, Ph.D., ABPP Lethal Violence: A Sourcebook on Fatal Domestic, Acquaintance, and Stranger Aggression Chapter 13 „Police Use of Deadly Force“. Pacific Institute for the Study of Conflict and Aggression United States of America, 2000, p. 10 [žiūrėta 2009 m. spalio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.violenceprediction.com/pdf/chap13.pdf>.

²²⁷ Geoffrey P. Alpert and Roger G. Dunham Understanding police use of force – officers, suspects, and reciprocity. Cambridge University Press, 2004, p. 21–23.

nutarimu patvirtintos deklaracijos apie policiją²²⁸ priedo „A Etika“ 13 punkte nustatyta, kad policijos pareigūnai turi gauti aiškia ir tikslią instrukciją koku būdu ir kokiomis aplinkybėmis pareigūnas gali naudoti šaunamąjį ginklą. Manytina, kad Lietuvos policijos veiklos įstatyme nustatytas policijos prievartos priemonių teisinis reglamentavimas sudaro sąlygas teisinio statuso segmentų veiksmingumui mažėti ir policijos pareigūnams neefektyviai vykdyti policijos veiklą. Norint paneigti ar patvirtinti šią prielaidą atskleistinos policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygos.

Psichinės prievartos, fizinės prievartos ir šaunamojo ginklo naudojimas nustatytas Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnio 3 dalyje, 24 ir 25 straipsnio penkiuose punktuose. Šiame įstatyme nustatyta, kad psichinė prievarta – tai išpėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą ar sprogstamąsias medžiagas, taip pat šaunamojo ginklo demonstravimas bei išpėjamieji šūviai, kurie gali būti naudojami kaip psichinė prievarta tik Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnio 2 ir 4 dalyse išvardytomis sąlygomis. Tikslesnių sąlygų, kada naudoti išpėjimą apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą ar sprogstamąsias medžiagas kaip psichinę prievartą, Įstatyme nenumatyta.

Pirma sąlyga, leidžianti naudoti fizinę prievartą, nustatyta Policijos veiklos įstatymo 24 straipsnio 1 dalies 1 punkte, – „*gindamas save, kitą asmenį nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio gyvybei ar sveikatai kėsینimosi*“, o pirmą sąlyga pareigūnui, leidžianti naudoti šaunamąjį ginklą, nustatyta Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnio 2 dalies 1 punkte, pagal kurią pareigūnas gali naudoti ginklą: „*gindamas save, kitą asmenį nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo gyvybei ar sveikatai nusikalstamo kėsینimosi*“. Matyti, kad šios sąlygos pagal turinį yra labai panašios, skiriasi tik keli žodžiai, kurių fizinės prievartos sąlygoje nėra, tai: **pavojingas ir nusikalstamas**. Atskleiskime šių sąlygų turinio skirtumus.

Sąvokos: „**pavojingas** gyvybei ar sveikatai **nusikalstamas** kėsینimasis“ yra nusikalstamos veikos sudėties objektyvusis požymis, kurį įstatymų leidėjas visada vartoja formuluodamas nusikalstamų veikų sudėtis²²⁹. Žmogaus poelgiai socialiniu požiūriu gali būti socialiai naudingi, neutralūs, žalingi. Tik dėl socialiai žalingo žmogaus poelgio gali būti keliamas jo draudimo klausimas. Būtent dėl tokio poelgio pavojingumo ir siekiant apsaugoti visuomenės narius nuo tokių poelgių, įstatymų leidėjas jį paskelbia esant nusikalstamą arba, kitaip tariant, jį kriminalizuoja²³⁰. Dėl to galima teigti, kad nusikalstamomis pripažįstamos ne šiaip pavojingos veikos, o pačios pavojingiausios – veikos, kuriomis kėsinamasi į didžiausias visuomenės vertybes, už kurių pažeidimą numatyta baudžiamoji atsakomybė. Žmogaus gyvybė ir sveikata yra tos vertybės, už

²²⁸ Parliamentary assembly of the council of Europe thirty-first ordinary session resolution 690 (1979) on the Declaration on the Police.

²²⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006, p. 230.

²³⁰ Ten pat. p. 117.

kurių pažeidimą numatyta baudžiamoji atsakomybė. Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklėse²³¹ numatyta, kad „sveikatos sutrikdymas – tai žmogaus sužalojimas arba susargdinimas pažeidžiant jo kūno audinių (organų) vientisumą ar sutrikdant jų funkcijas“. Teigtina, kad šaunamojo ginklo sąlygoje numatytų sąvokų „**pavojingas** gyvybei ar sveikatai **nusikalstamas** kėsینimasis“ turinys atitinka Lietuvos Respublikos baudžiamosio kodekso²³² šiuos nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus: 129 str. „Nužudymas“; 130 str. „Nužudymas labai susijaudinus“; 135 str. „Sunkus sveikatos sutrikdymas“; 136 str. „Sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus“, 138 str. „Nesunkus sveikatos sutrikdymas“, 140 str. „Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas“. Iš šaunamojo ginklo naudojimo sąlygų matyti, kad pirmoji sąlyga policijos pareigūnui leidžia naudoti šaunamąjį ginklą, jei pažeidėjas kėsina si pareigūnui ar kitam asmeniui sukelti fizinį skausmą ar nežymiai sutrikdyti sveikatą. Todėl kyla klausimas: ar visais nusikalstamos ir pavojingos veikos atvejais, kuriais kėsina si i pareigūno ar kito asmens gyvybę ir sveikatą, pareigūnas gali naudoti šaunamąjį ginklą? Manytina, kad atsakymas turėtų būti neigiamas. Policijos veiklos įstatyme nustatyta, kad prievartos rūši ir jos panaudojimo ribas pasirenka policijos pareigūnas, atsižvelgdamas i konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes. Taip pat įstatyme numatyta, kad pareigūnai naudodami prievartą privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių. Šis įstatymo įpareigojimas sunkiai derinamas su šaunamojo ginklo paskirtimi. Naudojant šaunamąjį ginklą, reikia daryti prielaidą (numatyti), kad gali būti pasekmės – sunkus sveikatos sutrikdymas ar gyvybės atėmimas. Manytina, kad tokia nekonkre ti sąlyga, kuri suteikia policijos pareigūnui diskrecijos teisę apsispręsti, kurią policijos prievartos rūši naudoti, yra ydinga teisės taikymo prasme. Ydingumas aiškinamas tuo, kad policijos pareigūno suvokiamos ir įvertintos aplinkybės panaudoti šaunamąjį ginklą ne visada taip pat vertinamos prokurorų ir teisėjų²³³. Todėl pareigūnui, patekusiam i sveikatai ar gyvybei grėsmingą situaciją, reikia priimti sudėtingą sprendimą – nustatyti pagal konkrečią situaciją policijos prievartos priemonės rūši ir jos naudojimo ribas.

Sąlygoje, kuri suteikia pareigūnams teisę naudoti fizinės prievartos priemones, nėra sąvokų, kuriomis apibūdinamas nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas. Teigtina, kad **nepavojingo** ir **nenusikalstamo** kėsینimosi i gyvybę ar sveikatą negali būti ir jei veika neturi pavojingumo ir nusikalstamumo pažymių, šios veikos negalime vadinti teisės pažeidimu, o policijos pareigūnas

²³¹ 2003 m. gegužės 23 d. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu Nr. V-298/158/A1-86 patvirtintos Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės // Žin. 2003, Nr. 52-2357.

²³² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 89-2741.

²³³ Autorius turi omenyje Tauragės viešosios policijos patrulių būrio magistralinių kelių priežiūros grandies patrulio Ruslano Motko baudžiamąją bylą, kurioje Tauragės rajono apylinkės teismas jį buvo pripažinęs kaltu dėl piktnaudžiavimo tarybine padėtimi ir sunkaus sveikatos sutrikdymo dėl neatsargumo. Apygardos trijų teisėjų kolegija veika perkvalifikavo ir jį nuteisė dėl netinkamo tarnybos pareigų atlikimo, o Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinęs pareigūno bylą, nusprendė kreiptis i Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą.

neturi teisės naudoti fizinės prievartos priemonių. Tačiau šioje sąlygoje numatyta, kad jei asmuo pradėjo kėsintis į pareigūno arba kito asmens gyvybę ar sveikatą, tai pareigūnas turi teisę naudoti fizinę prievartą. Galima teigti, kad nors sąlygoje nenumatyta, tačiau jei asmuo pradėjo kėsintis į gyvybę ar sveikatą, jis vykdo *pavojingą* ir *nusikalstamą* veiką.

Apibendrinus Policijos veiklos įstatymo 24 straipsnio 1 dalies 1 punkte ir 25 straipsnio 2 dalies 1 punkte numatytų policijos prievartos naudojimo sąlygų analizę, galima teigti, kad pirmosios sąlygos, leidžiančios naudoti policijos pareigūnui šaunamąjį ginklą ir fizinės prievartos priemones, teoriškai yra vienodos, o fizinės prievartos naudojimo sąlyga yra nederamai suformuluota ir ydinga teisės taikomąja prasme. Tuo tarpu pirmoji šaunamojo ginklo naudojimo sąlyga yra abstrakti ir apima tas nusikalstamas veikas, prieš kurias pareigūnai negali naudoti šaunamojo ginklo. Įstatymų leidėjas Policijos veiklos įstatyme įtvirtindamas nekonkrečią šaunamojo ginklo naudojimo sąlygą, atsakomybę perkelia policijos pareigūnui. Darytina išvada, kad šios Policijos veiklos įstatyme numatytos fizinės prievartos ir šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos mažina policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumą.

Policijos veiklos įstatymo 24 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatyta antra sąlyga, policijos pareigūnui leidžianti naudoti fizinės prievartos priemones: *„sulaikydamas teisės pažeidimą padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo“* ir 25 straipsnio 2 dalies 2 punkte nustatyta antra sąlyga, leidžianti policijos pareigūnui naudoti šaunamąjį ginklą: *„sulaikydamas nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo, jeigu kitaip jo neįmanoma sulaikyti, taip pat tais atvejais, kai asmuo atsisako įvykdyti teisėtą reikalavimą padėti ginklą ar kitą daiktą, kuriuo galima sužaloti žmogų, jeigu kyla pavojus policijos pareigūno ar kito žmogaus gyvybei ar sveikatai ir kitaip jo neįmanoma nuginkluoti.“* Pastebėtina, kad fizinės prievartos priemonių naudojimo sąlygos turinys yra panašus į šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos pirmosios dalies turinį. Fizinės prievartos naudojimo sąlygoje vartojama sąvoka *„teisės pažeidimas“* – tai teisei priešinga, kalta asmens ar organizacijų veikla, kuria padaroma žalos įstatymo saugomoms piliečių teisėms, teisėtiems interesams arba apskritai teisei tvarkai²³⁴. Teisės teorijos mokslinėje literatūroje analizuojamos šios teisės pažeidimų rūšys: nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, administracinės teisės pažeidimai, materialūs ir civilinės teisės pažeidimai, drausminiai pažeidimai, tarnybiniai pažeidimai, konstituciniai pažeidimai. Pagal fizinės prievartos naudojimo sąlygą galima teigti, kad policijos pareigūnas gali naudoti fizinės prievartos priemones sulaikyti asmeniui, įvykdžiusiam bet kokį teisės pažeidimą, jei tik jis aktyviais veiksmais vengia sulaikymo.

Tuo tarpu pagal šaunamojo ginklo naudojimo sąlygą galima veikti sulaikant *nusikalstamą* veiką padariusį asmenį. Baudžiamojo kodekso 10 straipsnyje nustatyta, kad nusikalstamos veikos

²³⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004, p 431.

skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Taigi pareigūnas negali naudoti šaunamojo ginklo, jei sulaikomas asmuo įvykdė bet kokį teisės pažeidimą, išskyrus nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Sąlygos turinys problemiškas: kartais pareigūnas sulaikymo metu neturi galimybių nustatyti, ar asmens veika turi nusikaltimo, ar baudžiamąjį nusižengimo, ar administracinės teisės, ar kitų teisės pažeidimo požymių. Jokie teisės aktai neįpareigoja pareigūno prieš naudojant šaunamąjį ginklą kvalifikuoti pažeidėjo veikos. Taip pat kyla klausimas: ar sąvokos – „**sulaikydamas nusikalstamą veiką padariusį asmenį**“ apima ir pagrįstai įtariamo asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymą? Taikant kalbinį–loginį metodą, pagal galiojantį teisinį reglamentavimą galima teigti, kad policijos pareigūnas pagrįstai įtardamas, jog padarytas nusikaltimas, neturi teisės sulaikydamas asmenį naudoti šaunamojo ginklo, tačiau jei policijos pareigūnas pats matė, kad vykdomas ar įvykdytas nusikaltimas ir pažeidėjas aktyviais veiksmais vengia sulaikymo, jei kitaip jo neįmanoma sulaikyti, gali tokio asmens sulaikymui naudoti šaunamąjį ginklą. Darytina išvada, kad sąlygos teisinis reglamentavimas nepagrįstai siaurina šaunamojo ginklo naudojimo galimybes ir policijos pareigūnams sudaro sąlygas nevykdyti savo pareigų. Toks teisinis reguliavimas mažina policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumą.

Kita sąvoka, kuri yra ir fizinės prievartos naudojimo sąlygoje ir šaunamojo ginklo naudojimo sąlygoje yra ta, kad asmuo *aktyviais veiksmais* vengia sulaikymo. Pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną „aktyvus“ suprantamas kaip veiklus, energingas²³⁵. Ši sąvoka apima labai platų aktyvių veiksmų spektrą: nuo bėgimo siekiant pabėgti iki grumtynių ar muštynių su pareigūnais. Fizinės prievartos naudojimo sąlygoje pažeidėjo aktyvūs veiksmai vengiant sulaikymo yra vienintelė būtina aplinkybė, kai policijos pareigūnai gali naudoti specialiąsias priemones. Tačiau sąlygoje nenumatyta galimybė naudoti fizinės prievartos priemones, jei pažeidėjas vengia sulaikymo neaktyviais veiksmais (pažeidėjas vengia sulaikymo apsikabinęs medį, turėklą, sėdėdamas ar gulėdamas ant žemės ir nevykdydamas policijos pareigūnų reikalavimų, neleidžia uždėti antrankių, nelipa į policijos tarnybinį automobilį, neišlipa iš nuosavo automobilio, koneveikia pareigūnus ir pan.). Pagal šią sąlygą, jei pažeidėjas neveikimu nepaiso teisėtų policijos pareigūnų reikalavimų, policijos pareigūnas neturi teisės naudoti policijos prievartos priemonių. Galima daryti išvadą, kad ši fizinės prievartos naudojimo sąlyga neatitinka realiai egzistuojančios socialinės aplinkos ir nepagrįstai mažina fizinės prievartos priemonių naudojimo galimybes, taip pat policijos pareigūnui sudaromos prielaidos neefektyviai vykdyti policijos veiklą.

Tuo tarpu šaunamojo ginklo naudojimo sąlygoje, be šios aplinkybės, jog „nusikaltimą padaręs asmuo aktyviais veiksmais vengia sulaikymo“ yra papildoma aplinkybė „jeigu kitaip jo neįmanoma sulaikyti“. Ši aplinkybė „jeigu kitaip neįmanoma jo sulaikyti“ yra labai neapibrėžta ir

²³⁵ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>.

gali būti įvairiai suprantama. Kiekvieno žmogaus fizinių ribų galimybės yra skirtingos, todėl manytina, kad turėtų būti aiškiai nurodyta sąlyga, kuriuo atveju policijos pareigūnas galėtų konstatuoti, kada jis negali kitais veiksmais sulaikyti nusikalstamą veiką padariusio asmens ir turi teisę naudoti šaunamąjį ginklą. Vadovaujantis šia sąlyga galima teigti, kad policijos pareigūnas turi teisę naudoti šaunamąjį ginklą, jei pareigūnas pamatė, jog asmuo vykdo ar įvykdė nusikalstamą veiką (pvz., plėšimą) ir puola ar bėga nuo pareigūno, o pareigūnas kitokiais veiksmais negali tokio asmens sulaikyti. Tačiau praktiškai, kaip pareigūnai teigia, jei policijos pareigūnas pamatė, kad nusikaltėlis iš moters išplėšė rankinę ir tokiu būdu įvykdė nusikalstamą veiką – plėšimą ir nepakluso policijos pareigūno reikalavimui sustoti ir pradėjo bėgti, pareigūnas vadovaudamasis šia sąlyga nepanaudos šaunamojo ginklo, nes, jei tokiam asmeniui sunkiai sužalos sveikatą ar atims gyvybę, sulauks daug teisinių nemalonumų. Darytina išvada, kad ši šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos dalis yra netinkamai reglamentuota. Tokia sąlyga mažina pareigūnų pasitikėjimą savo veiksmy teisėtumu ir taip pat mažina policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą.

Kita antros šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos dalis yra „kai asmuo **atsisako** įvykdyti teisėtą reikalavimą padėti **ginklą** ar kitą **daiktą, kuriuo galima sužaloti žmogų**, jei kyla pavojus policijos pareigūno ar kito žmogaus gyvybei ar sveikatai ir **kitaip jo neįmanoma nuginkluoti**.“ Matyti, kad antros sąlygos ši dalis galėtų būti kaip atskira šaunamojo ginklo naudojimo sąlyga. Pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną žodis „atsisakyti“ suprantamas kaip nesutikti, nenorėti ką daryti²³⁶. Pažeidėjo atsisakymas rodo, kad jis tyčia nevykdo teisėto pareigūnų reikalavimo padėti ginklą. Pareigūnas turi pažeidėjui suprantama kalba pasakyti, kad jis privalo padėti ginklą ar kitą daiktą, kuriuo galima sužaloti žmogų, ir iš jo veiksmy suprasti, kad pažeidėjas atsisako įvykdyti ir tyčia nevykdo pareigūno reikalavimo padėti ginklą ar kitą daiktą, su kuriuo galima sužaloti žmogų. Tačiau kyla klausimas: kaip atskirti, kai pažeidėjas atsisakė vykdyti pareigūno reikalavimą, bet dar neprasidėjo Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnio 2 dalies 1 punkto sąlyga „gindamas save, kitą asmenį nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo gyvybei ar sveikatai nusikalstamo kėsینimosi“? Reikėtų suprasti, kad pagrindinis šių sąlygų skirtumas yra tas, kad antroje sąlygoje pažeidėjas su ginklu ar kitu daiktu, kuriuo galima sužaloti žmogų, dar tiesiogiai negrasina žmogaus gyvybei ar sveikatai, tai yra neatlieka konkrečių veiksmy, tačiau atsisako vykdyti teisėtą reikalavimą padėti ginklą ar kitą daiktą ir kitaip jo neįmanoma nuginkluoti.

„**Ginklo**“ sąvoka atskleidžiama Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatyme²³⁷, kuriame nustatyta, kad „ginklas – įrenginys ar daiktas, sukonstruotas ar pritaikytas gyviesiems ar kitiems objektams, taikiniams naikinti, žaloti ar kitaip jiems paveikti.“ Ginklai skirstomi į šaunamuosius,

²³⁶ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009-10-25 19:40]. Prieiga per internetą: <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>.

²³⁷ 2002 m. sausio 15 d. Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas Nr. IX-705 (Žin., 2002, Nr. 13-467).

dujinius, tempinius, signalinius, pneumatinius ir nešaunamuosius. Todėl galima teigti, kad visų rūšių ginklais asmuo gali sukelti pavojų pareigūno ar kito asmens sveikatai. Sąvoka „*daiktas, kuriuo galima sužaloti žmogų*“ suprantama kaip kiti daiktai, kurie neturi ginklo požymių, tačiau tinkami žaloti žmogų. Tai gali būti akmuo, lazda, plyta, butelis, bet kurie darbo įrankiai, prietaisai ar priemonės, buities daiktai ir pan.

Kita sąlygos aplinkybė – „*jei kitaip jo neįmanoma nuginkluoti*“ – sunkiausiai įvertinama pagal šią šaunamojo ginklo naudojimo sąlygą. Laikydamasis minėtos sąlygos, pareigūnas pirmiausiai privalėtų pasistengti žodžiu ir gestais įkalbėti pažeidėją nusiginkluoti. Tačiau jei pažeidėjas šiuo pasiūlymu nepasinaudojo, ką toliau privalo daryti policijos pareigūnas? Vadovaudamasis šia sąlyga, pareigūnas privalėtų kitomis priemonėmis bandyti nuginkluoti asmenį ir tik įsitikinęs, kad kitaip jo neįmanoma nuginkluoti, naudoti šaunamąjį ginklą. Kyla klausimas, ar pareigūnas turėtų rizikuodamas savo sveikata arba gyvybe kitaip bandyti nuginkluoti pažeidėją? Pareigūno pastangos naudojant psichinę prievartą, guminę lazda, dujas, tarnybinį šunį, kovinių imtynių veiksmus nuginkluoti teisės pažeidėją gali sukelti papildomą riziką pareigūno sveikatai ar gyvybei. Šios policijos prievartos priemonės yra menkai veiksmingos arba panašios veikimo priemonės, todėl šią sąlygos aplinkybę sudėtinga įgyvendinti. Įsivaizduotina praktinė situacija, kai asmuo laiko peilį ar medinį pagalį ir jis nevykdo reikalavimo šį daiktą padėti. Pareigūnas žodžiu įspėjo pažeidėją padėti daiktą, iš ginklo iššovė į orą, tačiau pažeidėjas nepaiso pareigūno reikalavimo. Vadovaudamasis šia sąlyga, policijos pareigūnas turi teisę naudoti šaunamąjį ginklą. Tačiau tokioje situacijoje pareigūnai nenaudoja šaunamojo ginklo. Manytina, kad, jei policijos pareigūnai turėtų efektyvesnę prievartos priemonę nei fizinės prievartos priemonės, šios šaunamojo ginklo sąlygos dalies nereikėtų.

Apibendrinant fizinės prievartos priemonių antros sąlygos analizę, galima teigti, kad sąlyga yra pakankamai aiški, tačiau nevisiškai atitinka policijos pareigūnų veiklos realijas. Tuo tarpu antra šaunamojo ginklo naudojimo sąlyga yra sudaryta iš dviejų atskirų tarpusavyje nesusijusių dalių. Pirmoje sąlygos dalyje numatytos sąvokos pernelyg netiksliai nustato aplinkybes, kai galima naudoti šaunamąjį ginklą. Antros šios sąlygos dalies reglamentavimas sudaro papildomų sunkumų suprasti sąlygą ir jos tikslingumą. Palikta galimybė kiekvienam pareigūnui, prokurorui ar teisėjui ją savaip interpretuoti. Todėl darytina išvada, kad ši šaunamojo ginklo naudojimo sąlyga neužtikrina tinkamų galimybių policijos pareigūnams efektyviai vykdyti policijos funkcijų ir mažina policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą.

Policijos veiklos įstatymo 24 straipsnio 2 dalies 3 punkte nustatyta, kad pareigūnas turi teisę naudoti fizinės prievartos priemones, „kai kėsiniamasi į policijos kontroliuojamą ar saugomą objektą, transporto priemonę, šaunamąjį ginklą, sprogstamąsias medžiagas, specialiąsias ryšio, aktyvios ar pasyvios gynybos priemones ar kitą policijos turtą“. Fizinės prievartos naudojimo

sąlygoje numatyta sąvoka „*kėsınamasi*“ parodo sąlygos neapibrėžtumą. Baudžiamojo kodekso 22 straipsnyje nustatyta, kad „Pasikėsınimas padaryti nusikalstamą veiką yra tyčinis veikimas ar neveikimas, kuriais tiesiogiai pradedamas daryti nusikaltimas ar baudžiamasis nusizengimas, jeigu veika nebuvo baigta dėl nuo kaltininko valios nepriklausančių aplinkybių.“ Šioje sąvokoje tiksliai atskleistas veikos kryptingumas – „pasikėsınimas padaryti nusikalstamą veiką“. Tačiau fizinės prievartos naudojimo sąlygoje nenurodytas veikos kryptingumas, todėl neaišku, ką kėsınamasi atlikti: gal kėsınamasi apžiūrėti, susipažinti, įvaldyti, iširti ir pan. Šie visi žodžiai rodo pozityvios veikos kryptingumą. Tačiau pagal šį reglamentavimą reikėtų suprasti, kad kėsınamasi atlikti nusikalstamą veiką: kėsınamasi užvaldyti transporto priemonę, šaunamąjį ginklą; kėsınamasi sugadinti, padaryti materialinę žalą ir pan. Todėl teigtina, kad ši fizinės prievartos naudojimo sąlyga yra netinkamai reglamentuota.

Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnio 2 dalies 3 punkte nustatyta, kad policijos pareigūnas turi teisę naudoti šaunamąjį ginklą „atremdamas saugomų objektų užpuolimą“. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nusikalstama veika „**užpuolimas**“ nenumatyta. Todėl kyla klausimas: kokie konkrečiai veiksmai laikytini užpuolimu ir kokios nusikalstamos veikos sudaro užpuolimo turinį? Lietuvių kalbos žodyne nurodoma, kad užpuolimą paprastai vykdo nedideli pėstininkų vienetai²³⁸. Taip pat šioje sąlygoje vartojama sąvoka „**saugomi objektai**“ gali būti suprantama labai įvairiai. Valstybės saugomi objektai yra gamtos objektai, istoriniai ir kultūriniai paveldo objektai. Štai Viešosios policijos apsaugos tarnybos nuostatuose²³⁹ numatyta, kad tarnyba vykdo strateginių ir valstybinių objektų apsaugą bei pagal sutartis vykdo Lietuvos Respublikoje fizinių asmenų, juridinių ir fizinių asmenų turto apsaugą, gabenamų krovinių palydą ir apsaugą. Vadovaujantis šia šaunamojo ginklo sąlyga galima teigti, kad policijos pareigūnui suteikta teisė naudoti šaunamąjį ginklą, jei siekiama užpulti bet kokį policijos saugomą objektą: įmonės sunkvežimį, asmens privatų būstą ir pan. Tačiau manytina, kad įstatymų leidėjas turėjo omenyje tik saugomus strateginius ir valstybinius objektus. Galima teigti, kad ši sąlyga yra netiksli ir mažina teisinio statuso veiksmingumą.

Policijos veiklos įstatymo 24 straipsnio 1 dalies 5 punkte nustatyta, kad policijos pareigūnas turi teisę naudoti fizinės prievartos priemones „esant tarnybiniam būtinumui, stabdydamas transporto priemonę“, o 25 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad „policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę ir gyvūnus“. Tačiau nei Policijos veiklos įstatyme, nei kituose įstatymo įgyvendinamuosiuose teisės aktuose nenurodytos sąlygos, kada

²³⁸ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>.

²³⁹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2007 m. rugpjūčio 17 d. įsakymu Nr. 5-V-546 „Dėl viešosios policijos Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės, Telšių ir Utenos apsaugos skyrių reorganizavimo prijungimo prie viešosios policijos Vilniaus apsaugos skyriaus būdu“ patvirtinti viešosios policijos apsaugos tarnybos nuostatai.

policijos pareigūnas stabdydamas transporto priemonę gali naudoti priverstinio sustabdymo priemonės ar šaunamąjį ginklą, ar kokių atveju pareigūnas gali naudoti šaunamąjį ginklą prieš gyvūnus. Lietuvių kalbos žodyne „tarnybinis“ suprantamas kaip susijęs su tarnyba, skirtas tarnybos reikalams, o žodžiai „būtinumas“, „būtinai“ suprantami kaip tas dalykas, be kurio negalima išsiversti, labai reikalingas²⁴⁰. Vadovaujantis fizinės prievartos priemonių naudojimo sąlyga, galima teigti, kad transporto priverstinio sustabdymo priemonę galima naudoti tik ypatingais atvejais ir kai panaudotos visos įtikinimo priemonės. Taip pat galima teigti, kad šaunamojo ginklo panaudojimui prieš transporto priemonę taikoma ta pati tarnybinio būtinumo sąlyga ir kai panaudotos visos įtikinimo priemonės. Nustatytas teisinis reglamentavimas policijos pareigūnui leidžia naudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę, jei transporto priemonės vairuotojas nepakluso reikalavimui sustoti, o įtikinimo priemonės pažeidėjo neįtikino sustabdyti transporto priemonę ir pareigūnas neturi galimybės panaudoti priverstinio sustabdymo priemonių. Policijos pareigūnas, naudodamas šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę, negali sužeisti ją vairuojančio ar kartu važiuojančio asmens, nes šaunamasis ginklas prieš transporto priemonę naudojamas kaip specialioji priemonė transporto priemonei sustabdyti. Tačiau, jei aplinkybės atitinka šaunamojo ginklo prieš asmenį naudojimo sąlygas, tai yra teisinis pagrindas naudoti šaunamąjį ginklą ne tik prieš transporto priemonę, bet ir prieš asmenį. Apibendrinus šių prievartos priemonių naudojimo prieš transporto priemonę ir gyvūnus teisinio reglamentavimo analizę, galima teigti, kad teisinis reglamentavimas yra netinkamas, todėl policijos pareigūnams kyla abejonių dėl teisės naudojimo.

Kita šaunamojo ginklo naudojimo sąlyga yra „kai būtina išlaisvinti įkaitus arba užkirsti kelią teroro aktui.“ Lietuvių kalbos žodyne žodis „įkaitas“ suprantamas kaip laidavimas, užstatas, apmainytas daiktas, gyvulys, įkeistas žmogus, mainas²⁴¹. Baudžiamojo kodekso 252 straipsnyje nustatyta, kad žmogaus pagrobimas įkaitu – „tai tas, kas pagrobė ar laikė pagrobtą žmogų ir už paleidimą reikalavo iš tarptautinės viešosios organizacijos, valstybės ar jos institucijos atlikti bet kokią veiksmą ar susilaikyti nuo veiksmų, taip pat tas, kas grasino tuoj pat nužudysiąs ar sužalosiąs pagrobtą žmogų reikalaujamas sudaryti sąlygas išvengti sulaikymo.“ Panašius veikos požymius turi Baudžiamojo kodekso 146 straipsnyje numatyta veika – neteisėtas laisvės atėmimas tai tas, „kas neteisėtai atėmė žmogui laisvę, jeigu nebuvo žmogaus pagrobimo kaip įkaito požymių.“ Vadovaudamasis šaunamojo ginklo naudojimo sąlyga, policijos pareigūnas gali naudoti šaunamąjį ginklą jei siekiama išlaisvinti įkaitus, o jei siekiama išlaisvinti žmogų, kurio laisvė neteisėtai atimta, tai negali naudoti šaunamojo ginklo, išskyrus, jei situacija atitiko kitas šaunamojo ginklo naudojimo sąlygas.

²⁴⁰ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>.

²⁴¹ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>.

Sąlygoje numatyta sąvoka ir „teroro aktas“. Lietuvių kalbos žodyne žodis „teroras“ suprantamas kaip gąsdinimas, smurtas, smurto priemonių naudojimas iki žmogaus ar žmonių grupės sunaikinimo²⁴². Baudžiamojo kodekso 250 straipsnyje yra numatyta, kad teroro aktas – tai „tas, kas žmonių gyvenamojoje, darbo, susibūrimo ar viešojoje vietoje padėjo sprogmenų siekdamas sukelti sprogimą, sprogdino arba padegė“ arba „paskleidė radioaktyviasias, biologines ar chemines kenksmingas medžiagas, preparatus ar mikroorganizmus“. Ši norma taikytina tik tais atvejais, kai daroma išvada apie veikos priešingumą visuomenės saugumui, o tokią išvadą įmanoma padaryti, kai veika gali sukelti ar sukėlė žalą arba realų pavojų didesnio skaičiaus žmonių gyvybei ar sveikatai, didelės vertės turtui ir turėjo ar galėjo turėti pakankamą bauginamąjį nerimą keliantį poveikį visuomenei. Policijos pareigūnui yra sudėtinga arba neįmanoma nustatyti veikos požymius ir nuspręsti, ar pažeidėjas gali sukelti, ar sukėlė žalą arba realų pavojų didesnio skaičiaus žmonių gyvybei ar sveikatai. Galima teigti, kad pareigūno sprendimas naudoti šaunamąjį ginklą ar nenaudoti priklauso nuo sąvokų „**įkaitas ir teroras**“ supratimo. Darytina išvada, kad ši sąlyga reglamentuota neaiškiai ir policijos pareigūnui trukdo efektyviai vykdyti policijos funkcijas ir mažina policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą.

Apibendrinus policijos prievartos priemonių naudojimą reglamentuojančių sąlygų analizę, galima teigti, kad Policijos veiklos įstatyme psichinė prievarta reglamentuota netinkamai, policijos fizinės prievartos ir šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos suformuluotos abstrakčiai, neaiškiai, sąlygose vartojamos sąvokos suprantamos tik baudžiamosios teisės specialistams. Taip pat teigtina, kad nei viena sąlyga nenumato policijos antrankių ir surišimo priemonių naudojimo. Toks netikslus policijos prievartos priemonių naudojimo reglamentavimas prieštarauja Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos nutarimu patvirtintos deklaracijos apie policiją²⁴³ priedo „A Etika“ 13 punkto nuostatomis.

Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymo 23 straipsnyje nustatyta, kad prievarta gali sukelti kūno sužalojimą ar mirtį, tačiau įstatyme nenurodoma apie asmeniui kylančias pasekmes, kai prieš jį naudojama psichinė prievarta. Tokia įstatymų leidėjo pozicija tarsi nuvertina psichinę prievartą kaip savarankišką policijos prievartos rūšį. Todėl manytina, kad dalis pareigūnų fizinės prievartos priemonių nenaudoja, patyrę nežymų asmens nepaklusimą. Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnyje nustatyta, kad „prievarta, [...] gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti [...]“. Policijos veiklos įstatyme numatytos penkios policijos pareigūno pareigos, o kituose teisės aktuose numatyta dar daugiau pareigūno pareigų²⁴⁴. Išanalizavus pareigų turinį galima teigti, kad

²⁴² Ten pat.

²⁴³ Parliamentary assembly of the council of Europe thirty-first ordinary session resolution 690 (1979) on the Declaration on the Police.

²⁴⁴ Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad policijos pareigūnas privalo gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves. Valstybės tarybos įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 10 punkte numatyta, kad valstybės tarnautojas privalo nesinaudoti valstybės ar savivaldybių nuosavybe ne tarnybinei veiklai.

prievartos priemonių naudojimo tęstinumas netinkamai nustatytas. Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos nutarimu patvirtintoje deklaracijoje apie policiją²⁴⁵ priedo „A Etika“ 12 punkte nustatyta, kad „pareigūnas vykdydamas pareigas gali naudoti visas būtinas nustatytas priemones teisėtiems tikslams pasiekti, bet jis niekada negali naudoti daugiau jėgos nei priimtina.“ Matyti, kad šioje deklaracijoje siūloma policijos prievartos priemonių naudojimo tęstinumą matuoti teisėtų tikslų pasiekiamumu. Manytina, kad tokia formuluotė netiksliai apibrėžia policijos prievartos priemonių tęstinumą. Policijos pareigūnas naudodamas prievartą ne tik stengiasi įvykdyti kai kurias pareigas ir pasiekti tikslus, bet pirmiausia susidūręs su asmens pasipriešinimu ar agresyvumu, siekia paklusnumo. William T. teigia, kad pagrįstas prievartos naudojimo kiekis yra toks, kuris reikalingas asmens paklusnumui užtikrinti²⁴⁶. Svarbu, kad asmuo paklustų pareigūno nurodymams arba prarastų galimybę priešintis policijos pareigūno veiksams, bet nereikšmingai ar paveiktas psichinės prievartos ar apsvaiginus, ar sužalojus kitomis prievartos priemonėmis. Pagrįstas ir būtinas prievartos naudojimas reiškia naudojimą ne daugiau prievartos negu panaudotų aukštos kvalifikacijos policijos pareigūnas tam tikroje konkrečioje situacijoje²⁴⁷. Siūlytina, kad Policijos veiklos įstatyme būtų nustatyta, kad policijos pareigūnai pagrįstai naudoja prievartos priemones, jeigu siekia, kad asmuo paklustų pareigūno nurodymams arba prarastų fizinę galimybę nevykdyti ar priešintis policijos pareigūnų veiksams.

Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnyje nustatyta, kad prievartos rūši ir jos panaudojimo ribas pasirenka policijos pareigūnas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes. Naudodami prievartą, policijos pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių.“ Įvertinus šį įpareigojimą ir įstatyme numatytas prievartos priemonių naudojimo sąlygas, galima teigti, kad policijos pareigūnams yra sudėtinga objektyviai nustatyti prievartos priemonių naudojimo ribas ir pagrįstumą. Prievartos priemonių pagrįstumas turi būti paremtas konkrečiais faktais ir aplinkybėmis²⁴⁸. Policijos pareigūnai turi būti pasirengę naudoti prievartos priemones tokiomis aplinkybėmis, kuriomis jėgos panaudojimo loginis pagrindas dažnai yra moraline, teisine ir praktine prasme dviprasmiški²⁴⁹. Norint palengvinti policijos pareigūnui priimti sprendimą naudoti policijos prievartos priemones ar nenaudoti, siūlomos trys pakopos:

²⁴⁵ Parliamentary assembly of the council of Europe thirty-first ordinary session resolution 690 (1979) on the Declaration on the Police.

²⁴⁶ Terrill, William Police use of force: A transitional approach. *Justice Quarterly*, 2005, vol. 22(1), p. 107–138. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.informaworld.com/smpp/>.

²⁴⁷ Alpert, Geoffrey P. and William C. Smith. How reasonable is the reasonable man?: Police and excessive force. // *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1994, vol. 85(2), p. 481–501 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.law.northwestern.edu/jclc/backissues/85-2.html>.

²⁴⁸ Texas Commission on Law Enforcement Officer Standards and Education (TCLEOSE) Use of force concepts. 2006 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 27 d.] Prieiga per internetą: www.tcleose.state.tx.us/GuideInst/HTML/1000/18USE.htm.

²⁴⁹ MacDonals, John M., Patrick Manz, Geoffrey P. Alpert and Roger Dunham. Police use of force: Examining the relationship between calls for service and the balance of police force and suspect resistance. // *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2003, vol. 31, p. 119–127 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 17 d.] Prieiga per internetą: <http://www.law.northwestern.edu/jclc/backissues/03-2.html>.

policijos pareigūnas prieš kontaktą su asmeniu turi įvertinti vietą; vėliau pareigūnas turi įvertinti asmens tipą ir jo elgesį; ir galiausiai, visa tai įvertinęs, turi nuspręsti, ar naudos prievartos priemonės, ir, jei naudos, tai kokias priemones ir kokio efektyvumo²⁵⁰. Policijos pareigūnui priėmus sprendimą naudoti policijos prievartos priemonės, kyla klausimas: kokias priemones ir iki kokios ribos šias priemones naudoti? Detalaus ir tikslaus policijos prievartos priemonių naudojimo policijos veiklos įstatyme nenustatyta. Williams T teigia, kad daugėjant teisinio ribojimo naudoti policijos pareigūnams prievartos priemonės 1960 metais kilo poreikis tinkamai parengti policijos pareigūnus, kad jie tiksliai pagal teisės reikalavimus naudotų policijos prievartos priemonės. Dėl to policijos pareigūnų mokymo instruktoriai suformavo policijos prievartos (jėgos panaudojimo) priemonių seką (angl. force continuum). Tačiau kiti autoriai, pvz., Thomas D. Petrowski, rašydamas apie prievartos priemonių naudojimo seką, vartoja jėgos, prievartos progresyvumo (angl. – force progress) sąvoką. Prievartos priemonių taikymas progresyvine seka²⁵¹ pareigūnams suteikia tikslesnius nurodymus, kokias ir kiek naudoti policijos prievartos priemonių²⁵². Šios teorijos esmė yra tokia, kad pareigūnas turi pradėti naudoti silpniausio lygio prievartos priemonės, o nepajėgdamas įgyti pažeidėjo paklusnumo, proporcingai pažeidėjo pasipriešinimo lygiui didinti ir prievartos lygį²⁵³, ir kad pareigūnas naudotų policijos prievartos priemonės, proporcingas pažeidėjo pasipriešinimo laipsniui²⁵⁴. Kiti prievartos progresyvinės sekos šalininkai teigia, kad ši teorija pareigūnams lengvai leidžia tučtuojau naudoti aukštesnio lygio prievartos priemonės ir papildomai reikalauja, jei yra galimybės, imtis priemonių mažinti konfliktą²⁵⁵. Prievartos priemonių progresyvinės sekos taikymas ne tik nustato pareigūnų naudojamą prievartos lygį, bet, kaip William T. teigia, teorija identifikuoja pažeidėjo pasipriešinimo laipsnį, jį skirsto kategorijomis ir apibrėžia tinkamą policijos prievartos lygmenį²⁵⁶. Naudotos prievartos priemonių skirtingą lygį

²⁵⁰ Alpert, Geoffrey P. and William C. Smith. How reasonable is the reasonable man?: Police and excessive force. // Journal of Criminal Law and Criminology. 1994, vol. 85(2), p. 481–501 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.law.northwestern.edu/jclc/backissues/85-2.html>.

²⁵¹ Įvertinus tai, kad žodis „seka“ Lietuvių kalbos žodyne suprantamas kaip *įvykių, reiškinių ar daiktų vienas po kito ėjimas, išsidėstymas, nuoseklumas*, šis žodis nepakankamai tiksliai apibūdina (angl. force continuum) reiškinio savybes. Tuo tarpu žodis „progresyvus“ Lietuvių kalbos žodyne suprantamas kaip *palapsniui stiprėjantis, didėjantis*, dėl to manytina, kad tiksliausiai šį reiškinį galima nusakyti žodžių junginiu – „policijos prievartos priemonių progresyvinė seka“.

²⁵² Williams, George T. Force continuums: A Liability to Law Enforcement? // FBI Law Enforcement Bulletin. 2002, vol. 71 (6), p. 14–19 [žiūrėta 2009 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/june2002/june02leb.htm>.

²⁵³ Ten pat.

²⁵⁴ Committee to Review Research on Police Policy and Practices, Wesley Skogan and Kathleen Frydl, editors, National Research Council. Fairness and Effectiveness in policing: the evidence. The National academies press, Washington, 2004, p. 85 [žiūrėta 2009 m. rugsėjo 23 d.]. Prieiga per internetą: http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=10419.

²⁵⁵ Williams, George T. Force continuums: A Liability to Law Enforcement? // FBI Law Enforcement Bulletin. 2002, vol. 71 (6), p. 14–19 [žiūrėta 2009 m. rugsėjo 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/june2002/june02leb.htm>.

²⁵⁶ Terrill, William Police use of force: A transitional approach. Justice Quarterly, 2005, vol. 22(1), p. 107–138 [žiūrėta 2009 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.informaworld.com/smpp/>.

geriausiai gali atskleisti asmeniui padarytos žalos dydis²⁵⁷. Policijos įstaigos skatina pareigūnus naudoti prievartos priemones progresyvine seka, nes ji pareigūnus įpareigoja naudoti nedidelio pavojingumo lygio policijos prievartos priemones²⁵⁸.

Mokslinėje literatūroje pagal policijos prievartos priemonių progresyvinę seką išskiriami šie prievartos priemonių lygiai: 1. Socialinė kontrolė (angl. Social Control) – pareigūno kaip valdžios atstovo paprasčiausias bendravimas su asmenimis apima rutininės kontrolės įvairių įsakymų davimą ir pan. 2. Žodinė / ne žodinė komunikacija (angl. Verbal / Non Verbal Communication) – kai pareigūnas duoda garsias, trumpas, aiškiai suprantamas komandas, kuomet žmonės nenori pareigūno klausyti ar kalbėti, kai susiduria su emocionaliais asmenimis, pavojingose aplinkybėse ir pan. Šiam lygiui priskiriamos komandos: „Mesk ginklą“, „Gulti“, „Rankas už galvos“ ir pan. 3. Beginkle strategija²⁵⁹ (angl. weaponless strategies) – kovinių imtynių veiksmų naudojimas, tai gali būti smūgiai ranka, skausmingi laužimai, smaugimo technika. 4. Ginkluota strategija (angl. Weapons strategies) – naudojami elektriniai ginklai, cheminiai ginklai, policijos lazdos ir kiti smūginiai ginklai. 5. Mirtini ginklai (angl. Deadly force) – šaunamieji ginklai²⁶⁰.

Taip pat nustatyti penki asmens / pažeidėjo elgesio pavojingumo lygiai: 1. Nuolankus asmens elgesys – asmuo yra sukalbamas, geranoriškai vykdo pareigūno komandas. 2. Pasyvus pasipriešinimas – kai asmuo nevykdo pareigūno komandų, tačiau nuo pareigūno neketina pabėgti, (sėdi apsikabinęs stulpą, medį ir pan.). 3. Aktyvus pasipriešinimas – asmuo yra agresyviai nusiteikęs, stengiasi išlaikyti atstumą tarp policijos pareigūno ir savęs, toks asmuo gali mojuoti rankomis siekiant išvengti sulaikymo, bandyti bėgti. 4. Užpuolimas. Gali būti trys užpuolimų lygiai: a) Pažeidėjas juda pareigūno link ir siekia fizinio kontakto. Tokie veiksmai pareigūnui nesukelia reikšmingų fizinių sužalojimų, bet gali suvaržyti pareigūno atsakomuosius veiksmus. b) Pareigūnų užpuolimo lygis, kai tikėtina, kad asmuo siekia sužaloti pareigūną, tai apgalvotas pareigūno puolimas dažniausiai vykdomas be ginklo ir galimas nedidelis pareigūno sveikatos sužalojimas: sausgyslių patempimas, mažų kaulų lūžiai, nepavojingi įpjovimai ar dantų sugadinimas. c) Užpuolimo lygis, kai asmuo užpuola pareigūną ir siekia sunkauso sveikatos sužalojimo ar mirties. 5. Tokie asmens, dažniausiai su ginklu (peilis, šaunamasis ginklas ir pan.) veiksmai, kai kyla

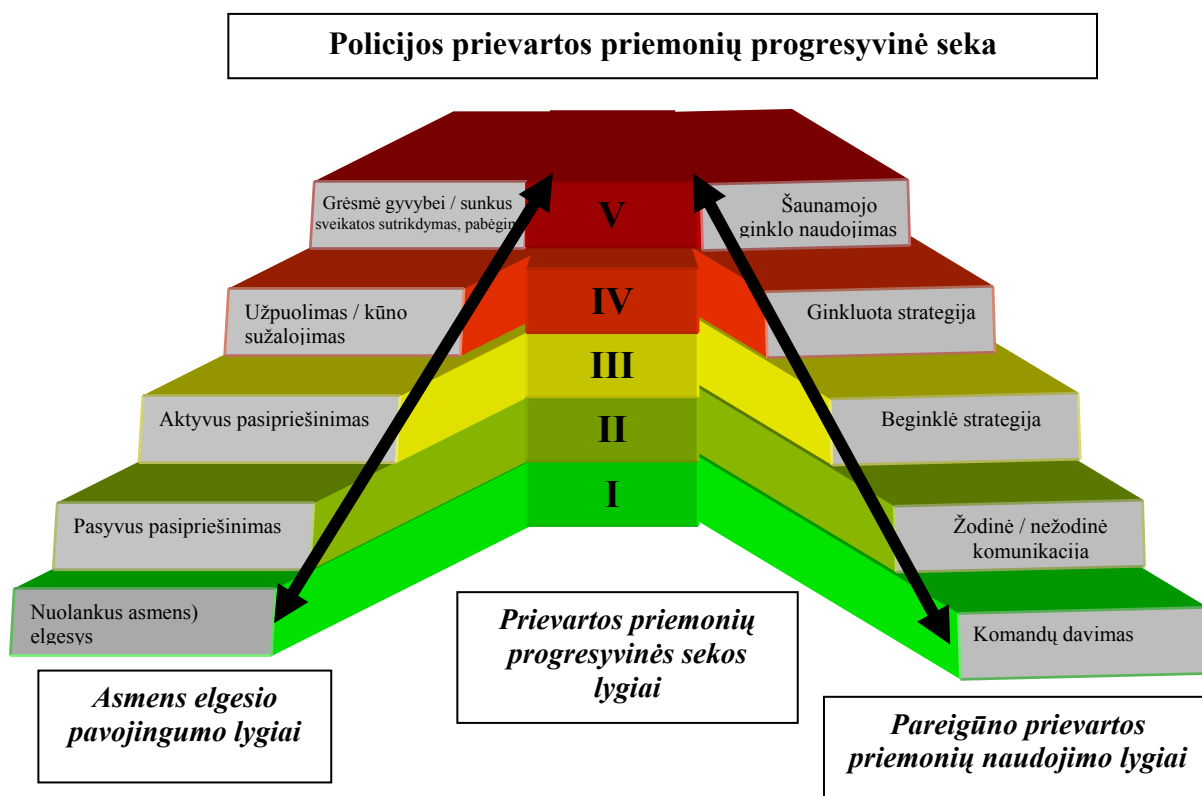
²⁵⁷ Terril, William, Stephen D. Mastrofski Situational and officer-based determinants of police coercion. // Justice Quarterly. 2002, vol. 19(2), p. 215–248 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.informaworld.com/smpp/>.

²⁵⁸ Terril, William, Geoffrey Alpert, Roger G. Dunham, and Michael Smith. A management tool for evaluating police use of force: An application of the force factor. // Police Quarterly. 2003, vol. 6(2), p. 150–171 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://pqx.sagepub.com/cgi/reprint/6/2/150>.

²⁵⁹ Strategija – karo mokslo dalis, nagrinėjanti karo veiksmų parengimą, planavimą, vykdymą bei jiems vadovavimą, karyba. Politinės, visuomeninės kovos vadovavimo mokslas. El. Lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

²⁶⁰ Edited by Harold V. Hall, Ph.D., ABPP Lethal Violence: A Sourcebook on Fatal Domestic, Acquaintance, and Stranger Aggression Chapter 13, „Police Use of Deadly Force“ Pacific Institute for the Study of Conflict and Aggression United States of America. 2000, p. 10 [žiūrėta 2009 m. spalio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.violenceprediction.com/pdf/chap13.pdf>.

neišvengiama grėsmė pareigūno ar kitų asmenų gyvybei arba gresia sunkus sveikatos sutrikdymas²⁶¹. Policijos prievartos priemonių naudojimo progresyvinė seka geriausiai matyti žemiau pateikiamame paveikslėlyje.

Į lygius sugrupuotas asmenų pavojingas elgesys ir policijos prievartos priemonės leis pareigūnams priimti tinkamą sprendimą renkantis prievartos priemonių progresyvumo seką. Taip pat tyrinėtojai, vadovaudamiesi policijos prievartos priemonių nustatyta progresyvine seka, galės nagrinėti, ar policijos pareigūnai tinkamai ir pagrįstai naudoja policijos prievartos priemones²⁶².

Policijos prievartos priemonių naudojimo progresyvinės sekos koncepcija turi ir trūkumų. Prievartos priemonių progresyvinės sekos taikymas yra pagrįstas, kai policijos pareigūno gyvybei ar sveikatai nekyla didelė grėsmė ar nusikaltėlis nebando pabėgti, pareigūnas turi pakankamai laiko įvertinti situaciją ir priimti tinkamiausią sprendimą. Tačiau, kai pareigūną staiga ištinka pavojus, kyla grėsmė jo sveikatai ar gyvybei, tada šio principo taikymas prieštarauja sveikam protui. Progresyvinės sekos taikymas reiškia, kad policijos pareigūnas išmokytas mechaniškai rinkti silpnesnes prievartos priemones nepaisydamas jam kylančios grėsmės²⁶³. Kai pareigūnas patenka į pavojingą situaciją, nuo patiriamo streso išsiskiria adrenalinas ir tokia būseną mažina pareigūnų

²⁶¹ Ten pat.

²⁶² Terrill, William Police use of force: A transitional approach. Justice Quarterly. 2005, vol. 22(1), p. 107–138 [žiūrėta 2009 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.informaworld.com/smpp/>.

²⁶³ Petrowski, Thomas D. Use of force policies and training: A reasoned approach. // FBI Law Enforcement Bulletin. 2002, vol. 71 (10). [žiūrėta 2009 m. gruodžio 29 d.] Prieiga per internetą: <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/oct2002/oct02leb.htm>.

gebėjimus objektyviai įvertinti situaciją. Dėl natūralaus siekio išgyventi pareigūno gebėjimai išsirinkti mažiau pažeidėjui žalingą prievartos priemonę yra minimalūs. Jei ekstremalioje situacijoje pareigūnas gali pasirinkti daugiau prievartos priemonių, tai jo reakcija bus lėtesnė, ir tikėtina, kad pareigūnas priims tai situacijai tinkamą sprendimą, tačiau uždelsta pareigūno reakcija jam gali kainuoti gyvybę. Ypatingai progresinės sekos taikymas yra probleminis, kai pareigūnui reikia panaudoti šaunamąjį ginklą²⁶⁴. Šios koncepcijos taikymas sumažina policijos pareigūnų prievartos prieš pažeidėjus naudojimą, tačiau tam tikrais atvejais policijos pareigūnams kyla reikšmingas pavojus, o konstitucinės nuostatos nereikalauja, kad pareigūnų tarnyba būtų pavojinga²⁶⁵. Nepaisant prievartos priemonių naudojimo progresyvinės sekos teigiamos reikšmės, pareigūnai turi mokėti įvertinti staiga kilusį aukštą pavojingumo lygį ir panaudoti atitinkamas prievartos priemones. Todėl turi būti aiškiai nustatytos prievartos priemonių naudojimo sąlygos ir turi būti siekiama, kad pareigūnai užtikrintai ir efektyviai naudotų prievartos priemones. Efektyvus prievartos priemonių naudojimas pažeidėjui sukelia mažiau sužalojimų, o pareigūnui – grėsmių, greičiau baigiasi konfliktas. Tai gali būti pasiekama tik tada, kai prievartos priemonių naudojimas yra tinkamai reglamentuotas ir pareigūnai išsipareigoję protingai naudoti policijos prievartos priemones pažeidėjo pasipriešinimui įveikti.

Policijos veiklos įstatymo 27 straipsnyje nustatytos ginkluoto policijos pareigūno asmens saugumo garantijos. Šio straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „policijos pareigūnas turi teisę panaudoti psichinę ar fizinę prievartą, jeigu sulaikomas ar sulaikytas asmuo bando panaudoti prievartą arba artinasi prie policijos pareigūno bei neklauso jo reikalavimo laikytis nurodyto atstumo, arba kėsinais atimti iš policijos pareigūno šaunamąjį ginklą. Jeigu panaudotos prievartos priemonės yra neveiksmingos arba jų panaudojimas yra neįmanomas dėl asmens daromų veiksmų intensyvumo, o delsimas kelia grėsmę policijos pareigūno gyvybei, policijos pareigūnas gali panaudoti šaunamąjį ginklą.“ Autoriaus nuomone, šioje straipsnio dalyje numatytos dvi policijos prievartos naudojimo sąlygos. Pirmą sąlygos dalis numato fizinės prievartos naudojimo aplinkybes, o antra sąlygos dalis numato šaunamojo ginklo naudojimo aplinkybes. Manytina, kad viena šios sąlygos dalis atitinkamai turėtų būti numatyta prie fizinių prievartos priemonių naudojimo sąlygų, o kita – prie šaunamojo ginklo naudojimo pagrindų.

Apibendrinus policijos pareigūnų teisių naudoti policijos prievartos priemones analizę, galima teigti, kad policijos prievartos priemonių naudojimas reglamentuotas nepakankamai gerai, nenustatytos priemonių naudojimo ribos, prievartos priemonių naudojimo tęstinumas, tiksliai neatskirtos šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos nuo fizinės prievartos priemonių naudojimo

²⁶⁴ Williams, George T. Force continuums: A Liability to Law Enforcement? // FBI Law Enforcement Bulletin. 2002, vol. 71 (6), p. 14–19. Prieiga per internetą: <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/june2002/june02leb.htm>.

²⁶⁵ Petrowski, Thomas D. Use of force policies and training: A reasoned approach. // FBI Law Enforcement Bulletin. 2002, vol. 71 (10). Prieiga per internetą: <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/oct2002/oct02leb.htm>.

sąlygų. Ydingas teisinis reglamentavimas sudaro sąlygas policijos pareigūnams abejotinosiose situacijose naudoti fizinės prievartos priemones ir dėl to papildomai rizikuoti savo sveikata ar gyvybe, dėl to mažėja pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumas. Įvertinus fizinės prievartos ir šaunamojo ginklo naudojimo sąlygas ir įpareigojimą vengti sunkių pasekmių, galima daryti išvadą, kad nustatytų prievartos priemonių rūšių nepakanka efektyviai vykdyti policijos funkcijas. Manytina, kad pareigūnams reikėtų dar vienos policijos prievartos rūšies, kuri būtų efektyvesnė už fizinės prievartos priemones ir mažiau žalinga nei šaunamasis ginklas.

POLICIJOS PAREIGŪNO PAREIGŲ TEISINĖ ANALIZĖ

Lietuvių kalbos žodyne žodis „pareiga“ suprantamas kaip tai, kas būtina, privaloma atlikti; darbas, veiksmas, susijęs su tarnyba, apsiėmimu, pažadu, priedermė²⁶⁶. A. Vaišvila pareigų paskirtį atskleidžia teigdamas, kad „Mūsų pareigos – tai tas mastas, kuriuo mes netrukdomė, padedame kitam asmeniui būti laisvam. Jeigu pareigos nebūtų laisvės riba, tai tokia riba turėtų tapti mūsų disponuojama brutali jėga, nes kiekviena kokybė, kad išsaugotų savo tapatybę, turi būti kuo nors apribota: šiuo atveju – pareiga arba jėga.“²⁶⁷ Policijos pareigūno pareigų apibūdinimų galime rasti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Valstybės tarnybos įstatyme, Baudžiamojo proceso kodekse, Civilinio proceso kodekse, Administracinių teisės pažeidimų kodekse ir kituose teisės aktuose, tačiau pirminės grandies policijos pareigūnams tiesiogiai taikytinos pareigos numatytos Policijos veiklos įstatyme. Autoriaus atlikto tyrimo duomenys atskleidžia, kad pirminės grandies pareigūnų teisinio statuso segmento pareigų veiksmingumo būklė yra 87,2 procentai. Siekiant suprasti teisinio statuso segmento veiksmingumo stokos priežastis, derėtų atskleisti šių pareigų turinį.

Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad „policijos pareigūnas privalo gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves.“ Tokia pati pareiga yra numatyta ir Lietuvos policijos pareigūno etikos kodekso 4.1 punkte²⁶⁸. Ši pareiga susideda iš dviejų įpareigojimų: gerbti ir ginti žmogaus orumą bei užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnis skelbia: „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“, o 12 straipsnyje numatyta, kad „niekas neturi patirti [...] kėsینimosi į jo garbę ir orumą“²⁶⁹. Pareiga gerbti ir ginti žmogaus orumą tiesiogiai kyla iš Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnio ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių ir 22 straipsnio 4 dalies. Pagal Lietuvių kalbos žodyną žodžiai „orus“,

²⁶⁶ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. gegužės 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/dlkz/>.

²⁶⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004, p. 113.

²⁶⁸ Lietuvos Respublikos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“ // Žin., 2004. Nr. 113-4257.

²⁶⁹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1991.

„orumas“ suprantami kaip garbingas, didus, iškilnus, jaučiantis savo vertę, solidus²⁷⁰. Teisine prasme **orumas** – tai paties asmens savo sugebėjimų, dvasinių ir dorovinių savybių, socialinio statuso, savo asmenybės supančiame pasaulyje įvertinimas²⁷¹. Žmogaus orumą galima pažeisti paskelbiant tikrovės neatitinkančią informaciją²⁷² arba veiksmais. Visuomenėje koegzistuojanti kultūra ir subkultūra, atitinkamam visuomenės sluoksniui priklausančių žmonių mentalitetas, tradicijos, papročiai lemia skirtingą tų pačių duomenų, teiginių arba poelgių vertinimą²⁷³. Pareiga gerbti žmogaus orumą suprantama kaip policijos pareigūno įpareigojimas savo veiksmais ar teikiant informaciją nežeminti asmens garbingumo, solidumo. Tuo tarpu pareiga ginti žmogaus orumą suprantama kaip įpareigojimas drausti aplinkiniams asmenims savo veiksmais ar žodžiais žeminti asmens garbingumą, solidumą. Nors pareiga – gerbti žmogaus orumą – pareigūnui turėtų būti lengvai įgyvendinama, tai pareiga – ginti žmogaus orumą – sunkiai įgyvendinama, kadangi visuomenėje nėra vienodo požiūrio į veikas, žeminančias žmogaus garbę ir orumą. Todėl teigtina, kad ši pareiga suformuluota nekonkrečiai ir ne visada.

Antroji šios pareigos dalis įpareigoja pareigūną užtikrinti ir saugoti žmogaus teises bei laisves. Ši visuotinė pareiga nustatyta visuose tarptautiniuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose. Pagal Lietuvių kalbos žodyną žodis „užtikrinti“ suprantamas kaip žiūrėti tikrumo, kontroliuoti, aiškinti, tikrinti, o žodis „saugoti“ suprantamas kaip ginti nuo pavojaus, prižiūrėti, sergėti²⁷⁴. Atskleistinas žmogaus teisių ir laisvių sąvokos turinys. Teisės požiūriu nėra didelio skirtumo tarp žmogaus teisių ir laisvių, nes laisvės – taip pat teisės, tik kitoje žmogaus funkcionavimo srityje, į kurią valstybė negali kištis²⁷⁵. Pagal teisių turinį žmogaus teises galėtume grupuoti į pilietines (asmenines), politines ir ekonomines, socialines ir kultūrinės²⁷⁶. Pilietinėms teisėms galėtų būti priskiriamos tokios teisės ir laisvės: teisė į gyvybę, kankinimų ir nežmogiško bei orumą žeminančio elgesio ar baudimo draudimas, vergijos ir priverstinio darbo draudimas, teisė į asmens laisvę ir asmens neliečiamybę ir priverstinio darbo draudimas, teisė į asmens laisvę, asmens neliečiamybę, lygiateisiškumas, teisė į teisingą teismą, teisė į gynybą, viešą bylos nagrinėjimą, viešą nuosprendžio skelbimą, nekaltumo prezumpciją, teismo nešališkumą ir nepriklausomumą, judėjimo laisvę, saviraiškos laisvę, žodžio laisvę, sąžinės laisvę, tikėjimo laisvę, susirinkimų laisvę, teisė į privataus

²⁷⁰ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. gegužės 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/dlkz/>.

²⁷¹ Jovaišas K. Žmogaus garbės ir orumo interpretavimo ir gynimo problemos // Teisės problemos. 2004, Nr. 1(43).

²⁷² Baudžiamajame kodekse 154 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „tas, kas paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo“ ir Civilinio kodekso 2.24 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „asmuo turi teisę reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus duomenis, žeminančius jo garbę ir orumą ir neatitinkančius tikrovės [...]“.

²⁷³ Jovaišas K. Žmogaus garbės ir orumo interpretavimo ir gynimo problemos // Teisės problemos. 2004, Nr. 1(43).

²⁷⁴ El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. gegužės 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/dlkz/>.

²⁷⁵ Andriulienė A., Baltutytė E., Birmontienė T., Vidrinskaitė S., Žilinskas D., Žionienė E. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 36.

²⁷⁶ Ten pat, p. 46.

gyvenimo neliečiamumą, lygiateisiškumas ir pan. Prie politinių teisių galėtume priskirti teisę dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai ar per išrinktus atstovus, teisę dalyvauti rinkimuose – rinkti ir būti išrinktam ir pan.²⁷⁷ Prie socialinių ekonomių teisių ir laisvių priskirtinos: teisė į darbą, teisė į tinkamas darbo sąlygas, teisė į saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisė į tinkamą atlyginimą, teisė jungtis į organizacijas, teisė sudaryti kolektyvines sutartis, dirbančių moterų teisė į motinystės apsaugą, teisė į orumą darbe, teisė į profesinę organizaciją, teisė į profesinį mokymą, teisė į sveikatos apsaugą, neįgalių žmonių teisė į nepriklausomybę, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime, šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą, teisė į vienodą padėtį ir vienodas galimybes į darbą ir profesiją nediskriminuojant dėl lyties, senyvo amžiaus žmonių teisė į socialinę apsaugą ir pan. Kultūrinėms teisėms priskirtinos teisės: teisė į mokslą, teisė pasirinkti savo vaikams mokyklas ir religinę bei dorovinę auklėjimą, teisė dalyvauti kultūriniam gyvenime, naudotis mokslo pažangos laimėjimais, autoriaus teisių apsauga, mokslinių tyrimų ir kultūrinės veiklos laisvė ir pan.²⁷⁸

Galima daryti išvadą, kad ne visas žmogaus teises ir laisves policijos pareigūnas gali užtikrinti ir saugoti. Matyti, kad daugiausia pareigūnai gali sergėti pilietines teises ir laisves. Paminėtinos pagrindinės asmens pilietinės policijos pareigūnų užtikrinamos ir saugomos teisės: kankinimų ir nežmogiško bei orumą žeminančio elgesio ar baudimo draudimas, vergijos ir priverstinio darbo draudimas, teisė į asmens laisvę, asmens neliečiamybę, lygiateisiškumas, teisė į gynybą, nekaltumo prezumpcija, judėjimo laisvė, saviraiškos laisvė, žodžio laisvė, sąžinės laisvė, tikėjimo laisvė, susirinkimų laisvė, teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą ir pan.

Tuo tarpu Europos policijos etikos kodekse,²⁷⁹ Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucijoje²⁸⁰, Europos policininkų chartijoje²⁸¹ tokio nekonkreto įpareigojimo „gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves“ nenustatyta. Štai Europos policijos etikos kodekse policijos pareigūnams numatyti aiškūs elgesio įpareigojimai ir veiksmų ribojimai: policija savo veikloje privalo gerbti kiekvieno asmens teisę į gyvybę; bet kokiomis aplinkybėmis policija negali atlikti, skatinti arba kitaip toleruoti jokių kankinimo, nežmogiško ar žeminančio orumą elgesio aktų bei tokių bausmių; policija į kiekvieno asmens privatų gyvenimą gali kištis tik neišvengiamo būtinumo atveju ir tiksliai siekdama teisėto tikslo; policija, atlikdama savo funkcijas, visada turi atsižvelgti į kiekvieno asmens pagrindines teises į minties, sąžinės, religijos, įsitikinimų, taikaus susirinkimo, judėjimo ir naudojimosi savo nuosavybe

²⁷⁷ Ten pat, p. 47.

²⁷⁸ Ten pat, p. 49.

²⁷⁹ Europos policijos etikos kodeksas, priimtas Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2001 m. rugsėjo 19 d. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL\(2002\)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL(2002)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp)

²⁸⁰ Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija. Priimta 1979 metų gegužės 8 dieną Parlamentinėje Asamblėjoje.

²⁸¹ Europos policininkų chartija, priimta Europos policijos sąjungos kongreso 1993 m. – Vilnius: Rotas, 1996.

laisvę. Europos policininkų chartijoje numatyta, kad policininkai turi „gerbti pavienių asmenų garbę bei orumą ir saugoti gyvybę ir užtikrinti kūno neliečiamumą tų, kuriuos ketinama sulaikyti arba kurie jau areštuoti“. Panašiai policijos pareigūnų įpareigojimus nustato ir Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodeksas²⁸². Šio kodekso 4 punkte nustatyta, kad policijos pareigūnas tarnybinėje veikloje turi neatlikti, neskatinti ir kitaip netoleruoti jokių kankinimo, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio aktų, naudoti jėgą tik tuo atveju, kai tai neišvengiamai būtina, ir tik teisėtam tikslui pasiekti, į asmens privatų gyvenimą kištis tik neišvengiamo būtinumo atveju ir tik siekdamas teisėto tikslo, su asmenimis bendrauti mandagiai ir dalykiškai, visose situacijose išlikti santūriam ir taktiškam.

Apibendrinus galima daryti išvadą, kad Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta pareiga – „policijos pareigūnas privalo gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves“ – netiksliai reglamentuota ir policijos pareigūnas negali tinkamai šios pareigos įvykdyti.

Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatyta, kad „gavęs pranešimą apie daromą nusikalstamą veiką ar kitokį teisės pažeidimą arba pats būdamas įvykio liudininku, imtis neatidėliotinių priemonių užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, įvykio vietai bei įrodymams apsaugoti, nusikalstamos veikos liudininkams nustatyti, sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką, bei pranešti apie tai policijos įstaigai.“ Matyti, kad šios pareigos pirmoji dalis pareigūną įpareigoja imtis priemonių užkirsti kelią bet kokiam daromam teisės pažeidimui. Pagal tokią formuluotę reikėtų suprasti, kad pareigūnas privalo užkirsti kelią ir konstituciniams, drausminiams, tarnybiniams, materialiniams, civiliniams teisės pažeidimams. Teigtina, kad toks apibrėžimas yra pernelyg abstraktus, nes policijos pareigūnai pagal savo kompetenciją gali užkirsti kelią tik tokioms teisės normas pažeidžiančioms veikoms, kurių vykdymas kelia grėsmę asmens ar asmenų saugumui, visuomenės saugumui, viešajai tvarkai ir eismo saugumui. Galima teigti, kad iš šios pareigos kyla pareigūnams įpareigojimas ginti ir saugoti žmogaus orumą bei teises ir laisves, jei jos pažeidžiamos veika, kurią pareigūnas privalo nutraukti. Pareiga nutraukti daromą nusikaltimą ar kitokį teisės pažeidimą iš pareigūnų reikalauja įsiterpti į aplinkybes, kurios yra pavojingos policijos pareigūnui²⁸³. Galima teigti, kad ši pareiga lemia policijos veiklos pavojingumą.

Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 3 punkte nustatyta kad „užtikrinti sulaikyto ar pristatyto į policijos įstaigą asmens teises ir teisėtus interesus, suteikti neatidėliotinę pagalbą asmeniui, nukentėjusiam nuo teisės pažeidimo ar esančiam bejėgiškos būklės“. Pareigūnams

²⁸² Lietuvos Respublikos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“ // Žin., 2004. Nr. 113-4257.

²⁸³ Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucijos, priimtos 1979 m. gegužės 8 d. Parlamentinėje Asamblėjoje, 2 punktas.

panašaus turinio pareigos numatytos ir Europos policininkų chartijoje, Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucijoje, Europos policijos etikos kodekse. Draudimą kankinti, žiauriai ir nežmoniška elgtis numato ir Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Teigtina, kad šią pareigą pareigūnai gali ir visada privalo įgyvendinti.

Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta, kad pareigūnas privalo imtis visų galimų priemonių asmens, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turtui gelbėti stichinių nelaimių, katastrofų, avarių bei kitų ypatingų situacijų atvejais“. Taikant lingvistinį metodą, šios pareigos turinį galima suprasti kaip įpareigojimą pareigūnui rizikuojant savo sveikata ar gyvybe gelbėti turtą. Susidaro įspūdis, kad pareigūno sveikata ar gyvybė yra mažiau vertinga nei asmens, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turtas. Tokia pareiga nenustatyta nė viename tarptautiniame teisės akte, reguliuojančiame policijos veiklą. Manytina, kad ši pareiga yra perteklinė.

Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 5 punkte nustatyta „laikyti paslapyje konfidencialaus pobūdžio informaciją, jeigu ko nors kita nereikalauja tarnybinių pareigų vykdymas.“ Pareigūnams tokia pareiga nustatyta Europos policijos etikos kodekse, Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucijoje, Europos policininkų chartijoje.

Apibendrinant policijos pareigūnų pareigų analizę galima teigti, kad kai kurios pareigos yra suformuluotos nekonkrečiai ir sunkiai įgyvendinamos, kai kurios perteklinės, taip pat pasigendama kai kurių įpareigojimų. Štai Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatytas draudimas kištis į asmens į privatų gyvenimą, draudžiama diskriminacija. Policijos pareigūnų etikos kodekse nustatyti reikalavimai: „į asmens privatų gyvenimą kištis tik neišvengiamo būtinumo atveju ir tik siekiant teisėto tikslo; būti teisingam, nešališkam, užtikrinti, kad jo priimami sprendimai būtų teisėti ir objektyvūs, be savanaudiškų paskatų; besąlygiškai gerbti visus asmenis, neatsižvelgiant į jų tautybę ar kilmę, socialinę padėtį, politinius, religinius, filosofinius įsitikinimus“, tačiau už Etikos kodekso²⁸⁴ reikalavimų pažeidimus pareigūnas smerkiamas ir traukiamas į moralinę atsakomybę. Už tarybinių pareigų neatlikimą ar netinkamą atlikimą pareigūnams yra numatyta tarnybinė atsakomybė, todėl manytina, kad pareigūnų pareigos turėtų būti papildytos įpareigojimais būti sąžiningam, be diskriminuojančio nusistatymo, gerbti asmens privatų gyvenimą ir pan. Galima teigti, kad pareigūnai, turėdami tokias teises ir pareigas, kiekvieną kartą balansuoja ties pavojinga riba: pasyvi reakcija į teisės pažeidimą – galimybė būti apkaltintam pareigų nevykdymu; pernelyg emocionali reakcija ir neatsakingas teisių panaudojimas – galimybė

²⁸⁴ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“ // Žin., 2004, Nr. 113-4257.

būti apkaltintam įgaliojimų viršijimu ar pan. Riba tarp teisės ir ne teisės policijos veikloje – plona kaip siūlas – ir kiekviena klaida yra skausminga policijos pareigūnui bei visai policijos sistemai²⁸⁵.

ATSAKOMYBĖS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Autoriaus atlikto tyrimo metu nustatyta, kad teisinio statuso segmento elemento „atsakomybės ir skatinimo“ veiksmingumas yra 59,2 procentai. 96,2 procentai pirminės grandies policijos pareigūnų visiškai sutinka arba sutinka, kad uniformuoto policijos pareigūno veikla yra labiausiai matoma, palyginti su kitų teisėsaugos institucijų pareigūnų veiklomis. Matomumo priežastis yra ta, kad pirminės grandies pareigūnai visada tarnybos metu vilki uniformą, važinėja skiriamaisiais ženklais pažymėtomis tarnybinėmis transporto priemonėmis. Todėl yra didesnė tikimybė, jog pirminės grandies policijos pareigūnų veiksmai yra dažniausiai analizuojami ir vertinami. Ši priežastis stiprina pareigūnų atsakomybės baimę ir riboja pareigūnų veiksmus. Pareigūnų, bijančių atsakomybės, policijos prievartos priemonių naudojimas yra nei efektyvus, nei pageidaujamas policijos sistemoje. Be to, jie gali būti patraukti atsakomybėn už tai, kad užtikrina visų mūsų saugumą²⁸⁶.

Išanalizavus tarnybinių patikrinimų išvadas dėl pirminės grandies policijos pareigūnų įvykdytų tarnybinių pažeidimų ir skirtas nuobaudas, matyti, kad už įvykdytus panašius pažeidimus, policijos įstaigų vadovai skiria skirtingas tarnybines nuobaudas. Vienu atveju pareigūnams už tai, jog atvykę į teisės pažeidimo vietą veikė neryžtingai, nesusikaupę ir taip pažeidė Policijos patrulių veiklos instrukcijos 137 punktą, kuris nurodo, kad „patruliai įvykio vietoje privalo veikti ryžtingai, ramiai ir susikaupę, nedaryti jokių veiksmų, galinčių sukelti konfliktines situacijas su aplinkiniais“, buvo skirta tarnybinė nuobauda – pastaba, o kitais atvejais – papeikimas ar griežtas papeikimas. Vieniems pareigūnams už tarnybinio pažymėjimo praradimą skiriamos tarnybinės nuobaudos – pastaba, kitiems – papeikimas.

Teisinio statuso elemento „Atsakomybės ir skatinimo“ veiksmingumo stoka leidžia daryti prielaidą, kad pareigūnų atsakomybės institutas yra prastai reglamentuotas ar netinkamai suformuota atsakomybės taikymo praktika. Norint šią prielaidą pagrįsti ar paneigti analizuotinas atsakomybės taikymo teisinis reglamentavimas.

Policijos veiklos įstatymo 22 straipsnyje yra numatyta, kad „policijos pareigūnas, atsižvelgiant į pažeidimo pobūdį, traukiamas tarnybinėn, administracinėn, materialinėn ar baudžiamojon atsakomybėn.“ Derėtų išanalizuoti teorines prielaidas pareigūnų atsakomybei kilti ir

²⁸⁵ Misiūnas E. Policijos pareigūno teisinio statuso elementų pusiausvyros problema //Jurisprudencija. 2008, Nr. 4 (106), p. 105.

²⁸⁶ Williams, George T. Force continuum: A Liability to Law Enforcement? // FBI Law Enforcement Bulletin. 2002, vol. 71 (6), p.14–19. [žiūrėta 2009 gruodžio 30 d.] Prieiga per internetą: <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/june2002/june02leb.htm>.

atsakomybės taikymo procedūras. Pirminės grandies policijos pareigūnų elgseną reglamentuoja įvairūs teisės aktai. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje²⁸⁷ įtvirtintos įvairios piliečių teisės, kurių pareigūnas, be tam tikro teisinio pagrindo, negali pažeisti. Valstybės tarnybos įstatyme nustatytos valstybės tarnautojų pareigos, kurios įpareigoja policijos pareigūną laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, gerbti žmogaus teises ir laisves, tarnauti visuomenės interesams, tinkamai atlikti pareigybės aprašyme nustatytas funkcijas ir laiku atlikti pavedamas užduotis ir kitas pareigas. Policijos pareigūno elgesį reguliuoja Vidaus tarnybos statutas, kuriame numatyti pareigūnui taikomi apribojimai, Policijos veikos įstatymas, kuriame numatyta, kad policija, vadovaudamasi įstatymais ir kitais teisės aktais, nešališkai gina visus asmenis, esančius Lietuvos Respublikos teritorijoje, nepaisydama jų tautybės, rasės, lyties, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, taip pat policijos veikla grindžiama demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms, humanizmo, visuomenės moralės, teisėtumo, veiklos viešumo, prievartos naudojimo tik būtiniais atvejais ir jos proporcingumo principais. Policijos veiklos įstatyme nustatytos pareigūnų pareigos gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves, gavęs pranešimą apie daromą teisės pažeidimą arba pats būdamas įvykio liudininku, imtis neatidėliotinų priemonių užkirsti kelią daromam teisės pažeidimui, įvykio vietai bei įrodymams apsaugoti, nusikalstamos veikos liudininkams nustatyti, sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką, ir kitos pareigos. Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekse²⁸⁸ pareigūno elgsenai tarnybos metu numatyti 29 reikalavimai, kai kurie iš jų sunkiai apibrėžiami²⁸⁹. Etikos kodekse nustatyta laikytis Etikos kodekso reikalavimų – kiekvieno policijos pareigūno pareiga ir garbės reikalas, o jų pažeidimas smerkiamas ir užtraukia moralinę atsakomybę. Policijos patrulių veiklos instrukcijoje²⁹⁰ numatyta daug reikalavimų ir nurodymų kaip įvairiose

²⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // Žin., 1992, Nr. 33-1014.

²⁸⁸ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“ // Žin., 2004, Nr. 113-4257.

²⁸⁹ „4.6. saugoti profesinę garbę, savo gerą vardą ir elgtis taip, kad savo veiksmais ar elgesiu nežeimintų policijos pareigūno vardo;

4.7. besąlygiškai gerbti visus asmenis, neatsižvelgiant į jų tautybę ar kilmę, socialinę padėtį, politinius, religinius, filosofinius įsitikinimus;

4.8. veikti sąžiningai, su pagarba visuomenei, įvertinti situacijas, kai susiduriama su labiausiai pažeidžiamų asmenų grupėmis;

4.9. būti teisingam, nešališkam, užtikrinti, kad jo priimami sprendimai būtų teisėti ir objektyvūs, be savanaudiškų paskatų;

4.13. su asmenimis bendrauti mandagiai ir dalykiškai, visose situacijose išlikti santūriam ir taktiškam;

4.17. skatinti gerus santykius su bendruomene, nevyriausybinėmis organizacijomis ir kitais visuomenės atstovais bei jų iniciatyvą įgyvendinant nusikalstamų veikų ir administracinių teisės pažeidimų prevencijos priemones;

4.22. teisės pažeidimo vietoje būti dėmesingam ir paslaugiam nukentėjusiesiems, stengtis padėti, išklaudyti, nuraminti ir žmogiškai juos atjausti;

4.28. vadovautis visuotinai priimtomis moralės normomis, savo elgesiu stengtis būti pavyzdžiu kitiems asmenims“.

²⁹⁰ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2002 m. gruodžio 24 d. įsakymas Nr. 660 „Dėl policijos patrulių veiklos instrukcijos patvirtinimo“ // Žin., 2003, Nr. 23-985.

situacijose turėtų elgtis policijos pareigūnas²⁹¹. Atsižvelgiant į pareigūnams keliamus elgesio reikalavimus bei nustatytas pareigas, galima teigti, kad policijos pareigūnui yra didelė galimybė suklysti ar netinkamai pasielgti, ar netinkamai atlikti tarnybines pareigas.

Tarnybinė atsakomybė

Tarnybinė atsakomybė pareigūnas gali būti patrauktas už tarnybinio nusižengimo įvykdymą. Tarnybinio nusižengimo sąvokoje numatyti keli tarnybinės atsakomybės kilimo pagrindai. Pirmas pagrindas: kai pareigūnas priešingu teisei, kaltu veikimu ar neveikimu pažeidė Vidaus tarnybos statuto ir kitų teisės aktų nustatytas vidaus tarnybos tvarkas, ir antras pagrindas: kai pareigūnas priešingu teisei, kaltu veikimu ar neveikimu neatliko arba netinkamai atliko pareigas. Taip pat Vidaus tarnybos statute numatytas vienas iš pagrindų atleisti policijos pareigūną iš tarnybos, jei pareigūnas savo poelgiu pažeminio pareigūno vardą. Pareigūno vardo pažeminimas suprantamas kaip kaltas pareigūno veikimas ar neveikimas, susijęs ar nesusijęs su tarnybinių pareigų atlikimu, tačiau akivaizdžiai žeminantis vidaus tarnybos sistemos autoritetą, griauantis pasitikėjimą vidaus reikalų įstaiga arba ją kompromituojantis.

Policijos pareigūnų tarnybinių patikrinimų ir nuobaudų skyrimą nustato Tarnybinių patikrinimų atlikimo bei tarnybinių nuobaudų skyrimo ir panaikinimo tvarka²⁹² (toliau – Tvarka). Šioje tvarkoje nustatyta, kad tarnybinis patikrinimas pradedamas gavus asmens skundą, tarnybinių pranešimą, prokuroro nutarimą iškelti drausminę bylą, žiniasklaidoje paskelbtą ar kitokią informaciją apie galimą pareigūno tarnybinių nusižengimą. Tarnybinis patikrinimas pradedamas, vadovui, turinčiam teisę skirti tarnybinę nuobaudą, pavedus tarnybinius nusižengimus tiriančio padalinio vadovui ar kitam pareigūnui ar sudarytai komisijai atlikti tarnybinių patikrinimą.

Išnagrinėjus Tvarką, galima teigti, kad pareigūnui suteikta pakankamai teisių dalyvauti tyrime, turėti advokatą ir pavaldumo tvarka apskūsti tikrintojo veiksmus. Pareigūnas privalomai supažindinamas su patikrinimo išvada ir įsakymu dėl tarnybinės nuobaudos skyrimo. Taip pat šios Tvarkos 23 punkte nustatyta, kad žemesnių pagal pavaldumą tikrintojų išvadų teisėtumą ir

²⁹¹ VI. patrulių veikla užtikrinant viešąją tvarką.

62. Patruliai, užtikrinantys viešąją tvarką patruliavimo sektoriuose ar postuose, privalo:

62.1. užkardyti ir ryžtingai nutraukti viešosios tvarkos ir kitus teisės pažeidimus bei nusikaltimus;

62.2. suteikti pagalbą nukentėjusiems ir bejėgiškos būklės asmenims;

62.3. nustačius vandentiekio, kanalizacijos, dujotiekio, apšvietimo ar ryšių linijų pažeidimus gatvėse ir kitose viešose vietose, taip pat pažeidimus ar kliūtis, trukdančias ir keliančias grėsmę saugiam eismui, pranešti budėtojui ir tolesnius veiksmus derinti su juo.

63. Patruliuojant ypač atkreipti dėmesį į:

63.1. įtartinais besielgiančius asmenis bei asmenis, stebinius objektus, kuriuose laikomos materialinės vertybės, – bankus, parduotuves, sandėlius ir kitus, besidominčius objektų langais, durimis, užraktais, aptvėrimais, darbo režimu ir apsaugos organizavimu;

63.2. žmonių, ypač jaunimo, grupes, susirenkančias parkuose, kiemuose, laiptinėse ir kitose vietose; taip pat vengti neleistų ar neapgalvotų veiksmų, galinčių sukelti konfliktines situacijas su jais.

²⁹² Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. rugpjūčio 27 d. įsakymas Nr. 1V-308 „Dėl tarnybinių patikrinimų atlikimo bei tarnybinių nuobaudų skyrimo ir panaikinimo tvarkos“ // Žin., 2003, Nr. 84-3861.

pagrįstumą vertina aukštesnės pagal pavaldumą įstaigos tikrintojai, pavedus aukštesnės pagal pavaldumą įstaigos pareigūnui, turinčiam teisę pavesti atlikti tarnybinius patikrinimus. Nuo 2009 metų lapkričio mėnesio vidaus reikalų ministro įsakymu²⁹³ ši Tvarka buvo papildyta 24 punktu, kuriame nustatyta, jog „Vidaus tarnybos sistemoje atliktų tarnybinių patikrinimų išvadų teisėtumą ir pagrįstumą vidaus reikalų ministro ar viceministro pavedimu vertina Vidaus reikalų ministerijos Personalo departamentas“. Taip pat Europos policijos etikos kodekso 33 punkte nustatyta, kad tarnybinių poveikių priemonių taikymas policijos pareigūnams turi būti kontroliuojamas nepriklausomos institucijos ar teismo. Manytina, kad šis pakeitimas papildomai įpareigos pareigūnus, nagrinėjančius tarnybinius nusižengimus, dėl policininkų tarnybinių pažeidimų priimti objektyves išvadas ir sumažins pirminės grandies pareigūnų tarnybinių patikrinimų baime.

Pastebėtina, kad policijos pareigūnų atsakomybę reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatytas tarnybinių nuobaudų proporcingumo (adekvatumo) principas. Vidaus tarnybos statute numatyta, kad tarnybinė nuobauda – atleidimas iš vidaus tarybos gali būti skiriamas tik už Statute nurodytus nusižengimus. Pagal Tvarkos 5.3 ir 5.4 punktus už tyčinį tarnybinį nusižengimą skiriama griežtesnė tarnybinė nuobauda negu už tarnybinį nusižengimą dėl neatsargumo ar aplaidumo ir atsakomybė yra didesnė, jeigu tarnybinis nusižengimas padaromas pavaldžiam pagal pareigas valstybės tarnautojui ar darbuotojui, dirbančiam pagal darbo sutartį. Tačiau įvertinus pareigūnų galimybę būti patrauktiems tarnybinėn atsakomybėn, manytina, kad Statute ir Tvarkoje turėtų būti tiksliau nustatytas adekvačios tarnybinės nuobaudos taikymo už įvykdytą tarnybinį pažeidimą principas.

Adekvačių tarnybinių nuobaudų pažeidimo sunkumo lygiui nustatymas atitinka ir Vidaus tarybos statuto reikalavimus, kad tarnybinė nuobauda – atleidimas iš vidaus tarnybos – gali būti skiriama už tarnybinį nusižengimą, jei prieš tai jam nors vieną kartą per paskutinius 12 mėnesių buvo taikyta tarnybinė nuobauda – griežtas papeikimas ar griežtesnė nuobauda. Todėl siekiant suvienodinti už vienerūšius tarybinius nusižengimus skiriamas tarnybines nuobaudas ir vengiant policijos įstaigos vadovų subjektyvumo, kai už panašius pažeidimus gali būti paskirtos nevienodo griežtumo nuobaudos, reikėtų suskirstyti tarnybines nuobaudas pagal pažeidimo žalingumo pobūdį. Taip pat pastebėtina, kad policijos sistemoje nėra bendros paskirtų tarnybinių nuobaudų registravimo sistemos, kurioje būtų įrašoma kokiam pareigūnui ir už kokį nusižengimą buvo paskirta tarnybinė nuobauda. Tokia bendra nuobaudų registravimo sistema formuotų vienodą tarnybinių nuobaudų skyrimo už tokius pat tarnybinius pažeidimus praktiką, didintų policijos įstaigos vadovų objektyvumą skiriant pareigūnams tarnybines nuobaudas.

²⁹³ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2009 m. lapkričio 18 d. įsakymas Nr. 1V-612 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. rugpjūčio 27 d. įsakymo Nr. IV-308 „Dėl tarnybinių patikrinimų atlikimo bei tarnybinių nuobaudų skyrimo ir panaikinimo tarkos“ pakeitimo“ // Žin., 2009, Nr. 139-6124.

Baudžiamoji atsakomybė

Pareigūnams baudžiamajai atsakomybei kilti pagrindas nustatytas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse²⁹⁴. Policijos pareigūnas, žinodamas, kad turi teisę naudoti šaunamąjį ginklą ir fizinės prievartos priemones, gali netinkamai įvertinęs situaciją iš pažeidėjo atimti gyvybę ar sutrikdyti jo sveikatą. Tokie veiksmai atitinka Baudžiamojo kodekso (BK) straipsnius: 132 str. „Neatsargus gyvybės atėmimas“ ir 139 str. „Nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo“. Griežčiausia bausmė, nustatyta už neatsargų gyvybės atėmimą, yra laisvės atėmimas 8 metams. Taip pat pareigūnas gali būti patrauktas baudžiamajon atsakomybėn už piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi (BK 228 straipsnis) ir tarnybinės pareigos neatlikimą (BK 229 straipsnis). Pagal Europos policininkų chartiją, Deklaraciją dėl policijos ir Europos policijos etikos kodeksą, jeigu policijos pareigūnui iškeliamą drausminė ar baudžiamoji byla, jis turi teisę savo gynybai turėti advokatą. Vidaus tarnybos statute yra nustatyta pareigūnų socialinė garantija, kad „pareigūnui, vykdytosiame pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiką ar kitokią teisės pažeidimą, iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų gali būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis.“ Autoriaus atlikto tyrimo duomenimis, per penkerius metus 14,1 proc. pareigūnų buvo kompensuotos teisinės pagalbos išlaidos, 39,3 proc. pareigūnų nors ir reikėjo tokios kompensacijos, tačiau teisinės išlaidos nebuvo kompensuotos, o 46,6 proc. pareigūnų tokios socialinės garantijos nereikėjo. Manytina, kad Vidaus tarnybos statute reikėtų nustatyti, jog pareigūnui, vykdytosiame pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiką, iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos. Galima daryti prielaidą, jei policijos pareigūną baudžiamajame procese gintų advokatas, tai mažiau policijos pareigūnų bijotų baudžiamosios atsakomybės ir policininkai drąsiau veiktų ekstremaliose situacijose naudodami policijos prievartos priemones. Ne paslaptis, kad vienas žodis ar netikslus situacijos apibūdinimas gali duoti dingstį netinkamai kvalifikuoti veiką. Dėl šios priežasties teigiamas gero pareigūno įvaizdis gali pakibti ant plauko tik dėl kelių smulkmenų. Reikia atkreipti dėmesį, kad vis daugiau žmonių, susidūrusių su policija, konsultuojasi su advokatais ir pasitaiko situacijų, kad policininkas negali apsiginti nuo nepagrįstų kvalifikuoto teisės pažeidėjo advokato kaltinimų, patiria jų psichologinį spaudimą²⁹⁵. Sumažėjus pareigūnų baudžiamosios atsakomybės baimei, padidėtų teisinio statuso segmento „atsakomybė ir skatinimas“ veiksmingumas.

Materialinė atsakomybė

²⁹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 89-2741.

²⁹⁵ Misiūnas E. Smurtavimą prieš policiją skatinantys veiksniai // Jurisprudencija. 2002, Nr. (35)27, p. 87.

Policijos veiklos įstatyme nustatyta, kad policijos pareigūnai gali būti traukiami materialinė atsakomybėn. Policijos pareigūnas, vykdantis paskirtas funkcijas ir naudodamasis suteiktomis teisėmis, gali padaryti fiziniams ar juridiniams asmenims materialinę žalą. Policijos veiklos įstatymo 22 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad „policijos pareigūnas, neatsako už žalą, padarytą veikiant pagal įstatymų ir kitų teisės aktų suteiktus įgaliojimus“. Tačiau autoriaus atlikto tyrimo duomenys atskleidžia, kad 9,1 proc. pareigūnų teko atlyginti materialinę žalą: 4,8 proc. – iki 500 litų, 2,8 proc. – iki 1000 litų, 0,6 proc. – iki 2000 litų ir 0,6 proc. – iki 5000 litų, o 0,3 proc. – daugiau nei 5000 litų.

Vidaus tarnybos statuto 25 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „už vidaus reikalų įstaigai, kitai valstybės ar savivaldybių institucijai padarytą žalą pareigūnai įstatymų nustatyta tvarka traukiami materialinė atsakomybėn“. Pagal Valstybės tarnybos įstatymo 33 straipsnį „Žala, atsiradusi dėl valstybės ir savivaldybės institucijos ir įstaigos neteisėtų veiksmų, atlyginama Civilinio kodekso nustatyta tvarka“, o Civilinio kodekso 6.271 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti valstybė iš valstybės biudžeto nepaisydama konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės.“²⁹⁶

Valstybės tarnybos įstatyme nustatyta, kad valstybės tarnautojo padarytą žalą atlyginusi valstybės ar savivaldybės institucija ar įstaiga turi regreso teisę reikalauti iš žalą padariusio valstybės tarnautojo tokio pat dydžio žalos atlyginimo, bet ne daugiau kaip devynių vidutinių valstybės tarnautojo darbo užmokesčių. Žalos atlyginimas išieškomas iš valstybės tarnautojo darbo užmokesčio ir negali viršyti 20 procentų valstybės tarnautojui priklausančio per mėnesį mokėti darbo užmokesčio.“ Jei pirminės grandies policijos pareigūno darbo užmokestis yra 1500 litų, tai didžiausia materialinė žala, kurią pareigūnas privalėtų atlyginti, būtų 13500 litų. Pareigūnas turėtų mokėti 45 mėnesius, kas mėnesį mokėdamas po 300 litų. Galima įsivaizduoti situaciją, kai pareigūnas apsirikęs sulaukė asmenį ir sulaukydamas suplėšė jo striukę ar sudaužė akinius, mobilųjį telefoną. Todėl teigtina, kad toks pareigūnų materialinės atsakomybės reglamentavimas didina pareigūnų atsakomybės baimę ir veikia teisinio statuso segmento veiksmingumą. Manytina, kad Vidaus tarybos statute turėtų būti numatyta, kad policijos pareigūnai yra draudžiami profesinės civilinės atsakomybės draudimu.

²⁹⁶ Šiame straipsnyje terminas „valdžios institucija“ reiškia bet kokį viešosios teisės subjektą (valstybės ar savivaldybės instituciją, pareigūną, valstybės tarnautoją ar kitokį šių institucijų darbuotoją ir t. t.), taip pat privatų asmenį, atliekantį valdžios funkcijas.

Šiame straipsnyje vartojamas terminas „aktas“ reiškia bet kokį valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmą (veikimą, neveikimą), kuris tiesiogiai daro įtaką asmenų teisėms, laisvėms ir interesams (valstybės ar savivaldybės institucijų priimami teisės ar individualūs aktai, administraciniai aktai, fiziniai aktai ir t. t., išskyrus teismo nuosprendžius, sprendimus ir nutartis), (6.271 str. 2. ir 3 dalys). Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

Apibendrinus pareigūnų atsakomybės kylimo pagrindus ir atsakomybės taikymo teisinį reglamentavimą daroma išvada, kad policijos pareigūnui yra didelė galimybė suklysti ar netinkamai pasielgti, ar netinkamai atlikti tarnybines pareigas, taip pat daroma išvada, kad tarnybinės atsakomybės taikymo procedūros yra tinkamai reglamentuotos ir atitinka tarptautinius teisės aktus, tačiau pasigendama vienodos praktikos skiriant pareigūnams tarnybines nuobaudas už tokius pačius tarnybinius nusižengimus. Įvertinus pareigūnų veiklos sudėtingumą ir galimybes būti patrauktiems baudžiamojon ar civilinėn atsakomybėn, aiškiai nenustatytos pareigūnams teisinės pagalbos suteikimo priemonės, pareigūnai nedraudžiami civilinės atsakomybės draudimu.

PAREIGŪNŲ DARBO UŽMOKESČIO IR SOCIALINIŲ GARANTIJŲ TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Autorius sugrupavo socialines garantijas į keturias grupes pagal pareigūnų motyvacijos tarnauti policijos sistemoje lygį. Dėl disertacijos ribotos apimties analizuojamos pirmos ir ketvirtos grupių socialinių garantijų teisinis reguliavimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnyje įtvirtinta teisė už darbą gauti tinkamą atlygį, turėti saugias ir sveikas darbo sąlygas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2001 m. gruodžio 18 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatą, konstatavo: „Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą [...] apskritai reiškia, kad valstybės tarnautojų darbo užmokestis, kuris yra viena pagrindinių prielaidų realizuoti kitus teisėtus jų interesus, turi būti nustatomas įstatymu ir mokamas įstatymų nustatytu laiku.“²⁹⁷ Pirminės grandies policijos pareigūnų kaip ir kitų valstybės tarnautojų darbo užmokesčio dydžio principines nuostatas nustato Valstybės tarnybos įstatymas. Įstatymo 23 straipsnyje įtvirtinta, kad valstybės tarnautojo darbo užmokestį sudaro: 1) pareiginė alga; 2) priedai; 3) priemokos. Darbo užmokesčio struktūroje vienintelis nekintantis dydis yra pareiginė alga, priklausanti nuo atliekamų pareigų turinio ir asmens padėties. Pareigine alga laikytinas fiksuotas pinigų kiekis, kuris mokamas už darbą, einant konkrečias valstybės tarnautojo pareigas reguliariai, esant normalioms darbo sąlygoms. Pažymėtina, kad pagrindinė alga yra pagrindinė ir svarbiausioji valstybės tarnautojo darbo užmokesčio dalis, kadangi nuo jos dydžio priklauso ir visi kiti priedų bei priemokų dydžiai²⁹⁸. Priedai ir priemokos pirminės grandies policijos pareigūnams mokomos tokios pat kaip ir kitiems valstybės tarnautojams, tik Vidaus tarybos statutas nustato skirtingus priedų ir priemokų dydžius. Statute numatyti priedai už tarnybinius laipsnius, už kvalifikacines kategorijas, už tarnybos

²⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas Nr. 16/2000 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo“ 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui // Žin., 2001, Nr. 107-3885.

²⁹⁸ Budbergytė R., A. Šakočius, D. Žilinskas. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos komentaras. Vilnius: Lietuvos viešojo administravimo institutas, 2004, p. 121.

Lietuvos valstybei stažą; priemokos už darbą poilsio bei švenčių dienomis ir nakties metu; už darbą kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis darbo sąlygomis; už įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomų užduočių vykdymą.

Pagal Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos nutarimu patvirtintos deklaracijos apie policiją, Europos policininkų chartijos ir Europos policijos kodekso nuostatas policijos pareigūnų turi būti tokia profesinė, psichologinė ir materialinė būklė, kad sąžiningai, nešališkai ir oriai jie vykdytų savo funkcijas, todėl pareigūnai turėtų gauti teisingą atlyginimą įvertinus policijos veiklos pavojingumą, rizikingumą, atsakomybę ir kitą neįprastą darbo specifiką.

Pagal galiojančius teisės aktus nustatyti darbo užmokesčio priedai ir priemokos visiems policijos pareigūnams yra vienodi, neįvertinus konkrečių tarnybų pareigūnų darbo pavojingumo, rizikos ir atsakomybės lygio. Nors Vidaus tarnybos statute nustatytas priedas už pavojingas darbo sąlygas, tačiau šio priedo gavimo tvarkos nereglamentuoja joks teisės aktas ir šis priedas nepaskirtas nė vienam policijos pareigūnui. Todėl teigtina, kad nustatyta pareigūnų darbo užmokesčio sistema yra konservatyvi, statiška ir nepritaikyta pareigūnams kompensuoti už jų pavojingas darbo sąlygas. Manytina, kad pirminės grandies pareigūnams turėtų būti mokamos priemokos už jų pavojingas darbo sąlygas.

Daugelyje šalių atlikti tyrimai atskleidžia, kad (Danijoje, Suomijoje, Belgijoje, JAV, Lietuvoje ir kt.) socialinės garantijos yra vienas iš veiksnių, skatinančių žmogų pasirinkti darbą valstybės tarnyboje²⁹⁹. Iš autoriaus atlikto tyrimo duomenų matyti, kad ne visos socialinės garantijos vienodai motyvuoja policijos pareigūnus tarnauti policijos sistemoje. Labiausiai motyvuoja tarnauti policijos sistemoje teisė, išstarnavus 20 metų policijos sistemoje, gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją. Vadovaujantis Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo nuostatomis, pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei. Tokie valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šios pensijos skyrimo sąlygas. Šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas)³⁰⁰. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros,

²⁹⁹ Palidauskaitė J. Valstybės tarnautojų socialinės garantijos Europos Sąjungos šalyse: lyginamasis aspektas // Viešojo politika ir administravimas. 2009, Nr. 29, p. 72.

³⁰⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies (2000 m. liepos 13 d., 2005 m. gegužės 19 d. redakcijos), 11 straipsnio 5 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija), 11 straipsnio 3 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 12 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2008, Nr. 150-6106.

kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo³⁰¹ 1 straipsnyje nustatyta, kad visi teisėsaugos tarnybų pareigūnai³⁰², išstarnavę 20 metų teisėsaugos sistemoje, turi teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog „įstatymų leidėjas, nustatydamas pareigūnų ir karių pensiją už tarnybą, neatsižvelgtų į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija“³⁰³. Nuostatos, rekomenduojančios įvertinti pareigūnų darbo pavojingumą ir nustatyti atitinkamas socialines garantijas, numatytos ir Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos nutarimu patvirtintoje deklaracijoje apie policiją, Europos policininkų chartijoje, Europos policijos etikos kodekse. Atsižvelgus į tai, kad pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei, galima teigti, kad dalis pareigūnų tokią teisę įgyja kaip privilegiją. Toks klientelizmo³⁰⁴ stiprėjimas, prasidėjęs dar nuo tada, kai egzistavo sovietinės nomenklatūros privilegijos, visiškai nepadedą kurti socialinio teisingumo šalyje³⁰⁵. Įvertinus pirminės grandies policijos pareigūnų vykdomų funkcijų intensyvumą, sudėtingumą, atsakingumą ir pavojingumą, galima teigti, kad šiems pareigūnams pagrįstai suteikta teisė, išstarnavus 20 metų policijos sistemoje, gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją.

Ketvirtos grupės socialinių garantijų, kurios mažiausiai motyvuoja policijos pareigūnus tarnauti policijos sistemoje, teisinio reglamentavimo analizė atskleis motyvacijos stokos priežastis. Pagal socialinę garantiją pareigūnai, kurie tarnybos vietovėje neturi nuosavybės teise priklausančio būsto, gali būti aprūpinami tarnybiniais butais arba, jei pareigūnas neaprūpinamas gyvenamosiomis

³⁰¹ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // Žin., 2005, Nr. 71-2558.

³⁰² Vidaus reikalų ministerijos, policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnai, vidaus tarnybos dalinių karininkai, liktinės tarnybos puskarininkiai ir kareiviai, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai, profesinės karo tarnybos kariai, Valstybės saugumo departamento sistemos pareigūnai, prokuratūros pareigūnai, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose bei valstybės įmonėse pareigūnai, muitinės mobiliųjų grupių pareigūnai, muitinės postų pareigūnai ir muitinės pareigūnai, atliekantys operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą.

³⁰³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“ // Žin., 2003, Nr. 68-3094.

³⁰⁴ Klientelizmas (lot. *clientela* – globa) – tai socialinių mainų įvairiomis paslaugomis forma biurokratinių ar politinių valdžios institucijų viduje. Čia tarp stipresniųjų (patrono) ir silpnesniųjų (klientų) susiklosto tarpusavio priklausomybė: stipresni rūpinasi silpnesniais, o šie už tai atsilygina.

³⁰⁵ Liudvinovičienė A., Guogis A. Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė // Viešojo politika ir administravimas. 2004, Nr. 8, p.74–82.

patalpomis, tai turi teisę gauti butpinigius. Policijos departamentas neturi tikslių duomenų, kiek pareigūnų naudojasi šia socialine garantija, tačiau, policijos profesinės sąjungos duomenimis, ja naudojasi vidutiniškai 6–7 procentai pirminės grandies pareigūnų. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl butpinigių vidaus tarnybos sistemos pareigūnams dydžių patvirtinimo ir mokėjimo“³⁰⁶ 2 punkte nustatyta, kad butpinigiai vidaus tarnybos sistemos pareigūnams mokami pagal vidaus tarnybos sistemos pareigūno ir nuomotojo sutartimi nustatytą nuomos mokesčio dydį, tačiau neviršijant patvirtintų maksimalių butpinigių dydžių. Tuo tarpu nutarime nustatyti butpinigių dydžiai suskirstyti pagal pareigūnų grandis. Aukščiausios grandies pareigūnų butpinigių dydžiai yra beveik du kartus didesni nei pirminės grandies policijos pareigūnų. Toks, tik pagal einamas pareigybes, butpinigių dydžių nustatymas pažeidžia asmenų lygybę ir prieštarauja socialinio teisingumo principui³⁰⁷. Butpinigių dydžiai neturėtų būti nustatyti pagal pareigūnų einamas pareigas. Pagal vidaus reikalų ministro įsakymo „Dėl butpinigių vidaus tarybos sistemos pareigūnams mokėjimo taisyklių patvirtinimo“ 4.2. punktą butpinigiai gali būti mokami tik tuo atveju, jei pareigūnas sudarė gyvenamosios patalpos nuomos sutartį ir ją įregistravo viešajame registre³⁰⁸. Dėl tokio socialinės garantijos reguliavimo sumažėja pareigūnų, galinčių naudotis šia garantija, skaičius.

Pagal kitą pareigūnus mažai motyvuojančią socialinę garantiją pareigūnui, kurio materialinė padėtis sunki dėl jo paties ar jo šeimos narių ligos, šeimos narių mirties, stichinės nelaimės ar turto netekimo, jeigu yra pareigūno raštiškas prašymas ir pateikti atitinkami tai patvirtinantys dokumentai, gali būti suteikiama iki 5 minimaliųjų mėnesinių algų dydžio pašalpa. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo tvarkos tobulinimo“³⁰⁹ 10 punkte taip pat nustatytas leidimas biudžetinių įstaigų ir organizacijų vadovams skirti darbuotojams materialinę pašalpą. Pastebėtina, kad policijos įstaigų vadovams suteikta diskrecijos teisė spresti, ar skirti pašalpą darbuotojui, kuris įrodo, kad jo materialinė padėtis sunki dėl jo paties ar jo šeimos narių ligos, šeimos narių mirties, stichinės nelaimės ar turto netekimo. Toks socialinės garantijos reglamentavimas nesudaro palankių galimybių pareigūnui pasinaudoti šia socialine garantija, todėl turėtų būti nustatyta tikslesnė tvarka ir taip sumažėtų galimybių policijos įstaigos vadovui priimti subjektyvų sprendimą.

Taip pat mažai motyvuoja socialinė garantija, pagal kurią pareigūnui, vykdytusiame pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam

³⁰⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 9 d. d. nutarimas Nr. 258 „Dėl butpinigių vidaus tarybos sistemos pareigūnams dydžių patvirtinimo ir mokėjimo“ // Žin., 2004, Nr. 38-1228.

³⁰⁷ Bieliauskaitė J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje vakarų teisės tradicijoje // Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 2(2), p. 119–135.

³⁰⁸ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2005 m. lapkričio 28 d. įsakymas Nr. 1V-395 „Dėl butpinigių vidaus tarnybos sistemos pareigūnams mokėjimo taisyklių patvirtinimo“ // Žin., 2005, Nr. 142-5093.

³⁰⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. liepos 8 d. nutarimas Nr. 511 Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo tvarkos tobulinimo“ // Žin., 1993, Nr. 28-655.

nusikalstamą veiklą ar kitokį teisės pažeidimą arba nukentėjusiam vykdant tarnybines funkcijas, gali būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis. Pastebėtina, kad šios socialinės garantijos suteikimo tvarkos nereglamentuoja jokie teisės aktai ir policijos įstaigos vadovai turi teisę nuspręsti, ar šią garantiją suteiks pareigūnui, ar ne. Ši socialinė garantija susijusi su pareigūnų atsakomybės baimės lygiu, todėl siūlytina, kad pareigūnui, vykdžiusiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiklą, būtų visada kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis, o kitais atvejais, kai įvykdomas teisės pažeidimas, galėtų būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis.

Pagal socialinę garantiją, kai pareigūnui ir jo šeimos nariams už padarytą materialinę žalą, kurią jie patyrė dėl pareigūno vidaus tarnybos ir kuri yra nustatyta remiantis tarnybinio patikrinimo išvada, atlyginama Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka. Šios garantijos teikimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas „Dėl pareigūnui ir jo šeimos nariams padarytos materialinės žalos, kurią jie patyrė dėl pareigūno vidaus tarybos atlyginimo tvarkos aprašo patvirtinimo“³¹⁰. Galima teigti, kad ši socialinė garantija yra tinkamai reglamentuota, tačiau ji pareigūnus mažai motyvuoja dėl to, kad pirminės grandies policijos pareigūnams netenka dažnai patirti materialinės žalos dėl pareigūno atliekamų funkcijų.

Mažiausiai pareigūnus motyvuoja socialinė garantija, pagal kurią pareigūnui specialiu tarnybiniu užduočiu, susijusiu su apribojimu palikti užduoties vietą, vykdymo laikotarpiu, taip pat atliekantys tarnybą lauko sąlygomis aprūpinami maistu. Ši socialinė garantija pirminės grandies pareigūnų nemotyvuoja, kadangi jų tarybos maršrutai dažniausiai yra miestuose, miesteliuose, mobilūs, todėl nėra pagrindo šios garantijos gauti.

Apibendrinant socialinių garantijų teisinio reglamentavimo analizę, galima teigti, kad policijos pareigūnų darbo užmokesčio sistemoje nenustatyta priemokų sistema už pareigūnų vykdomų funkcijų sudėtingumą, pavojingumą ir atsakingumą. Nors pareigūnui turi gausiai suteiktų socialinių garantijų, tačiau dėl netinkamo teisinio reglamentavimo ne visi pareigūnai, kuriems garantijų reikia, jas gauna, todėl kai kurios socialinės garantijos pareigūnus menkai motyvuoja tarnauti policijos sistemoje.

PAREIGŪNŲ MOKYMO REGLAMENTAVIMAS

Tyrimas atskleidžia, kad teisinio statuso segmento „kvalifikaciniai gebėjimai“ veiksmingumas yra 65,2 procentai. Įvertinus tyrimo duomenis, galima teigti, kad pirminės grandies policijos pareigūnams trūksta žinių apie policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas; teisės pažeidimo

³¹⁰ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2004 m. rugsėjo 22 d. įsakymas Nr. 1V305 „Dėl pareigūnui ir jo šeimos nariams padarytos materialinės žalos, kurią jie patyrė dėl pareigūno vidaus tarybos atlyginimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Žin., 2004, Nr. 144-5236.

pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes, kurios leidžia nuspręsti, ar reikia naudoti policijos prievartos priemones; baudžiamąją atsakomybę šalinančias sąlygas; pažeidimų kvalifikavimą; pareigūnų kompetencijos ribas, policijos pareigūnų bendrų teisių naudojimo sąlygas; policijos socialines garantijas ir pan. Norint atskleisti šio teisinio statuso segmento veiksmingumo stokos priežastis, analizuojami pirminės grandies policijos pareigūnams keliami minimalūs kvalifikaciniai reikalavimai ir pirminės grandies policijos pareigūnų profesinis rengimas. Taip pat taikant analizės metodą analizuojami ir palyginami Lietuvos, Airijos ir Suomijos kvalifikaciniai reikalavimai ir būsimų pirminės grandies policijos pareigūnų mokymai. Airijos policijos mokymo sistema lyginama, kaip anglosaksų teisinę sistemą turinti valstybė, ir Suomijos, kaip kontinentinę teisinę sistemą turinti valstybė. Airijos ir Suomijos policijos veikla ilgą laiką buvo orientuota į socialinės paslaugos teikimą. Tuo tarpu Lietuvos policijos veiklos pobūdis keičiasi iš baudžiamojo persekiojimo į socialines paslaugas teikiančią veiklą. Policijos personalo rengimo sistema negali remtis vien tik esama praktika, reikia pasitelkti naujas viešojo administravimo ir socialinio darbo tendencijas, organizacijos motyvavimo kultūrą, žmogaus teisių prioritetus policijos veikimo praktikoje, socialinį darbą bendruomenėje, demokratišką nemilitarizuoto policijos patrulio etiketą santykiuose su piliečiais ir kt. Šios priemonės leistų greičiau reformuoti visą policijos sistemą, suteiktų pareigūnams šiuolaikiškesnes kvalifikacijas ir kompetencijas, pereinant nuo baudžiamojo persekiojimo iki organizacijos administracinės tvarkos palaikymo struktūros ir galiausiai suformuojant socialinę paslaugą piliečiams³¹¹. Todėl Airijos ir Suomijos valstybių patirtis rengiant policijos pareigūnus atskleis Lietuvos policijos pareigūnų mokymo privalumus ar trūkumus.

Valstybės tarnybos įstatymo 7 straipsnio 1 dalies 3 punkte nustatyta, kad C lygio valstybės tarnautojas – gali būti asmuo, turintis ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą ir įgytą profesinę kvalifikaciją. Vidaus tarnybos statuto 6 straipsnio 1 dalyje nustatyti reikalavimai asmenims, pretenduojantiems į vidaus tarybą. Lietuvos, Airijos ir Suomijos stojantiejiems į policijos mokyklas yra keliami vienodi reikalavimai: asmuo, stojantis į policijos mokyklą, turi būti ne jaunesnis nei 18 metų, būti tos valstybės pilietis, taip pat turėti ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą, būti nepriekaištingos reputacijos, turi atitikti fizinio pasirengimo bei sveikatos būklės keliamus pareigoms vidaus tarnyboje eiti reikalavimus³¹². Suomijoje papildomai reikalaujama turėti B kategorijos vairuotojo pažymėjimą³¹³.

³¹¹ Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys // Viešoji politika ir administravimas. 2008, Nr. 23, p. 93.

³¹² The Garda Siochana College [žiūrėta 2009 birželio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/col/student.html>.

³¹³ Police College of Finland in Brief [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.poliisi.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/indexeng>.

Lietuvoje pirminės grandies policijos pareigūnus rengia Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Klaipėdos policijos mokykla³¹⁴. Airijoje pirminės grandies būsimus policijos pareigūnus rengia Gardos Siochanos kolegija (angl. The Garda Siochana College)³¹⁵, kuri priklauso policijos sistemos struktūrai ir yra pavaldi policijos komisaro padėjėjui, atsakingam už žmogiškųjų išteklių valdymą. Suomijoje pirminės grandies policijos pareigūnus rengia Suomijos policijos kolegija (angl. Police College of Finland in Brief)³¹⁶, kuri pavaldi Suomijos vidaus reikalų ministerijai.

Pirmiausiai išanalizuokime Lietuvos pirminės grandies policijos pareigūno rengimo programos ypatumus. Policininko rengimo standarte (kodas S386105) nustatyta, kad policijos pareigūno rengimo programos trukmė 1,5 metų (61 savaitė), programos paskirtis – „parengti kvalifikuotą pirminės grandies policijos pareigūną, sugebantį dirbti visų lygmenų policijos įstaigose, vykdančiose įstatymų priskirtas funkcijas“³¹⁷. Pagal šį standartą nuo 2008 metų taikoma Klaipėdos policijos mokyklos parengta nauja pirminės grandies policijos pareigūno (policininko) profesinio rengimo programa³¹⁸.

Lietuvos pareigūno rengimo programa³¹⁹ suskirstyta į tris semestrus. Pirmasis semestras trunka 18 savaičių. Šio semestro metu studentai mokomi teorinių dalykų. Per antrąjį semestrą studentai 6 savaites atlieka mokamąją praktiką ir vėliau 14 savaičių toliau tęsia teorinių dalykų studijas. Trečio semestro metu studentai 14 savaičių stažuoja, o vėliau 9 savaites tęsia teorijos mokymus. Pareigūno rengimo programa apima šiuos teorinio mokymo dalykus: Policijos administracinė veikla, Profesinės veiklos taktika, Informacinės technologijos ir policijos technika, Eismo priežiūra, Kriminalistika, Ginklai ir šaudyba, Fizinis rengimas ir kovinių imtynių veiksmai, Administracinė teisė ir procesas, Baudžiamoji teisė ir procesas, Valstybės ir teisės teorija, Specialybės užsienio kalba, Žmogaus teisių apsauga, Pirmoji medicinos pagalba, Valstybinės kalbos kultūra ir raštvedyba, Bendravimo psichologija ir etika.

„Policijos administracinės veiklos“ dalykui skiriama 140 akademinų valandų, iš jų 102 valandos teoriniam ir 38 praktiniam mokymui. Dalykui keliami tikslai: išmokyti kursantus dirbti stacionariuose ir apeinamuose postuose, mobiliuose ekipažuose užtikrinant viešąją ir nuosavybės apsaugą, atlikti areštines, konvojaus bei operatyvaus valdymo padalinio policininko funkcijas, teikti socialinę pagalbą gyventojams, vykdyti pavestas tarnybines užduotis. Išanalizavus šio dalyko

³¹⁴ Klaipėdos policijos mokykla [žiūrėta 2009 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/mokykla/>.

³¹⁵ The Garda Siochana College [žiūrėta 2009 m. birželio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/col/student.html>.

³¹⁶ Police College of Finland in Brief [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.poliisi.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/indexeng>.

³¹⁷ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. spalio 8 d. įsakymas Nr. ISAK-1970/A1-279 „Dėl profesinio rengimo standartų patvirtinimo“ (Žin., 2007, Nr. 107-4383).

³¹⁸ Policininko profesinio rengimo programa [žiūrėta 2009 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/mokykla/>.

³¹⁹ Pirminės grandies policijos pareigūno (policininko) profesinio rengimo programa, patvirtinta 2005 m.

programą, matyti, kad programoje yra temų, skirtų supažindinti studentą su policijos pareigūno teisiniu statusu, policijos prievartos priemonių naudojimo teisiniu reglamentavimu. Dalyko teorinėms žinioms atskleisti, palyginti su kitais mokymo dalykais, skirta daugiausia akademinų valandų, todėl galima teigti, kad „Policijos administracinės veiklos“ dalykas yra pagrindinė mokymo disciplina būsimiems pareigūnams policijos įstaigų ir policijos pareigūno veiklai ir teisinio statuso ypatumams atskleisti.

Dalyko 3 tema „Policijos pareigūno bendrosios teisės ir pareigos“ skirta atskleisti policijos pareigūno teisinį statusą, policijos pareigūno bendrąsias teises ir pareigas. Šiai temai skiriamos 6 akademinės valandos. Policijos pareigūno teisiniam statusui, teisių ir pareigų turiniui, jų naudojimo sąlygoms atskleisti, manytina, nepakanka numatytų akademinų valandų. Šio dalyko 9 tema „Policijos ginklų ir specialiųjų priemonių panaudojimo teisinis reguliavimas“ skirta išaiškinti ginkluoto policijos pareigūno asmens saugumo garantijas, šaunamojo ginklo ir policijos specialiųjų priemonių panaudojimo sąlygas ir tvarką. Šiai temai skiriamos 8 akademinės valandos. Tai yra labai sudėtinga studentams per 8 akademinės valandas išaiškinti visas šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių naudojimo sąlygas, pateikti sąlygų analizę, kada šios priemonės negali būti naudojamos, pateikti ginčytinų prievartos priemonių naudojimo situacijų analizę, alternatyvių prievartos priemonių naudojimo galimybes bei ginkluoto policininko asmens saugumo garantijas. Atkreiptinas dėmesys, kad psichinės prievartos priemonių naudojimo sąlygų kartu su kitomis prievartos priemonėmis studentai neanalizuoja. Taip pat matyti, kad šio dalyko 19 tema „Tarnybos policijoje ir VRĮ teisinis reguliavimas. Nuobaudos ir skatinimas, atestacija, kvalifikacinės kategorijos, socialinės garantijos“ skirta supažindinti su pagrindiniais tarnybą policijoje reglamentuojančiais teisės aktais, išaiškinti policijos pareigūnams taikomas nuobaudas ir paskatinimus, supažindinti su policijos pareigūnų kvalifikacinėmis kategorijomis, su policijos pareigūnų socialinėmis garantijomis. Šiai temai atskleisti skiriamos 8 akademinės valandos. Manytina, kad šiai temai atskleisti skiriama per mažai akademinų valandų.

Apibendrinus „Policijos administracinės veiklos“ dalyko programos analizę, galima daryti išvadą, kad būsimiems policijos pareigūnams suteiti žinių apie policijos veiklą numatyta pakankamai akademinų valandų, tačiau siekiant tinkamai atskleisti policijos pareigūno teisinį statusą, policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas turėtų būti skiriama daugiau akademinų valandų.

Kitas dalykas yra „Profesinės veiklos taktika“. Labai svarbus ir sudėtingas policijos veiklos taktikos klausimas – profesinės taktikos mokymas. Tai policijos pareigūnų mokymas veikti situacijose, kuriose reikėtų panaudoti jėgą prieš pažeidėjus apibrėžiant policijos įgaliojimus ir

veikimo būdus, jų galimybes, atitinkamas priemones³²⁰. Šiam dalykui yra skiriama 120 akademinė valandų, iš jų 18 teoriniam mokymui ir 102 praktiniam mokymui. Matyti, kad šio mokymo dalyko 2-os temos – „Policijos specialiosios priemonės, jų panaudojimo technika“ tikslai: supažindinti su specialiuoju policijos priemonių panaudojimo teisėmis ir sąlygomis, su saugaus elgesio taisyklėmis naudojant specialiąsias policijos priemones ir išmokyti specialiuoju priemonių valdymo technikos. Šiai temai skirtos 2 teorinės akademinės valandos ir 8 praktinio mokymo akademinės valandos. Pastebėtina, kad dalyko „Profesinės veiklos taktika“ programoje numatyta, jog studentai jau po 14 akademinė valandų supažindinami su fizinės prievartos priemonių naudojimo sąlygomis, tuo tarpu dalyko „Policijos administracinė veikla“ 9 tema, skirta policijos prievartos priemonių teisiniui reguliavimui studijuoti, atskleidžiama tik išdėsčius 38 akademinės valandas. Galima teigti, kad tarp šių mokymo dalykų yra tarpdalykiniai ryšiai, kurie tarpusavyje nesuderinti. Matyti, kad studentai pirminės teorines žinias apie prievartos priemonių naudojimą įgyja studijuodami „Profesinės veiklos taktikos“ dalyką, kuris skirtas lavinti profesinius įgūdžius, o ne studijuodami „Policijos administracinės veiklos“ dalyką, skirtą teorinėms žinioms įgyti. Teigtina, kad pagrindines teorines žinias apie policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas studentai turėtų sužinoti studijuodami dalyką „Policijos administracinė veikla“, o tik vėliau lavinti profesinius įgūdžius naudoti prievartos priemones „Profesinės veiklos taktikos“ dalyko metu. Vėliau 9 ir 13 temos skiriamos formuoti įgūdžius naudojant policijos specialiąsias priemones. Šioms temoms skirtos 6 praktinio mokymo akademinės valandos. Iš viso panaudoti policijos specialiąsias priemones studentai mokomi 14 praktinio mokymo akademinė valandų. Atsižvelgiant į tai, jog pirminės grandies policijos pareigūnai fizinės prievartos priemones naudoja dažniausiai, galima teigti, kad nepakanka programoje numatyto laiko tinkamai išmokyti būsimus pareigūnus naudoti šias priemones. Autoriaus atlikto tyrimo duomenimis, sulaikymo metu dažniausiai agresyviai elgiasi neblaivių asmenų grupė, neblaivus asmuo, neblaivių nepilnamečių grupė, sulaikomų asmenų grupė, todėl teigtina, kad „Profesinės veiklos taktikos“ dalyko programoje pasigendama temų, skirtų studentus mokyti bendrauti ir sulaikyti neblaivius asmenis ar neblaivių asmenų grupes, nepilnamečius ar jų grupes.

„Profesinės veiklos taktikos“ dalyko 3-ios temos „Bendravimo su piliečiais taktika“ vienas iš tikslų yra išmokyti studentus pritaikyti teorines policijos administracinės veiklos ir psichologijos dalykų žinias praktinėse bendravimo su piliečiais situacijose. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad ši tema analizuojama pirmąjį pusmetį, išdėsčius 14 akademinė valandų. Tuo tarpu „Policijos administracinės veiklos“ ir „Bendravimo psichologijos ir etikos“ dalykų programose apie bendravimą su įvairiais asmenimis dėstoma tik po 24–26 akademinė valandų. Taip pat ir „Profesinės veiklos taktikos“ dalyko 4 tema „Taktiniai veiksmai sprendžiant konfliktines situacijas

³²⁰ Valeckas V. Vidaus reikalų sistemos pareigūnų profesinis taktinis rengimas. I dalis. Vilnius, 2004, p. 8.

buityje ir viešose įstaigose“ dėstoma pirmąjį pusmetį, o „Bendravimo psichologijos ir etikos“ dalyko 17 tema, kuri skirta studentus išmokyti valdyti konfliktines situacijas ir spręsti konfliktus, mokoma antrąjį pusmetį, išdėsčius 52 akademines valandas. Todėl galima teigti, kad studentai mokomi bendravimo su piliečiais ar konfliktinių situacijų valdymo taktikos, nors šiems įgūdžiams ugdyti neturi įgiję teorinių žinių. Manytina, kad nesuderinus šių dalykų studentams sunku kokybiškai išmokti šių temų subtilybių.

Pastebėtina, kad psichinės prievartos naudojimo įgūdžių studentai mokomi tik šio dalyko 6 temos „Įtariamo padarius administracinę teisės pažeidimą asmens sulaikymas ir patikrinimas. Sulaikytų asmenų pristatymas“ metu. Šiai temai skiriama 12 praktinio mokymo akademinė valandų. Įvertinus tai, kad psichinė prievarta yra mažiausiai pavojinga žmogaus sveikatai prievartos priemonė ir tai, kad pareigūnai, patyrę asmens nepaklusimą ar pasipriešinimą, pirmiausiai privalėtų šią priemonę naudoti, galima teigti, jog psichinės prievartos naudojimo įgūdžiams formuoti skiriama nepakankamai akademinė valandų.

Apibendrinus „Profesinės veiklos taktikos“ dalyko analizę, galima teigti, kad mokant būsimą policijos pareigūną profesinės veiklos taktikos, praktiniams mokymams skiriama pakankamai daug dėmesio, tačiau darytina išvada, kad dalyko mokymo programa nesuderinta su kitų dalykų panašiomis temomis. Stokojama praktinėje policijos veikloje dažnai patiriama bendravimo su piliečiais taktinio mokymo, taip pat stinga praktinių akademinė valandų, skirtų mokyti studentus naudoti psichinę prievartą ir fizinę prievartos priemones. Taip pat galima teigti, kad studentai nemokomi kompleksiskai naudoti psichinės ir fizinės prievartos priemonių.

Policijos pareigūno rengimo programoje dalykui „Kriminalistika“ skiriama 60 akademinė valandų, iš jų 28 teoriniam mokymui ir 32 praktiniam mokymui. Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad policijos pareigūnas privalo apsaugoti įvykio vietą bei įrodymus, todėl teigtina, kad didžioji kriminalistikos programos dalis skirta ne pirminės grandies policijos pareigūnui, o ikiteisminio tyrimo ar net kriminalistikos eksperto mokymui. Pirminės grandies pareigūnas privalo gebėti nustatyti įvykio vietos ribas, žinoti laikinų įrodymų fiksavimo techniką, pagal galimybes gebėti apsaugoti įrodymus nuo prastų gamtinių sąlygų. Manytina, kad šiam mokymo dalykui turėtų būti skiriama mažiau akademinė valandų.

Policijos pareigūno rengimo programoje dalykui „Eismo priežiūra“ skiriama 60 akademinė valandų, iš jų 24 teoriniam mokymui ir 36 praktiniam mokymui. Pastebėtina, kad „Eismo priežiūrai“ ir „Kriminalistikai“ skiriamas vienodas akademinė valandų skaičius. Įvertinus tai, kad dalis studentų, tik baigę policijos mokyklą, vykdo eismo saugumo užtikrinimo funkciją, galima teigti, jog šiam dalykui skiriama per mažai akademinė valandų.

Analizuojant dalyko „Fizinis rengimas ir kovinių imtynių veiksmai“ mokymo programą matyti, kad šioje programoje kovinių imtynių veiksmų technikai ir taktikai mokyti skiriamos 154

praktinio mokymo akademinės valandos, iš jų sulaikymo veiksams skiriama 20 praktinio mokymo akademinė valanda, policijos lazdos naudojimo technikai skiriama tik 6 akademinės valandos, grupiniams veiksams sulaikant dviese, trise skiriama tik 4 akademinės valandos. Tuo tarpu smūgiams rankomis ir kojomis skiriama 12 akademinė valanda. Įvertinus Policijos veiklos įstatyme numatytas fizinės prievartos priemonių naudojimo sąlygas, galima teigti, kad policijos pareigūnai neturi galimybės teisėtai smūgiuoti pažeidėjui rankomis ar kojomis. Jei policijos pareigūnas naudoja kovinių imtynių veiksmus, jis turi naudoti ne smūginę techniką, o savigynos ir sulaikymo veiksmus, todėl siūlytina studentus daugiau mokyti sulaikymo veiksmų.

Mokymo dalykui „Ginklai ir šaudyba“ skiriama 100 akademinė valanda, iš jų 10 teoriniam mokymui ir 90 praktiniam mokymui. Studentams šis dalykas dėstomas nuo pirmojo pusmečio ir 1-ai temai „Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos norminiai aktai, reglamentuojantys šaunamojo ginklo panaudojimą. Būtinoji gintis ir būtinasis reikalingumas“, kurios tikslas yra suformuoti teisingą požiūrį į šaunamojo ginklo panaudojimo teisėtumą, skiriamos tik 2 akademinės valandos. Pastebėtina, kad studentai šaunamojo ginklo naudojimo sąlygų mokomi dėstant dalyko „Policijos administracinė veikla“ 9-ą temą po 46 akademinė valanda, baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių mokomi dėstant „Baudžiamosios teisės ir proceso“ dalyką tik antrąjį pusmetį. Teigtina, kad studentai pagrindines žinias apie šaunamojo ginklo naudojimo teises sąlygas, būtiniosios ginties ir būtinąjį reikalingumą sąlygas turėtų sužinoti studijuodami dalykus „Policijos administracinė veikla“ ir „Baudžiamoji teisės ir procesas“, o ne „Ginklai ir šaudyba“.

Taip pat „Ginklai ir šaudyba“ mokymo dalyko programoje pasigendama šaunamojo ginklo naudojimo sąlygų, nustatytų Policijos veiklos įstatyme, praktinės analizės. Manytina, kad į šią programą turėtų būti įtrauktos temos, susijusios su šaunamojo ginklo naudojimo sąlygų praktine analize. Stinga studentų kompleksinio policijos prievartos priemonių naudojimo mokymo, kuris apimtų šiuo metu atskirai mokomų šaunamojo ginklo ir fizinės prievartos priemonių naudojimą. Studentai turėtų gebėti, įvertinę modeliuojamą situaciją, nuspręsti, kokią prievartos rūšį ar priemonę gali naudoti: ar psichinę prievartą, guminę lazda, ar dujas, ar kovinių imtynių veiksmus, ar šaunamąjį ginklą. Taip pat pastebėtina, kad praktiniam šaudymui skiriama 90 akademinė valanda, tuo tarpu studentai „Profesinės veiklos taktikos“ dalyko metu praktinių profesinės veiklos taktikos įgūdžių mokomi 102 akademinės valandas, o kovinių imtynių veiksmų technikos ir taktikos mokomi 108 akademinės valandas.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal statistinius duomenis viešosios policijos pareigūnai per metus vidutiniškai šaunamąjį ginklą panaudoja 40 kartų, o, autoriaus tyrimo duomenimis³²¹, pareigūnai policijos fizinės prievartos priemonės naudoja labai dažnai, galima teigti, kad studentams mokyti šaudyti skiriama per daug akademinė valanda. Todėl siūloma praktiniam šaudymui skiriamą

³²¹ Autoriaus 2009 metų disertacinis tyrimas „Policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumas“.

valandų mažinti ir didinti profesinės veiklos taktikai ir kovinių imtynių veiksmų technikai tobulinti skirtų valandų skaičių.

Mokymo programoje po 40 akademinų valandų skiriama dalykams „Informacinės technologijos ir policijos technika“ ir „Karinio rengimo pagrindai“. Manytina, kad šie dalykai yra reikalingi pirminės grandies policijos pareigūnams, todėl, įvertinus visos mokymo programos trukmę, galima teigti, kad šiems mokymo dalykams skiriama pakankamai akademinų valandų.

Analizuojant dalyko „Administracinė teisės ir procesas“ programą, pasigendama temos, kurioje būtų aiškiai apibrėžta pirminės grandies policijos pareigūnų kompetencija administracinės teisenos srityje. Autoriaus atliktas tyrimas atskleidė, kad pareigūnų ryžtingi veiksmai priklauso nuo to, ar jis geba teisingai įvertinti asmens veiksmus ir nustatyti pažeidėjo veiką kvalifikuojančius požymius. Taip pat manytina, kad šioje programoje skiriamų 18 akademinų valandų yra per mažai pagal pareigūno kompetenciją konkrečioms administracinio teisės pažeidimo sudėtimis išanalizuoti.

Analizuojant dalyką „Baudžiamoji teisė ir procesas“ matyti, kad studentams baudžiamąją atsakomybę šalinančioms aplinkybėms išaiškinti yra skiriama 2 teorinio ir 2 praktinio mokymo akademinės valandos. Galima teigti, kad studentai tik supažindinami su šiomis aplinkybėmis, tačiau nepateikiama jų detali analizė, aplinkybės nesiejamos su policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygomis, neanalizuojama prokurorų ir teismų suformuota teisminė praktika bylose, kuriose pripažįstama, jog policijos pareigūnas viršijo prievartos priemonių naudojimo ribas. Autoriaus atlikto tyrimo duomenys atskleidžia, kad beveik pusei pirminės grandies policijos pareigūnų yra neaiškios baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės. Todėl siūlytina, kad šių aplinkybių analizei būtų skiriamas daug didesnis dėmesys. Būsiami policijos pareigūnai baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes privalo išmanyti taip pat gerai kaip ir Policijos veiklos įstatyme nustatytas policijos prievartos priemonių naudojimo sąlygas.

„Valstybės ir teisės teorijos“ dalykas skirtas supažindinti būsimą pirminės grandies policijos pareigūną su valstybės ir teisės pagrindais bei sąvokomis. Šiam dalykui numatytos 48 akademinės valandos. Manytina, kad toks valandų skaičius būsiamam valdingų įgaliojimų turėtojui yra nepakankamas tinkamai valstybės ir teisės sistemai suvokti. Tačiau atsižvelgus į tai, jog visai mokymo programai skiriamos 1256 akademinės valandos, galima teigti, kad šiam mokymo dalykui skiriamas minimalus akademinų valandų skaičius.

Dalykui „Bendravimo psichologija ir etika“ skiriama 80 akademinų valandų. Dalyko tikslai: atskleisti bendravimo psichologijos ir etikos mokslų reikšmę policijos pareigūno profesinėje veikloje ir išmokyti tinkamai elgtis įvairiose bendravimo situacijose, suvokti jų psichologinį ir etinį turinį. Atkreiptinas dėmesys, kad etika – ypatinga filosofijos dalis. Ji išsiskiria iš kitų filosofijos disciplinų tuo, kad yra labiausiai priartėjusi prie pačių jautriausių ir subtiliausių žmogaus dvasinės

būties problemų, todėl turi ypatingą reikšmę specializuotoje žmogaus veikloje³²². Nuo dorovės lygio, santykių su piliečiais ir bendradarbių kolektyvu priklauso kiekvieno policininko psichologinė būsena, bendro darbo kokybė ir efektyvumas, veiklos darnumas, visuomenės požiūris į policiją. Todėl kiekvienas policijos darbuotojas privalo gerai žinoti dorovinius reikalavimus, elgesio kultūrą ir normas, puoselėti dorovines vertybes, ugdyti dorovinius įsitikinimus³²³. V. Justickis teigia, kad „policininkas turi būti geras psichologas, gerai pažįstantis žmones, mokantis suprasti jų poelgių priežastis bei paskatinti piliečius veikti taip, kaip reikalauja įstatymas. Svarbiausias policininko bruožas turi būti mokėjimas bendrauti su žmonėmis“³²⁴. Taip pat didelis dėmesys skiriamas policijos darbuotojų savikontrolei lavinti. Policijos darbuotojas, kuris nemoka valdytis, panašus į lakūną, kuris bijo aukščio, arba į gaisrininką, kuris negali žiūrėti į ugnį³²⁵. Dar 1933 metų Policijos teisės vadovėlyje Antanas Jakobas teigė, kad „nervingas, nekantrus ir storžieviškas žmogus policijos pareigoms netinka. Mokėti save valdyti, susidūrus su įsiaudrinusiais asmenimis, išlikti „šaltam“ ir sąmojingam yra labai vertinama policijos tarnautojo būdo ypatybė.“³²⁶ Šio dalyko programoje 28 akademinės valandos skiriamos etikos studijoms, iš jų 2 akademinės valandos skirtos asmenybės tobulinimui ir saviavklai. 52 akademinės valandos skiriamos psichologijai, iš jų 18 teorijai išdėstyti ir 30 praktiniam mokymui, streso valdymui skirtos 4 akademinės valandos. Įvertinus tai, kad policijos pareigūnui yra reikalingos bendravimo psichologijos ir etikos žinios, galima teigti, kad šiam dalykui skiriama nepakankamai akademinė valandų. Taip pat manytina, kad būsiami policijos pareigūnai turėtų ugdyti bendravimo su asmenimis bei policijos prievartos priemonių naudojimo įgūdžius bendruose mokymuose, kad pareigūnai įgytų įgūdžių ir galėtų nustatyti kiekvieno asmens, su kuriuo tenka bendrauti, elgesio draugiškumo–agresyvumo ar pavojingumo lygį ir pagal šį lygį galėtų rinktis savo elgesio variantus. Vakarų valstybėse jau pirmoje bazinėje policijos rengimo pakopoje būsimoji pareigūnai per profesinės etikos bei kitas disciplinas būna supažindinami su etinių mažumų, bendravimo su visuomene problemomis ir bendruomenės vaidmeniu nusikaltimų prevencijoje. Pagal šį policininkų rengimo modelį akcentuojamas ne įstatymas, o neprievartinės, socialinės funkcijos, kurios sudaro didžiąją dalį pareigūnų tarnybos funkcijų demokratinėje visuomenėje³²⁷. Profesiniam psichologiniam rengimui nemažą reikšmę turi praktiniai mokymai. Per teorijos paskaitas klausytojai įgyja teorinių žinių [...], o per pratybas šios žinios tampa įgūdžiais. Būtent per pratybas paaiškėja, ar žmogus psichologiškai

³²² Laurinavičius A. Administravimo pareigūnų etika. Kaunas, 2001, p. 8.

³²³ Tidikis R. Policininko etikos bruožai. Vilnius, 1994, p. 5.

³²⁴ Justickis V. Navikas G. Bendravimo psichologija, Vilnius, 1995, p. 3.

³²⁵ Ten pat, p. 14.

³²⁶ Jakobas A. Policijos teisės vadovėlis. Kaunas, 1933, p. 18.

³²⁷ Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys // Viešoji politika ir administravimas. 2008, Nr. 23, p. 93.

pasirengęs tarnybai³²⁸. Kuo geriau policininkas žino, ką asmuo dažniausiai jaučia [...] tipinėse situacijose, tuo jam lengviau rasti su piliečiais bendrą kalbą³²⁹. Todėl manytina, kad šio dalyko praktiniam mokymui skiriama per mažai akademinų valandų.

Įvertinus policijos veiklos keliamą grėsmę žmogaus teisėms ir tarptautinės bendrijos skiriamą dėmesį žmogaus teisių apsaugai, galima teigti, kad nepakanka mokymo dalykui „Žmogaus teisių apsauga“ skiriamų 20 akademinų valandų. Šio dalyko programoje tik 6 akademinės valandos skiriamos žmogaus teisių ir laisvių analizei. Taigi, remiantis policijos veiklos filosofija kaip socialine paslauga piliečiams, galima daryti išvadą, kad žmogaus teisių apsaugai skiriamas nepakankamas dėmesys.

Kitiems bendriesiems specialybės dalykams: „Specialybės užsienio kalbai“ skiriama 100 akademinų valandų, „Pirmajai medicinos pagalbai“ skiriama 40 akademinų valandų ir „Valstybinės kalbos kultūrai ir raštvedybai“ skiriama 80 akademinų valandų, t. y. programoje numatytas optimalus akademinų valandų skaičius rengiant pirminės grandies policijos pareigūną.

Išanalizavus mokymo programą, galima teigti, kad programa tik iš dalies suteikia pirminės grandies policijos pareigūnui praktinėje veikloje reikiamų žinių.

Airijos Gardos Siochanos kolegijoje pirminės grandies pareigūnų mokymas trunka 2 metus (100 savaitių). Mokymo procesas suskirstytas į penkis etapus. Per pirmąjį „Pirminės orientacijos etapą“ studentai mokomi teorinių dalykų. Šis etapas trunka 20 savaitių. Per antrąjį „Plataus empirinio mokymosi etapą“, kuris trunka 22 savaites, studentai atlieka mokomąją praktiką. Trečiasis „Kompetencijos ir įgūdžių tobulinimo etapas“, kurio 12 savaitių skirta testuoti teorinių žinių mokymąsi nagrinėjant dažniausiai pasitaikančias policijos veikloje situacijas, ir 4 savaitės skirtos studentams pasirėngti stažuotei ir adaptuotis naujomis sąlygomis. Ketvirtasis „Nuodugnaus empirinio mokymosi etapas“ skirtas studentų stažuotei ir trunka 38 savaites. Paskutinis penktasis „Profesionalizacijos“ etapas. Šis etapas trunka 4 savaites ir jis skirtas baigti rengti ir apsiginti baigiamąjį darbą³³⁰.

Airijos Gardos Siochanos kolegijoje pagrindinis dėmesys skiriamas policijos veiklos studijoms. Šių studijų metu trumpai išdėstoma: 1) Policijos ir policijos raidos istorija, 2) Racionalus policijos veiklos vykdymas, 3) Žmogaus teisės, 4) Policijos pareigūno etika, 5) Gardos policijos veikos kryptys, 6) Policijos pareigūnų funkcinis vaidmuo Airijos baudžiamosios justicijos sistemoje, 7) Gardos įtaka tarptautinei policijos sistemai.

Teorinių studijų krypties teisės studijos susideda iš teisės dalykų: 1) Airijos konstitucinė teisė, 2) Papročių teisė, 3) Teismai, 4) Įrodinėjimo taisyklės, 5) Kelių eismo teisinis reguliavimas, 6)

³²⁸ Tidikis R. sudarytojas. Policijos pareigūnų profesinės, dorovinės bei psichologinės savybės ir jų ugdymas: tarptautinės mokslinės-metodinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1994, p. 126.

³²⁹ Justickis V., Navikas G. Bendravimo psichologija. Vilnius, 1995, p. 23.

³³⁰ The Garda Siochana College [žiūrėta 2009 birželio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/col/student.html>.

Teisės pažeidimai prieš asmenį, 7) Teisės pažeidimai prieš nuosavybę, 8) Teisės pažeidimai prieš valstybę; 9) Viešosios tvarkos pažeidimai, 10) Šaunamųjų ginklų teisinis reguliavimas; 11) Baudžiamojo kodekso ir kitų teisės aktų studijos.

Terorinių studijų krypties Gardos veiklos ir procedūrų studijų tikslas yra išmokyti studentus kompetentingai ir praktiškai naudotis policijos techninėmis priemonėmis, policijos operatyvaus valdymo priemonėmis ir procedūromis. Šios krypties studijų dėstomi dalykai: 1) Gardos reguliavimas; 2) Raportų rašymas, pareiškimų priėmimas, dokumentų parengimas, 3) Nuteistųjų apsaugos valdymas, 4) Įtariamųjų apklausa, 5) Gardos personalo politika, 6) Policijos veikla eismo saugumo srityje, 7) Bendruomeninė policijos veikla, 8) Nusikaltimų tyrimų technika, 9) Komunikacinių priemonių naudojimas, 10) Informacinės technologijos, 11) Spausdinimo įgūdžių formavimas, 12) Nusikaltimo vietos apžiūra, 13) Pirštų antspaudų paėmimas, 14) Teismų mokslas, 15) Įrodymų surinkimas ir supakavimas, 16) Vadovavimas tyrimui, 17) Supratimo apie šaunamuosius ginklus ugdymas, 18) Disciplinos ir nusiskundimų studijos.

Terorinių studijų krypties Socialinių ir psichologijos studijų paskirtis – parengti psichologiškai ir politiškai išprususius studentus. Šios krypties studentams dėstomi dalykai: 1) Psichologija, 2) Sociologija, 3) Kriminologija, 4) Ekonomika, 5) Politika, 6) Socialinė politika, 7) Krizių valdymas, 8) Šeimyninių ginčų valdymas, 9) Netektys, 10) Staigios mirtys, 11) Savižudybės, 12) Psichikos ligoniniai, 13) Narkomanai, 14) ŽIV / AIDS, 15) Gyvensenos, 16) Politinių konfliktų ir terorizmo studijos.

Vadovavimo ir organizavimo studijų krypties dėstomi šie dalykai: 1) Planavimo įvadas; 2) Neverbalinis bendravimas – pareiškimai, 3) Konfliktų valdymas, 4) Klausinėjimas ir klausymas, 5) Laiko valdymas, 6) Savęs valdymas, 7) Streso valdymas, 8) Savęs supratimas.

Airių kalbos studijų krypties tikslas yra išmokyti studentą praktiškai vartoti airių kalbą einant policininko pareigas. Dėstomi šie dalykai: 1) Žmonių supratimas, 2) Laisvalaikis 3) Susitarimas ir pakvietimas, 4) Patarimų ir skundų davimas ir ieškojimas, 5) Kontrolės postas, 6) Įvairių dokumentų patikrinimas, 7) Neblaivūs vairuotojai, 8) Derybos su nuteistaisiais, 9) Gardos dokumentacija, 11) Parodymų teisme davimas.

Fizinio lavinimo, sveikatos ir saugumo krypties studijų tikslas yra ne tik parengti studentą, tinkamą policijos darbui, bet ir skatinti jį toliau sportuoti, sveikai gyventi. Šią studijų kryptį sudaro dalykai: 1) Fizinis rengimas, 2) Gardos savigyna, 3) Pirmoji pagalba, 4) Pratimų kartojimas (tobulinimas), 5) Plaukimas ir gelbėjimas, 6) Treniruotės, individualus ir komandinis sportas. Paskutinė studijų kryptis yra Europos kalbų mokymo studijos. Studentai mokomi prancūzų, vokiečių ir kitų Europos kalbų.

III etapo I modulis skirtas testuoti teorinių žinių įsisavinimą nagrinėjant dažniausiai pasitaikančias policijos veikloje situacijas. Studentai, pasitelkdami teorines žinias ir praktikos metu

įgytus praktinius gebėjimus, nagrinėja įvairias praktines situacijas. Situacijų analizė palengvina teorinių kompetencijų įgijimą, taip pat studentai rengiami būti visaverčiais Gardos nariais. Taip pat pastebėtina, kad studentai III etapo 2 modulio – praktikos metu privalo nustatyti praktinę policijos veiklos problemą ir tos problemos pagrindu parengti 10000 žodžių diplominį darbą (angl. disertacion). Šio darbo tikslas: kad stažuotojai objektyviai išanalizuotų ir iširtų policijos veikloje pastebėtas problemas bei parengtų keliamus reikalavimus atitinkanti baigiamąjį darbą. Baigiamąjį darbą studentai gina per V profesionalizacijos etapą, kuris trunka 4 savaites. Šiuo laikotarpiu studentai išanalizuoja savo studijas, apsisprendžia dėl ateities karjeros galimybių: ar tęsti mokslus, ar eiti dirbti, pristato ir apsigina baigiamąjį darbą.

Suomijoje policijos kolegijoje pirminės grandies policijos pareigūnų mokymui skirta 2,5 metai, tai yra 110 savaičių, 165 kreditai (angl. 165 credit points)³³¹. Suomijos policijos kolegijoje pirmai pakopai „Pagrindinių studijų pakopa“ teorinėms studijoms skiriami vieneri metai. Šios pakopos tikslas – studentui suteikti būtinas profesinių pagrindų žinias ir įgūdžius. Praktikai skiriami 7,5 mėnesiai (32 savaitės). Po to 6 savaitės „Profesinio mokymo studijų“ skirtos tęsti teorinių žinių mokymą. Vėliau studentai 6,5 mėnesius policijos įstaigose atlieka mokamąją praktiką ir renka bei tiria medžiagą baigiamojo darbo tema. Paskutinės 6 savaitės yra skirtos teorinių žinių mokymui, baigiamajam darbui rašyti ir ginti.

Suomijos policijos kolegijoje studentai mokomi Policijos veiklos krypties dalykų: 1) Pagrindinės policijos studijos. Šios studijos apima studentų profesinių pagrindų mokymą, reikalingą policijos pareigūno darbe. Taip pat į šią sritį įeina tokie kursai kaip bendros policijos studijos, komunikacinės sistemos, teisės studijos, psichologijos studijos, jėgos naudojimo studijos. 2) Policijos komunikacinių sistemų studijos. Šios studijos skirtos supažindinti studentą su įvairiomis policijoje naudojamomis komunikacinėmis sistemomis, jų veiklos principais. 3) Policijos jėgos naudojimo studijos. Šios studijos skirtos supažindinti studentą su policijos prievartos priemonių naudojimo teisiniu reguliavimu. Studentai mokomi praktiškai naudoti policijos prievartos priemones, taktikos ir t. t. 4) Fizinio pasirengimo studijos. Šios studijos skirtos ugdyti būsimų policijos pareigūnų fizinį pasirengimą. 5) Pirmosios pagalbos studijos. Šios studijos skirtos studentus mokyti suteikti pirmąją medicinos pagalbą, nustatyti įvairių traumų požymius.

Suomijos policijos kolegijoje nusikaltimų prevencijos krypties studijų tikslas yra išugdyti gebėjimus, kurie būtini bendro pobūdžio nusikalstomoms veikoms tirti. Šių studijų metu studentai mokomi nusikaltimų tyrimų ir nusikaltimo vietos apžiūros taktikos, baudžiamosios ir baudžiamojo proceso teisės, teismo tyrimo, kelių eismo pažeidimo tyrimo, smurtinių nusikaltimų tyrimo, nuosavybės nusikaltimų tyrimo, nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, tyrimo,

³³¹ Police College of Finland in Brief [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.poliisi.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/indexeng>.

mirties priežasčių nustatymo tyrimo. Šios krypties studijas sudaro: 1) Nusikaltimų tyrimų taktikos studijos. 2) Nusikaltimų tyrimų technikos studijos; 3) Policijos duomenų sistemų studijos.

Eismo kontrolės priežiūros krypties studijas sudaro: 1) Eismo studijos; 2) Transporto priemonės valdymo studijos. Šios krypties studijos suteikia gebėjimus vykdyti eismo saugumo priežiūrą ir eismo pažeidimo tyrimą. Šių studijų metu studentai mokomi transporto įstatyminio reguliavimo, taip pat metodų ir priemonių, reikalingų eismo priežiūrai užtikrinti, vairuoti policijos mašinas.

Teisės studijų kryptį sudaro šie dalykai: 1) Policijos valdymo studijos; 2) Baudžiamosios justicijos sistemos studijos; 3) Baudžiamojo proceso studijos; 4) Civilinės teisės studijos. Teisės studijos skirtos supažindinti studentą su policijos veikloje reikalingu teisiniu reguliavimu. Bendravimo ir komunikacijų studijų kryptį sudaro: 1) Kalbų studijos (suomių, švedų, anglų); 2) Kompiuterinio raštingumo studijos; 3) Psichologijos ir etikos studijos.

Pastebėtina, kad studentai privalo parengti policijos veiklos tema rašto darbą. Rengdami rašto darbą studentai pritaiko teorines žinias ir praktinius įgūdžius, gebėjimą tirti ir analizuoti informaciją, spręsti įvairias policijos veikloje nustatytas problemas.

Praktinių įgūdžių formavimas – tai labai svarbus policijos pareigūno rengimo etapas. Lietuvos policijos pareigūno rengimo programoje praktiniams įgūdžiams formuoti skirta praktika, kuri trunka 6 savaites, ir stažuotė, kuri trunka 14 savaitių. Mokomosios praktikos tikslai: „supažindinti su darbu stacionariuose ir apeinamuose postuose, mobiliuose ekipažuose“. Šiam tikslui pasiekti numatyti tokie etapai: „Patrulių tarnybos veiklos organizavimas“, „Teisiniai patrulinės tarnybos pagrindai“ ir pan. Teigtina, kad toks mokomosios praktikos turinio išdėstymas yra netinkamas, nes studentai šiuos klausimus privalo studijuoti teorinių mokymų metu. Panaši programa ir per antrąjį ir per trečiąjį mokomosios praktikos etapą. Todėl galima daryti prielaidą, kad dalis praktikos yra netinkamai organizuojama. Tuo tarpu studentų stažuotė prasideda trečiąjį semestrą ir trunka 14 savaitių, stažuotei skiriama 560 akademinė valandų. Studentai stažuotės metu mokomi dirbti stacionariuose ir apeinamuose postuose, mobiliuose ekipažuose, užtikrinant viešąją tvarką, saugaus eismo priežiūrą ir nuosavybės apsaugą, mokomi atlikti areštinės ir konvojaus padalinio policininko funkcijas, atlikti padalinio posto operatyvaus valdymo funkcijas.

Tuo tarpu Airijos policijos kolegijoje praktiniam mokymui skiriamos 64 savaitės. Airijos policijos kolegijoje praktinis mokymas susideda iš kelių etapų. Po I teorijos mokymosi etapo prasideda II „Plataus empirinio mokymo“ etapas. Šis etapas trunka 22 savaites. Studentai paskiriami į praktinio mokymo vietas ir juos prižiūri policijos įstaigos darbuotojas, kuris yra atsakingas už studentų praktinį mokymą. Svarbiausi šio etapo tikslai: studentams sudaryti sąlygas praktiškai taikyti teorines žinias, įgytas I teorinio etapo metu, įvertinti teorinių žinių reikalingumą ir reikšmingumą, praktiškai patirti policijos veiklos specifiką, kad studentai įvertintų savo tinkamumą

ir karjeros galimybes policijos sistemoje. Taip pat šio etapo tikslas nustatyti studentų silpnybes ir jas šalinti bei nustatyti jų galias ir jas ugdyti, tirti jų pažangą bei mokymąsi.

Kiekvienoje policijos įstaigoje, kurioje studentai atlieka praktiką, paskiriami policijos pareigūnai – praktinio mokymosi seržantai (angl. training sergeant). Seržantas atsako už praktikos modulio eigą ir keliamų tikslų įgyvendinimą, rengia ir padeda įgyvendinti įvairias praktines užduotis, vieną kartą per savaitę vadovauja auditoriniams mokymams, kontroliuoja studentų pažangą, rengia ir vadovauja studentų II ir IV etapų studentų praktikos vertinimui, pasibaigus šiam etapui informuoja policijos kolegiją apie studentų pasiekimus. Praktinio mokymosi seržantas praktikos metu palaiko ryšius su kolegija. Be mokymo seržanto, kiekvienam studentui paskiriamas policijos pareigūnas, tiesioginis pagalbininkas – Gardos asistentas. Studentas su Gardos asistentu yra vieno ekipažo nariai ir kartu atlieka tarnybą. Praktikos metu studentai kartą per savaitę klasės mokymuose susitinka su praktinio mokymosi seržantu. Šių susitikimų metu vyksta diskusijos apie iškilusias praktines problemas, apie studentų pažangą ir kitus praktikos rūpesčius.

„Plataus empirinio mokymo“ etapas suskirstytas į du modulius. Pirmasis modulis trunka 12 savaičių. Per šį laikotarpį kiekvienas studentas kartu su Gardos asistentu atlieka visas policijos pareigūno pareigas, taiko teorines žinias ir įgūdžius, kuriuos įgijo studijuodamas pirmo etapo metu. Antrasis modulis trunka 10 savaičių, tačiau 8 savaites, siekiant atskleisti studentų geriausius vadovavimo gebėjimus, ne trumpiau nei 1 savaičiai jie skiriami ne mažiau kaip į penkias skirtingas policijos veiklos valdymo specialistų grupes: detektyvų skyrių, nepilnamečių reikalų skyrių, narkotikų skyrių, nusikaltimų prevencijos skyrių, radijo ryšio skyrių, apygardos policijos įstaigą, seržantų biurą ir panašias policijos valdymo įstaigas. Šio modulio metu studentai stebi įvairių policijos tarnybų darbo organizavimo ypatumus. Šių policijos įstaigų pareigūnai prižiūri studentų praktiką, tačiau praktinio mokymosi seržantas yra atsakingas už jų praktikos eigą, jis palaiko ryšį su studentais ir atsakingais pareigūnais. Šio etapo metu seržantas ir paskirtas pareigūnas bendradarbiauja, todėl studentai kontroliuojami ir objektyviai vertinami. Likusioms 2 savaitėms studentai paskiriami į socialines agentūras įvairiapusei pagalbai teikti. Už šį laikotarpį atsakingi praktinio mokymo seržantas ir socialinės agentūros pareigūnas, jie tarpusavyje bendradarbiauja ir vertina studentus.

Airijos policijos kolegijoje praktinis mokymas numatytas per III etapą, dėstant 2-ą modulį „Studentų paskyrimas į praktikos vietas policijos įstaigoje“. Šis modulis trunka 4 savaites. Modulio pradžioje pasikeičia studentų statusas iš „studento“ į „stažuotoją“. Stažuotojai turi visas tokias pat teises ir pareigas, socialines garantijas kaip ir visi policijos pareigūnai, tik stažuotojai papildomai mokosi. Šis modulis prasideda stažuotojų paskyrimu į praktinio mokymo vietas (policijos įstaigas), kuriose vyks IV „Nuodugnaus empirinio mokymosi etapas“. Šio modulio metu stažuotojas privalo įvertinti savo pasikeitusį statusą, susipažinti su nauja darbo vieta, apylinke, geografiniais ypatumais

ir pasirengti tarnybai. Taip pat studentas privalo nustatyti policijos veiklos praktinę problemą ir tos problemos pagrindu pasirinkti baigiamojo darbo temą.

Pagrindinis praktinis mokymas vyksta „Nuodugnaus empirinio mokymosi“ etapo metu, kuris trunka 38 savaites. Šio etapo pagrindiniai tikslai: sudaryti tinkamas sąlygas stažuotojams ugdyti savo praktinius įgūdžius, leisti jiems patirti policijos pareigūno profesinę atsakomybę, stažuotojams duoti galimybę pasirinkti diplominio darbo temą, susijusią su policijos veikla, policijos įstaigos vadovams sudaromos sąlygos kiekvieną stažuotoją vertinti individualiai. Šis etapas susideda iš dviejų modelių po 19 savaitių. Stažuotojai praktinio mokymosi metu privalo pildyti dienoraštį, rinkti baigiamajam darbui medžiagą. Teoriniai mokymai vyksta vieną dieną per mėnesį, juos veda praktinio mokymosi seržantas. Juose diskutuojama apie įvairias praktines problemas, aptariamos įvairios situacijos ir stažuotojams iškilę klausimai, tikslinamos teorinės žinios. Kiekvienam moduliui pasibaigus yra vertinami stažuotojų praktiniai įgūdžiai, jų tobulėjimas. Jeigu praktinio mokymosi rezultatai ar baigiamasis darbas neatitinka keliamų reikalavimų, tai IV etapas gali būti pratęstas, tai yra pailgintas stažuotės laikas.

Tuo tarpu Suomijos policijos kolegijoje praktinio mokymosi etapas prasideda baigus 1 metų trukmės teorinio mokymosi kursą. Praktinis mokymasis trunka 32 savaites. Per šį laikotarpį studentui suteikiamas policininko konsteblio (angl. constable) laipsnis. Šio etapo tikslas – išmokyti studentus atlikti įprastas policijos pareigūno pareigas, tinkamų etiškų Suomijos policininko manierų. Praktinio darbo metu studentai vykdo įprastas policijos funkcijas, prižiūrimi policijos pareigūnų. Kitas praktikos etapas trunka 25 savaites. Šios praktikos tikslas, kad studentas kaip visavertis policijos pareigūnas patirtų ir sužinotų savarankiško darbo ypatumus ir įvertintų profesinio išsilavinimo svarbą. Taip pat studentai šios praktikos metu renka bei analizuoja medžiagą baigiamajam darbui³³².

Palyginus Lietuvos, Airijos ir Suomijos pirminės grandies policijos pareigūnų mokymo programose numatytas teoriniam mokymui skirtas valandas, matyti, kad Suomijos policijos pareigūnų rengimo programoje teorinių žinių mokymas trunka ilgiausiai – 60 savaitių. Airijos policijos kolegijoje teorinių žinių mokymas trunka 42 savaites. Tuo tarpu Lietuvos teorinis mokymas trunka trumpiausiai – tik 34 savaites. Taip pat pastebėtina, kad Airijos ir Suomijos policijos pareigūnų rengimo programose yra mokymo dalykas „Policijos prievartos priemonių naudojimo taktika ir technika“, kurio metu studentai kompleksiskai mokomi naudoti policijos prievartos priemones. Tuo tarpu Lietuvos pareigūnų rengimo programoje fizinės prievartos ir šaunamojo ginklo naudojimo įgūdžių lavinimas numatytas atskirose pratybose, o psichinės prievartos naudojimo įgūdžių tobulinimui neskiriama tinkamo dėmesio. Bazinio policijos rengimo

³³² Police College of Finland in Brief. Diploma in Police Studies. [žiūrėta 2009 m. spalio 23d.]. Prieiga per internetą: <http://www.poliisi.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/4150AFB195C18737C22573D00034927A?opendocument>

tikslas yra suteikti kuo daugiau praktinių įgūdžių. Čia reikia labiausiai vengti „dalykinio“ dėstymo ir pasitelkti integruotą metodą (gebėjimais, paremtais tik praktiniame darbe reikalingomis žiniomis). Būtent šio etapo metu praktinių gebėjimų reikėtų daugiausia³³³. Nekompleksinis studentų mokymas naudoti policijos prievartos priemonės nesudaro sąlygų jiems įgyti įgūdžių vertinant įvairias situacijas ir pagal pažeidėjo elgesio pavojingumo laipsnį rinkti visas galimas policijos prievartos priemonės. Kompleksiniuose policijos prievartos priemonių mokymuose galima modeliuoti situacijas: kada studentai turėtų naudoti tik psichinės prievartos priemonės ar turėtų nuspręsti naudoti fizinės prievartos priemonės, ar šaunamąjį ginklą. Taip pat matyti, kad Airijos ir Suomijos policijos kolegijose pirminės grandies pareigūnams kaip atskiras mokymo dalykas dėstoma nusikaltimo vietos apžiūra. Vadovaujantis Policijos veiklos įstatyme nustatytais pareigūnų teisėmis ir pareigomis, pirminės grandies policijos pareigūnams reikia nusikaltimo vietos apžiūros žinių, o ne viso kriminalistikos kurso. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos policijos rengimo programoje nenumatyta rašto darbo rengimas, nors Airijos ir Suomijos būsiami pareigūnai tokį darbą rengia. Manytina, kad rašto darbo rašymas studentus moko kūrybiškumo, raštingumo, nuoseklumo, atidumo. Studentas, rašydamas rašto darbą policijos veiklos tema, išanalizuotą pasirinktą temą, išmanytų šios srities problematiką. Pastebėtina, kad Airijos pareigūnų rengimo programoje numatyta pareigūno etika ir psichologija kaip atskiri mokymo dalykai.

Palyginus Lietuvos, Airijos ir Suomijos pirminės grandies policijos pareigūnų mokymo programose numatytą praktinį mokymą, matyti, kad Airijos policijos kolegijos studentų praktinis mokymas trunka ilgiausiai (64 savaites), kiek trumpesnis Suomijos kolegijoje numatytas praktinis mokymas (60 savaitė), o Lietuvos policijos mokykloje studentų praktiniam mokymui skiriama tik 20 savaitė. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Airijoje studentai 2 savaites turi pratybas įvairiose socialinėse agentūrose. Šios praktikos metu studentai ugdomi pakantumo, tolerancijos, supratimo fizinę negalią turintiems, senyvo amžiaus žmonėms. Šios savybės yra reikalingos policijos pareigūnams.

Darytina išvada, kad policininko rengimo standartas (kodas S386105) ir Klaipėdos policijos mokykloje parengta pirminės grandies policijos pareigūnų rengimo programa neatitinka šiandieninės situacijos, o rengiamo būsimo pareigūno kvalifikacijos lygis neatitinka realaus būsimo darbo pobūdžio. Dėl šios priežasties reikėtų tobulinti policijos pareigūnų mokymo programą. Jei pareigūnų mokymo programa būtų patobulinta ir pavyktų parengti profesionalesnį, mandagesnį pareigūną, tai pagerėtų policijos ir visuomenės partnerystė, padidėtų pareigūnų teisių ir pareigų vykdymo efektyvumas, sumažėtų atsakomybės baimė. Jei būtų sumažintas atsakomybės baimės lygis, tai padidėtų pareigūnų teisių ir pareigų vykdymo efektyvumas. Jei būtų didinamas pareigūnų

³³³ Smalskys V. Policijos personalo rengimas transformacijų laikotarpiu. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03S). Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2006, p. 153.

darbo užmokestis ir užtikrinamos socialinės garantijos, tai pareigūnus labiau motyvuotų tarnauti policijoje, o institucijos įsteigta pareigybė būtų patrauklesnė norinčių tapti pareigūnais didesnam asmenų skaičiui. Kuo daugiau kandidatų, tuo didesnė tikimybė, kad tarnybą policijoje pasirinks patys geriausi ir tinkamiausi asmenys.

2. POLICIJOS PAREIGŪNŲ TEISINIO STATUSO PRINCIPINĖS NUOSTATOS

Teisės aktų analizė atskleidė prielaidas teisinio statuso segmentų veiksmingumo stokai. Įvertinus veiksnių įtaką teisinio statuso segmentams, segmentų teisinio reglamentavimo trūkumus ir siekiant panaikinti teisinio statuso nepakankamą veiksmingumą, reikia visų segmentų teisinio reguliavimo korekcijų. Teisinio reguliavimo pokyčiais būtų siūloma pakeisti teises normas, kurios mažina segmentų veiksmingumą ir nustatyti kompensacijos mechanizmus, kurie galėtų panaikinti atsiradusią nedidelę kai kurių segmentų veiksmingumo stoką. Siūlomais teisinio reguliavimo pokyčiais būtų siekiama ilgalaikio teisinio statuso segmentų aukšto veiksmingumo lygio, o dėl įvairių veiksnių poveikio atsiradusią nedidelę segmentų veiksmingumo stoką mažintų nustatyti kompensacijos mechanizmai, skirti koreguoti kai kurių segmentų turinį.

Siekdami pagal galimybes keisti jų teisinio statuso segmentų turinį, galime juos suskirstyti į statinių ir dinaminių savybių turinčius segmentus. Prie statinių segmentų priskiriami „teisių ir pareigų“ bei „atsakomybės ir skatinimo“ segmentai. Šie segmentai statiniai, kadangi menkai pasikeitus veiksnių įtakai ir atsiradus nedidelei teisinio statuso segmentų veiksmingumo stokai, jų turinio: pareigūno teisių, pareigų, atsakomybės ar skatinimo, neįmanoma nežymiai koreguoti. Tačiau, jei veiksnių įtaka iš pagrindų pasikeistų tiek į neigiamą pusę, tiek į teigiamą pusę, tai atsiradusią didelę segmentų veiksmingumo stoką būtų galima panaikinti keičiant šių segmentų turinį.

Teisinio statuso segmentai „kvalifikaciniai gebėjimai“ ir „darbo užmokestis ir socialinės garantijos“ priskiriami prie dinaminių savybių turinčių segmentų. Šių segmentų kompensacijos mechanizmai, pasikeitus veiksnių poveikiui ir atsiradus nedidelei statuso segmentų veiksmingumo stokai, gali lengvai keisti segmentų turinį ir per koreliacinius ryšius teigiamai veikti visų kitų teisinio statuso segmentų veiksmingumą.

TEISINIO STATUSO SEGMENTŲ TEISINIO REGULIAVIMO POKYČIAI

Siūlomas toks segmentų reguliavimas, kad būtų panaikinta esanti segmentų veiksmingumo stoka ir ateityje keičiantis veiksnių poveikiui būtų išvengta žymios segmentų veiksmingumo stokos.

TEISINIO STATUSO SEGMENTŲ „TEISIŲ IR PAREIGŲ“ SIŪLOMAS REGULIAVIMAS

Siekiant tobulinti policijos prievartos priemonių reglamentavimą ir mažinti policijos pareigūnų atsakomybės baimę, reikėtų tiksliai ir aiškiai reglamentuoti policijos prievartos naudojimo sąlygas.

Atsižvelgiant į tai, kad policijos pareigūnai privalo gerbti kiekvieno asmens teisę į gyvybę ir į tai, kad šaunamasis ginklas yra kraštutinė policijos prievartos priemonė, siūloma keisti Policijos veiklos įstatyme nustatytą prievartos priemonių naudojimo reglamentavimą. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnyje nustatyta, kad „Gyvybės atėmimas nėra laikomas šio straipsnio pažeidimu, jeigu tai padaroma nepanaudojant daugiau jėgos negu neišvengiamai būtina: a) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto; b) teisėtai suimant asmenį arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti; c) pagal įstatymą malšinant riaušes ar sukilimą.“³³⁴ James Lindgren suformulavo dvi pagrindines šaunamojo ginklo naudojimo sąlygas: kai sunkų ar labai sunkų nusikaltimą padaręs nusikaltėlis (angl. felon) bando pabėgti ir kai policijos pareigūno gyvybei kyla grėsmė³³⁵. Harly V. Stok šias sąlygas papildė: 1) kai policijos pareigūnui reikia apginti save ar kitą asmenį nuo galimo kūno sužalojimo; 2) preventyviai užkertant kelią sulaikytų ir saugomų asmenų pabėgimui; 3) sulaikant pabėgusį sunkų ar labai sunkų nusikaltimą padariusį asmenį; 4) sulaikant asmenį, norintį išvengti nuteisimo už sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, kuris siekia ar grasina pareigūnui arba kitam asmeniui sukelti sunkų sveikatos sutrikdymą³³⁶. Taip pat manytina, kad Policijos veiklos įstatyme turėtų būti numatytas policijos prievartos priemonių taikymo progresyvinės sekos principas. Šis principas pareigūnus įpareigoja, susidūrus su agresyviu pažeidėju, iš pradžių taikyti mažiau efektyvias prievartos priemones, tačiau jei ir toliau asmuo nepaklustų pareigūnų teisėtiems reikalavimams, o elgesio pavojingumo lygis didėtų, tada pareigūnas turėtų teisę taikyti efektyvesnes priemones, adekvačias pažeidėjo elgesiui. Taikant šį principą, manytina, kad prievartos priemonių teisinį reglamentavimą derėtų pradėti nuo efektyviausios ir pavojingiausios žmogaus gyvybei prievartos priemonės – šaunamojo ginklo, vėliau – elektros šoko prietaiso, fizinių ir galiausiai psichinių prievartos priemonių. Atsižvelgus į tai, kas išdėstyta, siūloma Policijos veiklos įstatymo ketvirtajame skirsnyje numatyti, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos

³³⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Roma, 1950-11-04 // Žin., 1995, Nr. 40–987.

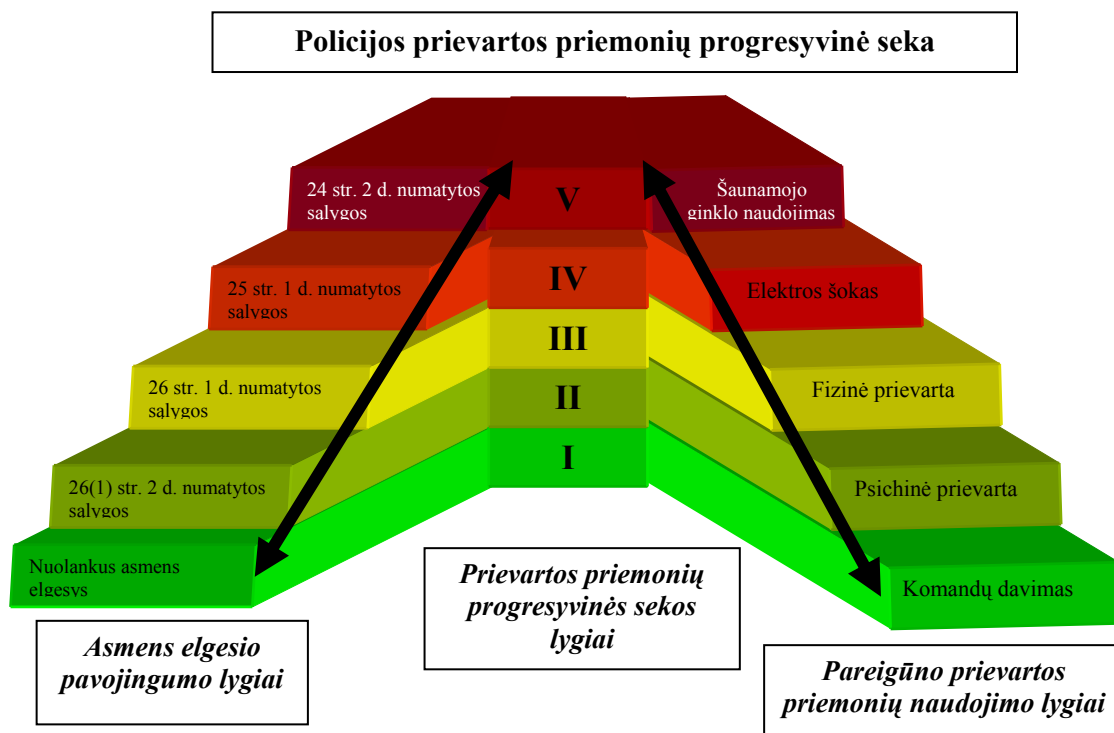
³³⁵ Lindgren James. Organization and other Constraints on controlling the use of deadly force by police. // Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1981, vol. 455, p. 110–119) [žiūrėta 2009 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://ann.sagepub.com/cgi/reprint/455/1/11>.

³³⁶ Edited by Harold V. Hall, Ph.D., ABPP Lethal Violence: A Sourcebook on Fatal Domestic, Acquaintance, and Stranger Aggression Chapter 13, „Police Use of Deadly Force“. Pacific Institute for the Study of Conflict and Aggression United States of America, 2000, p. 4 [žiūrėta 2009 m. spalio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.violenceprediction.com/pdf/chap13.pdf>.

padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Prievarta, galinti riboti asmens veiksmus, sukelti stresą, išgąstį, kūno sužalojimų ar mirtį, gali būti naudojama tik tiek, kad asmuo paklustų pareigūno reikalavimams arba prarastų fizinės galimybes nevykdyti ar priešintis policijos pareigūnų veiksams ir nurodymams. Prievartos rūšį ir jos panaudojimo ribas pasirenka policijos pareigūnas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį, individualias pažeidėjo savybes bei į pažeidėjo elgesio pavojingumo lygį. Naudodami prievartą, policijos pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių.

Deklaracijoje apie policiją³³⁷ priedo „A Etika“ 12 punkte nustatyta, kad „pareigūnas gali naudoti [...] nustatytas priemones [...]“, todėl siūlytina Policijos veiklos įstatyme numatyti, kad policijos pareigūnas įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka gali panaudoti antrankius ar kitas surišimo priemones, psichinę ar fizinę prievartą, elektros šoko prietaisą ir šaunamąjį ginklą bei sprogstamąsias medžiagas. Taip pat numatyti, kad psichinė prievarta Policijos veiklos įstatyme suprantama kaip pareigūno duodamos garsios, trumpos, aiškiai suprantamos žodinės komandos, įspėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, elektros šoko prietaisą, šaunamąjį ginklą ar sprogstamąsias medžiagas, taip pat policijos pareigūno veiksmai, leidžiantys asmeniui suprasti apie pareigūno ketinimą panaudoti efektyvesnes prievartos priemones. Psichinei prievartai prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas bei įspėjamieji šūviai, tačiau šias psichinės prievartos priemones galima naudoti tik Policijos veiklos įstatymo 24 straipsnio 2 ir 4 dalyse išvardytomis sąlygomis. Derėtų tiksliai nustatyti fizinės prievartos supratimą, tai galėtų būti suprantama kaip: 1) bet kokio pobūdžio fizinės jėgos bei kovinių imtynių veiksmų naudojimas; 2) specialiųjų priemonių, t. y. policijos ginkluotės lazdų, dujų, tarnybinių šunų, transporto priverstinio sustabdymo bei kitų įstatymais leidžiamų ir vidaus reikalų ministro įsakymu patvirtintų, policijos aktyvios ir pasyvios gynybos priemonių naudojimas. Policijos pareigūnai, naudodami prievartos priemones, privalo laikytis prievartos naudojimo progresyvinės sekos principo, t. y. pareigūnai, patyrę asmens nepaklusimą ar pasipriešinimą, ar kitokį pavojingą elgesį, pirmiausiai privalo taikyti psichinę prievartą, tačiau jei asmuo ir toliau nepaklūsta pareigūnų teisėtiems reikalavimams, o asmens elgesio pavojingumo lygis didėja, pareigūnas turi teisę taikyti efektyvesnes prievartos priemones, adekvačias pažeidėjo elgesiui (fizinės prievartos priemones, elektros šoko prietaisą ar šaunamąjį ginklą). Šis principas netaikomas, kai delsimas kelia grėsmę pareigūno ar kito asmens gyvybei, ar sveikatai arba šios principo taikymas yra neįmanomas.

³³⁷ Parliamentary assembly of the council of Europe thirty-first ordinary session resolution 690 (1979) on the Declaration on the Police.

Policijos veiklos įstatyme nustatyti, kad policijos pareigūnas, kai kitos prievartos priemonės yra neveiksmingos, kaip išimtinę priemonę turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą. Taip pat derėtų tiksliai nustatyti šaunamojo ginklo prieš asmenį naudojimo atvejus: 1. gindamas save, kitą asmenį nuo tiesiogiai gresiančio ar pradėto veikimo, kuriuo gali būti sunkiai sutrikdyta sveikata ar kilti pavojus gyvybei; 2. sulaikant bandantį pabėgti ar pabėgusį iš laisvės ribojimo vietos sunkų ar labai sunkų nusikaltimą padariusį asmenį; 3. atremdamas valstybės nustatytų saugomų objektų užpuolimą.

Policijos veiklos įstatyme turėtų būti nustatyta, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę, kai jos vairuotojas nepaklūsta išankstiniam akivaizdžiai išreikštam policijos pareigūno reikalavimui sustoti, o tolesnis jos vairavimas gali sukelti grėsmę eismo saugumui ar žmonėms, ir kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš gyvūną, keliantį pavojų gyventojams ar užpuolusį žmogų.

Policijos veiklos įstatyme turėtų būti nustatyti atvejai, kuomet policijos pareigūnas prieš asmenį turi teisę panaudoti elektros šoko prietaisą. Pirmiausia reikėtų nustatyti, kad elektros šoko prietaisas gali būti panaudojamas šaunamojo ginklo prieš asmenį panaudojimo atvejais. Kitos sąlygos, galėtų būti suformuluotos taip: gindamas save, kitą asmenį nuo tiesiogiai gresiančio ar pradėto veikimo, kuriuo gali būti sutrikdyta sveikata, ir kai asmuo atsisako vykdyti teisėtą reikalavimą padėti ginklą ar kitą daiktą, kuriuo galima sužaloti žmogų, kai asmuo artinasi prie pareigūno ir neklauso jo reikalavimo laikytis nurodyto atstumo arba ketina atimti iš policijos

pareigūno prievartos priemonės, specialiąsias ryšio priemonės ar kitą policijos turtą. Taip pat sulaikydamas nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo.

Policijos veiklos įstatyme turi būti nustatytas draudimas naudoti elektros šoko prietaisą. Draudžiama naudoti elektros šoko prietaisą prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos nėščios, taip pat prieš asmenis, kai akivaizdu, kad jie neįgalūs ar nepilnamečiai (jei jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių), išskyrus atvejus, kai jų tiesiogiai gresiantis ar pradėtas veikimas gali sutrikdyti policijos pareigūno ar kitų asmenų sveikatą.

Policijos veiklos įstatyme derėtų nustatyti, fizinės prievartos naudojimo pagrindus. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti fizinę prievartą (kovinių imtynių veiksmus, policijos ginkluotės lazdas, dujas, tarnybinius šunis) prieš asmenį tokiais atvejais: 1. Fizinė prievarta prieš asmenį gali būti panaudojama šaunamojo ginklo ir elektros šoko prietaiso prieš asmenį panaudojimo atvejais; 2. sulaikant administracinės teisės pažeidimą, baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą padariusį asmenį, jeigu jis neklauso policijos pareigūno reikalavimų ar priešinasi jam. 3. masinių riaušių ar grupinių veiksmų, kuriais pažeidžiama viešoji tvarka, metu.

Policijos veiklos įstatyme derėtų nustatyti psichinės prievartos naudojimo pagrindus. Siūlytina nustatyti, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti psichinę prievartą prieš asmenį šaunamojo ginklo, elektros šoko ir fizinės prievartos prieš asmenį panaudojimo atvejais. Taip pat kai asmuo nevykdo policijos pareigūno teisėtų reikalavimų. Draudžiama panaudoti psichinę prievartą prieš asmenis, jei jie geranoriškai vykdo policijos pareigūnų nurodymus.

Policijos veiklos įstatyme siūloma atskirai nustatyti antrankių ar surišimo priemonių naudojimo pagrindus. Siūlytina nustatyti, kad policijos pareigūnas turi teisę naudoti antrankius ir surišimo priemones, kai sulaikomas ir pristatomas į policiją asmuo, padaręs pavojingą visuomenei veiką, jeigu yra pagrindo manyti, kad jis gali pasipriešinti policijos pareigūnui arba bando išvengti sulaikymo, taip pat kai lydimi sulaikyti ir suimti asmenys, ir kai pilietis savo pavojingais veiksmais gali padaryti žalą sau ar aplinkiniams.

Policijos veiklos įstatyme siūloma nustatyti, kad policijos pareigūnas privalo gerbti žmogaus orumą ir užtikrinti jo teises bei laisves. Taip pat, kad gavus pranešimą apie daromą nusikalstamą veiką ar kitokį teisės pažeidimą arba pačiam būnant įvykio liudininku, imtis neatidėliotinų priemonių užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, įvykio vietai bei įrodymams apsaugoti, nusikalstamos veikos liudininkams nustatyti, sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką, bei pranešti apie tai policijos įstaigai. Šie reikalavimai (išskyrus reikalavimą pranešti apie tai policijos įstaigai) netaikomi policijos pareigūnui tais atvejais, kai šios pareigos vykdymas iš esmės trukdytų specialios kompetencijos policijos įstaigos uždavinius įgyvendinti. Užtikrinti sulaikyto ar pristatyto į policijos įstaigą asmens teises ir teisėtus interesus, suteikti neatidėliotiną pagalbą asmeniui, nukentėjusiam nuo teisės pažeidimo ar

esančiam bejėgiškos būklės. Būti be diskriminacinių nuostatų, teisingam, nešališkam, užtikrinti, kad priimami sprendimai būtų teisėti ir objektyvūs, be savanaudiškų paskatų. Į asmens privatą gyvenimą kištis tik neišvengiamo būtinumo atveju ir tik siekiant teisėto tikslo. Laikyti paslapyje konfidencialaus pobūdžio informaciją, jeigu ko nors kita nereikalauja tarnybinių pareigų vykdymas.

TEISINIO STATUSO SEGMENTO „ATSAKOMYBĖ IR SKATINIMAS“ SIŪLOMAS REGULIAVIMAS

Bausmės proporcingumo (adekvatumo) principas išsamiai analizuojamas baudžiamosios teisės mokslinėje literatūroje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos. Teisingumo ir teisinės valstybės principai inter alia reiškia, kad valstybės taikomos priemonės turi būti adekvačios siekiamam tikslui. Taigi bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai³³⁸. Manytina, įvertinus pirminės grandies policijos pareigūnų tikimybę būti patrauktiems į tarnybinę atsakomybę, siūlytina Vidaus tarnybos statute nustatyti, kad už tarnybinį nusižengimą dėl neatsargumo ar aplaidumo ir jei dėl pažeidimo nenukentėjo asmenys, gali būti skiriamos tarnybinės nuobaudos: pastaba ar papeikimas. Už tarnybinį nusižengimą, kuris padarytas tyčia, bet nepažeimino pareigūno vardo ir dėl pažeidimo nenukentėjo asmenys, gali būti skiriamos tarnybinės nuobaudos: papeikimas ar griežtas papeikimas. Už tarnybinį nusižengimą dėl neatsargumo ar aplaidumo ir jei dėl pažeidimo nukentėjo asmenys, gali būti skiriamos tarnybinės nuobaudos: papeikimas ar griežtas papeikimas ar laipsnio pažeminimas viena pakopa. Už nusižengimą, kuris padarytas tyčia, bet nepažeimino pareigūno vardo ir dėl pažeidimo nukentėjo asmenys, gali būti skiriamos tarnybinės nuobaudos: griežtas papeikimas, laipsnio pažeminimas viena pakopa, perkėlimas į viena pakopa žemesnes pareigas.

Įvertinus policijos pareigūnų tarybos sudėtingumą siūlytina Vidaus tarnybos statute nustatyti, kad pareigūnui, vykdžiusiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiką, iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis. Taip pat nustatyti, kad pareigūnui, vykdžiusiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam kitokių teisės pažeidimą arba nukentėjusiam vykdant

³³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2003, Nr. 57-2552.

tarnybines funkcijas ar dėl vidaus tarnybos, iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų gali būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis.

Šiuo metu Lietuvoje profesinės civilinės atsakomybės draudimu apdraudžiamos notarų kontoros, advokatų kontoros, antstolių kontoros, draudimo brokerių įmonės, audito įmonės, maitinės tarpininkai ir gydymo įstaigos. Įstatymų leidėjas, įstatymu įpareigojęs šių profesijų atstovus apdrausti profesinės civilinės atsakomybės draudimu, patvirtino nuomonę, kad tam tikrų profesijų atstovai, atlikdami savo profesinę veiklą, gali padaryti žalą fiziniams ar juridiniams asmenims. Pirminės grandies policijos pareigūnai, ypatingai vykdantys patrulių ir eismo priežiūros funkcijas, atlikdami savo profesinę veiklą, gali fiziniams ir juridiniams asmenims padaryti materialinės žalos. Todėl siūlytina Vidaus tarybos statute nustatyti, kad pirminės grandies policijos pareigūnai, atliekantys patrulių ir eismo priežiūros funkcijas, draudžiami profesinės civilinės atsakomybės draudimu.

TEISINIO STATUSO SEGMENTO „KVALIFIKACINIAI GEBĖJIMAI“ SIŪLOMAS REGULIAVIMAS

Nustatyti pirminės grandies policijos pareigūnų rengimo trūkumai, dėl kurių pareigūnai gali stokoti tam tikrų teorinių žinių ar įgūdžių, reikalingų policijos pareigūnų darbe. Žinių ir įgūdžių stygius turi įtakos teisinio statuso segmentų veiksmingumui. Valstybės tarnautojai turi būti kvalifikuoti ir gebėti atlikti jiems keliamas užduotis. Tai suponuoja gana aukštus (didesnius, palyginti su reikalavimais kitiems darbuotojams) kvalifikacinius ir profesinius reikalavimus valstybės tarnautojams, ypač pareigūnams (pirmiausia tiems, kurie sprendimus priima vienasmeniškai), taip pat būtinumą užtikrinti galimybę šiems asmenims, dirbant valstybės tarnyboje, kelti savo profesinę kompetenciją³³⁹. Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos nutarimu patvirtintoje deklaracijoje apie policiją³⁴⁰ priedo „B Statusas“ 3 punkte nustatyta, kad policijos pareigūnas turi gauti nuodugnų bendrąjį mokymą, profesinį rengimą ir kvalifikacijos kėlimą, taip pat pareigūnus reikia instrukuoti apie socialinės problemas, demokratines laisves, žmogaus teises ir ypač apie Europos žmogaus teisių konvenciją. Pareigūnų rengimo procesas privalo būti kuo labiau priartinti prie praktikos. Kita vertus, jie turi būti lankstūs, kadangi, naudojantis pasenusia praktika, iškyla sąstingio grėsmė. Lankstumas reikalingas rengiant kūrybingą būsimąjį policijos tarnautoją; konkretumas – kad rengimas apimtų praktines problemas.³⁴¹ Įvertinus

³³⁹ Administracinių bylų dėl tarnybinių ginčų nagrinėjimo teismuose praktikos apibendrinimas // Administracinių teismų praktika. 2007, Nr. 9, p. 102.

³⁴⁰ Parliamentary assembly of the council of Europe thirty-first ordinary session resolution 690 (1979) on the Declaration on the Police.

³⁴¹ Bubnys G. Smalskys V. Policijos struktūrų valdymas ir personalo rengimas naujosios viešosios vadybos kontekste // Viešoji politika ir administravimas 2005, Nr. 13, p. 94

mokymo programoje nustatytus trūkumus, siūloma pirminės grandies policijos pareigūno mokymo programą tobulinti.

Pirmiausiai derėtų nustatyti, kad pirminės grandies policijos pareigūno mokymas tęstųsi 96 savaites (iš viso 104 savaitės, iš jų 8 savaitės atostogų). Teorijos mokymui derėtų skirti 40 savaitių ir praktiniam mokymui 56 savaites. Siūlytina mokymosi procesą išdėstyti taip: 20 savaitių skirti teorinių dalykų mokymui, 2 savaites atostogų, vėliau 25 savaites skirti praktiniam mokymui, po to 3 savaites atostogų, vėliau 17 savaitių skirti teorinių dalykų mokymui, 3 savaites atostogų, po to 31 savaitę skirti stažuotei, praktiniam mokymui ir galiausiai 3 savaites skirti teorinių dalykų mokymui.

Įvertinus tai, kad mokymo dalykas „Policijos administracinė veikla“ yra pagrindinė disciplina, kurios metu studentams suteikiamos teisinės žinios, reikalingos pagrindinėms funkcijoms vykdyti, siūlytina, šiam dalykui skirti ne mažiau kaip 160 akademinų valandų. Siūlytina dalyko 3 temą pavadinti „Policijos pareigūno teisinis statusas“. Dėstant šią temą studentams turėtų būti atskleista teisinio statuso struktūra, statuso paskirtis, reikšmė, policijos pareigūno teisinio statuso ypatumai ir skirtumai tarp kitų subjektų teisinių statusų. Policijos pareigūnų teisėms ir pareigoms atskleisti siūlytina tema „Policijos pareigūno teisės ir pareigos“. Šiai temai atskleisti siūlytina numatyti 6 akademinės valandas ir studentams atskleisti ne tik Policijos veiklos įstatyme nustatytas bendrąsias teises ir pareigas, bet visos policijos pareigūnų teises ir pareigas. Siūlytina šio dalyko 9 temą pavadinti „Policijos prievartos priemonių panaudojimo teisinis reguliavimas, prievartos priemonių naudojimas progresine seka“. Dėstant šią temą studentams turi būti išaiškintos visų prievartos priemonių: psichologinių, fizinių, elektros šoko ir šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos. Studentams turi būti atskleisti prievartos priemonių naudojimo progresine seka privalumai ir trūkumai, išaiškintos galimos asmens elgesio, nepaklusimo ar pavojingos veiklos pakopos, kai pareigūnas gali taikyti vis efektyvesnes prievartos priemones. Manytina, kad šiai temai reikėtų skirti ne mažiau kaip 12 akademinų valandų. Šio dalyko 19 temą derėtų padalyti į atskiras dvi temas. Viena tema turėtų vadintis „Policijos pareigūno atsakomybė ir skatinimas“. Dėstant šią temą studentams būtų atskleidžiamos pareigūnų atsakomybės ypatybės, rūšys, procedūros, skatinimo pagrindai, procedūros ir pan. Šiai temai derėtų skirti 8 akademinės valandas. Kita tema, kuri turėtų vadintis „Tarnybos policijoje ir VRĮ teisinis reguliavimas, darbo užmokestis, socialinės garantijos“. Nagrinėdami šią temą studentai turėtų sužinoti apie pagrindinius tarnybą policijoje reglamentuojančius teisės aktus ir darbo užmokesčio sandarą, socialines garantijas. Šiai temai derėtų skirti 6 akademinės valandas.

Įvertinus tai, kad mokymo dalykas „Profesinės veiklos taktika“ yra pagrindinė disciplina, kurios metu studentai per pratybas mokomi taktinių veiksmų ir ugdomi įgūdžiai, reikalingi policijos pareigūno darbui, siūlytina, įvertinus poreikį, šiam dalykui skirti ne mažiau kaip 160 akademinų valandų. Dalyko „Profesinės veiklos taktika“ 2, 9 ir 13 temas derėtų pakeisti. 2-a tema galėtų

vadintis „Policijos prievartos priemonių rūšys ir jų efektyvumas. Prievartos priemonių valdymo technikos pradmenys“. Nagrinėdami šią temą studentai susipažintų su policijos prievartos priemonių rūšimis, jų efektyvumo lygiu ir žmogaus sveikatai pavojingumo lygiais. Taip pat studentai būtų supažindinami su saugaus elgesio taisyklėmis naudojant policijos priemones ir valdymo techniką. Šiai temai reikėtų skirti 8 akademines valandas, iš jų 4 teoriniam mokymui, o 4 praktiniam mokymui. 9-a tema galėtų vadintis „Policijos prievartos priemonių naudojimo technikos tobulinimas, prievartos priemonių naudojimo progresine seka mokymas“. Nagrinėdami šią temą studentai turėtų įgyti ir tobulinti policijos prievartos priemonių naudojimo įgūdžius, asmenų nepaklusimo, pasipriešinimo ar pavojingos veiklos nustatymo lygius ir adekvačių pareigūno veiksmų bei prievartos priemonių pasirinkimą. Manytina, kad šiems praktiniams įgūdžiams tobulinti reikia skirti ne mažiau kaip 8 praktinio mokymo akademinių valandų. Taip pat ir 13-a tema turėtų būti skirta prievartos priemonių ir progresines sekas naudojimo technikai tobulinti. Manytina, kad šiems praktiniams įgūdžiams tobulinti reikia skirti ne mažiau kaip 10 praktinio mokymo akademinių valandų. Pastebėtina, kad nagrinėdami 2, 9, 13 temas studentai turi mokytis ne tik naudoti prievartos priemones, bet ir pasirinkti pažeidėjo veiksams adekvačias prievartos priemones. Jie turi tapti pareigūnais, gerai išmanančiais teisėtus prievartos priemonių naudojimo aspektus³⁴². Studentai turėtų per kiekvienas mokymo pratybas praktiškai patirti įvairų imituotą pažeidėjo elgesį, nuo paklusnaus iki agresyvaus ir pavojingo elgesio, jį vertinti bei rinkdamiesi prievartos rūšį ir laipsnį mokytis atsakyti į keturis svarbiausius klausimus: 1) Kada dera tam tikrą prievartos priemonę naudoti? 2) Koks pažeidėjo elgesys ir veiksmai pareigūnui sudaro prielaidą naudoti prievartą? 3) Kokio lygmens turi būti neišvengiamas pavojus, kad pareigūnas suprastų, jog gali naudoti prievartos priemones ar šaunamąjį ginklą? 4) Kokios rūšies ir laipsnio sužalojimus pareigūnui gali sukelti konkrečios rūšies įrankiai naudojant juos tam tikrą laiką?³⁴³ Pareigūnai, mokydamiesi taikyti įvairias policijos prievartos priemones pagal progresinę seką, turi išmokti nustatyti kiekvienos prievartos priemonės „slenksčio reikalavimą“ (angl. threshold requirement). Kiekviena prievartos priemonė turi nustatyti „slenkstį“, kuris turi atitikti pažeidėjo pasipriešinimo lygį. Pareigūnas turi išmokti nuspręsti naudoti tokias prievartos priemones, kurios protingai tinka, kad įveiktų pažeidėjo pasipriešinimą³⁴⁴. Galima svarstyti, kad studentai policijos prievartos priemonių naudojimo turėtų mokytis vieno dalyko metu, todėl manytina, kad pareigūno rengimo programą derėtų papildyti dalyku „Policijos prievartos priemonių naudojimo teisiniai pagrindai ir taktika“.

³⁴² Williams, George T. Force continuums: A Liability to Law Enforcement // FBI Law Enforcement Bulletin. 2002, vol. 71 (6), p. 14–19 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/june2002/june02leb.htm>.

³⁴³ Ten pat.

³⁴⁴ Ten pat.

Siūlytina vietoj dalyko „Kriminalistika“ studentus mokyti dalyko „Įvykio vietos apžiūra“. Mokydamiesi šio dalyko studentai turėtų išmokti įvykio vietos apžiūros taktikos, orientuotis įvykio vietoje, įforminti pėdsakus ir pan., užpildyti įvykio vietos apžiūros protokolą. Manytina, kad šiam dalykui gali būti skiriama 40 akademinų valandų ir iš jų 14 teoriniam mokymui, o 26 praktiniam mokymui.

Įvertinus tai, kad dalis studentų, baigę pirminės grandies policijos pareigūnų mokymo programą, vykdo eismo priežiūrą, siūlytina „Eismo priežiūros“ dalykui skirti ne mažiau kaip 80 akademinų valandų.

Siūlytina dalyko „Fizinis rengimas ir kovinių imtynių veiksmai“ skirti didesnę dėmesį pareigūnų sulaikymo veiksnių technikai nei smūginei technikai ugdyti. Taip pat mokant studentus naudoti kovinių imtynių veiksmus, policijos lazda visada turi būti atkreipiamas dėmesys į prievartos priemonių naudojimo progresinę seką.

Siūlytina, kad mokymo dalyko „Ginklai ir šaudyba“ laiku studentai nebūtų mokomi teorinių dalykų, tokių kaip „Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos norminiai aktai, reglamentuojantys šaunamojo ginklo panaudojimą, būtinoji gintis ir būtinasis reikalingumas“, kuriuos jie turėtų mokytis teorijai išdėstyti skirtų dalykų laiku. Taip pat siūlytina šiam dalykui skirti mažiau nei buvo numatyta akademinų valandų ir skirti ne daugiau kaip 60 praktiniam mokymui skirtų akademinų valandų. Praktinių užsiėmimų metu studentai turi mokytis ne tik šaudymo technikos, tačiau kiekvieną kartą pratybų metu studentai turi mokytis įvertinti pažeidėjo veiksmų pavojingumą ir nuspręsti, ar šioje situacijoje naudoti šaunamąjį ginklą, ar ne.

Siūlytina dalyko „Administracinė teisė ir procesas“ programoje numatyti temą, kurios metu studentams būtų aiškiai ir suprantamai atskleidžiama pirminės grandies policijos pareigūnų kompetencija administracinės teisenos srityje. Taip pat siūlytina programoje skirti daugiau akademinų valandų administracinės teisės pažeidimų bylų teisenos ir konkrečių administracinės teisės pažeidimo sudėčių analizei.

Siūlytina dalyko „Baudžiamoji teisė ir procesas“ programoje baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių analizei skirti ne mažiau kaip 10 akademinų valandų.

Siūlytina „Valstybės ir teisės teorijos“ dalykui skirti 60 akademinų valandų.

Jeigu nauja policijos veiklos filosofija remsis socialine paslauga piliečiams, tai į policijos rengimo programas neišvengiamai reikia įtraukti ne tik teisinius dalykus, bet ir kitas socialinių ir elgsenos mokslo disciplinas³⁴⁵. Siūlytina būsimus pareigūnus mokyti dalyko „Bendravimo psichologija“. Siūlytina šiam dalykui skirti ne mažiau kaip 80 akademinų valandų, iš jų 50 akademinų valandų praktiniam mokymui. Dalyko programa turi apimti platų spektrą temų, kurias

³⁴⁵ Барташова Г. Управление в высших школах полиции. Министерство внутренних дел, Республики Беларусь. IX конференция руководителей высших учебных заведений полиций стран Центральной и Восточной Европы. Минск, 2001.

nagrinėdami studentai mokytusi bendrauti su neblaiviais asmenimis, nepilnamečiais. Būtina skirti dėmesį studentų saviugdai, streso valdymui.

Siūlytina į pareigūnų rengimo programą įtraukti dalyką „Policijos pareigūno etika“ ir šiam dalykui skirti ne mažiau kaip 60 akademinį valandų. Siūlytina programą papildyti temomis apie policininko tinkamą elgesį bendraujant su etninėmis, seksualinėmis mažumomis.

Siūlytina dalykui „Žmogaus teisių apsauga“ skirti ne mažiau kaip 60 akademinį valandų.

PRAKTIKOS TOBULINIMAS

Siūlytina studentų praktikai skirti 25 savaites. Praktiką derėtų suskirstyti į du etapus. Pirmasis etapas turėtų trukti 16 savaitių ir būtų skirtas mokyti studentus dirbti stacionariuose ir apeinamuose postuose, mobiliuose ekipažuose, užtikrinant viešąją tvarką, saugaus eismo priežiūrą ir nuosavybės apsaugą, atlikti areštines ir konvojaus padalinio policininko funkcijas. Antrasis etapas turėtų trukti 9 savaites ir iš jų 7 savaites studentai būtų mokomi atlikti operatyvaus valdymo padalinio posto funkcijas ir susipažintų su operatyvaus valdymo skyriaus funkcijomis. Siekiant studentus supažindinti su įvairių policijos tarnybų funkcijomis, ne trumpiau nei savaitei skirti studentus į kriminalinės policijos, viešosios policijos, administravimo padalinius. 2 savaites siūloma studentus skirti į socialines agentūras įvairiapusei pagalbai suteikti.

Studentų stažuotė trunka 31 savaitę. Stažuotės tikslas – studentas kaip visateisis policijos pareigūnas patiria tikrąją policijos pareigūno profesinę atsakomybę. Stažuotės metu studentai pasirenka rašto darbo temą, renka tiriamąją medžiagą ir rašo baigiamąjį darbą.

TEISINIO STATUSO SEGMENTO „DARBO UŽMOKESTIS IR SOCIALINĖS GARANTIJOS“ SIŪLOMAS REGULIAVIMAS

Nustatyti pirminės grandies policijos pareigūnų darbo užmokestį ir socialines garantijas reguliuojančių teisės aktų trūkumai, kurie mažina teisinio statuso elementų veiksmingumą. Tyrimas atskleidė, kad pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių skaitlingumą labiausiai veikia valstybėje registruotų bedarbių gausa ir pareigūnus supanti socialinė aplinka. Vadovaujantis Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos nutarimu patvirtintos deklaracijos apie policiją, Europos policininkų chartijos ir Europos policijos kodekso nuostatomis, siūlytina pirminės grandies policijos pareigūnams mokėti priemokas už ekonominių ir socialinių veiksnių neigiamą įtaką.

Vadybos mokslinėje literatūroje vyrauja įvairių nuomonių nuo kokių priežasčių turi priklausyti atlyginimo dydis. Nustatant darbo apmokėjimo lygius ypač svarbų vaidmenį vaidina teisingo atlygio samprata, t.y. poreikis, kad atlygis būtų teisingas lyginant jį išorėje ir viduje. Lyginant darbo apmokėjimą išorėje jis turi atrodyti patrauklus, palyginti su kitų kompanijų

apmokėjimo lygiais, kitaip darbdaviui bus sunku pritraukti ir išlaikyti kvalifikuotus darbuotojus.³⁴⁶ Airijoje viešojo administravimo sferoje bei Suomijos valstybės taryboje dirbantiems asmenims darbo užmokestis nustatomas atsižvelgiant į panašių profesijų paklausą bei darbo užmokesčio dydį privačiame sektoriuje.³⁴⁷ Algimantas Sakalas teigia, kad atlyginimas už darbą turi būti mokamas atsižvelgiant į darbuotojų kvalifikaciją, igūdžius, atsakomybę, darbo rezultatus.³⁴⁸ Pastebėtina, kad tokių teisių, pareigų, atsakomybės ir funkcijų kokias turi ir vykdo pirminės grandies pareigūnai neturi ir nevykdo nei viena privataus sektoriaus įmonė, įstaiga ar organizaciją. Dėl šios priežasties nėra galimybių palyginti pareigūnų darbo užmokesčių su privačiame sektoriuje dirbančių asmenų darbo užmokesčių ar aiškiai pamatuoti pareigūno darbo rezultatus. Todėl pirminės grandies policijos pareigūnų teisingam darbo užmokesčiui nustatyti turi būti taikoma kitokia darbo užmokesčio dydžio nustatymo sistema. Įvertinus tai, kad pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių gaisą labiausiai veikia socialiniai ir ekonominiai veiksniai, todėl reikėtų nustatyti už šių veiksnių neigiamą poveikį atitinkamas priemokas. Siūlytina Vidaus tarybos statuto 38 straipsnį **„Priemokos ir apmokėjimas pareigūnams už darbą poilsio ir švenčių dienomis, nakties bei viršvalandinį darbą ir budėjimą“** papildyti 4 dalimi ir ją išdėstyti sekančiai: „Pirminės grandies policijos pareigūnams už neigiamą socialinių veiksnių įtaką, jei gyventojų polinkis konfliktams yra didesnis nei 50 nusikalstamų veikų 100 tūkstančių gyventojų bet ne didesnis nei 80 nusikalstamų veikų 100 tūkstančių gyventojų ar (ir) policijos ir gyventojų partnerystė mažesnė nei 40 procentų bet nemažesnė nei 30 procentų, vykdantiems patrulių funkcijas mokėti pareiginės algos 15 procentų priemoką, vykdantiems eismo priežiūros funkcijas mokėti pareiginės algos 10 procentų priemoką ir vykdantiems postų funkcijas mokėti pareiginės algos 5 procentų priemoką. Jei socialinių veiksnių neigiama įtaką didėja taikomi lentelėje numatyti koeficientai.“

Šį straipsnį papildyti 5 dalimi ir ją siūlytina išdėstyti sekančiai: „Pirminės grandies policijos pareigūnams už neigiamą ekonominių veiksnių įtaką, jei respublikoje registruotų bedarbių lygis yra mažesnis nei 9 procentai ir nemažesnis nei 7 procentai, mokėti pareiginės algos 10 procentų priemoką. Jei registruotų bedarbių mažėja taikomi lentelėje numatyti koeficientai.“

Norint, kad socialinė garantija, kuri numato, kad pareigūnai kurie tarnybos vietoje neturi nuosavybės teise priklausančio busto aprūpinami tarybiniais butais arba turi teisę gauti butpinigius, labai motyvuotų policijos pareigūnus siūlytina Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl butpinigių vidaus tarnybos sistemos pareigūnams dydžių patvirtinimo ir mokėjimo“ numatyti, kad butpinigių maksimalūs didžiai būtų vienodi ir nebūtų skirstomi pagal pareigūnų grupes. Taip pat

³⁴⁶ Dessler, Gary. Personalo valdymo pagrindai. Kaunas: Poligrafija ir informacija, 2001, p. 208.

³⁴⁷ Vaisvalavičiūtė A. Valstybės tarnautojų socialinės garantijos: Europos Sąjungos šalių patirtis // Viešojo politika ir administravimas, 2009, Nr. 27 p. 71-72.

³⁴⁸ Sakalas A. Personalo vadyba. Vilnius: Margi raštai, 2003. p. 110.

manytina, kad norint jaunos asmenis vilioti tarnauti policijoje, šią socialinę garantiją reikėtų papildyti galimybe kompensuoti dalį paskolos įmokų, kurios buvo skirtos pareigūnui neturinčiam nuosavybės teise priklausančio busto, įsigyti gyvenamąjį būstą. Kompensuojamos paskolos dydis galėtų būti tokio pat dydžio kaip ir nustatyti butpinigiai. Todėl siūlytina Vidaus tarybos statuto 47 straipsnį papildyti 5 dalimi ir ją išdėstyti sekančiai: „Pareigūnai, kurie tarnybos vietoje neturi nuosavybės teise priklausančio techninius ir sanitarinius reikalavimus atitinkančio buto, namo ar jo dalies ir pastaruosius 5 metus nėra jo perleidę (išskyrus perleidimą dėl santuokos nutraukimo), ir kurie iš banko paėmę paskolą nekilnojamajam turtui įsigyti nusipirko būstą gali būti kompensuojama Vyriausybės nustatyto dydžio paskolos įmokų dalis.“

Siekiant, kad socialinė garantija, kuri numato, kad pareigūnams valstybė garantuoja teisinę pagalbą (Vidaus tarybos statuto 50 straipsnis) labiau motyvuotą pirminės grandies policijos pareigūnus siūlytina, Vidaus tarybos statuto 50 straipsnį suformuluoti taip: „Pareigūnui vykdytiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiką kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis, o kitais atvejais kuomet įvykdomas teisės pažeidimas galėtų būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis. Kompensaciją skiria vidaus reikalų įstaigos vadovas iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų. Vidaus reikalų įstaigos vadovui pašalpa skiriama iš jo vadovaujamos vidaus reikalų įstaigos darbo užmokesčiui skirtų lėšų.“

Siekiant, kad socialinė garantija, kuri numato, kad pareigūnui, kurio materialinė padėtis sunki, suteikiama pašalpa (Vidaus tarybos statuto 52 straipsnio 2 dalis) labiau motyvuotą pirminės grandies policijos pareigūnus siūlytina, Vidaus tarybos statuto 52 straipsnio 2 dalį suformuluoti taip: „Pareigūnui, kurio materialinė padėtis sunki dėl jo paties ar jo šeimos narių ligos, šeimos narių mirties, stichinės nelaimės ar turto netekimo, jeigu yra pareigūno raštiškas prašymas ir pateikti atitinkami tai patvirtinantys dokumentai, suteikiama iki 5 minimaliųjų mėnesinių algų dydžio pašalpa. Pašalpa skiria vidaus reikalų įstaigos vadovas iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų. Vidaus reikalų įstaigos vadovui pašalpa skiriama iš jo vadovaujamos vidaus reikalų įstaigos darbo užmokesčiui skirtų lėšų.“

Jei padidėtų pareigūnams keliamų kvalifikacinių gebėjimų lygis ir pareigūnai taptų mandagesni, profesionalesni, tai padidėtų pareigūnų teisių ir pareigų vykdymo efektyvumas, sumažėtų atsakomybės baimė. Jei sumažėtų atsakomybės baimės lygis, tai padidėtų pareigūnų teisių ir pareigų vykdymo efektyvumas. Jei padidėtų pareigūnų darbo užmokestis ir socialinės garantijos, tai pareigūnus labiau motyvuotų tarnauti policijoje, o institucijos įsteigta pareigybė darbo rinkoje taptų konkurencingesnė ir patrauklesnė gausesniam asmenų norinčių tapti pareigūnais skaičiui. Kuo daugiau kandidatų norinčių tapti policijos pareigūnais, tuo didesnė tikimybė, kad policijos pareigūnais taps patys geriausi ir tinkamiausi asmenys.

3. TEISINIO STATUSO SEGMENTŲ VEIKSMINGUMO PALAIKYMO MECHANIZMAS

Pasiūlius teisinio statuso segmentų teisinio reguliavimo modelį, kurį įgyvendinus, autoriaus nuomone, teisinio statuso segmentų veiksmingumas būtų tinkamo lygio. Įrodyta, kad policijos pareigūnų teisinio statuso segmentų veiksmingumą veikia įvairūs veiksniai, todėl reikia nustatyti kompensacinius mechanizmus, kurie padėtų išlaikyti statuso segmentų veiksmingumo norimą lygį. Pagal veiksmų poveikį teisinio statuso segmentų veiksmingumui siūloma veiksmus grupuoti taip:

Politiniai veiksniai

Nustatyta, kad politiniai veiksniai veikia teisinio statuso veiksmingumą. Siūloma politinių veiksmų įtaką nustatyti taip:

5 balai – politikai labai dėmesingi policijos sistemai. Politikai deklaruoja ir rūpinasi viešuoju saugumu, laiku priima policijos sistemai reikalingus teisės aktus, greitai reaguoja į susidariusias policijos sistemoje problemas.

4 balai – politikai pakankamai dėmesingi policijos sistemai, rūpinasi viešojo saugumo organizavimu, policijos sistemai reikalingi sprendimai nors ir vėluoja, tačiau priimami, stokojama dėmesio policijos sistemoje susidariusioms problemoms.

3 balai – politikai vangiai dėmesingi policijos sistemai, deklaruoja rūpestį viešuoju saugumu, tačiau pasigendama rūpinimosi. Policijos sistemai reikalingi sprendimai priimami labai vėluojant, dėl to kai kurios policijos problemos tampa išsisenėjusios ir trukdo efektyviai vykdyti policijos veiklą.

2 balai – politikai nedėmesingi policijos sistemai, tačiau deklaruoja, kad rūpinasi viešojo saugumo organizavimu. Policijos sistemai reikalingi sprendimai priimami labai vėluojant, o kai kurie ir visai nepriimami, policijos sistemoje vyraujančios problemos destruktiviai veikia policijos veiklą, o politikai nesiima sprendimų.

1 balas – politikai nedėmesingi policijos sistemai, nedeklaruoja, kad rūpinasi viešojo saugumo organizavimu, nepriimami reikalingi sprendimai, nors policijos sistemoje vyraujančios problemos destruktiviai veikia policijos veiklą.

Socialiniai veiksniai

Įvertinus socialinių veiksmų poveikį teisinio statuso veiksmingumui siūloma socialinių veiksmų įtakos lygį nustatyti taip:

➤ 0–50 nusikalstamų veikų tenka 100 000 gyventojų ir policijos ir gyventojų partnerystė yra 100–50 procentų – draugiška aplinka.

➤ 50–80 nusikalstamų veikų tenka 100 000 gyventojų ir policijos ir gyventojų partnerystė yra 50–30 procentų – vidutiniška aplinka.

- 80–120 nusikalstamų veikų tenka 100 000 gyventojų ir policijos ir gyventojų partnerystė yra 30–20 procentų – nedraugiška aplinka.
- 120–160 nusikalstamų veikų tenka 100 000 gyventojų ir policijos ir gyventojų partnerystė yra 20–10 procentų – bloga aplinka.
- 160–200 nusikalstamų veikų tenka 100 000 gyventojų ir policijos ir gyventojų partnerystė yra 10–5 procentų – pavojinga aplinka.
- daugiau nei 200 nusikalstamų veikų tenka 100 000 gyventojų ir policijos ir gyventojų partnerystė yra 5–0 procentų – labai pavojinga aplinka.

Ekonominiai veiksniai

Mažėjant registruotų bedarbių skaičiui didėja konkurenciją darbo rinkoje ir privačiame sektoriuje didėja darbuotojams mokamas darbo užmokestis. Nustatyta, kad registruotų bedarbių skaičius tiesiogiai veikia pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių skaičių. Kuo daugiau valstybėje registruotų bedarbių, tuo mažiau policijos sistemoje laisvų pareigybių, o kuo mažiau registruotų bedarbių, tuo daugiau laisvų pareigybių. Įvertinus šį faktą siūloma nustatyti tokius registruotų bedarbių lygius:

- Daugiau nei 9 procentai registruotų valstybėje bedarbių;
- 9-7 procentai registruotų valstybėje bedarbių;
- 7-5 procentai registruotų valstybėje bedarbių;
- 5-3 procentai registruotų valstybėje bedarbių;
- 3-2 procentai registruotų valstybėje bedarbių;
- 2-0 procentų registruotų valstybėje bedarbių.

Atkreiptinas dėmesys, kad tarp visų teisinio statuso segmentų nustatyti koreliaciniai ryšiai, todėl nedidelį „teisių ir pareigų“ ar „atsakomybės ir skatinimo“ segmentų veiksmingumo mažėjimą galima kompensuoti pakeitus segmento „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ turinį ir už neigiamą veiksmų įtaką nustačius papildomus priedus prie pareigūnų darbo užmokesčio. Taip pat visų segmentų veiksmingumo sumažėjimą galima kompensuoti pakeitus segmento „kvalifikaciniai gebėjimai“ turinį ir nustačius atitinkamus pareigūnų mokymus.

Siūlytina nustatyti statuso segmento „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ kompensacinį mechanizmą pasitelkus F. S. Butkaus pareigūnų algų sistemos patikslinimo metodiką, kuomet vertinama kokią atlyginimo dalį darbuotojas turi gauti už kiekvieną atlyginimo dydį lemiantį veiksnį.³⁴⁹ Didėjant neigiamai socialinių veiksmų įtakai siūlytina nustatyti, kad pareigūnai, nuo tam tikrų veiksmų poveikio lygio gautų priedą prie darbo užmokesčio, o blogėjant socialinei aplinkai priedas proporcingai didėtų jį dauginant iš atitinkamo koeficiento.

³⁴⁹ Butkus F. S. Organizacijos ir vadyba. Vilnius: Alma littera, 1996, p. 104.

Įvertinus pareigūnų patiriamą skirtingą socialinių veiksnių poveikį, siūlytina nustatyti, kad kai socialinė aplinka tampa vidutiniška (50–80 nusikaltimų tenka 100 tūks. gyventojų ir (ar) policijos ir gyventojų partnerystė 50–30 procentų) patrulių tarnybai 15%, eismo priežiūros tarnybai 10 %, postų tarnybai 5 % priedą.

Ekonominių veiksnių neigiamai įtakai kompensuoti siūlytina nustatyti, kad pareigūnams, kai valstybėje registruotų bedarbių yra 9–7 procentai, būtų mokomas 10 procentų priedas. Mažėjant registruotų bedarbių siūlytina priedą proporcingai didinti dauginant iš nustatyto koeficiento. Šio priedo tikslas pareigūnus motyvuoti tarnauti policijos sistemoje, ir kad pareigūno darbo užmokeskis būtų konkurencingas darbo rinkoje.

Apibendrinus „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmento kompensacinius mechanizmus siūloma nustatyti tokią pirminės grandies policijos pareigūnų darbo užmokesčio sistemą.

12 lentelė. Pirminės grandies policijos pareigūnų darbo užmokesčio lentelė

Pirminės grandies policijos pareigūnai (jaunesnysis policininkas, policininkas, vyresnysis policininkas, viršila – C lygio)											
Pareiginė alga	Kategorijos										
	1	2	3	4	5	6	7				
	Koeficientai										
	3	3,2	3,4	3,6	3,8	4	4,2				
Ekonominius veiksnius kompensuojantis priedas ir koeficientai	Priedas 10 %										
	9–7 %		7–5 %		5–3 %		3–2 %		2–0 %		
			x 2		x 3		x 3,6		x 4		
Priedas už laipsnį	Jaunesnysis policininkas – 0,1; policininkas – 0,15; vyresnysis policininkas – 0,2; viršila – 0,3										
Priedas už kvalifikacines kategorijas	Kategorijos										
	1 (darbo stažas ne mažiau kaip 2 m.)			2 (darbo stažas ne mažiau kaip 5 m.)			3 (darbo stažas ne mažiau kaip 10 m.)				
	10 %			20 %			30 %				
Priedas už tarnybos stažą	Tarnybos stažas už išstarnautus metus										
	Priedą sudaro 3 procentai pareiginės algos už kiekvienus trejus tarnybos metus										
	3 %	6 %	9 %	12 %	15 %	18 %	21 %	24 %	27 %	30 %	
Kitos priemokos	Už darbą poilsio bei švenčių dienomis ir nakties metu; už įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomų užduočių, atliekamų viršijant nustatytą darbo trukmę, atlikimą.										
Socialinius veiksnius kompensuojantis priedas ir koeficientai	Patrulių tarnyba			Eismo priežiūros tarnyba				Postų tarnyba			
	15%			10%				5%			
	50–80		80–120		120–160		160–200		Daugiau nei 200		
	40–30 %		30–20 %		20–10 %		10–5 %		5–0 %		
		x 1,2		x 1,4		x 1,6		x 2			

Siūlytina „teisių ir pareigų“ segmento veiksmingumo stoką, atsiradusią dėl to, kad socialinė aplinka tapo labai pavojinga, kompensuoti nustačius jog policijos pareigūnų mažiausiai efektyvi prievartos priemonė būtų psichologinė prievarta ir efektyviausia – šaunamasis ginklas. Kai socialinė

aplinka svyruoja tarp draugiškos ir pavojingos, siūlytina taikyti įprastą policijos prievartos priemonių reguliavimą ir nustatyti, kad pareigūnai privalo naudoti prievartos priemonių progresyvinę seką. Tačiau jei pareigūnus supanti socialinė aplinka taptų labai draugiška, siūloma nustatyti, kad pirminės grandies policijos pareigūnai ekipuotėje neturėtų šaunamojo ginklo ir pareigūnai neturtų teisės jo naudoti. Policijos prievartos priemonių progresyvinėje sekoje pati efektyviausia prievartos priemonė būtų elektros šoko prietaisas.

Siūlytina „kvalifikacinių gebėjimų“ segmento veiksmingumo stoką atsiradusią dėl to, kad socialinė aplinka tapo labai pavojinga, kompensuoti nustatant, jog rengiant pareigūnus ir kvalifikacijos kėlimo kursuose didesnis dėmesys būtų skiriamas pareigūnų gebėjimų naudoti policijos prievartos priemones, taktinių pratimų, šaudymo įgūdžių ugdymui. Kuomet socialinė aplinka svyruoja tarp draugiškos ir pavojingos, siūlytina taikyti įprastą policijos pareigūnų rengimo programą. Tačiau jei pareigūnus supanti socialinė aplinka taptų labai draugiška, siūloma nustatyti, kad rengiant pareigūnus ir vykdant kvalifikacijos kėlimo kursus didesnis dėmesys būtų skiriamas pareigūnų bendravimo kultūros, elgesio etikos, doroviniam ugdymui.

Siūlytina „atsakomybės ir skatinimo“ segmento veiksmingumo stoką atsiradusią dėl to, kad socialinė aplinka tapo labai pavojinga, kompensuoti nustatant mažiau pagrindų pareigūnų atsakomybei kilti. Kai socialinė aplinka svyruoja tarp draugiškos ir pavojingos, siūlytina taikyti tradicinės atsakomybės procedūras ir pagrindus atsakomybei kilti. Tačiau jei pareigūnus supanti socialinė aplinka taptų labai draugiška, siūloma nustatyti daugiau pagrindų pareigūnų atsakomybei kilti.

Lentelėje pateiktas teisinio statuso veiksmingumo palaikymo mechanizmas

13 lentelė. Teisinio statuso segmentų veiksmingumo palaikymo mechanizmas

Politiniai veiksniai				
Politikai labai dėmesingi policijos sistemai 5	4	3	2	Politikai labai nedėmesingi policijos sistemai 1
Statinių savybių turintys teisinio statuso elementai				
„Teisės ir pareigos“ Policijos prievartos priemonių progresyvinė seka	Socialiniai veiksniai			„Atsakomybė ir skatinimas“
				Atsakomybė
IV (Elektros šokas)	0–50 (100–50 %)			Daugiau pagrindų atsakomybei kilti
III (Fizinė prievarta)	draugiška aplinka			
II (Psichologinė prievarta)				
I (komandų davimas)				
V (Šaunamojo ginklo naudojimas)	(50–80) (50–30 %)			Tradicinės atsakomybės procedūros ir pagrindai atsakomybei kilti
IV (Elektros šokas)				
III (Fizinė prievarta)	(80–120) (30–20 %)			
II (Psichologinė prievarta)	(120–160) (20–10 %)			
I (komandų davimas)	(160–200) (10–5 %)			
V (Šaunamojo ginklo naudojimas)	(daugiau nei 200) (5–0 %)			Mažinama atsakomybei kilti pagrindų
IV (Elektros šokas)	I. pavojinga			
III (Fizinė prievarta)				
II (Psichologinė prievarta)				
Dinaminių savybių turintys elementai				
„Darbo užmokestis ir socialinės garantijos“ Priedas už socialinių veiksnių neigiamą įtaką	Socialiniai veiksniai			„Kvalifikaciniai gebėjimai“
				Policijos pareigūnų mokymas
Netaikomas priedas	0–50 (100–50 %)			Ugdyti policijos pareigūnų bendravimo su asmenimis kultūra, dorovinis ugdymas
Taikomas priedas	(50–80) (50–30 %)			
15 %	10 %			Nustatytas pirminės grandies policijos pareigūnų rengimas
Koeficientas	1,2	(80–120) (30–20 %)		
	1,4	(120–160) (20–10 %)		
	1,6	(160–200) (10–5 %)		
	2	Daugiau nei 200 5–0 %		
Priedas už ekonominių veiksnių neigiamą įtaką	Ekonominiai veiksniai			
Netaikomas priedas	Daugiau nei 9 %			
Taikomas priedas	9–7 %			
10 %				
Koeficientas	x 2	7–5 %		
	x 3	5–3 %		
	x 3,6	3–2 %		
	x 4	2–0 %		

VI. TYRIMO IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Apibendrinus disertaciniame darbe atliktus teorinius ir empirinius tyrimus, padarytos šios išvados:

1. Šiuolaikinėje visuomenėje sparčiai vykstantys demografiniai, kultūriniai, ekonominiai, politiniai procesai lemia, kad pagal pozityviosios teisės tradiciją apibrėžtą teisinio statuso sąvoką negalima visapusiškai nustatyti ir palaikyti teisinio statuso veiksmingumo. Šiuolaikinis požiūris į teisinį statusą turi būti grindžiamas tiek teisės, tiek ir vadybos bei sociologijos mokslinėmis kategorijomis. Todėl siekiant ištirti policijos pareigūno teisinio statuso veiksmingumą, remiamasi paradigmomis, kurios teigia, kad policijos pareigūno teisinis statusas yra socialinio statuso forma ir formaliomis teisės normomis apibrėžia subjekto požymius, darančius įtaką veiklos kokybei, ir yra veikiamas atitinkamų jėgų ir procesų. Subjekto teisinį statusą sudaro formaliomis teisės normomis apibrėžti segmentai, kurie veikia subjekto veiklos kokybę ir kuriems daro įtaką veikiančios jėgos ir procesai. Teisinio statuso konstrukciją sudaro tarpusavyje koreliaciniais ryšiais susiję ir per juos vienas kitą veikiantys asmenybiniai, teisiniai ir socialiniai segmentai: pareigūno teisės ir pareigos, jo kvalifikacija ir gebėjimai, darbo užmokestis ir socialinės garantijos, atsakomybė ir skatinimas, kurie tiesiogiai veikia pareigūno veiklos efektyvumą. Teisinio statuso segmentų reguliavimo veiksmingumas – tai teisinio statuso elementų darna, leidžianti pareigūnui kokybiškai ir oriai vykdyti institucijos funkcijas ir už tai gauti pareigūną motyvuojantį atlygį. Teisinis statusas yra veiksmingas tada, kai visų teisinio statuso segmentų būklė yra 100 procentų.

2. Naujų paradigmu pagrindu ir atlikus pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso būklės sociologinį tyrimą nustatyta, kad pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumas yra nepakankamas kokybiškai vykdyti policijos funkcijas.

2.1. Atlikus lyginamuosius apskaičiavimus konstatuota, kad Lietuvos policijos pareigūnų teisių ir pareigų segmentas veiksmingas vidutiniškai 75,75 proc., atsakomybės ir skatinimo – 59,2 proc., kvalifikacinių gebėjimų – 65,2 proc. ir darbo užmokesčio ir socialinių garantijų – 47 proc. 2008 metais pirminės grandies policijos pareigūnų teisinio statuso veiksmingumas yra nepakankamas.

2.2. Pareigūnų, vykdančių patrulių funkcijas, teisinio statuso veiksmingumas yra mažiausias: teisių ir pareigų segmentas veiksmingas vidutiniškai 74,9 proc., atsakomybės ir skatinimo – 55,4 proc., kvalifikacinių gebėjimų – 57,2 proc. ir darbo užmokesčio ir socialinių garantijų – 46,8 proc.

Eismo priežiūros funkcijas vykdančių pareigūnų teisinio statuso veiksmingumas didesnis: teisių ir pareigų segmentas veiksmingas vidutiniškai 76,45 proc., atsakomybės ir skatinimo – 62,9 proc., kvalifikacinių gebėjimų – 57,1 proc. ir darbo užmokesčio ir socialinių garantijų – 48,9 proc.

Postų funkcijas vykdančių pareigūnų teisinio statuso veiksmingumas didžiausias: teisių ir pareigų segmentas veiksmingas vidutiniškai 81,1 proc., atsakomybės ir skatinimo – 65,8 proc., kvalifikacinių gebėjimų – 75,8 proc. ir darbo užmokesčio ir socialinių garantijų – 54,1 proc.

3. Nustatyta, kad didžiausią įtaką statuso segmentų veiksmingumui darantys veiksniai yra socialinėje, ekonominėje ir politinėje policijos organizacijos aplinkoje:

3.1. Socialiniai veiksniai labiausiai veikia „teisių ir pareigų“, „kvalifikacinių gebėjimų“ ir „atsakomybės ir skatinimo“ segmentų veiksmingumą.

3.2. Ekonominiai veiksniai labiausiai veikia „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmento veiksmingumą.

3.3. Politiniai veiksniai labiausiai veikia „kvalifikacinių gebėjimų“ bei „darbo užmokesčio ir socialinių garantijų“ segmento veiksmingumą.

4. Lietuvos ekonomikos spartaus augimo metais buvo galima tikėtis teigiamos ekonominių veiksnių įtakos teisinio statuso veiksmingumui, tačiau politiniai sprendimai nesudarė sąlygų ekonominių veiksnių poveikiui.

5. Galiojantis teisinio statuso elementų reglamentavimas neatitinka esamos situacijos ir netenkina visuomenės poreikių. Tai patvirtina šios išvados:

5.1. Policijos pareigūnų teisė naudoti policijos prievartos priemones reglamentuota nepakankamai gerai, nenustatytos priemonių naudojimo ribos, prievartos priemonių naudojimo tęstinumas, tiksliai neatskirtos šaunamojo ginklo naudojimo sąlygos nuo fizinės prievartos priemonių naudojimo sąlygų.

5.2. Įvertinus fizinės prievartos ir šaunamojo ginklo naudojimo sąlygas ir įpareigojimą vengti sunkių pasekmių, nustatytų prievartos priemonių rūšių policijos pareigūnams nepakanka tam, kad jie galėtų efektyviai vykdyti policijos funkcijas.

5.3. Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta pareiga – „policijos pareigūnas privalo gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves“ – yra ne norma, o teiginys. Dėl to, kad jos reguliacinės ribos aiškiai neapibrėžtos, policijos pareigūnas negali tinkamai šios pareigos įvykdyti.

5.4. Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatyta pareiga gavus pranešimą apie daromą nusikalstamą veiką ar kitokį teisės pažeidimą arba pačiam būnant įvykio liudininku, imtis neatidėliotinų priemonių užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, įvykio vietai bei įrodymams apsaugoti, nusikalstamos veikos liudininkams nustatyti, sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką, bei pranešti apie

tai policijos įstaigai, pareigūną įpareigoja užkirsti kelią visiems (konstituciniams, drausminiems, tarnybiniams, materialiniams, civiliniams) teisės pažeidimams. Todėl ši pareiga yra pernelyg abstrakti, nes policijos pareigūnai pagal savo kompetenciją ir įgytą kvalifikaciją gali užkirsti kelią tik tokioms teisės normoms pažeidžiančioms veikoms, kurių vykdymas kelia grėsmę asmens ar asmenų saugumui, visuomenės saugumui, viešajai tvarkai ir eismo saugumui.

5.5. Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta, kad pareigūnas privalo imtis visų galimų priemonių asmens, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turtui gelbėti stichinių nelaimių, katastrofų, avarijų bei kitų ypatingų situacijų atvejais. Tai preziūmuoja įpareigojimą pareigūnui rizikuojant savo sveikata ar gyvybe gelbėti turtą. Susidaro įspūdis, kad pareigūno sveikata ar gyvybė yra mažiau vertinga nei asmens, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turtas. Tokia pareiga nenustatyta nė viename tarptautiniame teisės akte, reguliuojančiame policijos veiklą. Ši pareiga yra perteklinė.

5.6. Policijos pareigūnui yra didelė galimybė suklysti ar netinkamai pasielgti, ar netinkamai atlikti tarnybines pareigas. Nors patraukimo tarnybinių atsakomybėn procedūros yra tinkamai reglamentuotos ir atitinka tarptautinius teisės aktus, tačiau pasigendama vienodos praktikos skiriant pareigūnams tarnybines nuobaudas už tokius pačius tarnybinius nusižengimus. Įvertinus pareigūnų veiklos sudėtingumą ir galimybes būti patrauktiems baudžiamojon ar civilinėn atsakomybėn, aiškiai nenustatytos pareigūnams teisinės pagalbos suteikimo priemonės. Teisės aktuose nenustatyta, kad pareigūnai draudžiami civilinės atsakomybės draudimu.

5.7. Pagal galiojančius teisės aktus nustatyti darbo užmokesčio priedai ir priemokos visiems policijos pareigūnams yra vienodi, neįvertinus konkrečių tarnybų pareigūnų darbo pavojingumo, rizikos ir atsakomybės lygio. Pareigūnų darbo užmokesčio sistema yra konservatyvi, statiška ir nepritaikyta pareigūnams kompensuoti už socialinių ekonominių veiksnių neigiamą įtaką.

5.8. Nors policijos pareigūnai turi daug socialinių garantijų, tačiau dėl netinkamo teisinio reglamentavimo ne visi pareigūnai, kuriems garantijų reikia, jas gauna, todėl kai kurios socialinės garantijos pareigūnus menkai motyvuoja tarnauti policijoje. Policijos įstaigų vadovams suteikta diskrecija spręsti dėl socialinių garantijų nustatymo. Toks socialinės garantijos reglamentavimas nesudaro palankių galimybių pareigūnui pasinaudoti socialinėmis garantijomis.

5.9. Lyginant Lietuvos, Airijos ir Suomijos pirminės grandies policijos pareigūnų mokymo programas, matyti, kad Suomijos policijos pareigūnų rengimo programoje teorinių žinių mokymas trunka ilgiausiai – 60 savaitių. Airijos policijos kolegijoje teorinių žinių mokymas trunka 42 savaites. Tuo tarpu Lietuvos teorinis mokymas trunka trumpiausiai – tik 34 savaites. Taip pat pastebėtina, kad Airijos ir Suomijos policijos pareigūnų rengimo programose yra mokymo dalykas „Policijos prievartos priemonių naudojimo taktika ir technika“, kurio metu studentai kompleksiskai mokomi naudoti policijos prievartos priemones. Tuo tarpu Lietuvos pareigūnų rengimo programoje

fizinės prievartos ir šaunamojo ginklo naudojimo įgūdžių lavinimas numatytas atskirose pratybose, o psichinės prievartos naudojimo įgūdžių tobulinimui neskiriama tinkamo dėmesio.

Airijos ir Suomijos policijos kolegijose pirminės grandies pareigūnams kaip atskiras mokymo dalykas dėstoma nusikaltimo vietos apžiūra. Vadovaujantis Policijos veiklos įstatyme nustatytais pareigūnų teisėmis ir pareigomis, pirminės grandies policijos pareigūnams reikia nusikaltimo vietos apžiūros žinių, o ne viso kriminalistikos kurso.

Lietuvos policijos pareigūnų pirminio profesinio rengimo programoje nenumatytas rašto darbo rengimas, nors Airijos ir Suomijos būsimi pareigūnai tokį darbą rengia. Manytina, kad rašto darbo rašymas studentus moko kūrybiškumo, raštingumo, nuoseklumo, atidumo. Studentas, rašydamas rašto darbą policijos veiklos tema, išanalizuotų pasirinktą temą, išmanytų šios srities problematiką.

Airijos policijos kolegijos studentų praktinis mokymas trunka ilgiausiai (64 savaites), kiek trumpesnis Suomijos kolegijoje numatytas praktinis mokymas (60 savaitių), o Lietuvos policijos mokykloje studentų praktiniam mokymui skiriama 20 savaitių. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Airijoje studentai 2 savaites turi pratybas įvairiose socialinėse agentūrose

Policininko rengimo standartas (kodas S386105) ir Klaipėdos policijos mokykloje parengta pirminės grandies policijos pareigūnų rengimo programa neatitinka šiandieninės situacijos, o rengiamo būsimo pareigūno kvalifikacijos lygis neatitinka realaus būsimo darbo pobūdžio.

Remiantis šiomis išvadomis ir siekiant pagerinti teisinio statuso segmentų veiksmingumą, siūloma tobulinti teisinio reguliavimo mechanizmą:

1. Norint padidinti policijos pareigūnų naudojimąsi teisėmis ir sumažinti atsakomybės baimę, siūloma pakeisti Policijos veiklos įstatymo ketvirtajame skirsnyje esančius straipsnius ir šį skirsnį išdėstyti taip:

„ KETVIRTASIS SKIRSNIS POLICIJOS PRIEVARTOS PRIEMONIŲ PANAUDOJIMAS

23 straipsnis. Policijos prievartos priemonių rūšys ir jų panaudojimo aplinkybės

1. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Prievarta, galinti riboti asmens veiksmus, sukelti stresą, išgąstį, kūno sužalojimą ar mirtį, gali būti naudojama tik tiek, kad asmuo paklustų pareigūno reikalavimams arba prarastų fizinės galimybes nevykdyti ar priešintis policijos pareigūnų veiksmams ir nurodymams. Prievartos rūšį ir jos panaudojimo ribas pasirenka policijos pareigūnas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį, individualias pažeidėjo savybes bei į

pažeidėjo elgesio pavojingumo lygį. Naudodami prievartą, policijos pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių.

2. Policijos pareigūnas įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka gali panaudoti antrankius ar kitas surišimo priemones, psichinę ar fizinę prievartą, elektros šoko prietaisą ir šaunamąjį ginklą bei sprogstamąsias medžiagas.

3. Psichinė prievarta šiame įstatyme suprantama kaip pareigūno duodamos garsios, trumpos, aiškiai suprantamos žodinės komandos, įspėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, elektros šoko prietaisą, šaunamąjį ginklą ar sprogstamąsias medžiagas, taip pat policijos pareigūno veiksmai, leidžiantys asmeniui suprasti apie pareigūno ketinimą panaudoti efektyvesnes prievartos priemones. Psichinei prievartai prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas bei įspėjamieji šūviai, tačiau šias psichinės prievartos priemones galima naudoti tik šio įstatymo 24 straipsnio 2 ir 4 dalyse išvardytomis sąlygomis.

4. Fizinė prievarta šiame įstatyme suprantama kaip:

- 1) bet kokio pobūdžio fizinės jėgos bei kovinių imtynių veiksmų naudojimas;
- 2) specialiųjų priemonių, t. y. policijos ginkluotės lazdu, dujų, tarnybinių šunų, transporto priverstinio sustabdymo bei kitų įstatymais leidžiamų ir vidaus reikalų ministro įsakymu patvirtintų, policijos aktyvios ir pasyvios gynybos priemonių naudojimas.

5. Policijos pareigūnai, naudodami prievartos priemones, privalo laikytis prievartos naudojimo progresyvinės sekos principo, t. y. pareigūnai, patyrę asmens nepaklusimą ar pasipriešinimą, ar kitoki pavojingą elgesį, pirmiausiai privalo taikyti psichinę prievartą, tačiau jei asmuo ir toliau nepaklūsta pareigūnų teisėtiems reikalavimams, o asmens elgesio pavojingumo lygis didėja, pareigūnas turi teisę taikyti efektyvesnes prievartos priemones, adekvačias pažeidėjo elgesiui (fizinės prievartos priemones, elektros šoko prietaisą ar šaunamąjį ginklą). Šis principas netaikomas, kai delsimas kelia grėsmę pareigūno ar kito asmens gyvybei, ar sveikatai arba šios principo taikymas yra neįmanomas.

24 straipsnis. Šaunamojo ginklo panaudojimo pagrindai

1. Policijos pareigūnas, kai kitos prievartos priemonės yra neveiksmingos, kaip išimtinę priemonę turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą.

2. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš asmenį tokiais atvejais:

- 1) gindamas save, kitą asmenį nuo tiesiogiai gresiančio ar pradėto veikimo, kuriuo gali būti sunkiai sutrikdyta sveikata ar kilti pavojus gyvybei;
- 2) sulaikant bandantį pabėgti ar pabėgusį iš laisvės ribojimo vietos sunkų ar labai sunkų nusikaltimą padariusį asmenį;
- 3) atremdamas valstybės nustatytų saugomų objektų užpuolimą.

3. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę, kai jos vairuotojas nepaklūsta išankstiniam akivaizdžiai išreikštam policijos pareigūno reikalavimui sustoti, o tolesnis jos vairavimas gali sukelti grėsmę eismo saugumui ar žmonėms.

4. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš gyvūną, keliantį pavojų gyventojams ar užpuolusį žmogų.

5. Draudžiama panaudoti šaunamąjį ginklą žmonių susibūrimo vietose, jeigu nuo to gali nukentėti pašaliniai asmenys, prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos nėščios, taip pat prieš asmenis, jei akivaizdu, kad jie neįgalūs, prieš nepilnamečius, jei jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių, išskyrus atvejus, kai jų tiesiogiai gresiantis ar pradėtas veikimas gali sunkiai sutrikdyti sveikatą ar kilti pavojus gyvybei.

25 straipsnis. Elektros šoko prietaiso panaudojimo pagrindai

1. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti elektros šoko prietaisą prieš asmenį tokiais atvejais:

- 1) esant sąlygoms, nustatytoms šio įstatymo 24 straipsnio 1 dalies 1–3 punktuose;
- 2) gindamas save, kitą asmenį nuo tiesiogiai gresiančio ar pradėto veikimo, kuriuo gali būti sutrikdyta sveikata;
- 3) kai asmuo atsisako vykdyti teisėtą reikalavimą padėti ginklą ar kitą daiktą, kuriuo galima sužaloti žmogų, kai asmuo artinasi prie pareigūno ir neklauso jo reikalavimo laikytis nurodyto atstumo arba ketina atimti iš policijos pareigūno prievartos priemonės, specialiąsias ryšio priemones ar kitą policijos turtą;
- 4) sulaikydamas nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kuris aktyviais veiksmais vengia sulaikymo.

2. Draudžiama naudoti elektros šoko prietaisą prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos nėščios, taip pat prieš asmenis, kai akivaizdu, kad jie neįgalūs ar nepilnamečiai (jei jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių), išskyrus atvejus, kai jų tiesiogiai gresiantis ar pradėtas veikimas gali sutrikdyti policijos pareigūno ar kitų asmenų sveikatą.

26 straipsnis. Fizinės prievartos panaudojimo pagrindai

1. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti fizinę prievartą (kovinių imtynių veiksmus, policijos ginkluotės lazdas, dujas, tarnybinius šunis) prieš asmenį šiais atvejais:

- 1) esant sąlygoms, nustatytoms šio įstatymo 24 straipsnio 1 dalies 1–3 punktuose ir 25 straipsnio 1 dalies 1–4 punktuose;
- 2) sulaikant administracinį teisės pažeidimą, baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą padariusį asmenį, jeigu jis neklauso policijos pareigūno reikalavimų ar priešinas jam;
- 3) masinių riaušių ar grupinių veiksmų, kuriais pažeidžiama viešoji tvarka, metu.“

2. Draudžiama panaudoti fizinės prievartos priemonės prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos nėščios, taip pat prieš asmenis, kai akivaizdu, kad jie neįgalūs ar nepilnamečiai (jei jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių), išskyrus atvejus, kai jų tiesiogiai gresiantis ar pradėtas veikimas gali sutrikdyti policijos pareigūno ar kitų asmenų sveikatą.

26¹ straipsnis. Psichinės prievartos panaudojimo pagrindai

1. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti psichinę prievartą prieš asmenį tokiais atvejais:

1) esant sąlygoms, nustatytoms šio įstatymo 24 straipsnio 1 dalies 1–3 punktuose, 25 straipsnio 1 dalies 1–4 punktuose ir 26 straipsnio 1 dalies 1–3 punktuose;

2) kai asmuo nevykdo policijos pareigūno teisėtų reikalavimų.“

2. Draudžiama panaudoti psichinę prievartą prieš asmenis, jei jie geranoriškai vykdo policijos pareigūnų nurodymus.

26² straipsnis. Antrankių ar surišimo priemonių naudojimo pagrindai

1. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti antrankius ir surišimo priemones prieš asmenį tokiais atvejais:

1) sulaikant ir pristatant į policiją asmenį, padariusį pavojingą visuomenei veiką, jeigu yra pagrindo manyti, kad jis gali pasipriešinti policijos pareigūnui arba bando išvengti sulaikymo;

2) lydint sulaikytus ir suimtus asmenis;

3) kai pilietis savo pavojingais veiksmais gali padaryti žalą sau ar aplinkiniams.“

27 straipsnis. Policijos pareigūno asmens saugumo garantijos

1. Policijos pareigūnas turi teisę išimti šaunamąjį ginklą iš dėklo ir parengti jį panaudoti, jei jis mano, kad konkrečioje situacijoje gali tekti jį panaudoti.

2. Policijos pareigūnas, nesukeldamas grėsmės įstatymų saugomoms vertybėms, turi teisę iššauti iš šaunamojo ginklo, kai būtina duoti pavojaus signalą, išsikviesti pagalbą arba įspėti apie galimą šaunamojo ginklo panaudojimą.

Siūloma šio straipsnio 3 dalį panaikinti.

2. Siekiant aukšto pareigų vykdymo siūloma pakeisti Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnį ir jį išdėstyti taip:

„ 21 straipsnis. Policijos pareigūno pareigos

1 dalies punktus išdėstyti taip:

1. Policijos pareigūnas privalo:

1) gerbti žmogaus orumą ir užtikrinti jo teises bei laisves;

2) gavus pranešimą apie daromą nusikalstamą veiką ar kitokį teisės pažeidimą arba pačiam būnant įvykio liudininku, imtis neatidėliotinų priemonių užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, įvykio vietai bei įrodymams apsaugoti, nusikalstamos veikos

liudininkams nustatyti, sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką, bei pranešti apie tai policijos įstaigai. Šio punkto reikalavimai, išskyrus reikalavimą pranešti apie tai policijos įstaigai, netaikomi policijos pareigūnui tais atvejais, kai šios pareigos vykdymas iš esmės trukdytų specialios kompetencijos policijos įstaigos uždavinius įgyvendinti;

3) užtikrinti sulaikyto ar pristatyto į policijos įstaigą asmens teises ir teisėtus interesus, suteikti neatidėliotiną pagalbą asmeniui, nukentėjusiam nuo teisės pažeidimo ar esančiam bejėgiškos būklės;

4) būti be diskriminacinių nuostatų, teisingam, nešališkam, užtikrinti, kad priimami sprendimai būtų teisėti ir objektyvūs, be savanaudiškų paskatų;

5) į asmens privatą gyvenimą kištis tik neišvengiamo būtinumo atveju ir tik siekiant teisėto tikslo;

6) laikyti paslapyje konfidencialaus pobūdžio informaciją, jeigu ko nors kita nereikalauja tarnybinių pareigų vykdymas.“

3. Siekiant sumažinti policijos pareigūnų atsakomybės baimę ir padidinti policijos pareigūnų motyvaciją tarnauti policijos sistemoje siūloma pakeisti Vidaus tarnybos statuto 26 straipsnio 2 dalį, 38 straipsnį papildyti 4 ir 5 dalimis, 47 straipsnį papildyti 5 dalimi, papildyti 49¹ straipsniu, 50 straipsnį ir išdėstyti taip:

„26 straipsnis. Tarnybinės nuobaudos ir jų skyrimas

2. Tarnybinės nuobaudos gali būti skiriamos:

1) už tarnybinį nusižengimą dėl neatsargumo ar aplaidumo, jei dėl pažeidimo nenukentėjo asmenys, gali būti skiriamos tarnybinės nuobaudos: pastaba ar papeikimas;

2) už tarnybinį nusižengimą, kuris padarytas tyčia, bet nepažemino pareigūno vardo ir dėl pažeidimo nenukentėjo asmenys, gali būti skiriamos tarnybinės nuobaudos: papeikimas ar griežtas papeikimas;

3) už tarnybinį nusižengimą dėl neatsargumo ar aplaidumo ir jei dėl pažeidimo nukentėjo asmenys, gali būti skiriamos tarnybinės nuobaudos: papeikimas ar griežtas papeikimas, ar laipsnio pažeminimas viena pakopa;

4) už nusižengimą, kuris padarytas tyčia, bet nepažemino pareigūno vardo ir dėl pažeidimo nukentėjo asmenys, gali būti skiriamos tarnybinės nuobaudos: griežtas papeikimas, laipsnio pažeminimas viena pakopa, perkėlimas į viena pakopa žemesnes pareigas.“

38 straipsnis. Priemokos ir apmokėjimas pareigūnams už darbą poilsio ir švenčių dienomis, nakties bei viršvalandinį darbą ir budėjimą

4. Pirminės grandies policijos pareigūnams už neigiamą socialinių veiksnių įtaką, jei gyventojų polinkis į konfliktus didesnis nei 50 nusikalstamų veikų 100 tūkstančių gyventojų, bet ne

didesnis nei 80 nusikalstamų veikų 100 tūkstančių gyventojų ar (ir) policijos ir gyventojų partnerystė yra mažesnė nei 50 procentų, bet ne mažesnė nei 30 procentų, vykdantiems patrulių funkcijas mokėti pareiginės algos 15 procentų priemoką, vykdantiems eismo priežiūros funkcijas mokėti pareiginės algos 10 procentų priemoką ir vykdantiems postų funkcijas mokėti pareiginės algos 5 procentų priemoką. Jei socialinių veiksmų neigiama įtaka didėja, taikomas koeficientas (pridedama).

Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo 2 priedas.
Pirminės grandies policijos pareigūnų už neigiamą socialinių veiksmų įtaką taikomos priemokos dydžiai

Patrulių tarnyba	Eismo priežiūros tarnyba		Postų tarnyba	
15 %	10 %		5 %	
50–80	80–120	120–160	160–200	Daugiau nei 200
50–30 %	30–20 %	20–10 %	10–5 %	5–0 %
Koeficientas	x1,2	x1,4	x1,6	x2

5. Pirminės grandies policijos pareigūnams už neigiamą ekonominių veiksmų įtaką, jei šalyje registruotų bedarbių yra ne daugiau nei 9 procentai ir ne mažiau nei 7 procentai, mokėti pareiginės algos 10 procentų priemoką. Jei registruotų bedarbių mažėja, taikomas koeficientas (pridedama).

Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo 3 priedas.
Pirminės grandies policijos pareigūnų už neigiamą ekonominių veiksmų įtaką taikomos priemokos dydžiai

Priedas 10 %				
9–7 %	7–5 %	5–3 %	3–2 %	2–0 %
Koeficientas	x 2	x 3	x 3,6	x 4

Priemokos už neigiamą socialinių ir ekonominių veiksmų įtaką, galėtų būti taikomos ir kitų statutinių tarnybų pareigūnams įvertinus jų vykdomas funkcijas.

47 straipsnis. Aprūpinimas gyvenamosiomis patalpomis

5. Pareigūnams, kurie tarnybos vietoje neturi nuosavybės teise priklausančio techninius ir sanitarinius reikalavimus atitinkančio buto, namo ar jo dalies ir pastaruosius 5 metus nėra jo perleidę (išskyrus perleidimą dėl santuokos nutraukimo) ir kurie iš banko paėmę paskolą nekilnojamajam turtui įsigyti nusipirko būstą, gali būti kompensuojama Vyriausybės nustatyto dydžio paskolos įmokų dalis.

49¹ straipsnis. Pareigūnų profesinės civilinės atsakomybės draudimas

Pirminės grandies policijos pareigūnai, atliekantys patrulių ir eismo priežiūros funkcijas, draudžiami profesinės civilinės atsakomybės draudimu.

50 straipsnis. Pareigūnams valstybės garantuojama teisinė pagalba

1. Pareigūnui, vykdžiusiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiką, iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis.

2. Pareigūnui, vykdžiusiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam kitokį teisės pažeidimą arba nukentėjusiam vykdant tarnybines funkcijas ar dėl vidaus tarnybos, iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų gali būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis.

3. Kompensaciją skiria vidaus reikalų įstaigos vadovas iš vidaus reikalų įstaigai darbo užmokesčiui skirtų lėšų. Vidaus reikalų įstaigos vadovui pašalpa skiriama iš jo vadovaujamos vidaus reikalų įstaigos darbo užmokesčiui skirtų lėšų.

4. Siekiant padidinti policijos pareigūnų motyvaciją tarnauti policijos sistemoje siūloma Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime Nr. 258 (Žin. 2004., Nr 38-1228) „Dėl butpinigių vidaus tarnybos sistemos pareigūnams dydžių patvirtinimo ir mokėjimo“ numatyti, kad butpinigių maksimalūs dydžiai būtų vienodi ir neskirstomi pagal pareigūnų grupes bei papildyti 1 punktą ir jį išdėstyti taip:

„1. Patvirtinti butpinigių vidaus tarnybos sistemos pareigūnams, kurie neaprūpinti tarnybiniu butu (viengungiai – atskira tarnybine gyvenamąja patalpa), maksimalius dydžius: pareigūnams, turintiems šeimas – 210 litų, pareigūnams viengungiams – 150 litų.“

5. Siekiant gerinti policijos pareigūnų kvalifikacijos lygį siūloma pareigūnų pirminio profesinio mokymo programoje nustatyti, kad pirminės grandies policijos pareigūno mokymas tęstųsi 96 savaites (iš viso 104 savaitės, iš jų 8 savaitės atostogų). Teorijos mokymui skirti 40 savaičių ir praktiniam mokymui 56 savaites. Siūlytina mokymosi procesą išdėstyti taip: 20 savaičių skirti teorinių dalykų mokymui, 2 savaites atostogų, vėliau 25 savaites skirti studentų praktikai, po to 3 savaites atostogų, vėliau 17 savaičių skirti teorinių dalykų mokymui, 3 savaites atostogų, po to 31 savaitę skirti stažuotei ir paskiausiai 3 savaites skirti teorinių dalykų mokymui.

[vertinus tai, kad mokymo dalykas „Policijos administracinė veikla“ yra pagrindinė disciplina, kurios metu studentams suteikiamos teisinės žinios, reikalingos pagrindinėms funkcijoms vykdyti, siūlytina šiam dalykui skirti ne mažiau kaip 160 akademinį valandų. Taip pat reikėtų koreguoti ir kitų mokymo dalykų programas:

Mokymo dalykui „Profesinės veiklos taktika“ skirti ne mažiau kaip 160 akademinį valandų.

Vietoj dalyko „Kriminalistika“ studentus mokyti dalyko „Įvykio vietos apžiūra“. Šiam dalykui skirti 40 akademiniai valandų ir iš jų 14 teoriniam mokymui, o 26 praktiniam mokymui.

„Eismo priežiūra“ dalykui skirti ne mažiau kaip 80 akademiniai valandų.

Mokant dalyko „Fizinis rengimas ir kovinių imtynių veiksmas“ skirti didesnę dėmesį pareigūnų sulaikymo veiksnių technikai nei smūginei technikai ugdyti. Taip pat mokant studentus naudoti kovinių imtynių veiksmus, policijos lazda visada turi būti atkreipiamas dėmesys į prievartos priemonių naudojimo progresinę seką.

„Ginklai ir šaudyba“ dalykui skirti ne daugiau kaip 70 praktiniam mokymui skirtų akademiniai valandų. Studentai turi mokytis ne tik šaudymo technikos, tačiau kiekvieną kartą pratybų metu studentai turi mokytis įvertinti pažeidėjo veiksnių pavojingumą ir nuspręsti, ar šioje situacijoje naudoti šaunamąjį ginklą, ar ne.

Dalyko „Administracinė teisė ir procesas“ programoje numatyti tema, pagal kurią studentams būtų aiškiai ir suprantamai atskleidžiama pirminės grandies policijos pareigūnų kompetencija administracinės teisenos srityje. Taip pat siūlytina programoje skirti daugiau akademiniai valandų administracinės teisės pažeidimų bylų teisenos ir konkrečių administracinės teisės pažeidimo sudėčių analizei.

Dalyko „Baudžiamoji teisė ir procesas“ programoje baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių analizei skirti ne mažiau kaip 10 akademiniai valandų.

„Valstybės ir teisės teorijos“ dalykui skirti 60 akademiniai valandų.

Dalykui „Bendravimo psichologija“ skirti ne mažiau kaip 80 akademiniai valandų, iš jų 50 akademiniai valandų praktiniam mokymui.

Į pareigūnų pirminio profesinio mokymo programą įtraukti dalyką „Policijos pareigūno etika“ ir šiam dalykui skirti ne mažiau kaip 60 akademiniai valandų. Programoje turi būti temos apie policininko tinkamą elgesį bendraujant su etninėmis, seksualinėmis mažumomis.

Į pareigūnų rengimo programą įtraukti baigiamąjį darbą ir jam rengti skirti 80 akademiniai valandų.

Dalykui „Žmogaus teisių apsauga“ skirti ne mažiau kaip 60 akademiniai valandų.

Studentų praktikai skirti 25 savaitės. Praktika derėtų suskirstyti į du etapus. Pirmasis etapas turėtų trukti 16 savaitių ir būtų skirtas mokyti studentus dirbti stacionariuose ir apeinamuose postuose, mobiliuose ekipažuose, užtikrinant viešąją tvarką, saugaus eismo priežiūrą ir nuosavybės apsaugą, atlikti areštines ir konvojaus padalinio policininko funkcijas. Antrasis etapas turėtų trukti 9 savaitės ir iš jų 7 savaitės studentai būtų mokomi atlikti operatyvaus valdymo padalinio posto funkcijas ir susipažintų su operatyvaus valdymo skyriaus funkcijomis. Siekiant studentus supažindinti su įvairių policijos tarnybų funkcijomis, ne trumpiau nei savaitei skirti studentus į

kriminalinēs policijas, viešosios policijas, administravimo padalinius. 2 savaites siūloma studentus skirti į socialines agentūras įvairiapusei pagalbai suteikti.

Studentų stažuotei skirti 31 savaitę. Stažuotės tikslas – studentas kaip visateisis policijos pareigūnas patiria tikrąją policijos pareigūno profesinę atsakomybę. Stažuotės metu studentai pasirenka baigiamojo darbo temą, renka tiriamąją medžiagą ir rašo baigiamąjį darbą.

6. Siūlytina „teisių ir pareigų“ segmento veiksmingumo stoką atsiradusią dėl to, kad socialinė aplinka tapo labai pavojinga, kompensuoti nustatant, jog policijos pareigūnų mažiausiai efektyvi prievartos priemonė būtų psichologinė prievarta ir efektyviausia – šaunamasis ginklas. Kai socialinė aplinka svyruoja tarp draugiškos ir pavojingos, siūlytina taikyti įprastą policijos prievartos priemonių reguliavimą ir nustatyti, kad pareigūnai privalo naudoti prievartos priemonių progresyvinę seką. Tačiau jei pareigūnus supanti socialinė aplinka taptų labai draugiška, siūloma nustatyti, kad pirminės grandies policijos pareigūnai ekipuotėje neturėtų šaunamojo ginklo ir pareigūnai neturėtų teisės jo naudoti. Policijos prievartos priemonių progresyvinėje sekoje pati efektyviausia prievartos priemonė būtų elektros šoko prietaisas.

Siūlytina „kvalifikacinių gebėjimų“ segmento veiksmingumo stoką atsiradusią dėl to, kad socialinė aplinka tapo labai pavojinga, kompensuoti nustatant, jog rengiant pareigūnus ir kvalifikacijos kėlimo kursuose didesnis dėmesys būtų skiriamas pareigūnų gebėjimų naudoti policijos prievartos priemones, taktinių pratimų, šaudymo įgūdžių ugdymui. Kuomet socialinė aplinka svyruoja tarp draugiškos ir pavojingos, siūlytina taikyti įprastą policijos pareigūnų rengimo programą. Tačiau jei pareigūnus supanti socialinė aplinka taptų labai draugiška, siūloma nustatyti, kad rengiant pareigūnus ir vykdant kvalifikacijos kėlimo kursus didesnis dėmesys būtų skiriamas pareigūnų bendravimo kultūros, elgesio etikos, doroviniam ugdymui.

Siūlytina „atsakomybės ir skatinimo“ segmento veiksmingumo stoką atsiradusią dėl to, kad socialinė aplinka tapo labai pavojinga, kompensuoti nustatant mažiau pagrindų pareigūnų atsakomybei kilti. Kai socialinė aplinka svyruoja tarp draugiškos ir pavojingos, siūlytina taikyti tradicinės atsakomybės procedūras ir pagrindus atsakomybei kilti. Tačiau jei pareigūnus supanti socialinė aplinka taptų labai draugiška, siūloma nustatyti daugiau pagrindų pareigūnų atsakomybei kilti.

VII. LEGAL STATUS OF POLICE OFFICERS

SUMMARY

Relevance of the topic: A high crime rate and low public sense of safety within the state prove that the national goal to safeguard public safety has been implemented insufficiently. Recent opinion surveys reveal not only a significant insufficiency in Lithuania's public confidence in the police and police officials, complacency with the quality of law enforcement and desirability and respectability of the service, but a considerable proportion of negative attitudes within the police service itself as well. Crime statistics indicates poor efficiency of law enforcement and high public disposition to conflicts. The low efficiency of law enforcement considerably affects public opinion about the police, the national crime rate and the level of public safety. Certain attempts to improve the image of the police officer by offering additional training and pay rise and positive TV shows about the service have failed to produce an expected result.

Foreign democracies address the issue of public safety by paying special attention to personnel quality in the police service, which has the utmost effect on the efficiency of legal and administrative measures to safeguard public security. The key issue in police administration is a versatile use of its personnel. A proper use of the police personnel is essential for the positive outcome of the general legal policy.

Numerous nations enhance the efficiency of the police performance by a complex application of various measures. A proper evaluation of the police environment, external factors and internal processes imply an assumption that legal measures may be applied to model professional conduct of police officers and enhance efficiency of their performance.

The relevance of the present topic is determined by several elements:

1. The high rate of crime, considerable needs of public safety and broad disrespect to the police service is discrediting the police and other law enforcement agencies.
2. Lithuania faces a sharp decline in the motivation of young people to choose careers in the police service although other European states rate the profession among the most popular.
3. Police performance in Lithuania is underefficient since the police officers avoid use of available powers for fear of legal responsibility and lack motivation for the low pay rate and social security.

Scientific novelty. An explicit research in external factors and internal processes which impact professional conduct of police officers, their approach to professional functions and consequently efficiency of the service is absent in *Lithuania*. There is a lack of comparative data and absence of legal mechanisms and scientifically grounded recommendations to regulate conduct and quality performance of police officers. *The issue needs a deeper scientific research.* A clear

determination of external factors and internal processes would allow their foreseeability and a possibility to extend options for application of legal measures to regulate conduct and enhance quality performance of police officers, to increase the sense of public safety and to boost desirability of careers in the police service.

Until recently, national research has been carried out in individual components of the legal status of police officers by scrutinizing the balance of rights and duties of a person of law, training of police officers and their social security while a conceptual analysis of the factors affecting professional conduct of police officers and efficiency of their performance is still absent. Novelty of the survey also manifests in the use of techniques and data of research in sociology, sociology of law and management apart from those of legal research to model available legal measures.

Research in sociology and sociology of law has been used in the present work since it deals with relations between social lives of a society, a social group or an individual and law and patterns of such relations, focuses on relations between social life and law and aims to reveal social realities. The topic also comprises research in law sociology carried out to determine differences between theoretical objectives and reality. The differences are grounded on a distinction between legislation and legally regulated order on the one hand and the social order existing in reality on the other hand. However, differences between theoretically determined conduct of police officers and their real professional conduct have not been analyzed in Lithuania.

Research in management and human resource management is relevant to the topic of the present thesis as it focuses on the importance of quality of human resources in quality performance of an institution and aspects of recruitment, promotion and training. Modern management theories claim that successful performance is predetermined by quality and the quality is normally achieved by employees. Research in management is relevant to the topic since it focuses on professional particularities and reveals particular personal qualities necessary to carry out specific professional tasks. Moreover, research in management shows an intensifying correlation between remuneration and professional qualifications, skills, responsibilities, results and professional environment. However a conceptual analysis of professional peculiarities of police officers, their social environment, qualification requirements, motivation and in particular the factors that would to a highest degree motivate the officers to perform at their best has been absent in Lithuania.

Research in law associates with the topic as it deals with the legal status of a legal subject, the concept of a public official and, his legal status, its essential elements and the balance of rights and duties. However, Lithuania's research has never analyzed explicitly the legal status of a police officer, nor established legal measures to improve police efficiency.

Practical benefits of the thesis: The conclusions and proposals made on the basis of the present research may form methodological grounds to enhance legal status of a police officer. The

thesis suggests measures to improve legal regulation which has direct effect on legal status of police officers, their professional conduct and efficiency. Practical significance of the thesis is grounded on the assumption that a proper legal regulation of individual components of legal status may positively affect police officer's professional conduct, public opinion about the police service and desirability of the profession.

The conclusions, proposals and sociological data of the thesis may find their application in development of legal Acts of Lithuania and elaboration of the police law or in further research in the professional environment of the police, their professional performance, motivation of police officers via remuneration and social guarantees and qualification standards applicable in police service.

Review of the research.

The thesis employs findings in various scientific fields. The work utilizes ideas of such researchers as M. Veber and E. Durkheim, whose works in sociology and sociology of law deal with social roles of societies, individuals and groups of individuals and aim to disclose social reality. Robert D. Putman, A. Vaišvila, V. Šlapkauskas and R. Cotterrell are also worth mentioning as their works analyze relations between social life and legal patterns and differences between statutory law or law regulated by legal Acts and real social order and law efficiency.

Researchers whose works in management and human resource management analyze the importance of quality of human resources for institution's quality performance and aspects of recruitment, promotion and training including G. Dessler, D. H. Bailey, R. Shulté, D. Bossaert, C. Demmke, K. Nomden, R. Polet B. Melnikas, S. Staškus, D. Beržinskienė, V. Smalskys. Palidaukaitė J. and T Sudnickas also deserve a special tribute.

Researchers in law focus on the legal status of a legal subject, the concept of a public official and, his legal status, its essential elements and the balance of rights and duties. The above mentioned issues have been addressed by S. Šedbaras, A. Urmonas and A. Pumputis. Conceptual problems of the legal status of a police officer have been analyzed by S. Katuoka, S. Kuklianskis, A. Laurinavičius, A. Pumputis, A. Šakočius, D. Žilinskas, R. Kalesnykas, and other authors. Issues of training and recruitment of police personnel are disclosed in scientific works by A. Pumputis, A. Laurinavičius, S. Katuoka, V. Justickis, Č. Mančinskas, E. Palskys, A. Šakočius, V. Smalskys, R. Kalesnykas while the balance of rights and duties of legal subjects have been researched by A. Vaišvila, A. Laurinavičius.

Ideas by Piet van Reenen and Niels Uildriks, Utrecht University researchers, whose works focus on human rights and police service, problems of violence of police officers, effects of violence by police officers and members of the public upon police performance in post-communist

societies, also play an important role in the thesis. The abovementioned authors also address the issue of insecurity of police service by analyzing data collected in Latin America³⁵⁰.

Target of the research: legal norms instituting legal status of police officers.

Subject of the research: efficiency and determinants of legal status.

Objective of the research: to establish most optimal regulatory model of legal status that allows maintenance of the utmost efficiency of the legal status.

Goals of the research:

1. to analyze contemporary regulation of legal status of police officers and determine its components affecting performance efficiency of a police officer;

2. to survey efficiency of the legal status of a police officer in Lithuania;

3. to identify and scientifically ground qualitative and quantitative indexes of police performance indicating efficiency of the legal status of police officers and factors mostly affecting the legal status of police officers. having determined the abovementioned indexed, to analyze effects on the legal status in the period 2002-2008;

4. to pattern legal measures that enhance efficiency of individual components of legal status of police officers with the aim to boost efficiency and quality performance of police service.

Statements to defend:

Legal norms instituting legal status of police officers have to meet contemporary social environment.

Efficiency of legal status and thus efficiency of police service depend on regulation of the legal status of police officers.

Proper application of legal measures may enhance efficiency of legal status of police officers.

Techniques and methodology of the work

Analysis of scientific publications has been employed to learn the conceptual provisions regulating legal status of the public official. The analysis helped to theoretically ground the structure of the legal status of the police officer.

Analysis of legal instruments entails a survey of legal acts regulating the legal status of statutory public officials.

Meta-analysis comprises a fresh evaluation of scientific publications and studies.

³⁵⁰ Uildriks Niels A. *Policing Police Violence*. Pergamon, 1991.

Uildriks N. Van Reenen P. *Policing Post – Communist Societies Police-Pulic Violence, Democratic Policing and Human Rights*. Antwerp-Oxford-New York, 2003.

Uildriks N. Van Reenen P. *Policing Post – Communist Societies Police-Pulic Violence, Democratic Policing and Human Rights*. Lexington Books, 2009.

Critical analysis allows a new approach to Lithuania's constitution and other legal acts regulating police service as a whole entrenching the legal status of a police officer and its key elements with a particular stress on and a critical evaluation of their consistency.

Synthesis of relevant research data in Law, Sociology, Management aims to develop a new structure of a legal status.

Comparative analysis Has been used to juxtapose external factors affecting the concept of legal status in Lithuania and other European states.

Statistics comprises ranked statistical data collected from various reports and internet sites.

Empiric methods:

Systematic analysis aims to reveal interrelations of the key elements of the legal status of police officers and their relations with affecting external factors.

Sociological polls. The polls have been carried out to determine the attitude of police officers to their social environment and efficiency of their legal status.

Justification of research reliability

Reliability of the research is grounded on several aspects: Theoretical part of the research is based on extensive use of sources of law. Also, to achieve reliability of research, provisions of legal acts and scientific sources have been used to interpret results of the research.

To achieve reliability of the empiric research, applicable standards have been strictly followed. Lithuania counts 10 higher level and 68 lower level police agencies totally. For the purposes of the present research, 6 higher level and 20 lower level police institutions have been selected. Locations of the agencies have been chosen to evenly cover Lithuania's territory. The interviewing was carried out from the 1st of December 2008 to the 20th of January 2009. 382 questionnaires have been collected from 20 police agencies from the total number of 420 sent to 26 police agencies of Lithuania. 41 of the collected questionnaires have been rejected as corrupt and 38 failed to come back, thus the analysis entails 341 questionnaires. The number comprises 14% of 2421 primary pack police officers counted by Lithuania's Police Department under the Ministry of Domestic Affairs in January 2009. Processing of the data has to take into consideration a statistical error avoidable in a continuous interviewing but inevitable in a respondent sampling. The error is calculated mathematically. To calculate results of the interviewing, the method of mathematical statistics has been employed. Mathematical statistical analysis of the research data has been carried out with the aid of SPSS PC/8.0 (*Statistical Package for the Social Sciences*) software package. The deviation of the indexes is given in percents. A *non-parameter χ^2 tuning criterion* is used to determine correlation of attributes. The deviance is statistically significant if the *reliance level* $p < 0,05$, the deviance is essential if $p < 0,01$, the deviance is sharp if $p < 0,001$ and absolute if

$p < 0,0001$. If the reliance level exceeds 0,05 ($p > 0,05$), the deviance of attributes is deemed insignificant (Bitinas, 1998).

Structure of the work and research results. The thesis comprises an introduction, four exploratory parts, conclusions and proposals, a summary in English, a list of used sources, a list of author's scientific publications and annexes.

To completely resolve the topic, the first part of the work Concept of the Legal Status of a Police Officer, analysis of scientific literature, analysis of legal documents and systematic analysis are employed to survey the concepts and elements of law, management and sociology that may be found in scientific sources. Having established all possible elements of a legal status, the elements are structured on the basis of the method of synthesis and result in the following segments of the status of a police officer: 1) rights and duties of police officers; 2) qualifications and skills; 3) remuneration and social guarantees; 4) responsibility and promotion.

The segments are treated as an individual subject of research to reveal efficiency of the status and deficiencies of legal regulation.

The second section of the first part of the work *Efficiency of Legal Status of Police Officers* focuses on the concept of efficiency of the legal status of a police officer and, for the purposes of preliminary survey, determines the following concepts: *Efficiency of legal status* constitutes execution of segments of the legal status of a public official - rights and duties, qualifications and skills, remuneration and social guarantees, liability and promotion – set out in legal acts, which at least principally satisfies both the institution and the official and enables the official to effectively execute institutional functions. From the point of view of an institution, the aim of *efficiency of legal status* is to employ the best police officers to execute institutional functions. From the point of view of a police officer, the aim of *efficiency of legal status* is to produce quality in the execution of institutional functions, to acquire necessary qualifications, to enjoy set rights and duties, to have reasonable limits of liability and receive a maximally motivating remuneration and social guarantees.

The second section of *the first part of the work*, Effect of Social Environment on Efficiency of the Legal Status of Police Officers, focuses on two social factors: police partnership with the community and public disposition to conflicts. The section reveals that Lithuania faces weak partnership between the police and community and the public exposes a high disposition to conflicts and arrives at a conclusion that the social environment of primary pack police officers is unfriendly to execute police functions.

The third section of *the first part of this work*, Paradigms of the Legal Status of a Modern Police Officer, reveals that in the positivistic sense of law, the concept of the legal status comprises only two constructive elements: rights and duties. Such concept of the status determines the position

of a legal subject in the legal system, but fails to address the balance of key elements of the legal status and efficiency and potential of the subject. Such perception has to be extended by employing scientific sources on management and in particular management of human resources that focus on the legal status of a police officer as a public official, stress efficiency of professional performance and reveal elements of the status and balance of the elements. Meanwhile, scientific resources on sociology of law claim the legal status of a subject differs from that existing in social reality however sociology of law fails to address the issue of how to achieve that a legal subject with an instituted legal status produced a quality performance in its functions.

The different definitions of subjective statuses expose both common and different features. Therefore general elements and features of the status have to be integrated and the following paradigms of the legal status of police officers have to be formed:

1. Legal status of a subject is a form of social status which by means of formal legal norms determines features of the subject having impact on quality performance and is affected by external factors and internal processes.

2. Legal status of a subject comprises a system of correlated elements determined by formal legal norms, which have effect on quality performance of the subject and are affected by external factors and internal processes.

3. The structure of legal status comprises a number of correlated interacting segments of personal, legal and social nature: rights and duties of a police officer, his qualifications and skills, remuneration and social guarantees and responsibility and promotion, which directly affect officer's professional efficiency.

4. Efficiency of the segments of legal status comprises a coherence of elements of legal status that enables an officer to produce quality in performance and receive a satisfactory corresponding remuneration.

5. Legal status is efficient when all segments of the legal status are in 100% condition.

The second part of the work, Efficiency Indexes of Segments of the Legal Status of Police Officers, uses data of sociological polls and mathematical statistics to analyze efficiency of segments of the legal status of police officers. Results of the sociological polls have been compared to the results of a similar survey carried out in 2002 to estimate dynamics of certain indexes. The survey has revealed that in the face of legal liability or internal investigations and improper and because of insufficient qualification and inadequate legal regulation, police officers vaguely exercise certain rights they are entitled to and thus fail to carry out their professional duties. Such avoidance to exercise rights and duties manifests in vague reactions to violations against law and degrades efficiency of police service and public opinion about the police. An institution of professional liability enhances discipline and bilges official to properly exercise their functions, but

on the other hand, triggers excessive fear for liability. This factor diminishes a police officer's reliance on his/her knowledge and boosts uncertainty in legitimacy of professional conduct. Social environment, the content of granted rights and duties and grounds for increasing liability presuppose the level of qualification of a police officer. To effectively exercise police functions, a considerable level of qualification of police officers is necessary. Such lack of qualification limits performance of police officers and increases fear of internal investigations. Since a part of police officials question grounds of disciplinary penalties, a hypothesis might be made that liability police officers face is sometimes unreasonable. Remuneration and social guarantees for police officers insufficiently motivate the officers to exercise their functions and therefore police officers seek additional motivation or consider possibilities to terminate their service in the police. Also elements of legal status might be linked by correlative bonds, thus inefficiency of an individual element of legal status may trigger shortcomings in the efficiency of the other elements. The survey arrives at a conclusion that efficiency of legal status of primary pack police officers was insufficient in 2008. The most serious shortage of efficiency of legal status is observed among beat officers, a lesser deficiency is exposed among traffic wardens while the lowest has been determined in offices.

The third part of the work, Factors Affecting Efficiency of the Legal Status of a Police Officer, determines quality indexes of police performance indicating efficiency of elements of the legal status of police officers. This part also outlines quality indexes indicating factors affecting efficiency of the legal status of a police officer. Having determined the abovementioned indexes, techniques of systematic analysis and statistics are employed to scrutinize effects of the factors on the legal status in the period 2002-2008.

The survey implies a conclusion that social factors significantly affect the balance of elements of legal status as in the period 2002 - 2005, efficiency of elements of social status was contracting along with decline in social environment. The year 2005, when social environment turned up to be the most complicated for police officers to execute police functions, exposes the lowest level of efficiency of police officers. From 2006, social environment improved to reach a peak in 2008, the year when the peak level of efficiency of the legal status was registered. Also, an assumption that apart from social factors, other factors also affect efficiency of the legal status of a police officer has been made. The scrutiny of political factors has proven a measurable influence of political decisions upon efficiency of legal status of police officers. During the period 2002 – 2005, when Lithuania's social environment was worsening, efficiency of the police performance was gradually growing and continued to until 2006 due to favourable political decisions. The political decisions attempted to regulate the balance of individual elements however failed to systematically address the issue of legal status and increase efficiency of all elements of legal status as a whole. Supposedly, the lack of political attention to the police system additionally contributed to the

misbalance of elements of legal status. **The scrutiny of economic factors** arrives at a conclusion that Lithuania's economic boom had little effect upon efficiency of legal status of police officers. A quality index *optional duties of primary pack police officers* reveals a rapid decline in efficiency of such segments of legal status as liability and promotion and remuneration and social guarantees during the period 2002 – 2005 to reach the lowest value of 17.8% of the 2008 level. Only from 2005 efficiency of the abovementioned elements started to grow towards the 2008 level. The scrutiny also shows that enlargement of the total budget of the police had no direct effect upon positive shifts in efficiency of the aforementioned elements of legal status. However a rising investment into premises, motor vehicles, equipment and training helped to increase efficiency of such elements as rights and duties and qualifications and skills. On the other hand, with the falling unemployment rate and increasing pay rate in private businesses, the police service faced an increasing number of vacancies triggering a drop in efficiency of such elements as liability and promotion and remuneration and social guarantees. Thus, economic factors are deemed to have a considerable effect upon efficiency of elements of legal status of police officers although due to absence of relevant political decisions to increase the pay rate of primary pack police officers, a good opportunity to boost efficiency of legal status has been missed.

The fourth part of the work, Model of Legal Status of Efficiency of a Police Officer, scrutinizes legal regulation of the segments of legal status. The fourth part comes to a conclusion that the use of coercive measures by the police is regulated insufficiently: strict limits of the use of force and continuity of the use of coercive means are absent and there is no clear distinction between the provisions allowing use of firearms and physical coercive measures. The faulty legal regulation fails to allow proper use of coercive measures by police officers and thus puts their health or even lives under risk and eventually reduces efficiency of the legal status of police officers. Evaluation of conditions to use physical force and firearms and a commitment to avoid heavy subsequences implies a conclusion that the existing range of coercive measures is insufficient to effectively perform police functions.

The survey of legal regulation of police duties has revealed that a number of duties are uncertain and difficult to carry out while others are excessive and additional commitments are absent.

The scrutiny of legal regulation of liability shows a high risk of fault, professional misconduct or wrong professional performance by a police officer and comes to a conclusion that procedures of professional liability are satisfactory regulated and meet standards set in international legal acts however a uniform practice of disciplinary sanctions for similar professional misconduct is absent. In the context of professional complexity and high risk to face criminal or civil liability, there is no clear system of legal aiding and no professional liability indemnification for officers.

The scrutiny of legal regulation of pay rate and social guarantees for police officers reveals that the system of remuneration of police officers excludes a schedule of premiums for complexity, insecurity and responsibility of executed functions. Although police officers have a wide range of social guarantees, the guarantees are often refused because of faulty legal regulation and thus fail to properly motivate police personnel.

Survey in training schedules for police officers reveals that the training standard S386105 and the training program for primary pack police officers used in the police college fail to meet modern requirements and qualifications of a future officer are below the level necessary in real situations.

The second section of *the fourth part of the thesis*, Fundamental provisions of Legal Status of Police Officers, suggests changes in legal regulation to achieve long term efficiency and reduce efficiency shortcomings in legal status caused by negative impact by various factors through a content correction of certain elements by provided compensatory means.

CONCLUSIONS

To sum up the theoretical and empiric research of the work the following conclusions are arrived at:

1. Due to recent demographic, cultural, economic and political processes that take place in the modern society, the concept of legal status formulated in traditional positivistic law theory is insufficient to comprehensively determine efficiency of legal status. Modern approach to legal status has to be grounded by scientific categories of law, management and sociology. Therefore, to explicitly explore efficiency of the legal status of a police officer, the survey employs paradigms stating that legal status of a subject is a form of the social status and, by means of formal legal norms, determines such features of the subject which have impact on quality performance and which are affected by external factors and internal processes. Legal status of a subject comprises a system of correlated elements determined by formal legal norms, which have effect on quality performance of the subject and are affected by external factors and internal processes. The structure of legal status comprises a number of correlated interacting segments of personal, legal and social nature: rights and duties of a police officer, his qualifications and skills, remuneration and social guarantees and responsibility and promotion, which directly affect officer's professional efficiency. Efficiency of legal status comprises a coherence of elements of legal status that enables an officer to produce quality in performance and receive a satisfactory corresponding remuneration. Legal status is efficient when all segments of the legal status are in 100% condition.

2. On the basis of the new paradigms and sociological research in the legal status of primary pack police officers, a significant shortcoming in efficiency of elements of legal status has been identified.

2.1. Comparative estimations reveal that efficiency of Lithuania's police officers reach 75.75% in the segments of rights and duties 59.2% in the segment of responsibility and promotion, 65.2% in the segment of qualifications and skills and 47% in the segment of remuneration and social guarantees. Efficiency of legal status of primary pack police officers estimated in 2008 is insufficient.

2.2. Efficiency legal status of beat officers appears to be the lowest: 74.9% in the segments of rights and duties, 55.4% in the segment of responsibility and promotion, 57.2% in the segment of qualifications and skills and 46.8% in the segment of remuneration and social guarantees.

Efficiency legal status of traffic control officers has proven to be higher: 76.45% in the segments of rights and duties, 62.9% in the segment of responsibility and promotion, 57.1% in the segment of qualifications and skills and 48.9% in the segment of remuneration and social guarantees.

Efficiency legal status of in-office officers has shown to be the highest: 81.1% in the segments of rights and duties, 65.8% in the segment of responsibility and promotion, 75.8% in the segment of qualifications and skills and 54.1% in the segment of remuneration and social guarantees.

3. The scrutiny has determined that the factors with the most significant impact upon elements of the legal status are found in the social, economic and political environment of the police.

3.1. Social factors mostly impact efficiency of segments of rights and duties, qualifications and skills and liability and promotion.

3.2. Economic factors mostly impact efficiency of the segment of *remuneration and social guarantees*.

3.3. Political factors mostly impact efficiency of segments of *qualifications and skills* and *remuneration and social guarantees*.

4. Last decade's economic boom in Lithuania might have induced a positive shift in efficiency of legal status however political decisions failed to precondition a significant positive impact of economic factors.

5. The existing regulation of elements of legal status is incompliant with the present situation and fails to meet public needs. The above statement is proved by the following conclusions:

5.1. Use of coercive measures by the police is regulated insufficiently: strict limits of use of force and continuity of the use of coercive means are absent and there is no clear distinction between the conditions of the use of firearms and physical coercive measures.

5.2. Evaluation of conditions to use physical force and firearms and the commitment to avoid heavy subsequences implies that the existing range of coercive measures is insufficient for police officers to effectively perform police functions.

5.3. Clause 1 of article 21 part 1 providing that "a police officer has to regard and protect human dignity and safeguard human rights and freedoms" constitutes rather a statement than a norm. As clear determination of regulatory limits of the above requirement is absent, police officers fail to properly exercise the requirement.

5.4. An obligation to take immediate measures to prevent such conduct or violation to safeguard the place of event and possible evidence, to identify witnesses of criminal conduct, to apprehend and detain a wrongdoer and inform the event to the police on receipt of a report about criminal conduct or any other violation of law or at sight of such conduct or violation provided in clause 2 of article 21 part1 requires a police officer to prevent all violations of law including constitutional, disciplinary, professional, substantive and civil. However the obligation is too abstract as competences and qualifications of police officers only allow prevention of such violations of legal norms the commitment of which causes risk to personal or public safety, public order or traffic safety.

5.5. Clause 4 of article 21 part 1 provides that a police officer has to take all possible measures to protect personal, national, public or institutional assets in cases of natural disasters, accidents or other fatal situations. The clause imposes an obligation on a police officer to save and protect property at the risk of own health and life. The requirement treats officer's health and life as less valuable than property of an individual, state or public or other agency. Such obligation is absent in international legal acts on police service and thus is excessive.

5.6. Police officers face a great risk of a mistake, misconduct or professional error. Although procedures of professional liability are properly regulated to meet requirements of international legal acts, a uniform application of disciplinary penalties for similar professional misconduct is absent. With the view of professional complexity and high risk to face criminal or civil liability, there is no clear system of legal aid for officers. Legal acts contain no provisions granting professional indemnity for police officers.

5.7. Valid legal acts provide equal extra pay for all police officers with no regard to risk and responsibilities of specific professional duties. Police remuneration system is conservative and static and fails to compensate negative social and economic factors.

5.8. Although police officers have a wide range of social guarantees, the guarantees are often refused because of faulty legal regulation and thus fail to properly motivate police personnel. Chiefs of staff have discretion to allow or refuse social guaranties. Such regulation precludes favourable conditions for police officers to enjoy social guaranties.

5.9. Comparison of Lithuania's, Ireland's and Finland's training programs for primary pack police officers proves that Finland provides the longest theoretical training of police officers with the duration of 60 weeks. Theoretical training in Ireland's police college lasts for 42 weeks. Meanwhile Lithuania offers the shortest theoretical training which lasts only for 34 weeks. Also, Ireland's and Finland's training programs include a course of *Tactics and Techniques of Coercive Measures Used by the Police* during which students take a complex training of use of coercive measures. In Lithuania's training programs, training in the use of physical coercion and firearms is included into the course of individual classes and training in psychological coercion is minimal.

Ireland's and Finland's college programs include investigation into a crime place as a separate subject. In view of rights and duties provided by Lithuania's law on police service, primary pack police officers need competences in investigation of crime places rather than an entire course of criminology.

Lithuania's training program for primary pack police officers excludes writing of final papers while Ireland's and Finland's would-be officers compile such papers. Supposedly, paper writing develops creativity, literacy, consistency and concentration. Compilation of written papers allows students to focus on a chosen topic and its problem issues.

Ireland's police college offers the longest practical training of students (64 weeks), Finland's college is in the second place (60 weeks) while Lithuania's police school offers only 20 weeks of practical training. Also, Ireland's students enjoy a possibility to take 2 week practical training within a variety of social agencies.

Training standard S386105 and the training program for primary pack police officers used in Klaipėda's police college fail to meet modern requirements and qualifications of a future officer are below the level necessary in real situations.

RECOMMENDATIONS

The above conclusions suggest to improve the mechanism of legal regulation with the aim to enhance efficiency of elements of legal status:

- 1. On the grounds of the research, articles of the fourth section of the Act on Police Service should be amended as follows:**

Section IV Use of Coercive Measures by the Police

Article 23. Forms of Coercive Measures by the Police and Conditions of Use

1. A police officer has the right to apply coercion when it is necessary to prevent violations of law or apprehend violators and in any other case when legitimate interests of individuals, the community or the state have to be protected. Coercive measures which may restrict acts of individuals, cause stress, fear, injury or death may be applied only with the aim to compel an individual to follow instructions of a police officer or to deprive an individual of physical possibilities to expose resistance to police officers and their instructions. The form of coercion and the limits of use of coercion shall remain at the discretion of a police officer, who shall use such discretion with regard to the nature of violation, individual features of the violator and the level of gravity of the violator's conduct. In the use of coercion, police officers shall take all possible precautions to avoid serious subsequences.

2. A police officer has the right to use handcuffs or other fastening means, psychological or physical coercion, electroshock, a firearm or explosives in cases provided by law and in compliance with the rules and requirements provided by law.

3. For the purpose of this Act, psychological coercion shall mean loud, brief and clear verbal orders, a threatening to use physical force, electroshock, a firearm or explosives given by a police officer and such acts of a police officer which may be construed as a police officer's intent to apply more effective coercive measures. Psychological coercion shall include exposure of a firearm and warning shots however such measures may be used solely in compliance with requirements provided in Article 24 paragraphs 2 and 4 of this Act.

4. Physical coercion, for the purpose of this Act, shall mean:

1) use of any nature of physical force and fighting techniques;
2) use of special aids including batons, gas, tracker dogs, motor vehicle holdup means and other legal means of active or passive defense approved by an ordinance of the minister of home affairs.

5. In the use of coercive measures, police officers shall follow the principle of progression; i.e. in a case of disobedience, resistance or other critical conduct, police officers shall initially use psychological coercion and only when the suspect refuses to follow legal requirements by police officers and the level of gravity of the suspect's conduct increases, a police officer is entitled to use broader coercive measures in adequacy with the conduct of the violator (physical force, electroshock or a firearm) Such principle shall not be applicable when a delay may cause risk to health or life of the police officer or other individual or when application of such principle is impossible.

Article 24. Grounds for Use of Firearms

1. A police officer has the right to use a firearm as an exclusive measure when all other coercive measures are ineffective.

2. A police officer has the right to use a firearm against an individual in the following cases:
 - 1) self defense or defense of any other individual against a directly imminent or commenced act which may have serious effect upon health or cause risk to life;
 - 2) apprehension of a serious or grievous violator during an attempt or successful attempt to escape from the place of detention;
 - 3) a rebuff of an attack against a state secured object.
3. A police officer has the right to use a firearm against a motor vehicle when its driver refuses to follow a police officer's early articulated instruction to halt and a successive driving may cause risk to the traffic or individuals.
4. A police officer has the right to use a firearm against an animal that causes risk to people or attacks an individual.
5. A firearm shall not be used in crowded places if such use may harm bystanders or against a woman when her pregnancy is evident, against individuals whose disability is evident, or against minors if their age is notorious to the police officer or their appearance proves their age except in cases when their directly imminent or commenced acts may have serious effect upon health or cause risk to life.

Article 25. Grounds for Use of Electroshock

1. A police officer has the right to use electroshock against an individual in the following cases:
 - 1) under circumstances specified in Article 24 paragraph 1 clauses 1—3 of this Act;
 - 2) self defense or defense of any other individual against a directly imminent or commenced act which may have effect upon health;
 - 3) when an individual refuses to follow legal requirement to lay down a firearm or any other item that may be used to injure a person, when an individual approaches the police officer and refuses to follow the requirement to keep a specified distance or attempts to deprive the police officer of the disposable coercive measures, radio equipment or other assets of the police.
 - 4) apprehension of a wrongdoer whose active conduct proves avoidance of apprehension.
2. An electroshock shall not be used against a woman when her pregnancy is evident, against individuals whose disability is evident, or against minors if their age is notorious to the police officer or their appearance proves their age except in cases when their directly imminent or commenced acts may have effect upon health or cause risk to life.

Article 26. Grounds for Use of Physical Force

1. A police officer has the right to use physical force (fighting techniques, batons, gases, tracker dogs) against an individual in the following cases:

1) under circumstances specified in Article 24 paragraph 1 clauses 1—3 and Article 25 paragraph 1 clauses 1—4 of this Act;

2) apprehension of an administrative or criminal wrongdoer when such wrongdoer refuses to follow police officer's instructions or exposes resistance to the police;

3) during mass riots or group acts against public order.

2. Physical force shall not be used against a woman when her pregnancy is evident, against individuals whose disability is evident, or against minors if their age is notorious to the police officer or their appearance proves their age except in cases when their directly imminent or commenced acts may have effect upon health or cause risk to life.

Article 26¹. Grounds for use of psychological coercion.

1. A police officer has the right to use psychological coercion against an individual in the following cases:

1) under circumstances specified in Article 24 paragraph 1 clauses 1—3, Article 25 paragraph 1 clauses 1—4 and Article 26 paragraph 1 clauses 1—3 of this Act;

2) when an individual refuses to follow a police officer's legal instructions.

2. Psychological coercion shall not be used against individuals if such individuals benevolently follow instructions of police officers.

Article 26². Grounds for Use of Handcuffs and other Fastening Means

1. A police officer has the right to use handcuffs and other fastening means against an individual in the following cases:

1) apprehension and transportation of a serious criminal wrongdoer if there are grounds to deem such wrongdoer may expose resistance to the police or avoid apprehension;

2) during convoys of detained or arrested individuals;

3) when an individual's acts may cause harm to him/herself or to bystanders.

Article 27 should be titled Guarantees of Personal Security of a Police Officer paragraph 3 thereof should be deleted.

2. Paragraph 1 of Article 21 Duties of a Police Officer of the Act on Police Service should be amended as follows:

„1) Treat individuals with respect to their dignity and safeguard individual's rights and freedoms.

2) On receipt of a report about criminal conduct or any other violation of law or at sight of such conduct or violation, take immediate measures to prevent such conduct or violation to safeguard the place of event and possible evidence, to identify witnesses of criminal conduct, to apprehend and detain a wrongdoer and inform the event to the police. Requirements set in the

previous paragraph excluding the requirement to report the event to the police shall not be applicable in cases where execution of such requirements may encumber execution of tasks of special competence police agencies.

3) To grant rights and legitimate interests of an apprehended or detained person, to render immediate aid to an aggrieved person or a person in a helpless state.

4) To expose no discrimination, to stay just and impartial and make legal objective and impartial decisions with no self-interested inducements.

5) To interfere into private lives of individuals only in cases of inevitable necessity and with legitimate inducement.

6) Not to disclose confidential information unless such disclosure is required in the course of executed professional duties.

3. With consideration of high risk for primary pack police officers to face professional liability, Article 26 paragraph 2 of Professional Regulations of Internal Service should be amended as follows:

1) Disciplinary penalties for professional misconduct, recklessness or negligence if such misconduct, recklessness or negligence causes no injury or loss to individuals shall include: a notice and a reprimand.

2) Disciplinary penalties for intentional professional misconduct if such misconduct has made no damage to the professional rank and caused no injury or loss to individuals shall include: a reprimand and a slating.

3) Disciplinary penalties for professional misconduct, recklessness or negligence if such misconduct, recklessness or negligence causes injury or loss to individuals shall include: a reprimand or a slating or a one step disrating.

4) Disciplinary penalties for intentional professional misconduct if such misconduct has made no damage to the professional rank and caused injury or loss to individuals shall include: a slating, a one step disrating or a reducing in office.

The numbering of the remaining paragraphs of this Article should be accordingly shifted.

Article 38. Extras and remuneration for officer's work on holidays, night work, overtime and watch

4. Where public disposition to conflicts exceeds 50 criminal wrongs per 100 thousand settlers but does not exceed 80 criminal wrongs per 100 thousand settlers and/or partnership between the police and community rates less than 40% but more than 30%, primary pack beat shall be paid extras in the amount of 15% of their remuneration, traffic control officers shall be paid extras in the amount of 10% of their remuneration and in-office officers shall be paid extras in the

amount of 5% of their remuneration for negative social effects. With an increase of negative social effects, correspondingly increasing coefficients (see table below) shall be applied.

Extras paid to primary pack police officers for negative social effects

Beat officers	Traffic control officers		In-office service	
15 %	10 %		5 %	
50–80	80–120	120–160	160–200	Over 200
40–30 %	30–20 %	20–10 %	10–5 %	5–0 %
Coefficient	x1,2	x1,4	x1,6	x2

5. When a registered national unemployment level does not exceed 9% but exceeds 7%, primary pack police officers shall be paid extras in the amount of 10% of their remuneration to compensate negative economic effects. With a decrease of unemployment rate, corresponding coefficients shall apply.

Extras paid to primary pack police officers for negative economic effects

10 % extra				
9–7 %	7–5 %	5–3 %	3–2 %	2–0 %
Coefficient	x 2	x 3	x 3,6	x 4

Article 47. Of Professional Regulation of Internal Service should be complemented with paragraph 5 which reads as follows: Police officers who have no proprietorship in a flat, house or a part thereof technically suitable for accommodation near the place of their service and during the last 5 years have not transferred such proprietorship excluding transference in the course of divorce procedures and who acquired a flat, a house or a part thereof for a mortgage may be entitled to compensations in the amount set by the Government.

Professional Regulation of Internal Service should be complemented by Article 49¹ Professional Indemnity Insurance of Police Officers. Such Article 1 should read as follows: Primary pack police officers who carry out patrolling or traffic control functions shall be indemnified by Professional Indemnity Insurance.

Article 50 paragraph 1 of Professional Regulation of Internal Service should be amended as follows:

A police officer who has been carrying out his/her professional duties and tasks and committed criminal wrong by exceeding the limits of professional risk shall be compensated legal costs or a part thereof from the funds allocated to the agency for remunerations.

Paragraph 2 should be amended as follows: A police officer who has been carrying out his/her professional duties and tasks and committed wrong other than criminal by exceeding the limits of professional risk or has suffered injury in the course of duties of direct or internal service may be compensated legal costs or a part thereof from the funds allocated to the agency for remunerations.

Paragraph 3 should be amended as follows: Such compensation shall be allocated by the chief officer of the agency from the funds allocated to the agency for remunerations. A compensation allocated to the chief officer of an agency shall be deducted from the funds allocated to such agency for remunerations.

4. Decision of the Government of the Republic of Lithuania on Approval of amounts and payment of housing compensations to officials of internal service should provide equal sums of maximum compensation for housing without distinction as to professional position.

5. Duration of training of a primary pack police officer should comprise 96 weeks (104 weeks totally including 8 weeks of leave). Theoretical training should comprise 40 weeks while practical training should last for 56 weeks. The training process should be composed in the follows sequence: 20 weeks of theoretical training, 2 weeks of leave, 25 weeks of practical training, 3 weeks of leave, 17 weeks of theoretical training, 3 weeks of leave, 31 week for internship and practical training and 3 weeks of theoretical training.

Having in mind that Administrative Duties of the Police constitutes the major subject including theoretical background necessary for police service, the subject should comprise at least 160 academic hours.

The subject of Professional tactics should comprise at least 160 academic hours.

The subject of Criminology should be substituted by Examination of a Crime Place. In the course of the subject, students have to learn tactics and techniques of examination of a crime place and how to collect evidence, and complete an examination report. The topic should comprise 40 academic hours, including 14 hours for theoretical training and 26 hours for practice.

The subject of Traffic control should comprise at least 80 academic hours.

In the course of Physical training and fighting techniques, Particular attention should be paid to police apprehension techniques rather that to hitting techniques. Also in the training of fighting techniques and use of baton, stress should be put on the progressive sequence of coercive measures during each class of training.

In the scope of the subject of Arms and firing practice, students should not be taught theoretical things including EU and Lithuania's normative acts regulating use of firearm or, Self-defense and inevitable necessity, which have to be included into the course of other subjects. The scope of the subject should be reduced and not exceed 60 academic hours of practical training. During the practical training, training should not be limited to firing practice, but focus on identification of the risk of wrongdoer's conduct and necessity to use a firearm as well.

The subject of Administrative law and procedure should include a topic in the course of which students explicitly learn the competence of primary pack police officers in administrative proceedings. Also the training should comprise a greater number of academic hours devoted to analysis of proceedings in administrative cases and the content of specific administrative wrongs.

The subject of Criminal law and criminal proceedings should comprise at least 10 academic hours. devoted to analysis of circumstanced eliminating criminal liability.

The subject of Theory of state and law should comprise at least 60 academic hours.

The training should also include the subject of Psychology of communication. The subject should comprise at least 80 academic hours including 50 academic hours of practical training.

The training should include at least 60 academic hours of Ethics of a police officer. The course should be complimented with topics on communication with ethnic and sexual minorities.

The subject of Protection of Human Rights should comprise at least 60 academic hours.

Training practice of students should comprise 25 weeks. The practice might be divided in two stages. The first stage should last for 16 weeks and comprise training to work in stationary places, streets and in motor vehicles to control traffic safety and protect property, execute apprehensions and convoy duties. The second stage should last 9 weeks 7 weeks of which focus on training how to carry out duties in operative control stations. To introduce functions of various police services, students have to do at least one week training practice in divisions of criminal and public police and administrative offices. 2 week practices might be done in social agencies to learn conveyance of versatile assistance.

Professional internships should last for 31 week. The aim of internships is to allow the student to experience real professional responsibility. During internships, students should make their choice of the topics for final papers, collect relevant data and compile final papers.

6. It is advisable to set compensatory mechanisms for elements of legal status to compensate effect of negative factors and allow proper maintenance of efficiency of legal status.

Elements with static features should be modified when social environment changes considerably. The following should apply: When social environment of the police becomes highly

friendly, police officers shall have no right to use firearms and electroshock weapons shall be the most severe measure in the progression of coercive measures. When the social environment of the police considerably deteriorates and becomes extremely dangerous, psychological pressure should be used as the least effective coercive measure and firearms should be the most severe applicable measure. When social environment of the police balances between friendly and dangerous, customary regulation of coercive measures should apply and police officers should follow an instituted progression of coercive measures.

The content of *qualifications and skills* has to be modified in accordance with changes in social factors. When social environment of the police becomes highly friendly, training and qualification courses for police officers should focus on communication skills, professional ethics and moral development. However when the social environment considerably deteriorates and becomes extremely dangerous, training qualification courses should include use of coercive measures, tactical exercises and firing practice. When social environment of the police balances between friendly and dangerous, police officers should undergo customary training schemes.

The content of *responsibilities and remuneration* may also be modified in accordance with changes in social factors. The following should apply: When police social environment becomes highly friendly, extra grounds for professional liability to arise should be set. When police social environment becomes extremely dangerous, lesser grounds for professional liability to arise should be set. When social environment of the police balances between friendly and dangerous, traditional responsibility procedures and liability grounds should apply.

VII TYRIMO ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Konstitucinio Teismo nutarimas 1994-04-13 „Dėl Seimo nutarimo pilietybės klausimais“ // *Žin.*, 1994, Nr. 29-524. 524.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7, Priimta: Roma, 1950 metų lapkričio 4 diena, // *Žin.*, 2000, Nr. 96-3016.
4. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // *Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys.*- Vilnius. Mintis, 1991.
5. Europos policijos etikos kodeksas priimtas Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2001 m. rugsėjo 19 d.; [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/police_and_internal_security/documents/CO-POL\(2002\)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/police_and_internal_security/documents/CO-POL(2002)03_Code%20PoliceEthics_Lithuanian.asp)
6. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Roma 1950-11-04, (*Žin.* 1995, Nr. 40-987).
7. Parliamentary assembly of the council of Europe thirty-first ordinary session resolution 690 (1979) on the Declaration on the Police;
8. Europos policininkų chartija, priimta Europos policijos sąjungos kongreso 1993 m. – Vilnius: Rotas, 1996.
9. Parlamentinės asamblėjos deklaracijos dėl policijos 690 (1979) rezoliucija. Priimta 1979 metų gegužės 8 dieną Parlamentinėje Asamblėjoje.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // *Žin.*, 2000, Nr. 89-2741.
11. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // *Žin.*, 2000, Nr. 74-2262.
12. Lietuvos Respublikos Seimo statutas // *Žin.*, 1994, Nr. 15-249.
13. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas // *Žin.*, 1991, Nr. 2-22.
14. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas // *Žin.*, 1999, Nr. 66-2130.
15. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas // *Žin.*, 2000, Nr. 90-2777.
16. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // *Žin.*, 1994, Nr. 46-851.
17. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // *Žin.*, 1994, Nr. 81-1514.
18. Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas // *Žin.*, 2000, Nr. 92-2848.
19. Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas // *Žin.*, 2002, Nr. 33-1250.
20. Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos įstatymas // *Žin.*, 2002, Nr. 112-4982.
21. Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymas // *Žin.*, 2006, Nr. 102-3935.
22. Lietuvos Respublikos muitinės įstatymas // *Žin.*, 2004, Nr. 73-2517.
23. Lietuvos Respublikos tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statuto patvirtinimo ir įgyvendinimo įstatymas // *Žin.* 2000, Nr. 94-2917.
24. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas // *Žin.*, 2000, Nr. 41-1162.
25. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2003, Nr. 38-1656.
26. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymas // *Žin.*, 1994, Nr. 11-163.
27. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statuto patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2002, Nr. 73-3101.
28. Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2000, Nr. 39-1088.
29. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2003, Nr. 42-1927.
30. Lietuvos Respublikos tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statuto patvirtinimo ir įgyvendinimo įstatymas // *Žin.* 2000, Nr. 94-2917.

31. Lietuvos Respublikos civilinės krašto apsaugos tarnybos statuto patvirtinimo ir įgyvendinimo įstatymas // *Žin.*, 2003, Nr. 73-3348.
32. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // *Žin.*, 1999, Nr. 105-3019.
33. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // *Žin.*, 2005, Nr. 71-2558.
34. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // *Žin.*, 1994, Nr. 99-1958.
35. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinių draudimo pensijų įstatymas // *Žin.*, 1994, Nr. 59-1153.
36. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // *Žin.*, 2000, Nr. 111-3574.
37. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas pakeitimo įstatymas // *Žin.*, 2003, Nr. 114-5114.
38. Valstybės tarnybos įstatymo 3, 4, 8, 9, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 38, 41, 43, 44, 49, 50 straipsnių ir priedėlio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo papildymo 22⁽¹⁾, 48⁽¹⁾, 50⁽¹⁾ straipsniais įstatymo 2007 m. kovo 6 d. projektas Nr. XP-1773(3).
39. 2007 m. birželio 7 d. Lietuvos Respublikos įstatymas „Valstybės tarnybos įstatymo 3, 4, 8, 9, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 38, 41, 43, 44, 49, 50 straipsnių ir priedėlio pakeitimo bei papildymo ir įstatymo papildymo 22⁽¹⁾, 48⁽¹⁾, 50⁽¹⁾ straipsniais įstatymas“ // *Žin.*, 2007, Nr. 69-2723.
40. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 7, 8, 24 straipsnių ir priedėlio pakeitimo ir įstatymo papildymo 2, 3 priedais įstatymas // *Žin.*, 2007, Nr. 135-5453.
41. Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymo antrojo skirsnio pavadinimo ir 11, 12, 14 straipsnių pakeitimo įstatymas // *Žin.*, 2008-07-31, Nr. 87-3464.
42. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 25 straipsnio ir 1 priedo pakeitimo įstatymas // *Žin.*, 2009, Nr. 91-3918.
43. Tarnybos kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto 42 straipsnio pakeitimo įstatymas // *Žin.*, 2009, Nr. 91-3923.
44. Valstybės saugumo departamento statuto 43 straipsnio pakeitimo įstatymas // *Žin.*, 2009, Nr. 91-3920.
45. Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto 30 straipsnio pakeitimo įstatymas // *Žin.*, 2009, Nr. 91-3919.
46. Civilinės krašto apsaugos tarnybos statuto 20 straipsnio pakeitimo įstatymas // *Žin.*, 2009, Nr. 61-3921.
47. Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2006, Nr. 138-5267.
48. Lietuvos Respublikos 2006 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2005, Nr. 150-5462.
49. Lietuvos Respublikos 2005 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2004, Nr. 171-6303.
50. Lietuvos Respublikos 2004 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 200, Nr. 121-5466.
51. Lietuvos Respublikos 2003 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2002, Nr. 124-5619.
52. Lietuvos Respublikos 2002 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2001, Nr. 110-3990.
53. Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 2000, Nr. 111-3567.
54. Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // *Žin.*, 1999, Nr. 113-3295.
55. Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas // *Žin.*, 2002, Nr. 13-467;

56. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. birželio 19 d. nutarimas Nr. 606 „Dėl Lietuvos policijos sistemos plėtros programos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“;
57. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 9 d. nutarimas Nr. 258 „Dėl butpinigių vidaus tarybos sistemos pareigūnams dydžių patvirtinimo ir mokėjimo“ // Žin., 2004, Nr. 38-1228;
58. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. liepos 8 d. nutarimas Nr. 511 Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo tvarkos tobulinimo“ // Žin., 1993, Nr. 28-655;
59. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. spalio 8 d. įsakymas Nr. ISAK-1970/A1-279 „Dėl profesinio rengimo standartų patvirtinimo“ // Žin., 2007, Nr. 107-4383;
60. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 1V-250 „Dėl viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos patvirtinimo“ // Žin., 2003, Nr. 113-5092;
61. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 1V-250 „Dėl Viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos patvirtinimo“ // Žin., 2003-12-03, Nr. 113-5092.
62. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. lapkričio 12 d. įsakymas Nr. 1848 „Dėl pagrindinio profesinio mokymo programų registravimo“ // Žin., 2002, Nr. 111-4934;
63. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2000 m. rugsėjo 29 d. įsakymas Nr. 1079 „Dėl profesinio rengimo standartų patvirtinimo“;
64. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gegužės 23 d. įsakymas Nr. V-298/158/A1-86 patvirtintos „Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės“ // Žin. 2003, Nr. 52-2357.
65. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2009 m. lapkričio 18 d. įsakymas Nr. 1V-612 „Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2003 m. rugpjūčio 27 d. įsakymo Nr. IV-308 „Dėl tarnybinių patikrinimų atlikimo bei tarybinių nuobaudų skyrimo ir panaikinimo tarkos“ pakeitimo“ // Žin. 2009, Nr. 139-6124.
66. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2005 m. lapkričio 28 d. įsakymas Nr. 1V-395 „Dėl butpinigių vidaus tarybos sistemos pareigūnams mokėjimo taisyklių patvirtinimo“ // Žin., 2005, Nr. 142-5093;
67. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2004 m. rugsėjo 22 d. įsakymas Nr. 1V305 „Dėl pareigūnui ir jo šeimos nariams padarytos materialinės žalos, kurią jie patyrė dėl pareigūno vidaus tarybos atlyginimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Žin., 2004, Nr. 144-5236.
68. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. spalio 8 d. įsakymas Nr. ISAK-1970/A1-279 „Dėl profesinio rengimo standartų patvirtinimo“ // Žin., 2007, Nr. 107-4383;
69. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. rugpjūčio 27 d. įsakymas Nr. 1V-308 „Dėl tarnybinių patikrinimų atlikimo bei tarnybinių nuobaudų skyrimo ir panaikinimo tvarkos“ // Žin., 2003, Nr. 84-3861.
70. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2002 m. gruodžio 24 d. įsakymas Nr. 660 „Dėl policijos patrulių veiklos instrukcijos patvirtinimo“ // Žin., 2003, Nr. 23-985.
71. Lietuvos Respublikos generalinio komisaro 2003 m. sausio 24 d. įsakymas „Dėl Policijos sistemos optimizavimo 2003–2005 metų programos patvirtinimo“ Nr. V-21 // Žin., 2003, Nr. 2-470.
72. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 m. spalio 9 d. įsakymas „Dėl viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos įgyvendinimo policijos sistemoje programos patvirtinimo“ Nr. V-535.
73. Lietuvos Respublikos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“ // Žin., 2004, Nr. 113-4257.
74. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2007 m. rugpjūčio 17 d. įsakymu Nr. 5-V-546 „Dėl viešosios policijos Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės,

Telšių ir Utenos apsaugos skyrių reorganizavimo prijungimo prie viešosios policijos Vilniaus apsaugos skyriaus būdu“ patvirtinti viešosios policijos apsaugos tarnybos nuostatai.

Teismų praktika

75. Konstitucinio Teismo 1994-04-13 nutarimas „Dėl Seimo nutarimo pilietybės klausimais“ // Žin., 1994, Nr. 29-524.
76. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas Nr.: 16/2000 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo“ 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui. // Žin., 2001, Nr. 107-3885.
77. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2003, Nr. 57-2552;
78. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu nr. 83 patvirtintų vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“ // Žin., 2003, Nr. 68-3094;
79. Administracinių bylų dėl tarnybinių ginčų nagrinėjimo teismuose praktikos apibendrinimas // Administracinių teismų praktika, 2007 m. Nr. 9.
80. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies (2000 m. liepos 13 d., 2005 m. gegužės 19 d. redakcijos), 11 straipsnio 5 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija), 11 straipsnio 3 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 12 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2008, Nr. 150-6106.
81. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalies (2002 m. balandžio 23 d., 2007 m. birželio 7 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nutarė, kad Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo VI skyrius „Darbo užmokestis“ (2002 m. balandžio 23 d. redakcija; Žin., 2002, Nr. 45-1708 ir 2007 m. birželio 7 d. redakcija; Žin., 2007, Nr. 69-2723) ta apimtimi, kuria jame nebuvo nustatyta teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų buvę galima teisingai atlyginti už darbą vidaus tarnybos sistemos pareigūnams, dirbusiems poilsio bei švenčių dienomis, nakties metu, atlikusiems papildomas užduotis viršijant nustatytą darbo trukmę, kai jiems išmokėtinų priedų ir priemokų suma viršijo Valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalyje (2002 m. balandžio 23 d. redakcija ir 2007 m. birželio 7 d. redakcija) nustatytą ribą, prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatai

„Kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą <...>“, konstituciniam teisinės valstybės principui. // Žin. 2009, Nr. 148-6632.

Specialioji literatūra

82. Andrulienė A., Baltutytė E., Birmontienė T., Vidrinskaitė S., Žilinskas D., Žionienė E. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004.
83. Административное право. Под редакцией Никитина А. М. Москва: Юнити, 2000.
84. Alpert, Geoffrey P. and William C. Smith. How reasonable is the reasonable man?: Police and excessive force. // Journal of Criminal Law and Criminology. 1994. 85(2): 481-501 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą <http://www.law.northwestern.edu/jclc/backissues/85-2.html>
85. Bakaveckas A., Dziegoraitis A., Dziegoraitienė A., Gylys A., Kalesnykas R., Pranevičienė B., Rusinas E., Šedbaras S., Urmonas A., Žilinskas D. Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis. MRU, 2005.
86. Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н. Административное право России Москва, Норма, 2007.
87. Brown, K. Human Resource Management In The Public Sector. *Human Resource Management In The Public Sector*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2008.
88. Budbergytė R., Šakočius A., Žilinskas D. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos komentaras. Vilnius, Lietuvos viešojo administravimo institutas, 2004.
89. Butkus F. S. Organizacijos ir vadyba. Vilnius, Alma littera, 1996.
90. Committee to Review Research on Police Policy and Practices, Wesley Skogan and Kathleen Frydl, editors, National Research Council. Fairness and Effectiveness in policing: the evidence. The National academies press Washington 2004 p. 85. [Interaktyvus] http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=10419 [žiūrėta 2009-09-23d. 23:30];
91. David Wade, Roland Recardo. Corporate Performance Management-How to Build a Better Organization Through Measurement-Driven Strategis Alignment. 2001. Butterworth-Heinemann. Woburn.
92. Dessler G. Personalo valdymo pagrindai. Kaunas, Poligrafija ir informatika, 2001.
93. Edited by Harold V. Hall, Ph.D., ABPP Lethal Violence: A Sourcebook on Fatal Domestic, Acquaintance, and Stranger Aggression Chapter 13, „Police Use of Deadly Force“ Pacific Institute for the Study of Konflikt and Aggresion United States of America, 2000. [žiūrėta 2009 m. spalio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.violenceprediction.com/pdf/chap13.pdf>.
94. Europos policininkų chartija, priimta Europos policijos sąjungos kongreso 1993 m. – Vilnius: Rotas, 1996.
95. Fenton W. Poland Police Training Needs Sixth Report. London, 1991.
96. Fyfe J. J., Greene J. R., Walsh W. F., Wilson O. W. and McLaren R. C. (5ed). Police Administration, McGraw-Hil, New York, 1997.
97. Gačis M. Police Officer - citizen Communication: Ethical, Cultural and Managerial Aspects. Ljubljana: College of Police ant Security Studies. 1998.
98. Габричидзе Г. Н., Чернявский А. Г. Административное право. Москва, Проспект, 2002.
99. Geoffrey P. Alpert, and Roger G. Dunham Understanding police use of force– officers, suspects, and reciprocity. Cambridge University Press, 2004.
100. Jakobas A. Policijos teisės vadovėlis. Kaunas, 1933.
101. Juodkaitė-Granskienė G, Kivita A. Veiklos našumo valdymas Lietuvos valstybės ekspertinėse įstaigose // Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI. Vilnius, Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2009.
102. Justickis V. Navikas G. Bendravimo psichologija, Vilnius, 1995.

103. Katuoka S. Tarptautinės sutartys ir dokumentai pilietinės visuomenės klausimais. Vilnius, Lietuvos Teisės Akademija, 2000.
104. Kelsen H. Grynoji Teisės teorija. Vilnius, Eugrimas, 2002.
105. Kuzmickas, B. Tautos tapatumo savimonė. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2007.
106. Laurinavičius A. Administravimo pareigūnų etika. Kaunas, 2001.
107. Laurinavičius A. Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas. LTU, 2003.
108. Laurinavičius A. Misiūnas E. Žmogaus teisių įgyvendinimo problemos ir jų sprendimo kriterijai policijos veikloje. Vilnius, 2004.
109. Lindgren James. Organization and other Constraints on controlling the use of deadly force by police. // *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1981, vol. 455, p. 110–119) [žiūrėta 2009 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://ann.sagepub.com/cgi/reprint/455/1/11>.
110. MacDonalds, John M., Patrick Manz, Geoffrey P. Alpert and Roger Dunham. Police use of force: Examining the relationship between calls for service and the balance of police force and suspect resistance. // *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2003, vol. 31, [žiūrėta 2009 m. gruodžio 17 d.] Prieiga per internetą: <http://www.law.northwestern.edu/jclc/backissues/03-2.html>.
111. McEwen T. National data collection on police use of force Jointly published with the National Institute of Justice. Institute for Law and Justice Alexandria, Virginia, 1996.
112. Petrowski, Thomas D. Use of force policies and training: A reasoned approach. // *FBI Law Enforcement Bulletin* 2002, 71 (10) [žiūrėta 2009 m. gruodžio 29 d.]. Prieiga per internetą <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/oct2002/oct02leb.htm>;
113. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2006.
114. Putnam R. D. Kad demokratija veiktų. Vilnius, Margi Raštai, 2001.
115. Putnam R. D. Making Democracy Work Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, 1993.
116. Puškorius S. Matematiniai metodai vadyboje. Vilnius, 2001,
117. Romeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. Vilnius, Mintis 1990.
118. Romeris M. Valstybės ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis // Valstybė, I tomas. Vilnius. Pradai, 1995.
119. Roos M. H. The Culture of Conflict. New Haven ad London: Yale University Press, 1993.
120. Staškus S., Beržinskienė D. Vadyba. Kaunas, Technologija, 2005.
121. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2005.
122. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. MRU, 2004.
123. Texas Commission on Law Enforcement Officer Standards and Education (TCLEOSE) Use of force concepts. 2006 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 27 d.] Prieiga per internetą: www.tcleose.state.tx.us/GuideInst/HTML/1000/18USE.htm.
124. Terrill, William. Police use of force: A transitional approach. *Justice Quarterly*, 2005, vol. 22(1), [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.informaworld.com/smpp/>
125. Terril, William, Geoffrey Alpert, Roger G. Dunham, and Michael Smith. A management tool for evaluating police use of force: An application of the force factor. // *Police Quarterly* 2003. 6(2): 150-171. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://pqx.sagepub.com/cgi/reprint/6/2/150>;
126. Tidikis R. sudarytojas. Policijos pareigūnų profesinės, dorovinės bei psichologinės savybės ir jų ugdymas: tarptautinės mokslinės-metodinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1994,
127. Tidikis R. Policininko etikos bruožai. Vilnius, 1994.
128. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Lietuvos Teisės Universitetas. Vilnius. 2003 m.
129. Uildriks N. Van Mastrigt H. Policing Police Violence. Pergamon, 1991.

130. Uildriks N. Policing Insecurity – Police Reform, Security, and Human Rights in Latin America. Lexington Books, 2009.
131. Uildriks N. Van Reenen P. Policing Post – Communist Societies Police-Pulic Violence, Democratic Policing and Human Rights. Antwerp-Oxford-New York, 2003.
132. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius, Litimo, 2000.
133. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, Justitia, 2004.
134. Valeckas V. Vidaus reikalų sistemos pareigūnų profesinis taktinis rengimas. I dalis. Vilnius, 2004.
135. Vasiliauskas A. Strateginis valdymas. Vilnius, Enciklopedija, 2002.
136. Williams, George T. Force continuums: A Liability to Law Enforcement? // FBI Law Enforcement Bulletin. 2002, vol. 71 (6), p. 14–19 [žiūrėta 2009 m. lapkričio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fbi.gov/publications/leb/2002/june2002/june02leb.htm>.
137. Žukauskas G. Psichosocialinės pareigūnų problemos. Vilnius, Lietuvos teisės akademija, 2000.

Papildoma literatūra

138. Administracinių teismų praktika 2007 m. Nr. 9 // Administracinių bylų dėl tarnybinių ginčų nagrinėjimo teismuose praktikos apibendrinimas.
139. An Garda Siochana Ireland's National Police Service. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 11 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/pub/annualreport08english.pdf>.
140. An Garda Siochana „Annual report of an Garda siochana 2008“, [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/Controller.aspx?Page=90>
141. An Garda Siochana „Annual report of an Garda Siochana 2007“. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/pub/annualreport08english.pdf>
142. An Garda Siochana „Annual report of an Garda Siochana 2006“. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/pub/annualreport08english.pdf>
143. An Garda Siochana „Annual report of an Garda Siochana 2004“. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/Controller.aspx?Page=90>
144. Annual report of the finnish police 2008. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: [http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/poliisi_vuosikertomus_2008_englanti/\\$file/poliisi_vuosikertomus_2008_englanti.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/poliisi_vuosikertomus_2008_englanti/$file/poliisi_vuosikertomus_2008_englanti.pdf).
145. Annual report of the finnish police 2007. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: [http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/poliisi_vuosikertomus_2007_englanti/\\$file/poliisi_vuosikertomus_2007_englanti.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/poliisi_vuosikertomus_2007_englanti/$file/poliisi_vuosikertomus_2007_englanti.pdf).
146. Ataskaita apie policijos veiklą ir nusikalstamumą per 2008 metus, Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>
147. Baltijos tyrimai. Tyrimas „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“, 2009 m. balandis. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>
148. Baltijos tyrimai „Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją“. Tyrimas atliktas Policijos departamento užsakymu. Tyrimas atliekamas kiekvienų metų balandžio mėnesį. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=91>.
149. Барташова Г. Управление в высших школах полиций. Министерство внутренних дел Республики Беларусь. IX конференция руководителей высших учебных заведений полиций стран Центральной и Восточной Европы. Минск. 2001.
150. Gerikienė V. Darbo apmokėjimo įstatymų taikymo problemos Lietuvoje // Jurisprudencija. 2002. T. 25(17). p. 37.
151. Bieliauskaitė J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje vakarų teisės tradicijoje // Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 2(2).
152. Bitinas B. Ugdymo tyrimų metodologija. Jošara. Vilnius. 1998.
153. Bubnys G. Smalskys V. Policijos struktūrų valdymas ir personalo rengimas naujosios viešosios vadybos kontekste // Viešoji politika ir administravimas 2005, Nr. 13.

154. Budget. [Interaktyvus]. http://www.vm.fi/vm/en/2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008_national_finances/01_the_budget/index.jsp [Žiūrėta 2009 08 25d. 10:25]
155. Budget. [Interaktyvus]. <http://www.budget.gov.ie/Budgets/2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008/OtherFormats.aspx>. [Žiūrėta 2009 08 26d. 10:15]
156. Budget. [Interaktyvus]. <http://www.budget.gov.ie/prevbudgets.html> [Žiūrėta 2009 11 26d. 14:50]
157. Budget. [Interaktyvus]. http://www.vm.fi/vm/en/09_national_finances/01_the_budget/index.jsp [Žiūrėta 2009 11 30d. 18:45]
158. Crawford Ch. Burns R. Police use of force: assessing the impact of time and space // *Policing & Society*. 2008, vol. 3.
159. Committee to Review Research on Police Policy and Practices, Wesley Skogan and Kathleen Frydl, editors, National Research Council. Fairness and Effectiveness in policing: the evidence. The National academies press, Washington, 2004, p. 85 [žiūrėta 2009 m. rugsėjo 23 d.]. Prieiga per internetą: http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=10419.
160. Department of Finance. The Budget. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: <http://www.budget.gov.ie/prevbudgets.html>
161. European Central Bank. Statistical Data Warehouse. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=139.AME.A.IRL.1.0.0.0.UVGD
162. El. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2009 m. spalio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>
163. Eurostat. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL.
164. Garda public attitudes survey 2008. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/Controller.aspx>.
165. Garda College [žiūrėta 2009 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/col/student.html>.
166. Jovaišas K. Žmogaus garbės ir orumo interpretavimo ir gynimo problemos // *Teisės problemos*. 2004, Nr. 1(43).
167. Kalesnykas R. Policijos funkcijų įgyvendinimo efektyvumas: viešųjų ir privačių interesų derinimo problema // *Jurisprudencija*. 2002, 24 (16).
168. Katkus A. Subjekto teisinis statusas: samprata ir jo struktūra. Klaipėda, Tiltai. 2002, Nr. 4.
169. Lakis J. Konfliktiškumas ir taikinimo būdai Lietuvos viešajame sektoriuje – problemos ir gairės // *Viešoji politika ir administravimas*. 2008. Nr. 26.
170. Laurinavičius A. Problems of implementation the European Convention on Human Rights in the statutory public administration institutions // *Jurisprudencija*. 2006, 3(81).
171. Leslie Kren, Using Activity-Based Management for Cost Control // *Journal of Performance Management* // 2008, vol. 21 (2), p. 18. [žiūrėta 2009 m. lapkričio 15 d.] Prieiga per internetą: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4148/is_200805/ai_n31426079/?tag=content;coll.
172. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos penkioliktasis posėdis. 1990 m. kovo 21 d. Publikavimas: *Stenogramos*, 1991-02-27, Nr. 3, 1990 m. kovo 21 d.
173. Lietuvos policijos generalinis komisaras V. Grigaravičius // Lietuvos policijos 2006 metų veiklos ataskaita, [žiūrėta 2009 m. gruodžio 15 d.] Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>.
174. Lietuvos policijos 2006 metų veiklos ataskaita. [Interaktyvus]. <http://www.policija.lt/index.php?id=2875> [Žiūrėta 2009 09 20 d. 17:30]
175. Lietuvos kelių policijos tarnyba. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 3 d.] Prieiga per internetą: <http://www.lpept.lt/lt/statistika/2008/>.
176. Liudvinovičienė A. Guogis A. Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė // *Viešoji politika ir administravimas* 2004, Nr. 8.

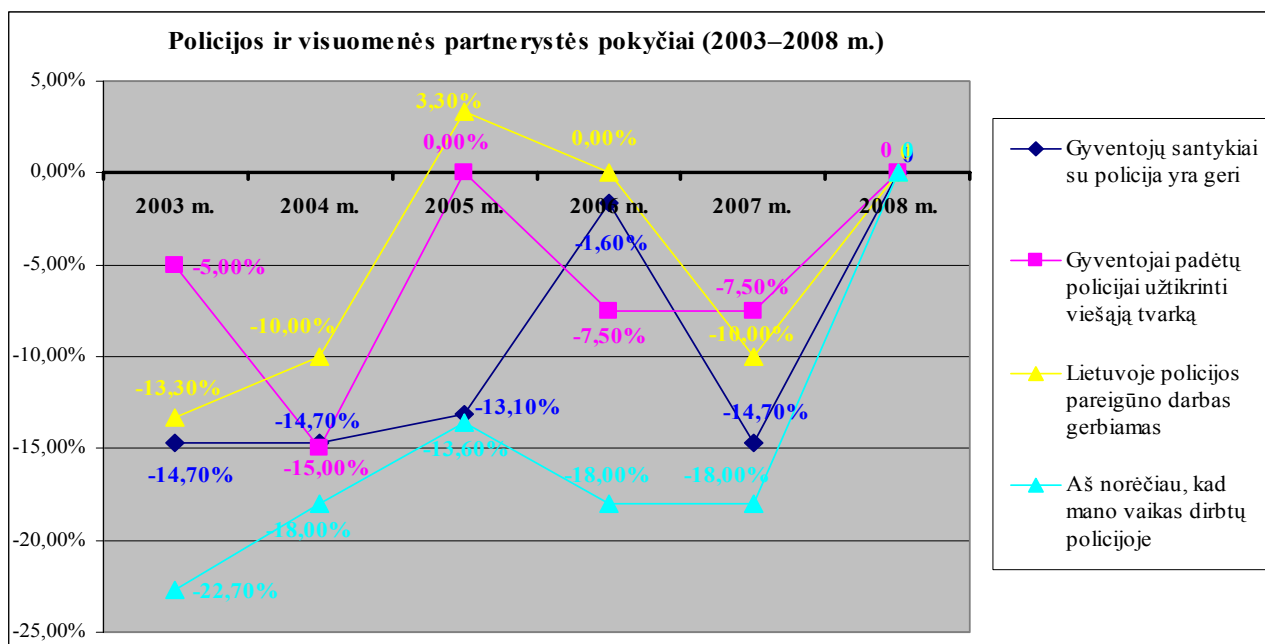
177. Ministry of Finance. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.vm.fi/vm/en/2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008_national_finances/01_the_budget/index.jsp.
178. Ministry of Finance. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.vm.fi/vm/en/09_national_finances/01_the_budget/index.jsp.
179. Misiūnas E. Policijos pareigūno teisinio statuso elementų pusiausvyros problema //Jurisprudencija. 2008, Nr. 4 (106);
180. Misiūnas E. Smurtavimą prieš policiją skatinantys veiksniai // Jurisprudencija. 2002, Nr. (35)27;
181. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2007 //Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2008
182. Palidauskaitė J. Valstybės tarnautojų socialinės garantijos Europos Sąjungos šalyse: lyginamasis aspektas // Viešoji politika ir administravimas. 2009, Nr. 29.
183. Palidauskaitė J. Interesų konflikto vadyba: nuo teorinio ir teisinio draudimo link praktinio realizavimo galimybių // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2005 (33),
184. Patapas A., Kasperavičiūtė R. Valstybės tarnautojų mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos efektyvumas Policijos departamente prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos // Viešoji politika ir administravimas. 2009, Nr. 28.
185. Policijos departamento prie VRM Personalo valdybos 2009 metų pažyma „Policijos sistemos pareigybių ir bendroji personalo informacija“.
186. Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos štabo 2009-03-04 pažyma Nr. 5-2-IL „Apie pasipriešinimą policijos pareigūnams atvejus ir policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimą per 2007 metus“
187. Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos štabo 2009-01-21 pažyma Nr. 5-2-IL-19 „Apie pasipriešinimo policijos pareigūnams atvejus per 2008 metus“
188. Policijos departamento prie VRM Personalo valdybos pažyma 2009 m. kovo mėn. „Policijos sistemos pareigybių ir bendroji personalo informacija“.
189. Policijos Departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos štabo 2009-02-04 pažyma Nr. 5-11-IL „Dėl policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo atvejų 2008 metais atvejus ir policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimą per 2008 metais“.
190. Klaipėdos policijos mokykla. Policininko profesinio rengimo programa. [žiūrėta 2009 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/mokykla/>.
191. Police personnel [Interaktyvus]. <http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/Pages/12CEF350AFE17CC3C2256D550026A383> [Žiūrėta 2009 09 25d. 20:30]
192. Police. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 10 d.] Prieiga per internetą: [http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/engl_vk_kokonaan/\\$file/engl_vk_kokonaan.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/engl_vk_kokonaan/$file/engl_vk_kokonaan.pdf).
193. „Police Personnel“. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/Pages/12CEF350AFE17CC3C2256D550026A383>
194. Police College of Finland in Brief [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.poliisi.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/indexeng>
195. Police College of Finland in Brief. Diploma in Police Studies. [žiūrėta 2009 m. spalio 23d.]. Prieiga per internetą: <http://www.poliisi.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/4150AFB195C18737C22573D00034927A?opendocument>
196. Pumputis A. Policija kaip paslauga. // Politologija, 1996, 1(17).
197. Sakalas A. Personalo vadyba. Vilnius, Margi raštai, 2003.
198. Seimo kontrolierių įstaiga [žiūrėta 2009 m. gruodžio 27 d.] Prieiga per internetą: <http://www.lrski.lt/preview.php?p=0&l=LT&n=53>.
199. Smalskys V. Policijos personalo rengimas transformacijų laikotarpiu. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03S). Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2006.

200. Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys // Viešoji politika ir administravimas 2008, Nr. 23.
201. Statistics Finland [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/uutiset_en.html.
202. Sudnickas T., Šakočius A. Evaluation of Human and Public Security Management Using Balanced Scorecard // Viešoji politika ir administravimas. 2009, Nr. 29.
203. Sudnickas T. Subalansuotų rodiklių sistemos taikymo aspektai Lietuvos viešajame sektoriuje // Viešoji politika ir administravimas. 2005, Nr. 12.
204. Sudnickas T. Šiuolaikinės veiklos matavimo sistemos. Integravimo su kokybės valdymo ir procesų tobulinimo sistemomis galimybės // Viešoji politika ir administravimas. 2008, Nr. 26.
205. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: [http://www.budget.gov.ie/Budgets/2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008/OtherFormats.aspx](http://www.budget.gov.ie/Budgets/2000;2001;2002;2003;2004;2005;2006;2007;2008/OtherFormats.aspx).
206. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/BVP_2008_4Q_30.xls
207. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. „Registruoti bedarbiai“. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectout/print.asp>
208. Swivel. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 20 d.] Prieiga per internetą: http://www.swivel.com/data_columns/show/2396457.
209. Šakočius A. New indentified socio-integrative problems in policing // Jurisprudencija. 2002, 36(28),
210. Šakočius A. Gyvenamosios aplinkos saugumas ir šiuolaikinės policijos sampratos problema // Jurisprudencija, 2002, 35(27),
211. Šimašius R. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas // Jurisprudencija. 2004, 54(46);
212. Šlapkauskas V Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys // Jurisprudencija. 2002, 24(16).
213. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, 2001.
214. The Garda Siochana College [žiūrėta 2009 birželio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.garda.ie/col/student.html>
215. The Police College of Finland in Tampere. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.intermin.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/>.
216. Tidikis R. sudarytojas. Policijos pareigūnų profesinės, dorovinės bei psichologinės savybės ir jų ugdymas: tarptautinės mokslinės-metodinės konferencijos medžiaga. – Vilnius, 1994. p. 126.
217. Urmonas A. Socialinių technologijų konceptualių modelių pristatymo administracinėje teisėje paieška // Jurisprudencija. 2007, 6(96);
218. Urmonas A. Socialiniai pokyčiai ir policijos subjektiškumas // Jurisprudencija. 2002, 36(28);
219. Vaisvalavičiūtė A. Valstybės tarnautojų socialinės garantijos: Europos Sąjungos šalių patirtis // Viešoji politika ir administravimas, 2009, Nr. 27
220. VRM: Informatikos ir ryšių departamentas: Statistika [žiūrėta 2009 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml
221. http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4148/is_200805/ai_n31426079/?tag=content;coll [Žiūrėta 2010 02 23d. 12:20]

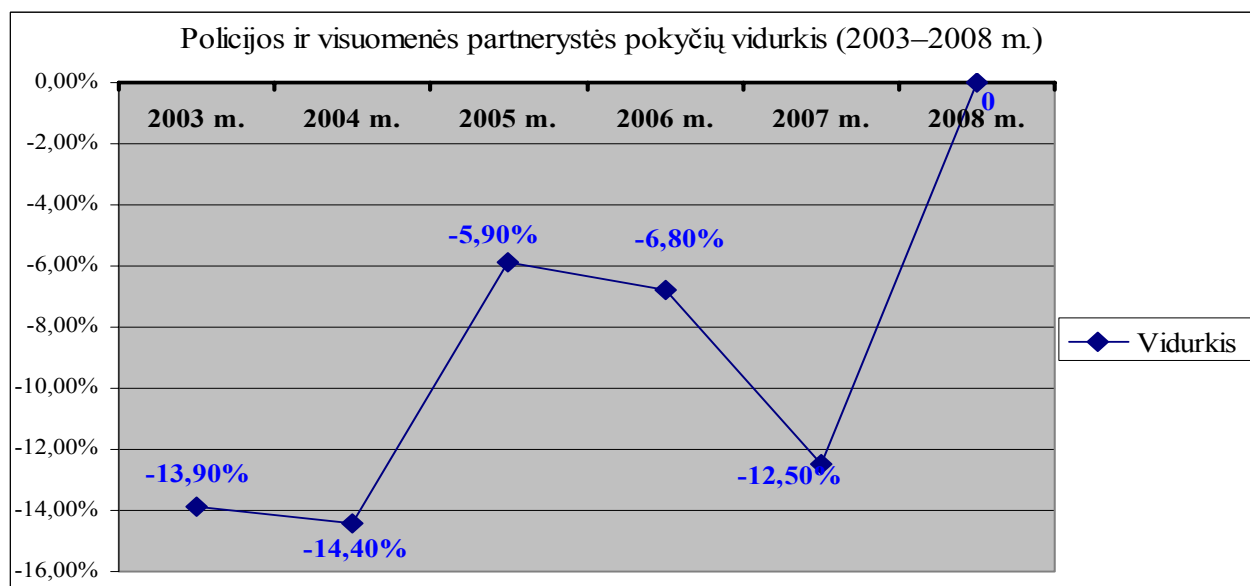
IX. PASKELBTŲ AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ TYRIMO TEMA SĄRAŠAS

1. Misiūnas E. Smurtavimą prieš policiją skatinantys veiksniai. // Jurisprudencija: 2002. 35(27).
2. Misiūnas E. Policijos pareigūno teisinio statuso elementų pusiausvyros problema“ // Jurisprudencija. 2008. 4 (106).
3. Laurinavičius A., Misiūnas E. Žmogaus teisių įgyvendinimo problemos ir jų sprendimo kriterijai policijos veikloje // Lietuvos policijos aptarnavimo paslaugų centras. Vilnius, 2004.

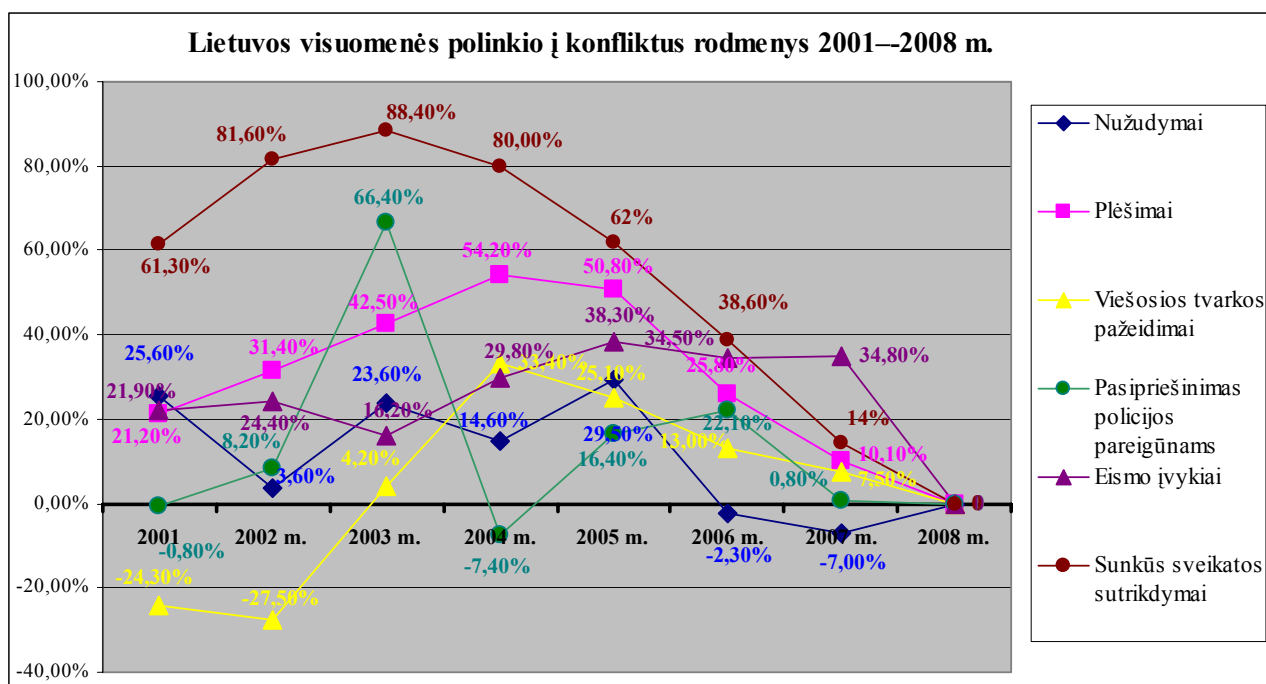
X. PRIEDAI

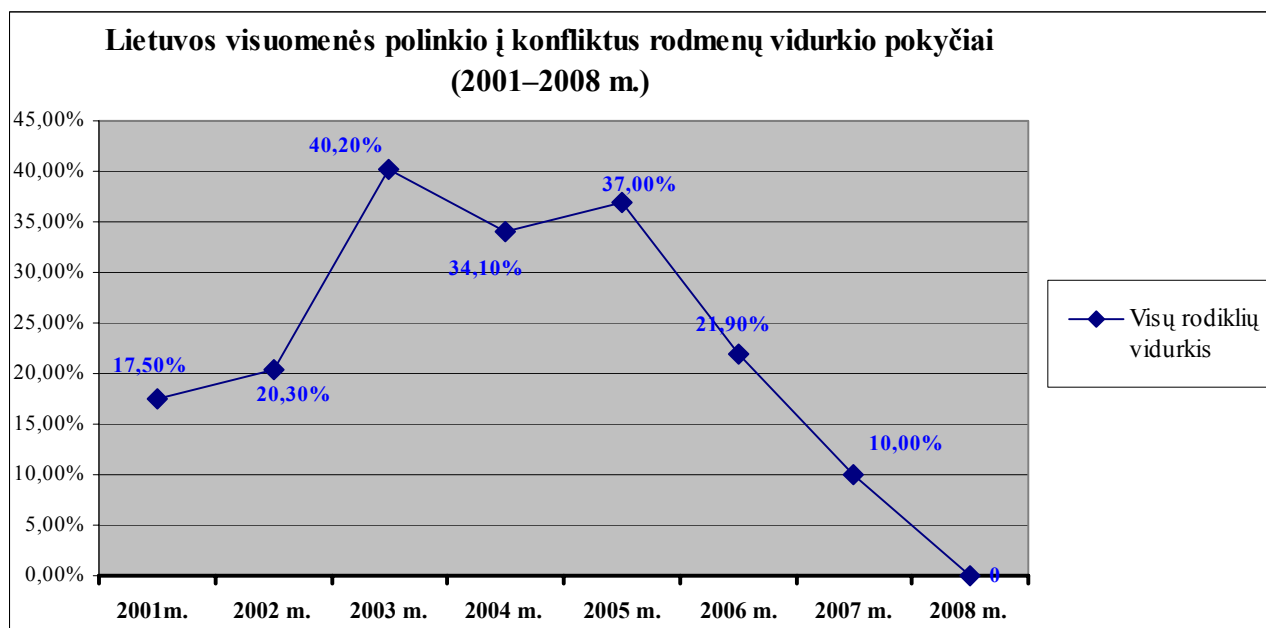
1 pav. Policijos ir gyventojų partnerystės pokyčiai (2003–2008 m.)

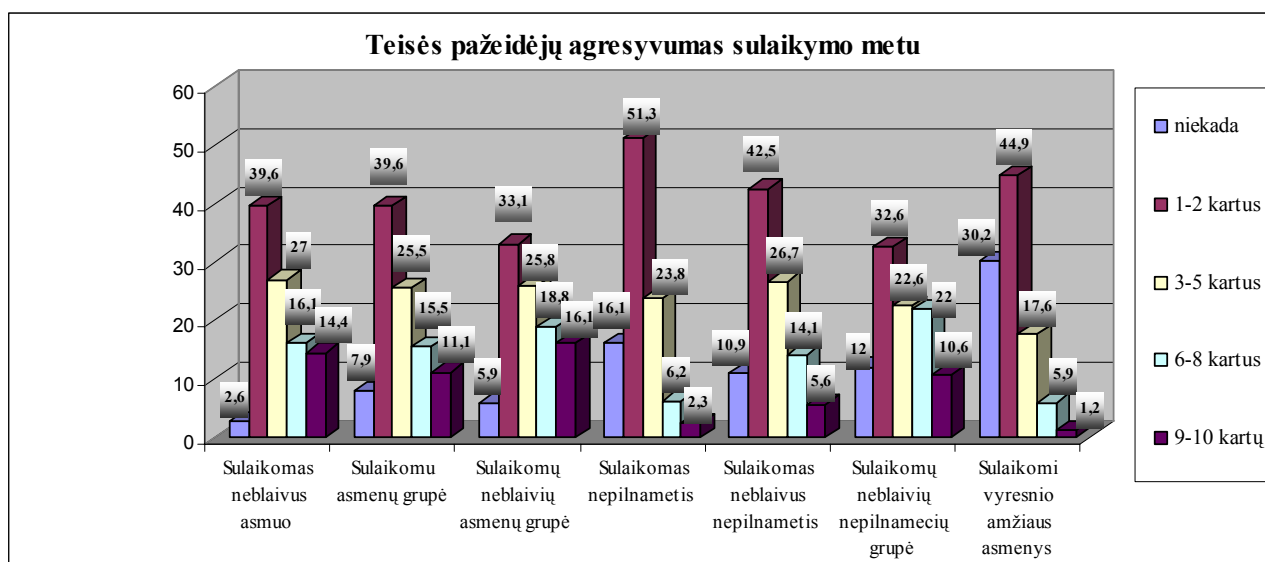
2 pav. Policijos ir visuomenės partnerystės pokyčių vidurkis (2003–2008 m.)

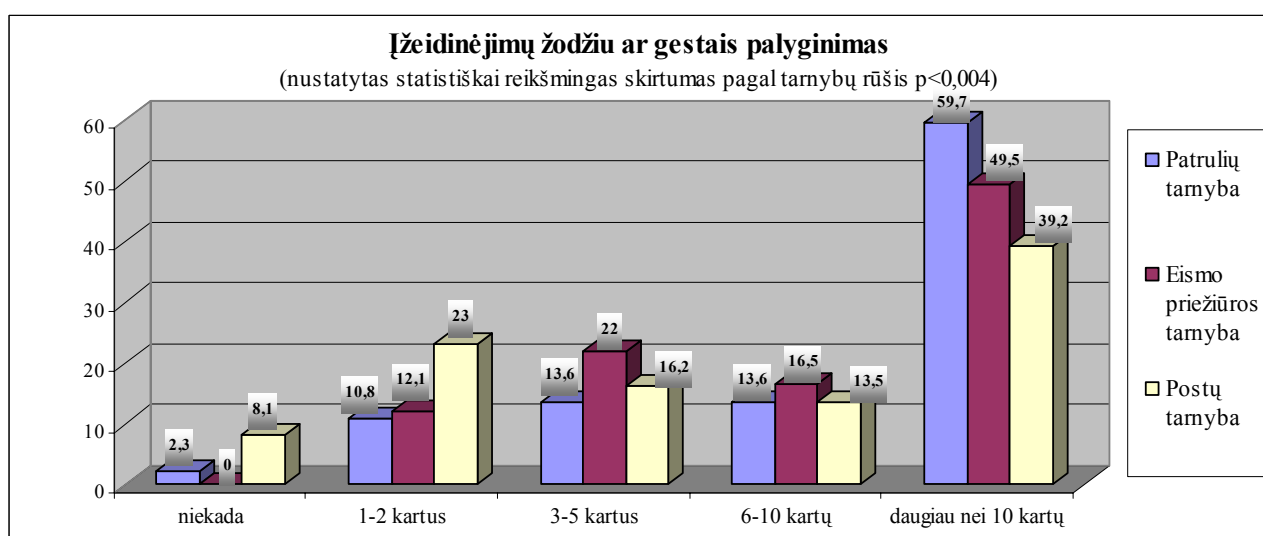
3 pav. Lietuvos gyventojų agresyvumą atspindintys duomenys (2001–2008 m.)

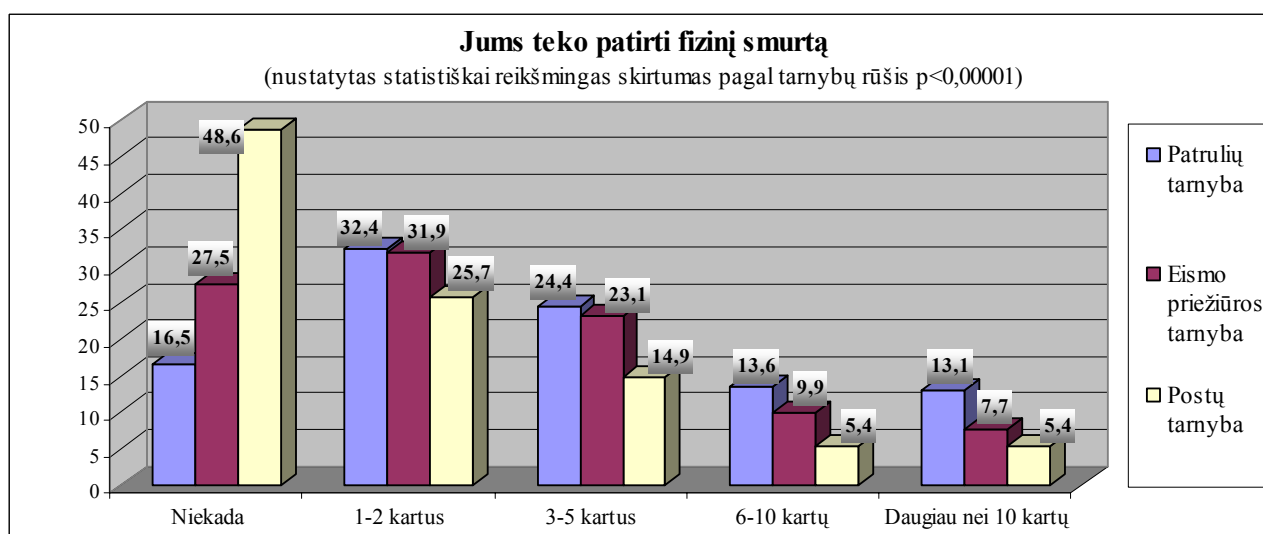
4 pav. Lietuvos gyventojų agresyvumą rodančių duomenų vidurkis (2001–2008 m.)

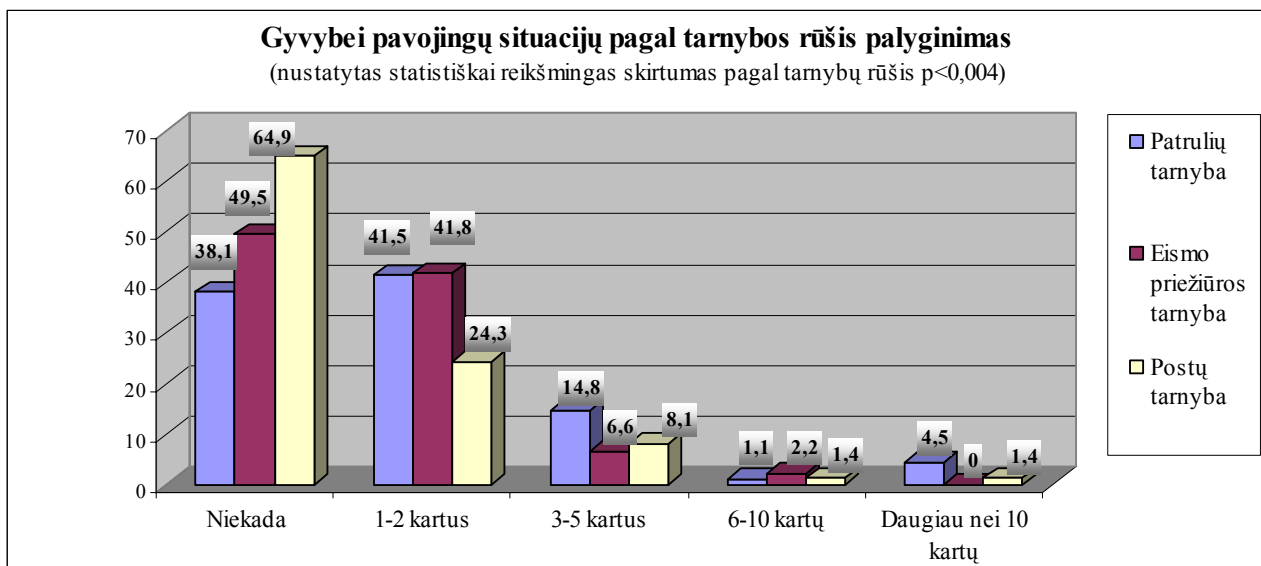
5 pav. Teisės pažeidėjų agresyvumas sulaikymo metu

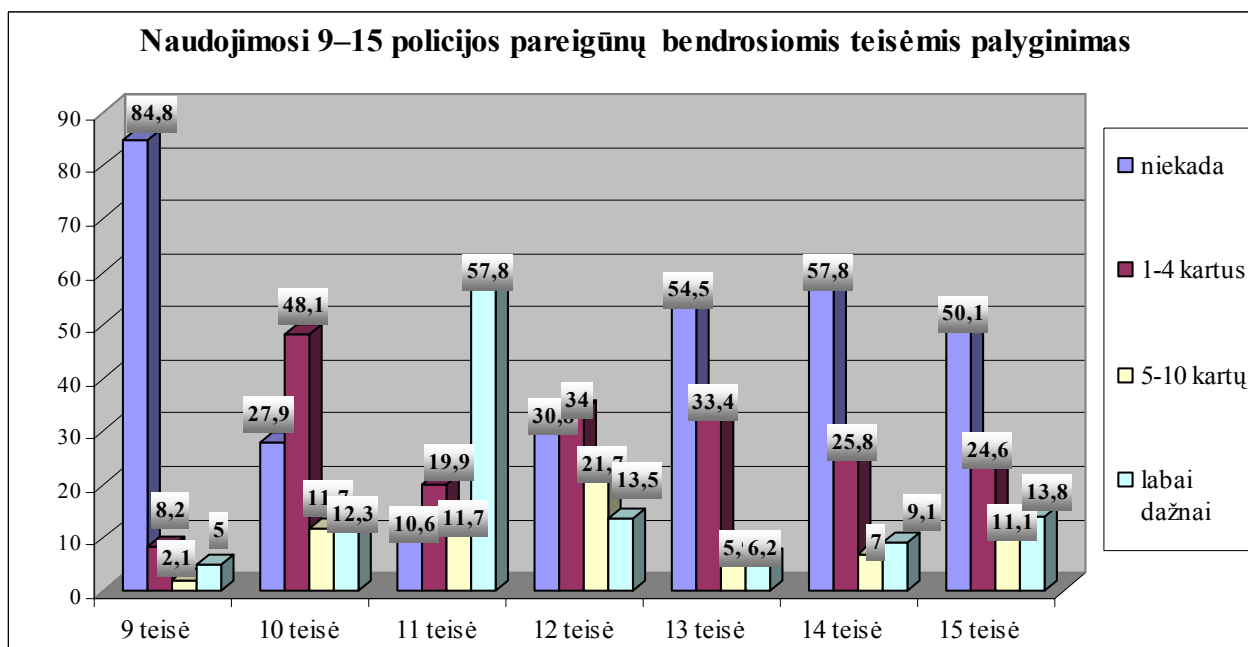
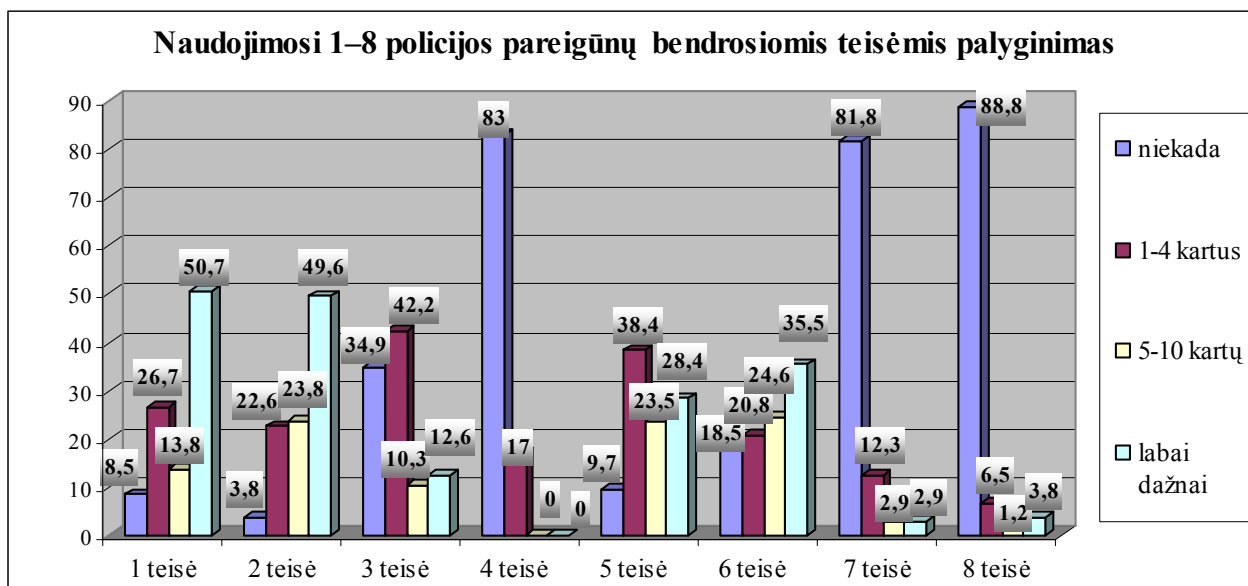
6 pav. Patiriamų įžeidinėjimų žodžiu ar gestais tarp tarnybų palyginimas

7 pav. Patirto fizinio smurto tarp tarnybų palyginimas

8 pav. Patirtų gyvybei pavojingų situacijų tarp tarnybų palyginimas

351

³⁵¹ Policijos pareigūnų teisės:

1 teisė: pagrįstai įtarus, kad padarytas administracinis teisės pažeidimas ar nusikalstama veika, tikrinti su tuo susijusio asmens, transporto priemonės, krovinių dokumentus ir laikinai, kol bus priimtas sprendimas, juos paimti.

2 teisė: įstatymų nustatyta tvarka sulaikyti ir pristatyti teisėtvarkos pažeidėjus į policijos ar kitų teisėsaugos institucijų tarnybines patalpas jų asmenybei nustatyti, taip pat protokolams, aktams, pranešimams surašyti, asmenims ir jų turimiems daiktams apžiūrėti.

3 teisė: persekiojant asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, ar nusikaltėlį, besislepiantį nuo teisėsaugos institucijų, taip pat siekiant užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai, bet kuriuo paros laiku įeiti į fiziniams ir juridiniams asmenims priklausančias gyvenamąsias ar negyvenamąsias patalpas, teritorijas, sustabdyti bei patekti į transporto priemones. Atsisakius paklusti, policijos pareigūnai turi teisę jėga atidaryti patalpas ir transporto priemones.

4 teisė: įstatymo numatytais atvejais panaudoti šaunamuosius ginklus.

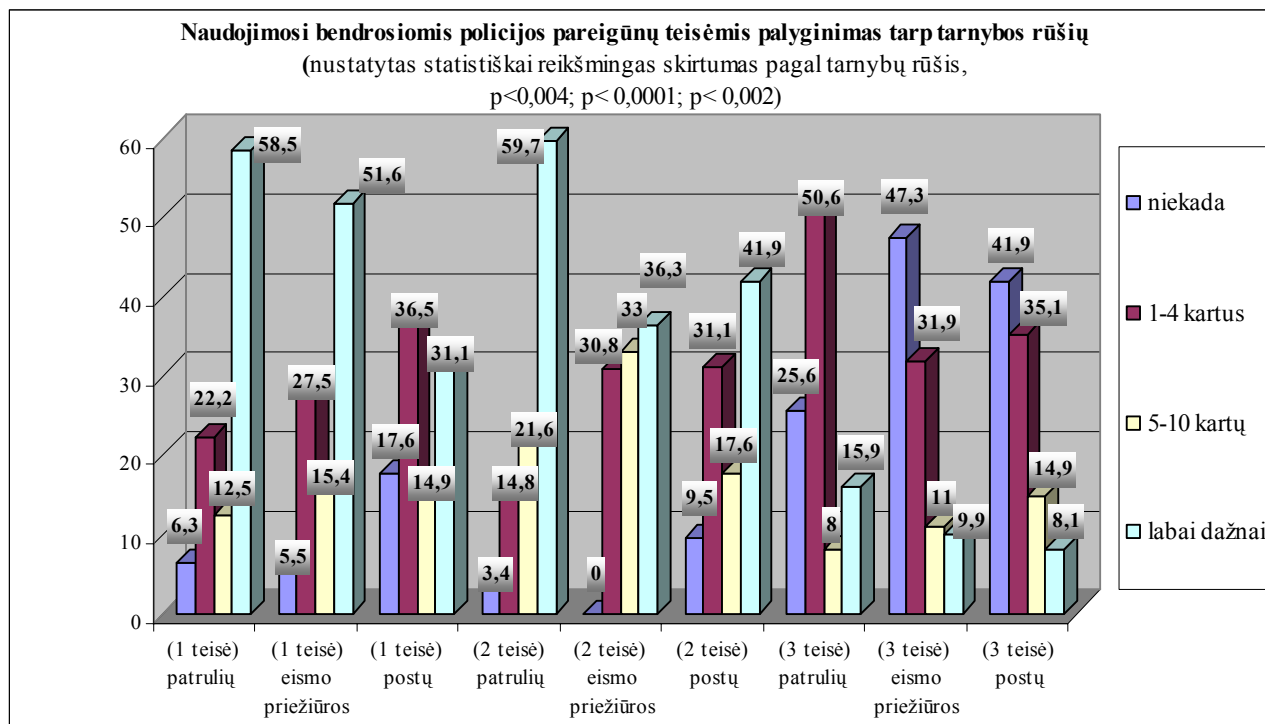
5 teisė: įstatymo numatytais atvejais panaudoti fizinę bei kitokią prievartą.

6 teisė: įstatymo numatytais atvejais panaudoti kitokią prievartą.

7 teisė: važiuojant į įvykio vietą, persekiojant nusikaltėlį, vežant asmenį, kuriam būtina neatidėliotina medicinos pagalba, į sveikatos priežiūros įstaigas ar kitais neatidėliotinais atvejais, nekliudomai ir nemokamai naudotis visomis transporto priemonėmis, priklausančiomis fiziniams ar juridiniams asmenims, išskyrus diplomatinį ar konsulinį įstaigų transportą.

8 teisė: esant tarnybiniam būtinumui, policijos pareigūnas turi teisę įsigyti bilietus į visas transporto priemones be eilės, o jei bilietų nėra, – į transporto priemonę įlipti.

9 pav. Naudojimosi 1–15 policijos pareigūnų teisėmis duomenys

10 pav. Naudojimosi 1–3 policijos pareigūno teisėmis tarp tarnybų palyginimas

9 teisė: esant tarnybiniam būtinumui, nemokamai naudotis fiziniams ar juridiniams asmenims priklausančiomis ryšių priemonėmis. Ryšių priemonės savininko reikalavimu policija turi atlyginti savininko patirtus nuostolius vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka.

10 teisė: laikinai apriboti patekimą į tam tikrą teritoriją ar patalpą, sustabdyti vykdomus darbus, apriboti ar uždrausti transporto eismą, jei kyla pavojus gamtai, viešajai tvarkai, asmens ar valstybės saugumui.

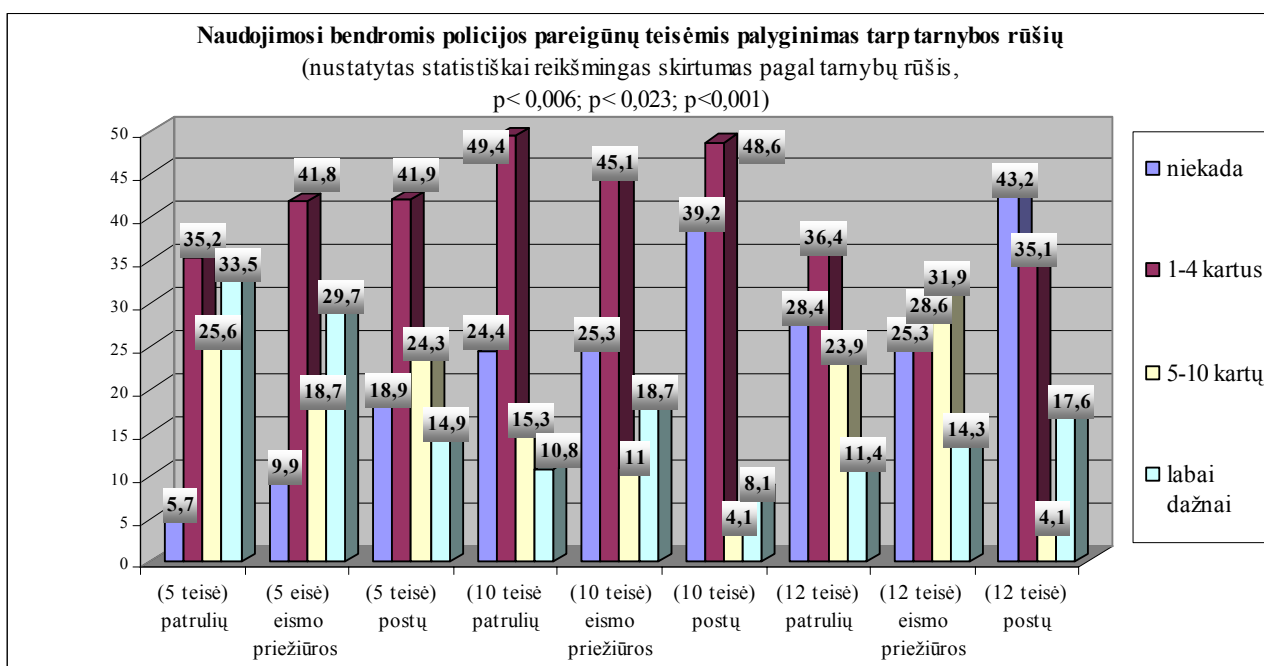
11 teisė: tikrinti transporto priemonę vairuojantį asmenį, įtarus, jog jis yra apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar toksinių medžiagų ar paveiktas vaistu, neleisti tokiam asmeniui, taip pat asmeniui, neturinčiam teisės vairuoti arba dėl sveikatos būklės keliančiam pavojų saugiam eismui, transporto priemonės vairuoti.

12 teisė: uždrausti eksploatuoti transporto priemones, kurių konstrukcija arba techninė būklė neatitinka galiojančių Kelių eismo taisyklių, normatyvų ar standartų.

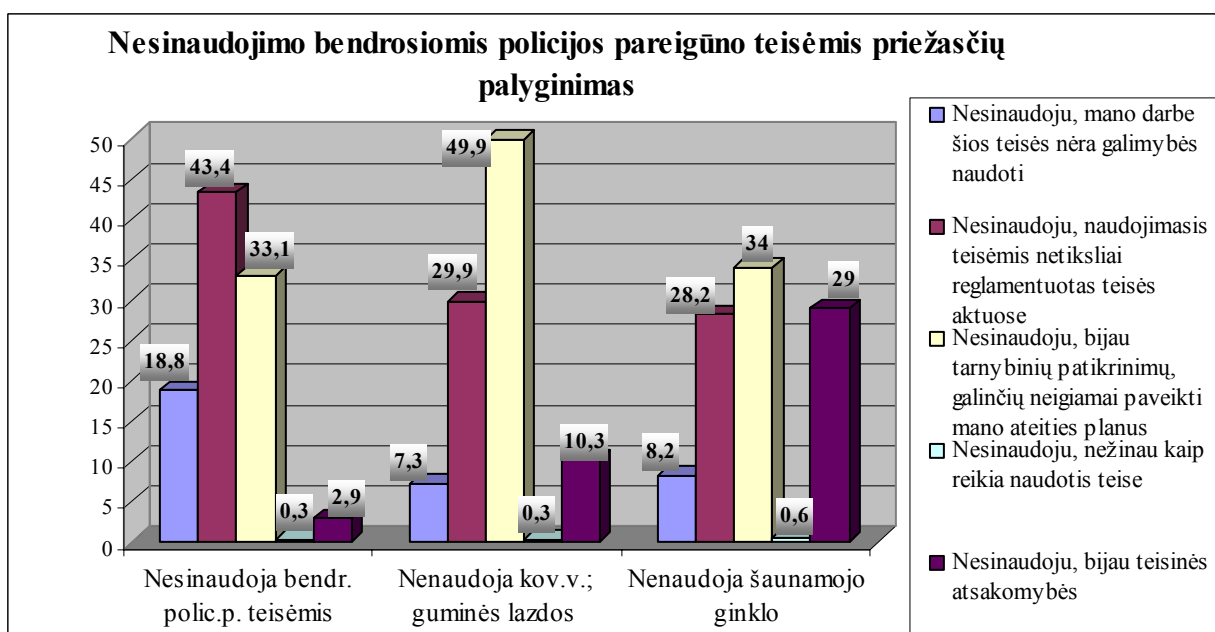
13 teisė: jeigu pažeistos laikymo ar naudojimo taisyklės, teisės aktų nustatyta tvarka paimti iš fizinių ar juridinių asmenų šaunamuosius ginklus, šaudmenis, sprogmenis, sprogstamąsias, narkotines ir kitas medžiagas, priemones ar daiktus, kuriems reikalingas leidimas.

14 teisė: įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka bei atvejais reikalauti ir nemokamai gauti iš valstybės bei privačių institucijų informaciją, būtiną policijos uždaviniams įgyvendinti.

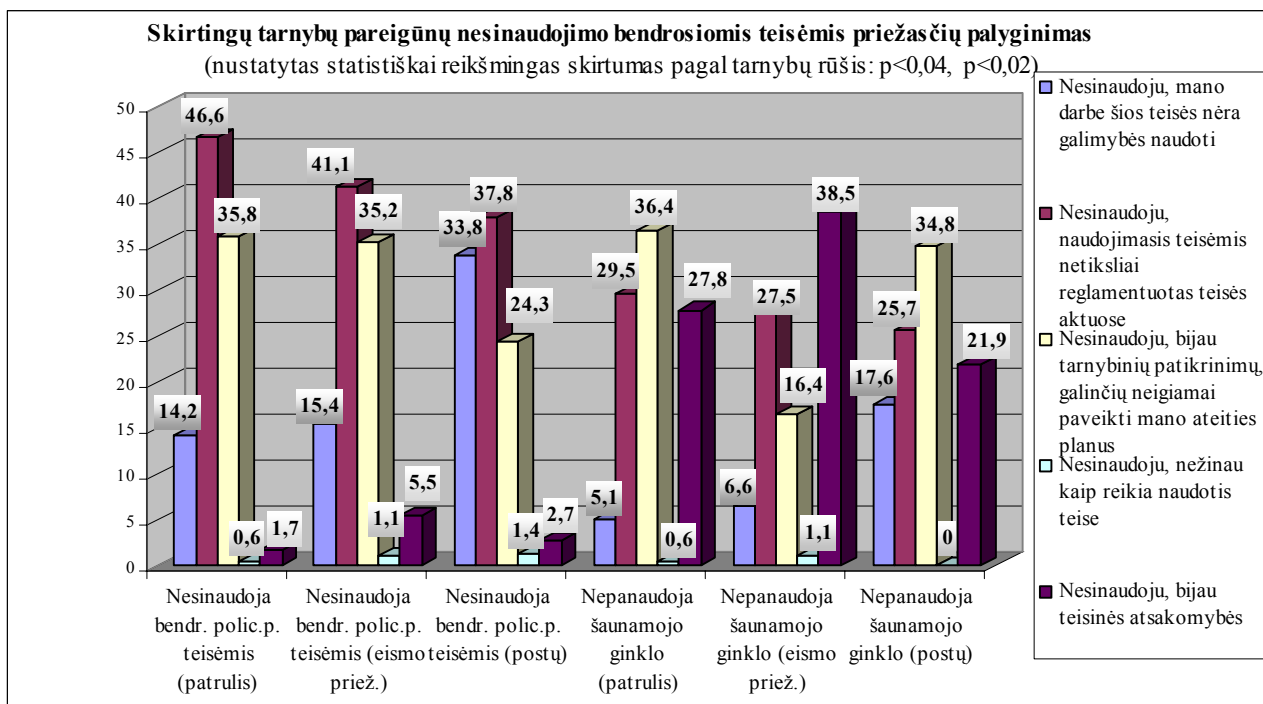
15 teisė: užtikrinant policijos uždavinių įgyvendinimą ir nepažeidžiant įstatymais garantuoto asmens privataus gyvenimo neliečiamumo, fotografuoti, daryti garso ar vaizdo įrašus.

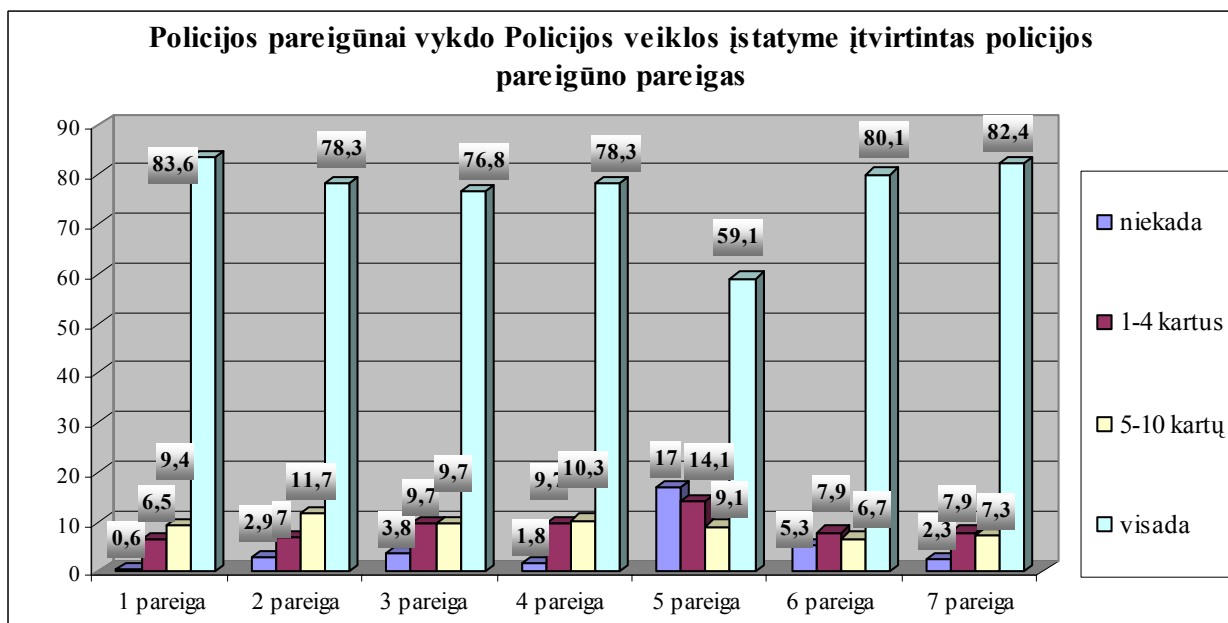
11 pav. Naudojimosi 5, 10, 12 policijos pareigūno teisėmis tarp tarnybų palyginimas

12 pav. Nesinaudojimo bendrosiomis policijos pareigūno teisėmis priežastys

13 pav. Skirtingų tarnybų pareigūnų nesinaudojimo bendrosiomis policijos pareigūno teisėmis priežasčių palyginimas

352

³⁵² Policijos pareigūno pareigos:

1 pareiga: gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises bei laisves.

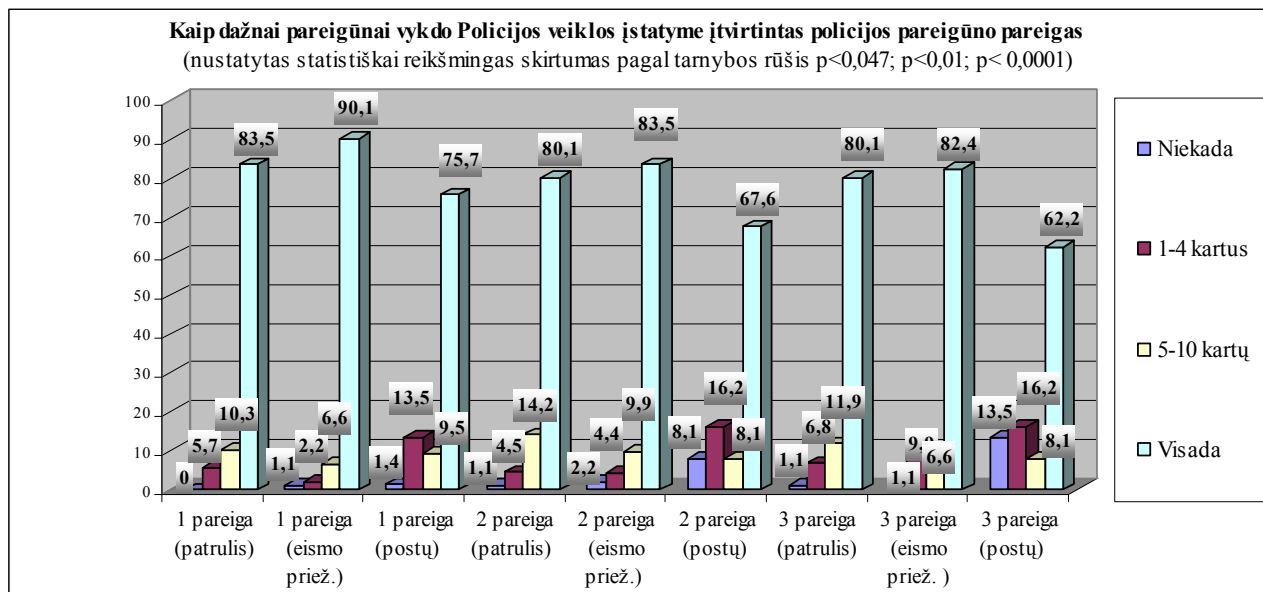
2 pareiga: gavus pranešimą apie daromą nusikalstamą veiką ar kitokį teisės pažeidimą arba pačiam būnant įvykio liudininku, imtis neatidėliotinių priemonių užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, įvykio vietai bei įrodymams apsaugoti, nusikalstamos veikos liudininkams nustatyti.

3 pareiga: sulaukyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką, bei pranešti apie tai policijos įstaigai.

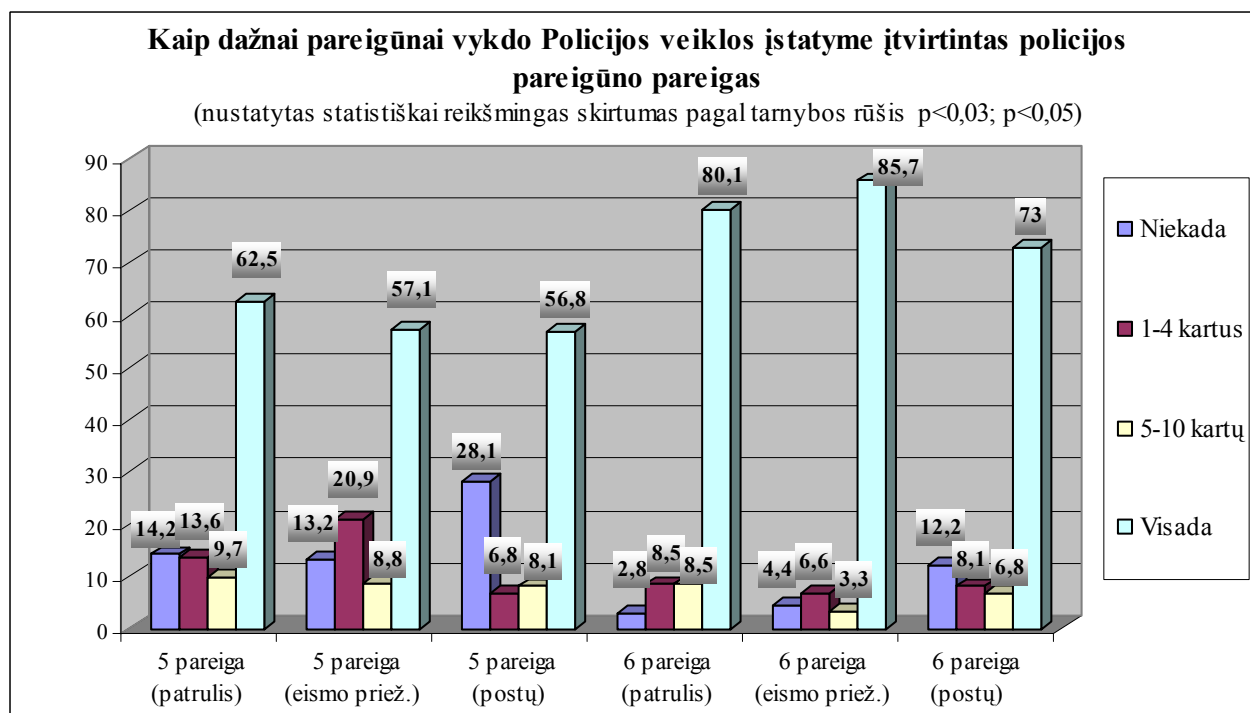
4 pareiga: užtikrinti sulaukyto ar pristatyto į policijos įstaigą asmens teises ir teisėtus interesus, suteikti neatidėliotiną pagalbą asmeniui, nukentėjusiam nuo teisės pažeidimo ar esančiam bejėgiškos būklės.

5 pareiga: imtis visų galimų priemonių asmens, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turtui gelbėti stichinių nelaimių, katastrofų, avarijų bei kitų ypatingų situacijų atvejais.

14 pav. Policijos pareigūnų pareigų vykdymo duomenys

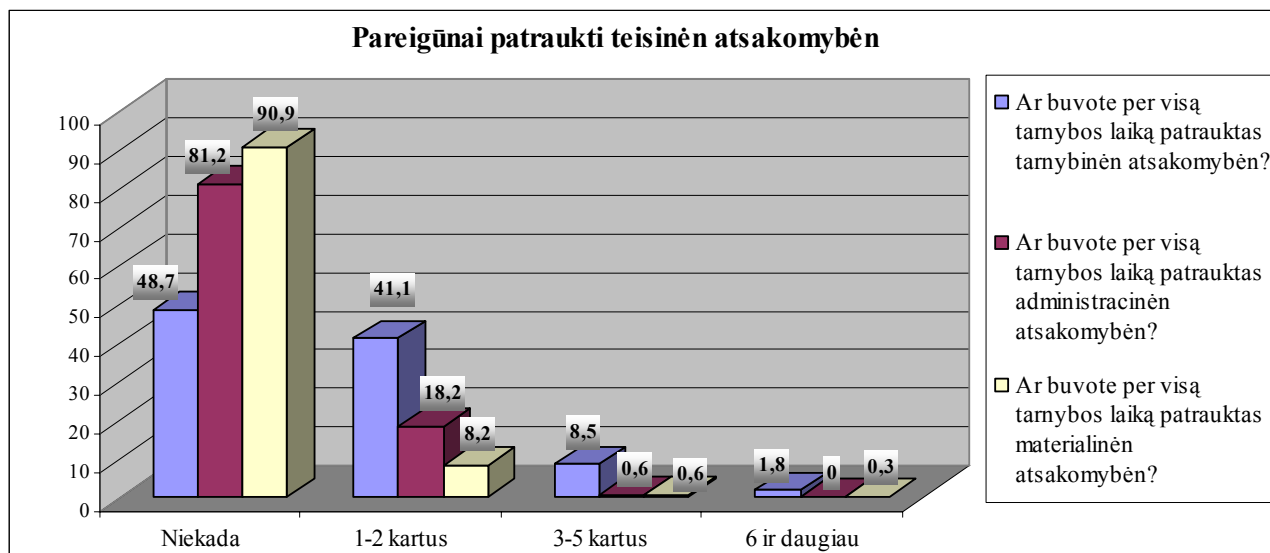
15 pav. 1–3 pareigų vykdymo tarp tarnybų palyginimas

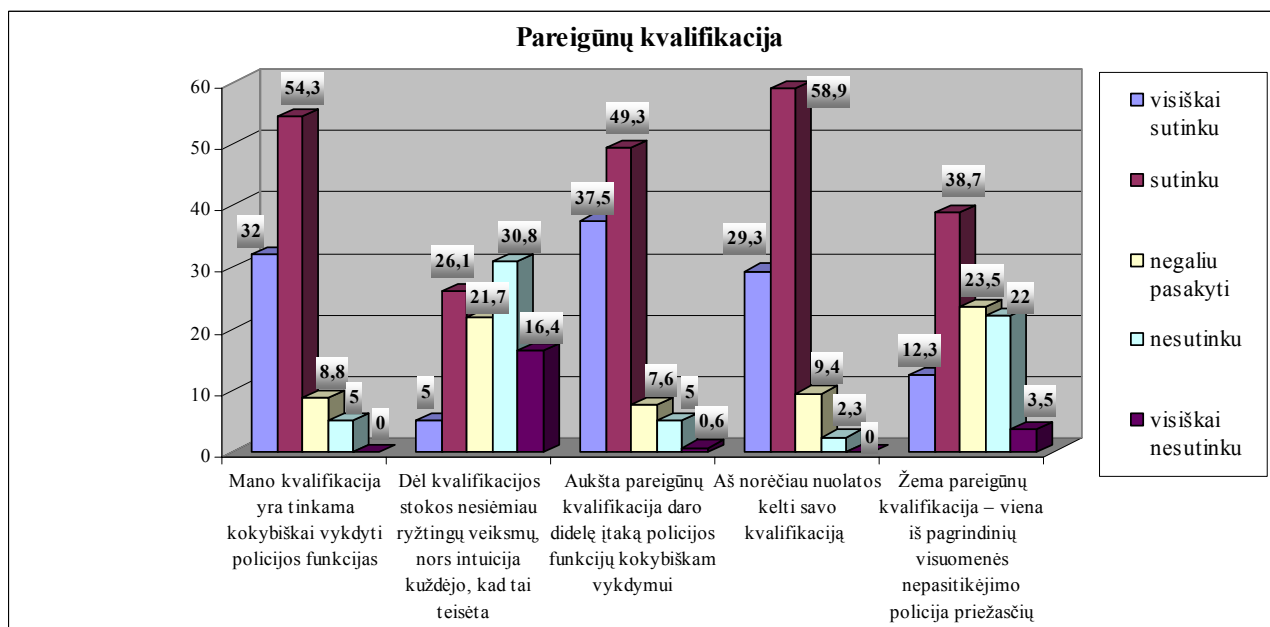
16 pav. 5, 6 pareigų vykdymo tarp tarnybų palyginimas

6 pareiga: laikyti paslapyje konfidencialaus pobūdžio informaciją, jeigu ko nors kita nereikalauja tarnybinių pareigų vykdymas.

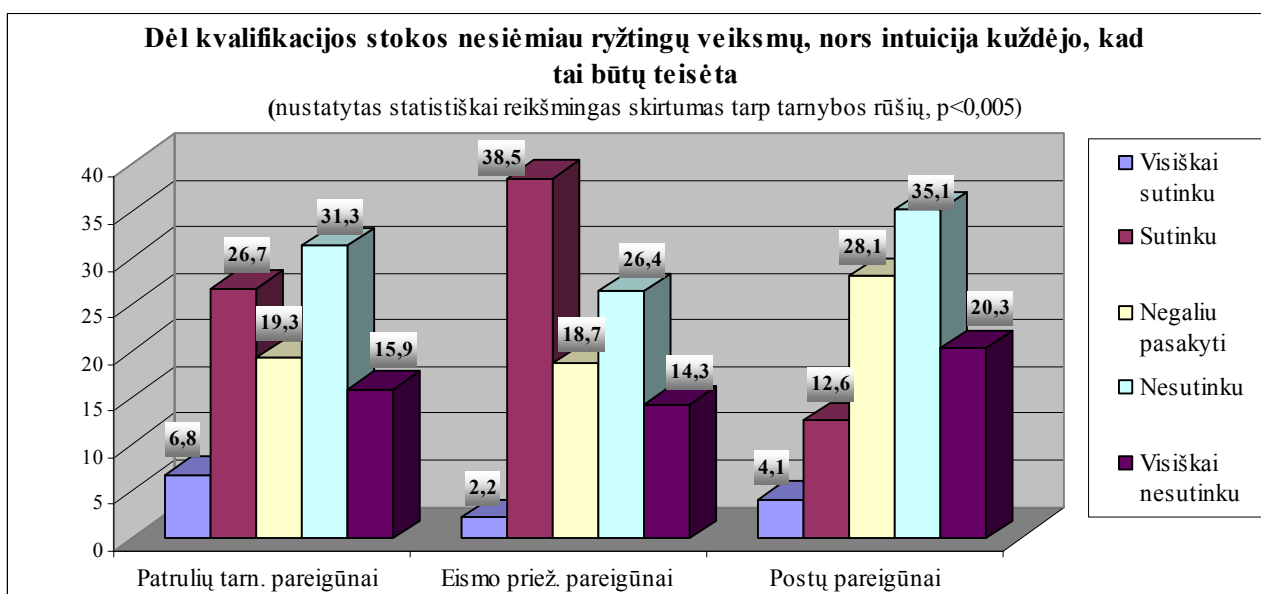
7 pareiga: Vykdydamas tarnybines pareigas, policijos pareigūnas privalo prisistatyti. Jei policijos pareigūnas neturi skiriamųjų policijos ženklų (specialios aprangos (uniformos) arba specialaus tarnybinio ženklo) arba jei asmuo reikalauja, policijos pareigūnas privalo pateikti tarnybinį pažymėjimą.

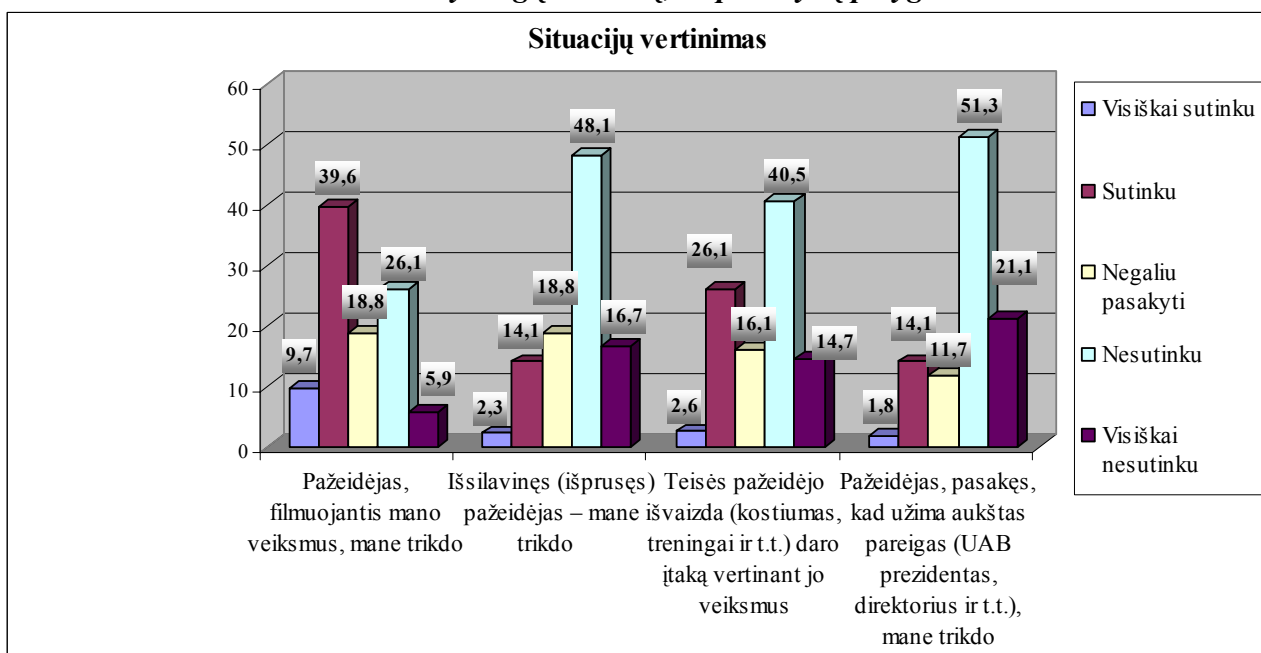
17 pav. Policijos pareigūnų, patrauktų teisinėn atsakomybėn, duomenys

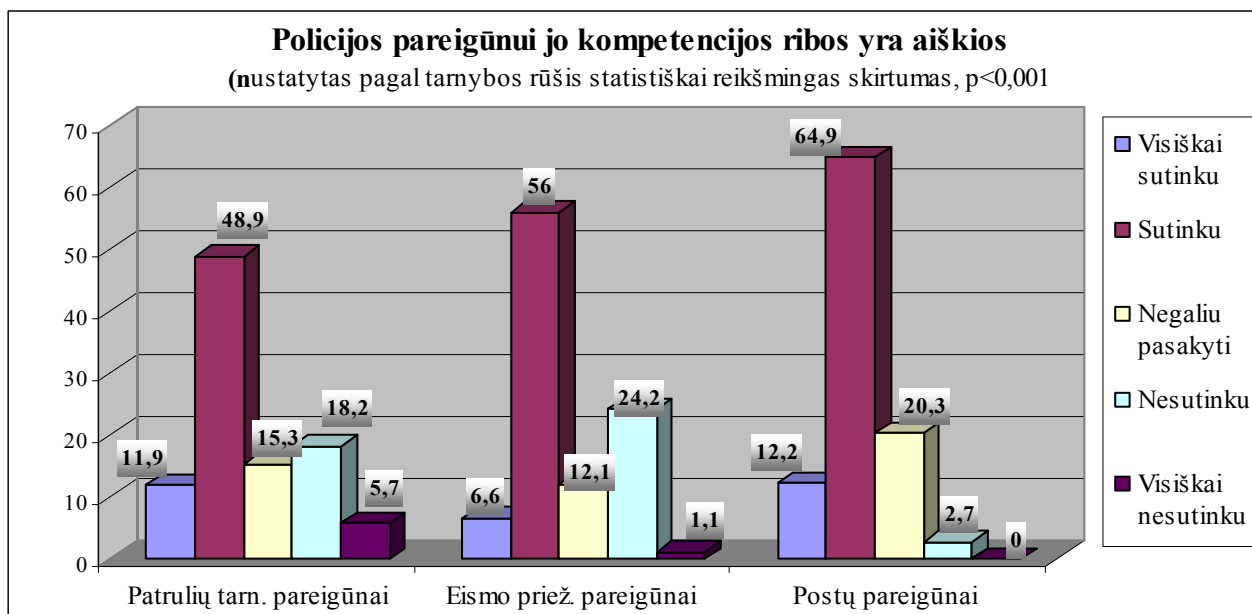
18 pav. Duomenys apie policijos pareigūnų kvalifikaciją

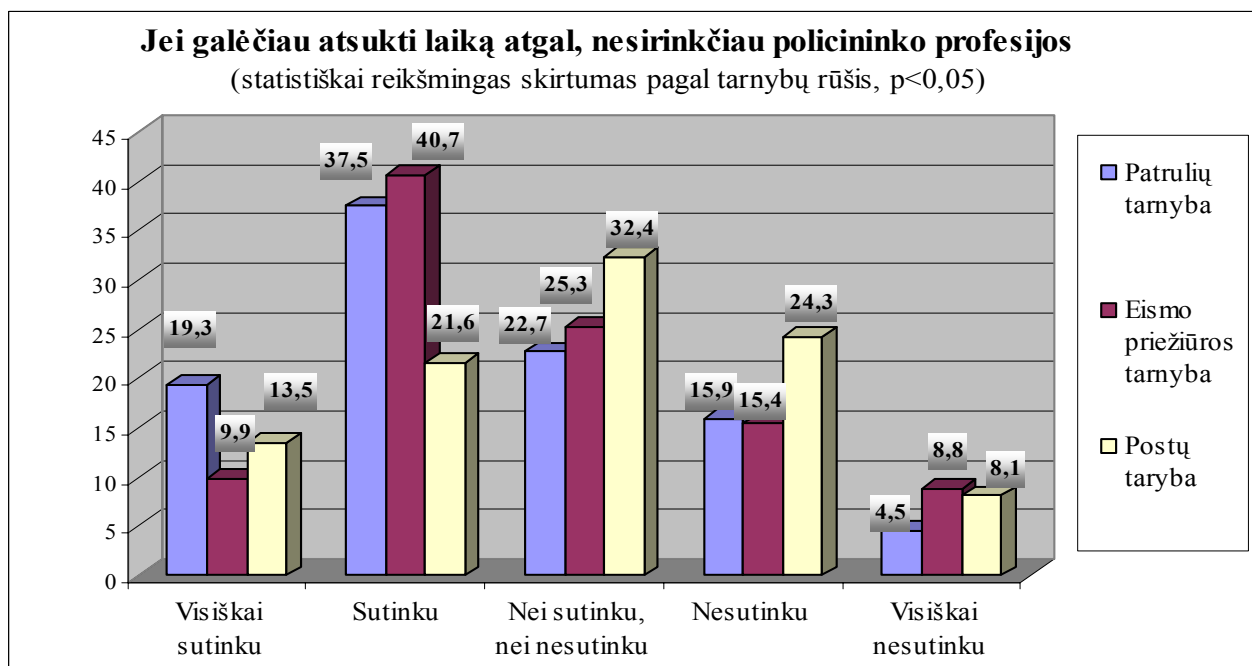
19 pav. Duomenų, kai policijos pareigūnai dėl kvalifikacijos stokos nesėmė ryžtingų veiksmų, tarp tarnybų palyginimas

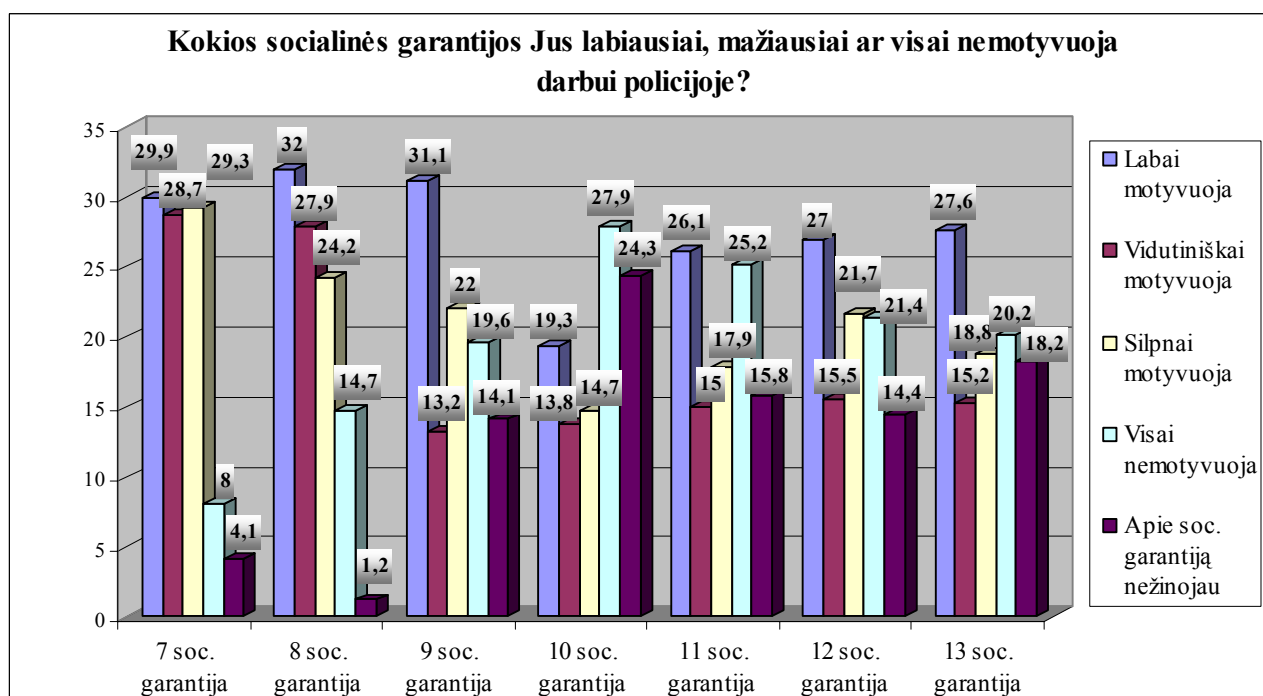
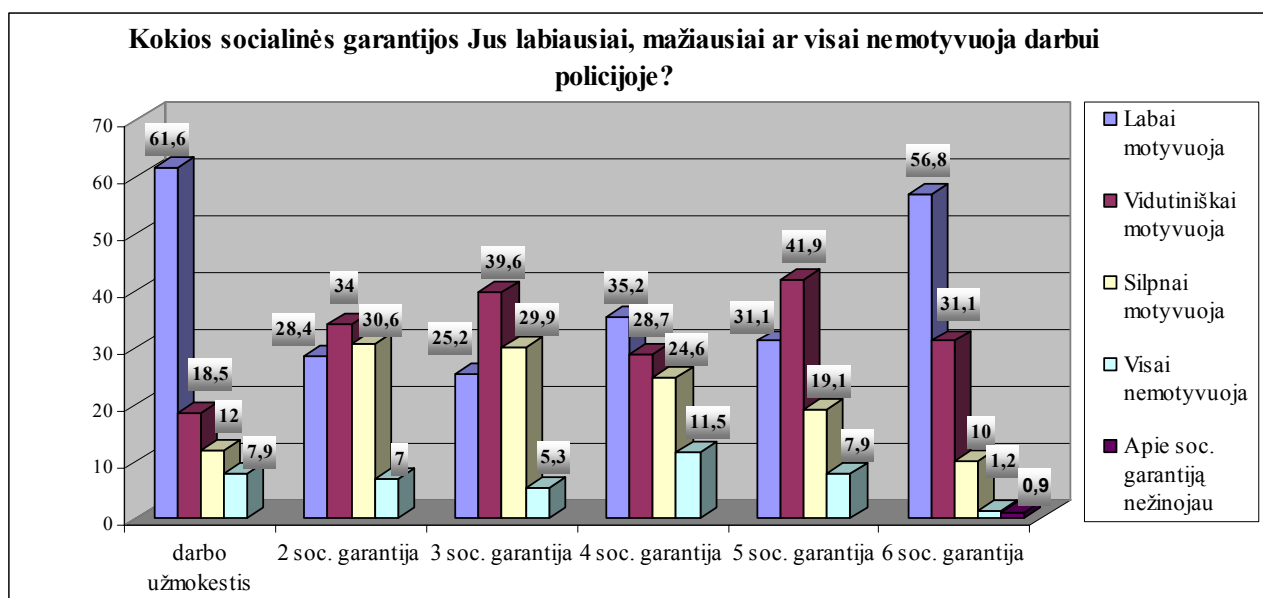
20 pav. Policijos pareigūnų įvairių situacijų vertinimo duomenys

21 pav. *Policijos pareigūnų savo kompetencijos supratimo tarp tarnybų palyginimas*

22 pav. *Policijos pareigūno profesijos patrauklumo vertinimo tarp tarnybų palyginimas*

353

³⁵³ 1 soc. garantija: darbo užmokestis (su priedais ir priemokomis ir t. t.)

2 soc. garantija: galimybės siekti karjeros.

3 soc. garantija: galimybės kelti savo kvalifikaciją.

4 soc. garantija: galimybės už nepriekaištingą ir pavyzdinę tarnybinių pareigų atlikimą būti paskatintam ar gauti apdovanojimą.

5 soc. garantija: pareigūnų ilgesnės kasmetinės atostogos.

6 soc. garantija: galimybė išstarnavus policijos sistemoje 20 metų išeiti į pensiją.

7 soc. garantija: garantuota sveikatos priežiūra.

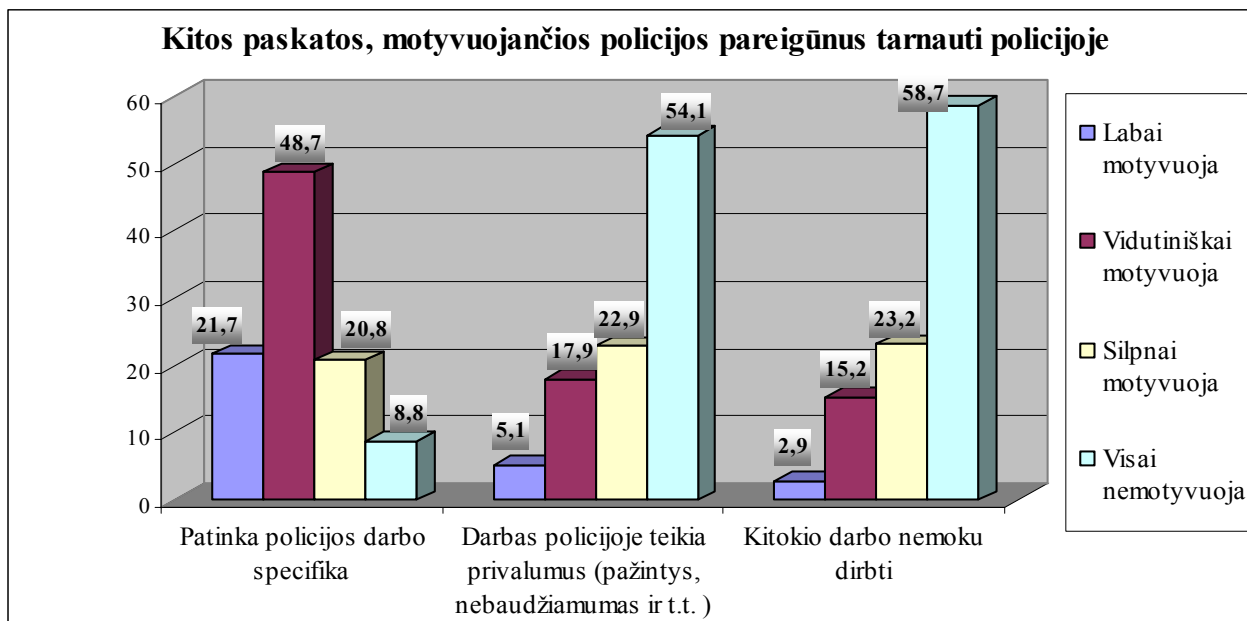
8 soc. garantija: galimos kompensacijos vykdant tarnybines funkcijas pareigūno mirties ar sveikatos sutrikdymo atveju.

9 soc. garantija: pareigūnų, kurie tarnybos vietovėje neturi nuosavybės teise priklausančio buto, aprūpinimas tarnybiniais butais ir t. t.

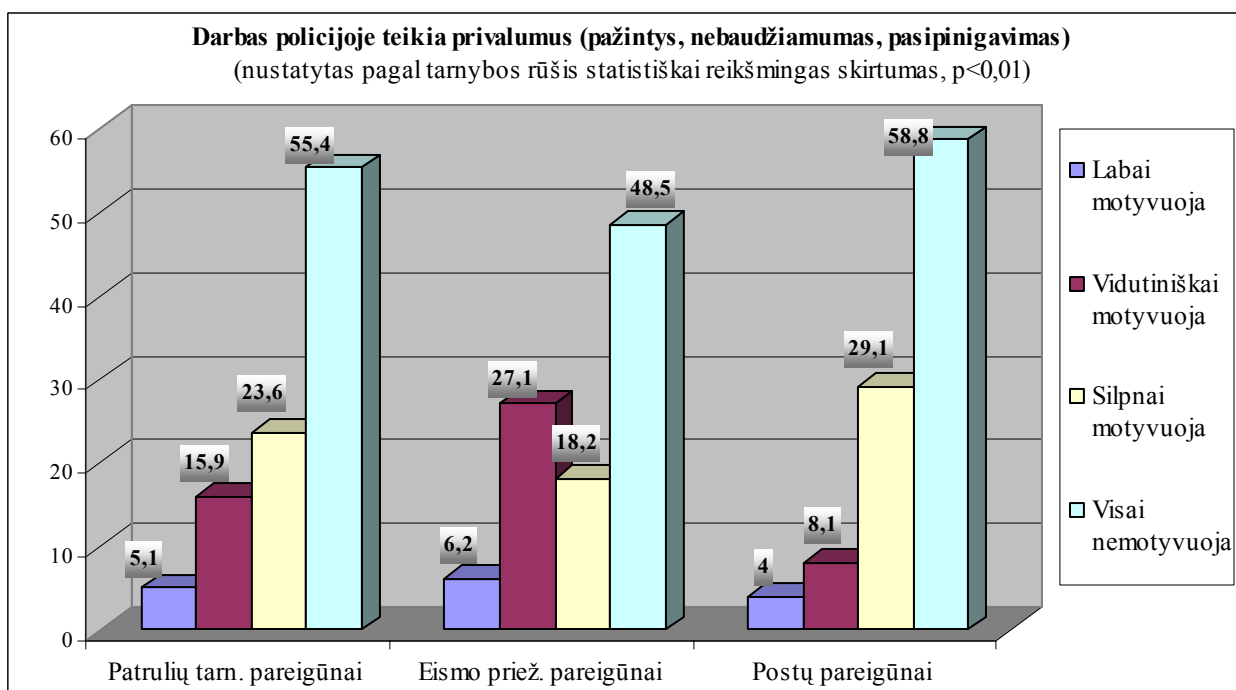
10 soc. garantija: pareigūnų, vykdančių specialias tarnybines užduotis ar dirbančių lauko sąlygomis, aprūpinimas maistu.

11 soc. garantija: pareigūnui, vykdžiusiam pavestus vidaus tarnybos uždavinius ir funkcijas bei viršijusiam tarnybinės rizikos ribas ir tuo padariusiam nusikalstamą veiką ar kitokią teisės pažeidimą arba nukentėjusiam vykdant tarnybines funkcijas gali būti kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos ar jų dalis.

23. pav. Tarnybai policijoje motyvuojančio darbo užmokesčio ir socialinių garantijų duomenys

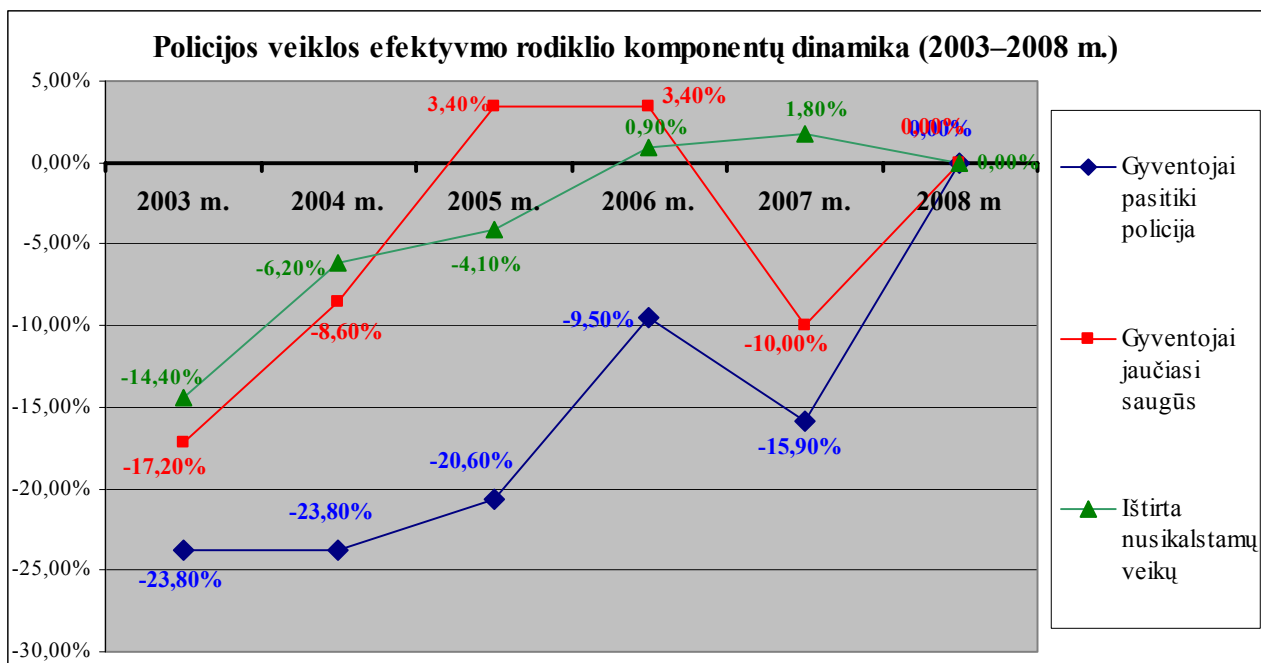
24 pav. Kitų tarnybai policijoje motyvuojančių paskatų duomenys

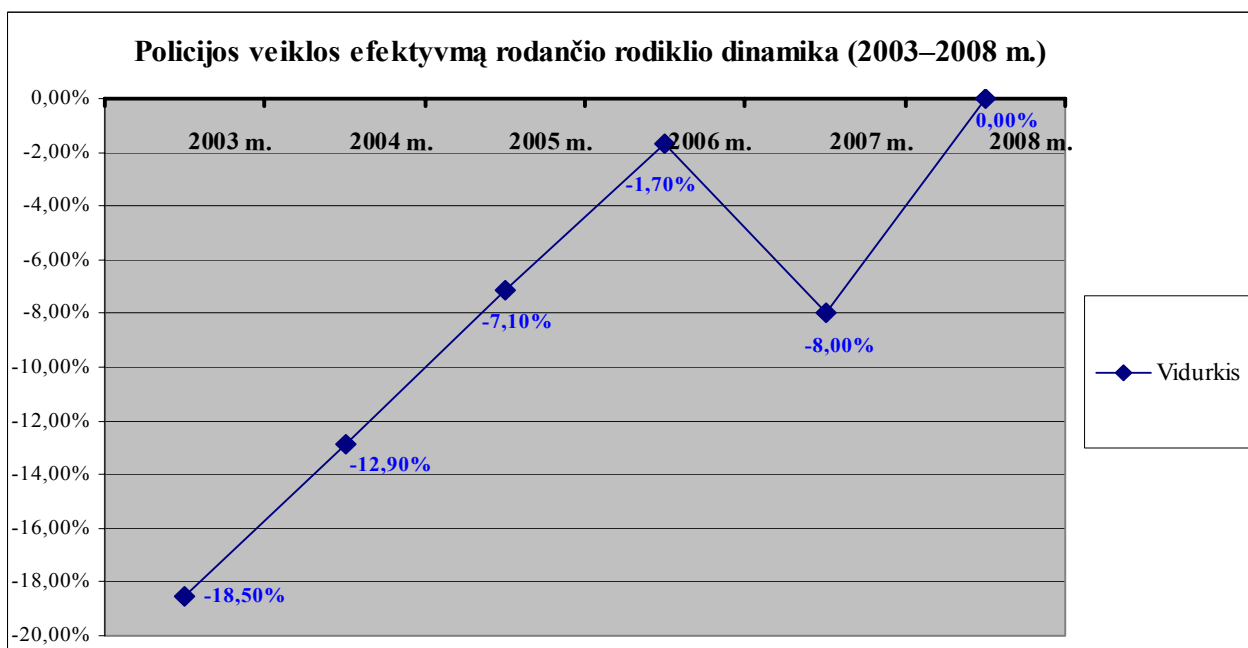
25 pav. Kitų tarnybai policijoje motyvuojančių paskatų tarp tarnybų palyginimas

12 soc. garantija: pareigūnui ir jo šeimos nariams padaryta materialinė žala, kurią jie patyrė dėl pareigūno vidaus tarnybos, kuri yra nustatyta remiantis tarnybinio patikrinimo išvada, gali būti atlyginama;

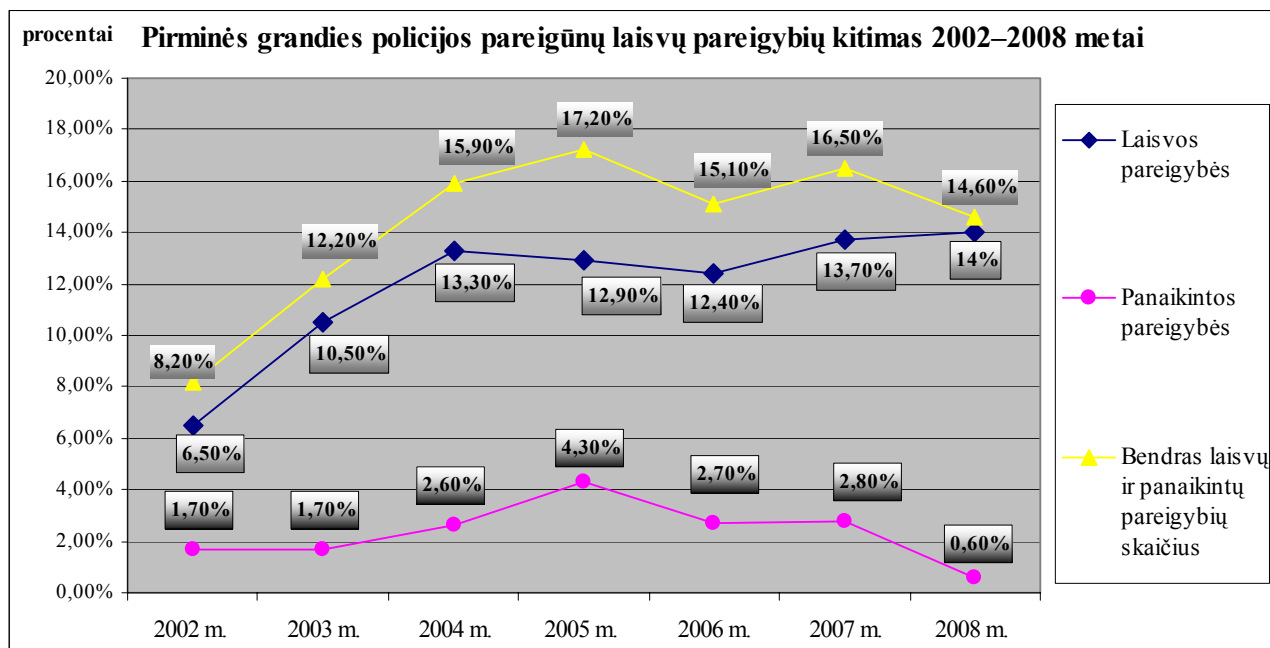
13 soc. garantija: pareigūnui, kurio materialinė padėtis sunki dėl jo paties ar jo šeimos narių ligos, šeimos narių mirties, stichinės nelaimės ar turto netekimo, gali būti suteikiama iki 5 minimaliųjų mėnesinių algų dydžio pašalpa.

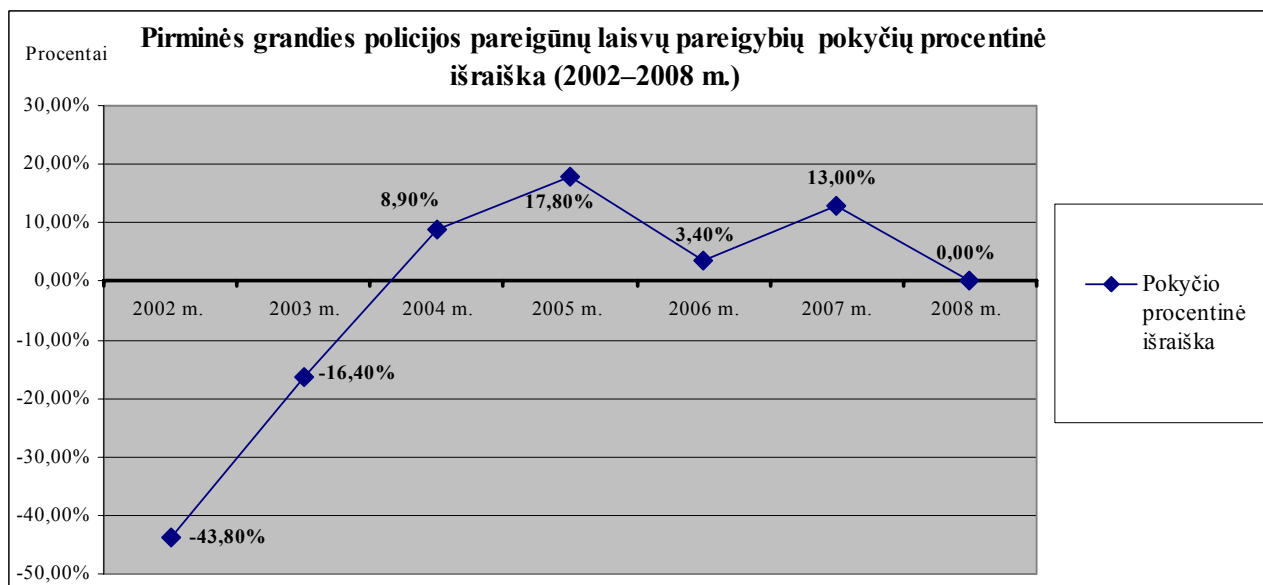
26 pav. Policijos veiklos efektyvumo rodiklio komponentų dinaminiai pokyčiai (2003–2008 m.)

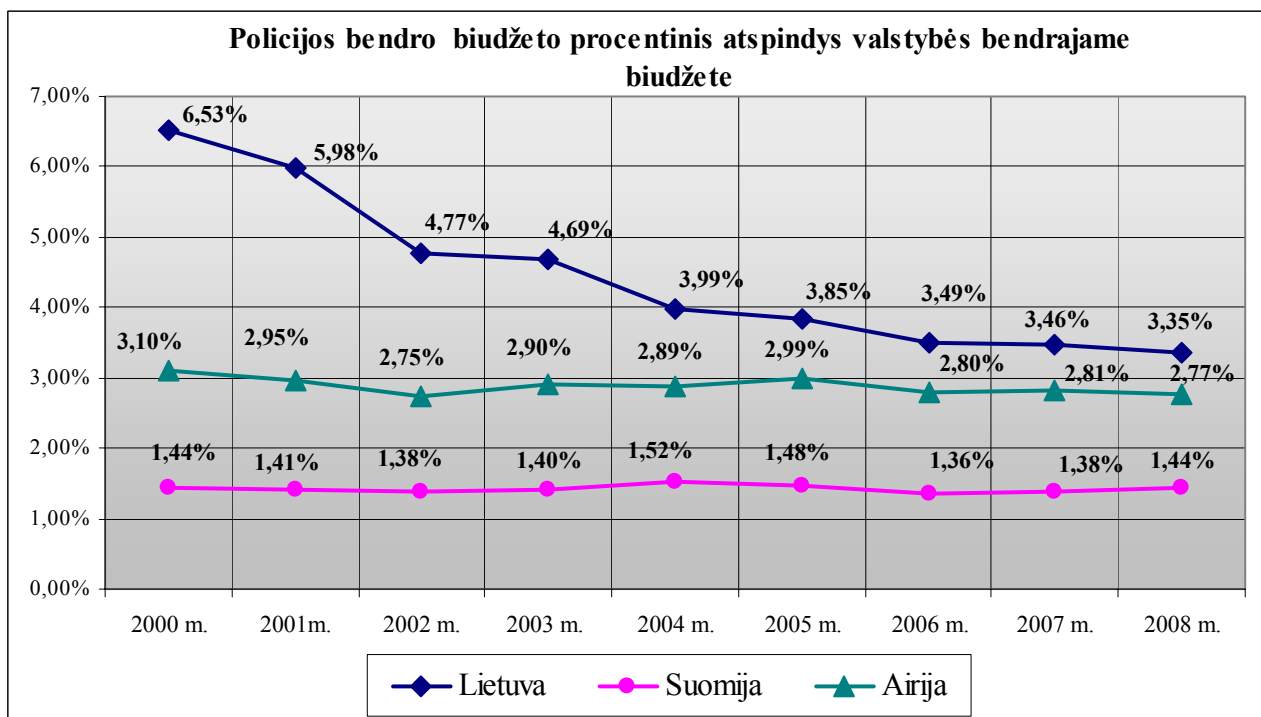
27 pav. Policijos veiklos efektyvumo rodančio rodiklio dinaminiai pokyčiai (2003–2008 m.)

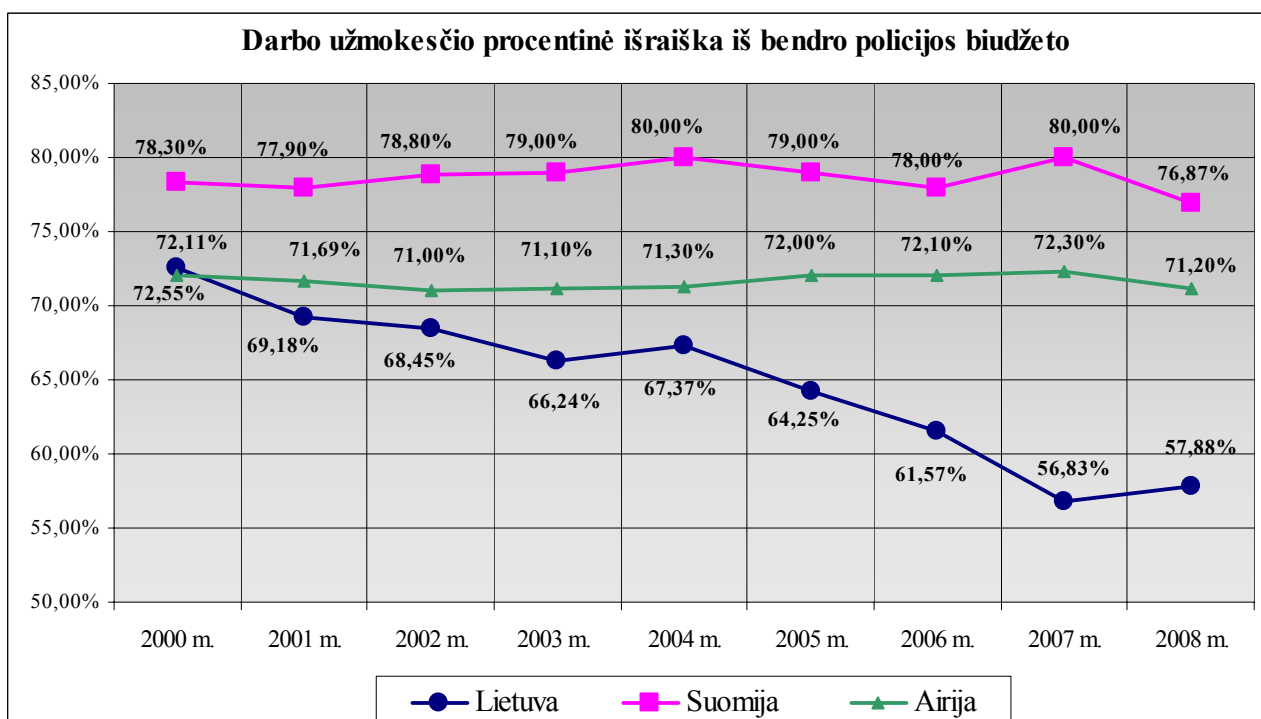
28 pav. Pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių kitimas (2002–2008 m.)

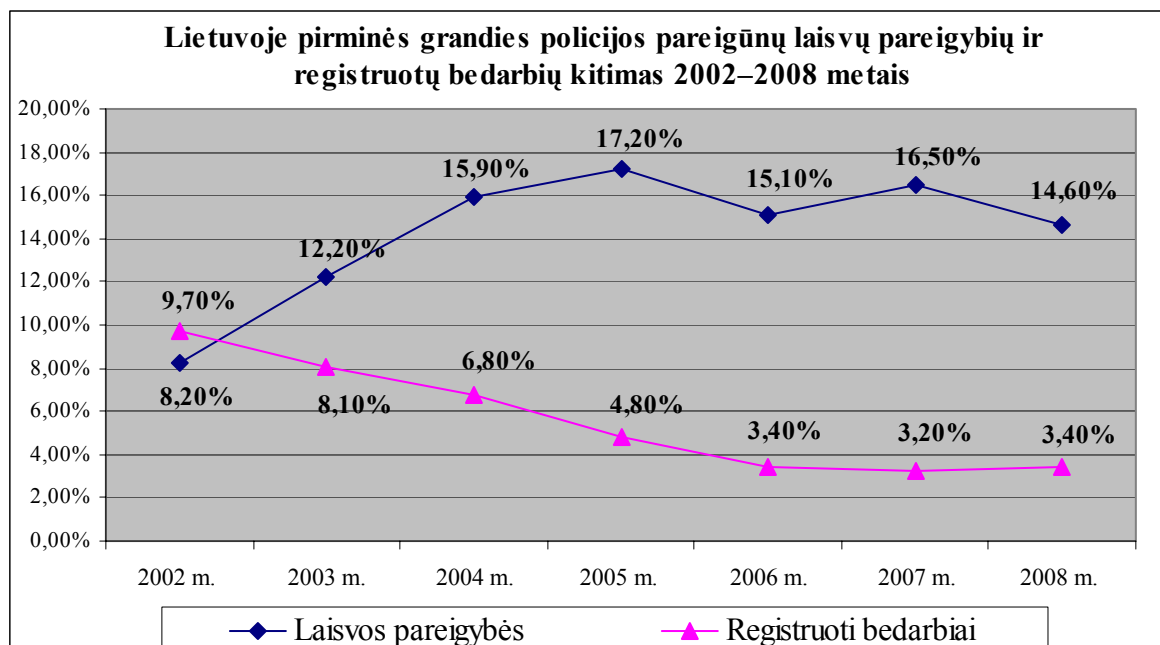
29 pav. Pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių procentinės išraiškos dinaminiai pokyčiai (2002–2008 m.)

30 pav. Policijos biudžeto procentinis atspindėjimas iš valstybių bendro biudžeto

31 pav. Policijos pareigūnų darbo užmokesčio iš bendro policijos biudžeto procentinė išraiška

32 pav. Lietuvoje pirminės grandies policijos pareigūnų laisvų pareigybių ir registruotų bedarbių kitimas 2002–2008 metais